

АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ В СЪВРЕМЕННАТА КИТАИСТИКА И ИЗТОКОЗНАНИЕ

Сборник статии от студентски семинар
към Втората международна конференция,
посветена на 30-годишнината от откриването на
специалност „Китаистика“
в СУ „Св. Климент Охридски“

CURRENT ISSUES IN CONTEMPORARY CHINESE AND ORIENTAL STUDIES

Collection of Papers from the Students Seminar
of the Second International Conference,
Dedicated to the 30th Anniversary
of the Establishment of the Chinese Studies Program
at Sofia University "St. Kliment Ohridski"

АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ В СЪВРЕМЕННАТА
КИТАИСТИКА И ИЗТОКОЗНАНИЕ

CURRENT ISSUES IN CONTEMPORARY
CHINESE AND ORIENTAL STUDIES

Сборник статии от студентски семинар
към Втората международна конференция,
посветена на 30-годишнината
от откриването на специалност
„Китаистика“
в СУ „Св. Климент Охридски“

АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ
В СЪВРЕМЕННАТА КИТАИСТИКА
И ИЗТОКОЗНАНИЕ

Collection of Papers from
the Students Seminar
of the Second International Conference,
Dedicated to the 30th Anniversary of the
Establishment of the Chinese Studies Program
at Sofia University “St. Kliment Ohridski”

CURRENT ISSUES IN CONTEMPORARY
CHINESE AND ORIENTAL STUDIES

София • 2023
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

Sofia • 2023
St. Kliment Ohridski University Press

© 2023 Цветелина Недялкова, съставител
© 2023 Антонина Георгиева, дизайн на корицата
© 2023 Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISBN 978-954-07- 5859-6

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР / 7

PREFACE / 11

Поздравителен адрес / 15

Greeting speech / 21

Икономика и политика / Economics and politics

Береника Куттнерова

Островите Дяо-ю (Сенкаку) и тяхната роля в
отношенията между Китай и Япония (Научно есе) / **27**

Петко Червенков

Меката сила на Китай: начало, развитие и резултати / **51**

Диляна Николова

Китай: новата световна суперсила или център на сила
в многополюсен свят / **76**

История и култура / History and culture

Ивета Иванова

Ролята на Фуси и Ньюа в създаването на човечеството / **119**

Дарина Гъркова

Значение и символика на нефрита в китайската култура
от древността и съвременето / **124**

Доника Недялкова

Император Ян и неговата противоречива личност,
довела до упадък на династия Суей / **143**

Иванна Георгиева

Сианският инцидент / **165**

Наталия Андонова

Отражение на Културната революция върху изкуството
и културата на Китай. Танцовото изкуство в Китай през
периода 1966–1976 / **175**

Ванеса Христова Терзиева

Летните олимпийски игри в Пекин от 2008 година / **199**

Религия и философия / Religion and Philosophy

Агафия Никифорцева

Адаптация на християнството
в китайската култура / **223**

Борис-Михаил Ваклинов

Основни даоистки трактати в древността / **235**

Момчил Димов

Учителят Мо и школата на моузма през периода
Воюващи царства / **243**

Дарина Гъркова

Култът към планината Тайшан в древността – история
и развитие на ритуалите фъншан и каменните надписи
в планината до падането на династия Источна Хан
(220 г. сл. Хр.) / **257**

Литература / Literature

Береника Куттнерова

Китайска литература в България след 1989 г. / **277**

Анна-Мария Ангелова

Китайската приказка за Пенеляшка / **293**

Береника Куттнерова

Анализ на „Любов в паднал град“ 《倾城之恋》 / **304**

Евгения Саръмова

Лисицата като митично същество в Китай и Япония / **314**

ПРЕДГОВОР

Уважаеми колеги,

През октомври 2021 година се навършват 30 години откакто специалност „Китаистика“ за първи път отваря врати в СУ „Св. Климент Охридски“. Това е забележително събитие в историята на българското изтокознание, предшествано от почти 40 години натрупан опит и традиции в преподаването на китайски език и свързани с китаистиката дисциплини под формата на курсове и лекторати. Началото на преподаването на китайски език в България е поставено от изтъкнатия китайски лингвист проф. Джу Дъси и неговата асистентка Джан Сунфън-Канети през далечната 1953 г. Благодарение на изключителната отгаденост и професионализъм на двамата педагози и техните последователи, в периода до откриването на академична специалност „Китаистика“ са вече изградени основите на една бъдеща научна и преподавателска школа, създадени са първите учебни пособия за обучение по китайски език на българи, изградена е приемственост с формирането на екип от млади учени, които постепенно поемат щафетата на университетската Китаистика в България и я развиват в престижно образователно и изследователско направление. През 2018 г. специалност „Китаистика“ се обособява като самостоятелна катедра на Факултета по класически и нови филологии на Софийския университет, която предлага обучение в трите образователни нива на бакалавърска, магистърска и докторски програми. За изминалите 30 години около 250 студенти са завършили тази престижна специалност и голяма част от тях са намерили своята професионална реализация в необятното поприще на китайския език и култура.

Все по-важната роля, която играе Китай на световната икономическа, дипломатическа, технологична и културно-образователна сцена, както и изключително богатото културно-историческо наследство на китайската

цивилизация правят Китаистиката привлекателна и перспективна научна сфера, а през последните години тя се утвърждава и като една от най-престижните специалности във Факултета по класически и нови филологии на СУ „Св. Климент Охридски“. Това разбира се е постигнато благодарение на изключителната посветеност и висок професионализъм на преподавателския състав на катедрата, както и на любовта, ентусиазма и трудолюбието на нашите студенти, които ни мотивират да поддържаме и развиваме нивото на специалността и да бъдем в крак с най-новите изследователски постижения и практически търсения на времето.

В традиция на специалността се превръща организирането на юбилейни научни конференции, и именно по повод 30-годишнината от нейното основаване бе организирана Втората международна научна конференция „Актуални проблеми в съвременната китаистика и изтокознание“, която се проведе в онлайн формат на 19–20 ноември 2021 г. Юбилейната конференция се откри като важно международно събитие на нашата академична общност, в което взеха участие над 80 изследователи в областта на китаистиката и изтокознанието от България, Китай, Германия, Италия, Русия, Англия, САЩ, Мексико, Индия, Полша, Унгария, Чехия, Румъния, Турция, Гърция, Армения, Грузия и др. На академичния форум бяха представени най-новите изследвания по актуални въпроси в българската и световната китаистика и изтокознание и той предостави платформа за научни дискусии в голям брой тематични направления, обединявайки опита на различните поколения родни изследователи и давайки възможност за изява на млади учени и възпитаници на специалността. За първи път като част от юбилейния форум беше организиран студентски семинар, на който младите китаисти представиха свои изследователски разработки и дискутираха идеи, възгледи и творчески търсения в различни направления на синологичната наука.

В резултат от провеждането на студентския семинар е съставен и настоящият сборник, който включва проекти и разработки на млади китаисти в различни тематични сфери – китайска литература и езикознание, история и култура, политика, икономика и география, философия и религия. Надяваме се всеки от вас, който държи в ръцете си тази книга, да намери за себе си нови и интересни изследвания, перспективни идеи и искри на творческо вдъхновение.

Реализирането на проекта за юбилейната научна конференция, както и цялостната дейност по координиране, редактиране и подготовка за издаване на настоящия сборник се случва благодарение на целия екип на катедра „Китаистика“. Бих искала да изразя сърдечни благодарности към ръководството на Факултета по класически и нови филологии и фонд „Научни изследвания“ за подкрепата в реализирането и финансирането на проекта, на съставителя и редакционния колектив, както и на младите колеги – автори на статии в студентския сборник, които допринесоха за осъществяването на това чудесно начинание!

Надяваме се да продължим заедно нашите научни търсения, конференции и срещи в необятното пространство на китайската духовност, традиции и съвременност!

Доц. д-р Антония Цанкова
Ръководител на катедра „Китаистика“
ФКНФ, СУ
„Св. Климент Охридски“

PREFACE

Dear colleagues,

In October 2021, we celebrate 30 years since the Chinese Studies Program first opened its doors at Sofia University “St. Kliment Ohridski”. This is a remarkable event in the history of Bulgarian Oriental studies, preceded by almost 40 years of accumulated experience and traditions in teaching Chinese language and disciplines related to Chinese Studies in the form of elective language courses and specialized lectures. The beginning of Chinese language teaching in Bulgaria was set by the distinguished Chinese linguist Prof. Zhu Dexi from Beijing University and his assistant Zhang Sunfen-Canetti back in 1953. Thanks to the exceptional dedication and professionalism of the two educators and their followers, in the period until the opening of the academic program in Chinese Studies, the foundations of the future research and pedagogical school in Sinology had already been laid, and the first textbooks for Chinese language training for Bulgarians had been created. Moreover, academic continuity had been established with the formation of a team of young scientists who gradually picked up the baton of academic Chinese Studies in Bulgaria and developed it into a prestigious educational and research school. In 2018, the Chinese Studies Department was established as an independent academic unit at the Faculty of Classical and Modern Philologies of Sofia University. The Department offers training in the three educational levels of bachelor’s, master’s and doctoral programs in Sinology. Over the past 30 years, about 250 students have graduated from the Chinese Studies Program, and a large number of them have found their professional realization in the vast field of Chinese language and culture.

The increasingly growing role that China plays on the global economic, diplomatic, technological and cultural-educational scene, as well as the extremely rich cultural and historical heritage of the Chinese civilization, make Chinese Studies an attractive and promising academic major, and in recent years it has been recognized as one of the most prestigious programs in the

Faculty of Classical and Modern Philologies of Sofia University. This accomplishment is due to the exceptional dedication and high professionalism of the teaching staff of the Department, as well as the love, enthusiasm and hard work of our students, who motivate us to maintain and develop the academic level of the Program and to keep up with the latest research achievements and practical pursuits of the time.

It has become a tradition of our Chinese Studies Program to organize international anniversary conferences, and it was on the occasion of the 30th anniversary of its foundation that the Second International Conference “Current Issues in Contemporary Chinese and Oriental Studies” was organized and successfully held in online format on November 19-20, 2021. This conference was distinguished as an important international event for our academic community, attracting more than 80 researchers in the field of Chinese and Oriental studies from Bulgaria, China, Germany, Italy, Russia, England, USA, Mexico, India, Poland, Hungary, Czech Republic, Romania, Turkey, Greece, Armenia, Georgia, etc. The academic forum presented the latest research achievements on current issues in Chinese and Oriental studies and provided a platform for academic discussions in a large number of thematic areas, bringing together different generations of Bulgarian and foreign researchers and giving the opportunity for academic experience to young scholars and graduates of the Chinese Studies Program. For the first time, a student seminar was organized as an additional event to the anniversary conference, where young and future sinologists presented their research developments and discussed ideas, views and creative pursuits in various fields of Sinological knowledge.

As a result of the student seminar, the present collection of papers has been compiled. It includes projects and research papers of young sinologists in various thematic fields of Chinese studies – Chinese literature and linguistics, history and culture, politics, economics and geography, philosophy and religion. We hope that every reader who holds this book in their hands will find for themselves some new and interesting research, promising ideas and sparks of creative inspiration.

The anniversary conference project, as well as all activities of coordinating, editing and pre-publishing preparations of this collection of papers, were accomplished through the efforts of the entire team of the Chinese Studies Department of the Sofia University. I would like to take this opportunity to express my heartfelt thanks to the management of the Faculty of Classical and Modern Philologies and the Scientific Research Fund of the Faculty for their support in the realization and funding of the project. I would also like to extend my sincere gratitude to the compiler of this book and the editorial team, as well as to the young authors of articles, who contributed to the accomplishment of this wonderful endeavor!

We hope to continue our scholarly explorations, conferences and encounters in the vast realm of Chinese spirituality, traditions and modernity!

Assoc. prof. Antonia Tsankova, PhD
Head of the Chinese Studies Department
Faculty of Classical and Modern Philologies
Sofia University “St. Kliment Ohridski”

ПОЗДРАВИТЕЛЕН АДРЕС

Уважаеми и много скъпи за мен колеги от България и света! Искам да ви поздравя с това огромно (разбира се, зависи от гледната точка) постижение: петдесетгодишнината от откриването в България, в Софийския университет, във Факултета по класически и нови филологии и в новата структура към него – Центъра за източни езици и култури – не на друго, а на специалност Китаистика („Що за хрумване?“, „Като че ли всичко друго ни е наред, та до китаистиката опряхме!“) В скоби тук, а може би и по-нататък цитирам буквално реплики и реакции на различни отговорни личности през времената.

Не мога да преценя с претенции за точност, но ми се струва, че половин век е време, достатъчно за една университетска специалност да се установи, стабилизира, оформи и обогати като комплекс от знания и умения, така че да е в състояние да „отглежда“ пълноценни кадри. Дори ако това е китаистика, специалност „рядка“, „екзотична“ и пр.

Преди това, обаче, има предшестващ период от приблизително четири десетилетия, когато тук-там се правят плахи стъпчици в тази посока, които, при мен поне, срещат як зиг.

И този, и следващият период остават в съзнанието ми като епизоди, скици от едно стремително отминаващо цяло. Няма да правя анализи, няма да сумирам резултати, само ще нахвърлям няколко такива скици.

Един ранен епизод. На границата между 40-те и 50-те години на миналия век събирам кураж и отивам в китайското посолство в София с един-единствен въпрос: кога в България ще започне изучаването на китайски език. В посолството са свикнали с посещения на най-разнообразни личности, така че върлинестата хлапачка, оформена галеч не представително, не прави изключение. Сигурно не прави изключение и въпросът. Служебното лице от канцеларията, българин, търпеливо обяснява, че това сигурно пред-

стои, най-малкото като част от правителствените взаимоотношения, но засега все още няма нищо конкретно. А междувременно край вратата на помещението сноват разнообразни по вид и по възраст китаецки, без, както предполагам, настоячива необходимост да бъдат там, но как да не надзърнеш и погледнеш!

След известно време в София се появиха петима китаецки студенти, пратени да изучават българистика. Четирима момчета и едно момиче. Движеха се винаги заедно, като едно изпъкващо на общия фон ято, оживени, забързани. Особено се открояваше тя – стройна, изящна фигура с дълги черни плитки. Как да не я запомниш! По-късно, след години, станавме познати, а след това и приятели. Но първите впечатления от това чуруликащо ято останаха незабравими.

Две имена, две личности положили първите камъни в основата на бъдещия градеж: професор Джу Дъси и преподавателката Джан Сунфън. Двете фигури, познати на всички ако не визуално, то най-малкото като имена, са също незабравими представители на своята страна. Професор Джу, пристигнал тук като лектор със специалната задача да открие изучаването на езика, оставяйки професионални ангажменти и задачи в Китай и в чужбина, и Джан Сунфън, вече живяла в България и опознала страната ни и езика ни до степен да бъде преводачка на лектора – две фигури в подножието на една от най-големите амфитеатрални аудитории на СУ, препълнена почти изцяло. Визуално – изискани, сдържани, на слух – абсолютно потвърждение за мелодичността, музикалността на езика, който преподават. Тогава аз, вече студентка в СУ, малко самоинициативно се движех известно време с тетрадка, в която записвах желаещи да изучават китаецки език, достъп съвършено свободен. Аз тичам подир някого, друг тича подир мен по коридорите на университета, но в крайна сметка в аудиторията имаше като за начало над двеста души. И – тишина, в която ясно се чува казаното отдолу, от катедрата.

Професор Джу Дъси живееше със семейството си в центъра на София, недалеч от университета. При всяко негово връщане след работа вкъщи той се движеше по жълтите павета на булеварда последван минимум от петнадесет – двадесет души слушатели. Разбира се, водеха се разговори, но не това беше най-важното. Най-важното беше изумителното усещане да вървиш редом с професора или зад него и да изпитваш дълбоко чувство на тих възторг. А той се движеше винаги изискано оформен с лека върхна греха, неизменна широкопола шапка и чанта в ръка, и цялото това шествие беше странно и, гледано отстрани, безкрайно интересно.

Джан Сунфън пък живееше съвсем близо до университета, така че върволицата от изучаващи китайски език беше не толкова съпровождаща, колкото посещаваща дома ѝ, до степен че в някои моменти нейният съпруг и двамата ѝ сина се чувстваха сигурно като в хан. А тя, винаги неизменно усмихната, благожелателна, посрещаше, изслушваше въпроси или проблеми и – помагаше, с всички сили и начини. В дома ѝ, препълнен с книги, а тук-там и с художествени дреболийки от Китай, възникваше някаква особена, бих казала магическа атмосфера, а в центъра – тя, Джан Сунфън, дребничка, с фигура на момиченце (шегуваше се, че когато трябва да си купи обувки, намира ги само на детските щандове), но с невероятно силно поле на въздействие около себе си.

Началото на преподаването на китайски език в СУ беше внушително и тържествено. С годините все по-трудно се намираше място за тези факултативни занятия и накрая бе открит един фокуснически прост изход. На последния етаж на централната сграда се намира (надявам се и сега) библиотеката на ФКНФ, овално помещение в двата края на което има врати, водещи към коридори. Та една от тези врати беше заключена, а краят на коридора зад нея беше преграден – и се получи кабинет и библиотека и всичко останало, необходимо за изучаващите китайски език. И не беше никак лошо. Или пък – използването на таванските

помещения над библиотеката, вече на самия връх на сградата, където, редом с кабинети и аудитории на класическа филология се гушеха мънички, за по-мако от десет души учебни стаички, с великолепно балкончета, населени от гълъби. Така че занятията по езика биваха доста често озвучавани, кога благозвучно, кога не съвсем... Гълъбите отвън, студентите отвътре.

Началото, като всички начала, очертаваше и подсказваше потребности, които не можеха да бъдат задоволени веднага. Един проблем бяха книгите на китайски език. Липсващи, недостъпни, те се превръщаха в някаква натрапчива идея и цел. Началото на 50-те години беше и начало на контакти между двете страни – Китай и България на всякакви равнища, във всякакви сфери. Една от тези сфери беше книгообменът. Прекрасна форма за опознаване, ако не беше езиковата бариера. Поради това доста институции получаваха книги, списания, научни поредици и пр. от Китай. Предполага се един кратък момент на ентузиазизирано разглеждане, прелистване, а после идваше удивително еднообразна реакция: получената литература се струпваше някъде, където няма да пречи много, и си оставаше там. Ето такива залежи търсеше групичка изучаващи китайския език, търсеше и получаваше разрешение да ги вземе и всички като мравки мъкнеха ценните находки към мястото на съхраняването им. Фетишизирането стигаше дотам, че някой възкликваше: „Чакайте, това каначе е от Китай, няма да го оставяме!“ Така че след време измежду книгите на китайски език изплуваха най-неочаквани издания по техника, справочници по метеорология, книги за селското стопанство...

И смешно, и не дотам, но при всички случаи чистосърдечно!

Нюанси, отсенки... Толкова ли е важно да ги помним! За мен лично – да! Всичко това изплува отнякъде, от подсъзнанието, и съживява, буди факти и преживявания, осветлява и оцветява реалността изпод сивия прах на времето.

Бих ви пожелала наред с огромното количество информация, професионални навици и умения, да запазите у себе си подобни нюанси. Защото така ще действа постоянно и докрая магията на този език, на този народ и на тази страна.

Желая ви да използвате максимално прекрасните възможности на това събиране! И накрая, както се полага да се каже днес – бъдете здрави!

Проф. Бора Беливанова

Greeting speech

Dearest and most esteemed colleagues from Bulgaria and the world! I would like to congratulate you for this enormous (depending, of course, on one's point of view) achievement: the 50-year anniversary of the founding in Bulgaria, in Sofia University, at the Faculty of Classical and Modern Philology and its new Center for Eastern Languages and Cultures – of nothing other than the Chinese Studies program. (“What an odd idea?”, “Have all our problems been solved that we’ve now come to Chinese Studies?”). In brackets here and perhaps again later on, I literally quote remarks and reactions of different authorities throughout the years.

Though I cannot say with any degree of certainty, I feel that half a century is enough time for a university program to establish, stabilize, form and enrich itself as a complex of knowledge and competencies capable of “fostering” well-rounded professionals. Even if that program is Chinese Studies, a discipline that is “rare,” “exotic” and so on.

Prior to that, however, there is a preceding period of approximately four decades during which timid steps were randomly made in that direction, which, at least in my case, would result in running into a thick wall.

Both that period and the following one remain in my mind as episodes, as sketches of a fleeting whole. I will not analyze or sum up results, but will only outline several such sketches.

One early episode – sometime around the turn of the decade between the 40s and 50s of the previous century, I muster up the courage to make my way to the Chinese embassy in Sofia to ask a single question – when will Chinese start being taught in Bulgaria? The people at the embassy are accustomed to greeting all types of visitors, and I, the lanky kid, looking hardly presentable, am no exception. My question is probably not an exception either. The administrative official, a Bulgarian, patiently explains that this is likely forthcoming, at least as part of the relations between the two governments, but that there is nothing specific yet. All the while, Chinese people of varying age and appearance were pass-

ing along the doors of the premises without having, I assume, a pressing need to be there, yet how could one resist a peek?

After some time, five Chinese students appeared in Sofia who had been sent to study Bulgarian – four boys and a girl. They went everywhere together, as a conspicuous flock, lively and always in a hurry. She stood out most of all – a slender, graceful figure with long black braids. How could one not remember her? Later on, after years, we became acquaintances, and then friends. But the first impressions of this chirping flock remain unforgettable.

Two names, two figures laid the first stones in the foundation of what would come to be created: Professor Zhu Dexi and the teacher Zhang Sunfen. These two figures, known to all if not visually, then at least as names, are unforgettable representatives of their country too. Professor Zhu, leaving behind commitments and tasks in China and abroad, had arrived here as a lecturer with the special task of establishing the instruction of the language, and Zhang Sunfen, who had lived in Bulgaria and had gotten to know our country and our language to the degree that she acted as a translator for the lecturer. These two figures were sitting at the base of one of the biggest amphitheatric auditoriums in Sofia University, packed almost full. To the eye, they were elegant and restrained, while the ear received an absolute confirmation of the melodiousness and musicality of the language they were teaching. At that time, I, already a student at Sofia University, somewhat on my own initiative moved around with a notebook in which I wrote down those who wanted to learn Chinese, absolutely free of charge. We chased each other down the university hallways, yet in the end the auditorium had gathered at least two hundred people. And there – a silence in which one could hear clearly what was said from the pulpit below.

Professor Zhu Dexi lived with his family in downtown Sofia, not far from the university. Every time he returned home from work, he would walk across the yellow cobblestones of the boulevard followed by at least fifteen-twenty students. Discussions, of course, were held, but that was not the most significant part. What was most important was the wonderful feeling of walking next to or behind the professor and the profound sense of silent

awe one experienced. He was always elegantly dressed, sporting a light coat, his signature wide-brimmed hat, and with a briefcase in his hand, and, to a bystander, the whole procession would seem strange and infinitely interesting.

Zhang Sunfen, on the other hand, lived very close to the university and the throng of people studying Chinese was not so much escorting rather than visiting her home, to the extent that at times her husband and two sons probably felt like they were at an inn. While she, always smiling and benevolent, would greet people, hear out their questions or problems, and help with everything she could. In her home – overflowing with books, including several small works of fiction scattered about, one could feel a special, I would say magical, atmosphere, and at its center was she – Zhang Sunfen, short and with a child-like figure (she would joke that whenever she needed to buy shoes, she could only find them in the children's section), yet with an exceptionally strong field of influence around her.

The beginning of the teaching of Chinese in Sofia University was grand and solemn. As the years passed it became increasingly difficult to find room for these optional courses, and in the end this issue was resolved with a very simple trick. The last floor of the central building holds (I hope it still does) the library of the Faculty of Classical and Modern Philology, a large oval-shaped room with doors at its two ends that led to corridors. One of these doors was locked and the end of the corridor behind it was closed off, in effect creating a study room and library and everything else the students needed. And it was not bad at all. Or we would use the rooms above the library, close to the very top of the building, where alongside laboratories and auditoriums for classical philology were huddled small rooms for fewer than ten people that had magnificent little balconies populated by pigeons. Our language classes were thus quite often accompanied by various sounds, sometimes harmonious, sometimes not quite so... Pigeons on the outside, students on the inside.

The beginning, as is with all beginnings, outlined and hinted at needs which could not be met immediately. Chinese books were one of the problems. They were scarce, inaccessible, and they

turned into an obsessive idea and goal. The early 50s marked the beginning of contact between the two countries of China and Bulgaria on all levels and in all spheres. One of these spheres was the exchange of books. A wonderful way for us to learn more about each other, were it not for the language barrier. By way of that exchange, many institutions received books, magazines, scientific periodicals, etc. from China. There was an initial period of enthusiastic browsing and skimming through the pages, and then would follow a bewilderingly unvaried reaction: the literature received would be piled somewhere where it wouldn't get too much in the way, and it would remain there. These were exactly the kind of stockpiles sought after by a group of students, which requested and received permission to take them away – and, like ants, they carried the precious finds to their place of storage. It would become such a fetish that someone would say “Wait, this piece of thread is from China, we're not leaving it!” So after a while between the books in Chinese one could stumble upon the most unexpected publications on engineering and technology, reference texts on meteorology, books on agriculture...

Both funny and, at the same time, not quite so, but either way it was all genuine and honest.

Nuances, shades... Is it that important to remember them? For me personally – yes! All this wells up from somewhere, from the unconscious, and it awakens and brings to life facts and experiences, it illuminates and gives color to the reality underneath the grey dust of time.

I wish that along with the huge volume of information, professional habits and skills, you will preserve within yourselves similar nuances. Because this is how the magic of this language, this nation and this country will continue to work ceaselessly and forever.

I wish you to make the best use of the wonderful opportunities of this gathering. And, at the end, as is customary to say nowadays, I wish you good health!

Prof. Bora Belivanova

Икономика и политика

Economics and politics

Островите Дяо-ю (Сенкаку) и тяхната роля в отношенията между Китай и Япония

Береника Куттнерова

1. УВОД

1.1. Общо представяне

Япония и Китай (континентален Китай и Тайван поотделно) водят териториален спор за ненаселените острови Сенкаку или Дяо-ю-гао¹ и Дяо-ю-тай². Гледната точка на континентален Китай е подкрепяна от документи като „Изпращане с попътен вятър“, „Каурската декларация“, „Потсдамската прокламация“, както и с други аргументи.

Тайван утвърждава, че островите са част от неговата територия, опирайки се на „Договора от Сан Франциско“ от 1951 г., „Мирния договор между Република Китай и Япония“ от 1952 г. и др. Понякога аргументите на континенталния Китай и Тайван се припокриват.

Японската гледна точка се основава на това, че островите са открити от Япония и после присъединени към префектура Окинава. Японската страна подкрепя твърдението си с „Договора от Сан Франциско“ и други доводи.

Аргументите на всички заинтересовани страни (в настоящото есе гумата „страна“ ще бъде използвана в значение „участник в спор“, а гумата „държава“ в значение „призната за държава територия“) ще бъдат представени по-нататък.

---

¹ Това название се използва в континентален Китай.

² Това название се използва в Хонконг и Тайван.

1.2. Инциденти, свързани с островите

Настоящото есе ще бъде съсредоточено и върху влиянието, което островите оказват върху отношенията между заинтересованите страни. Ще бъдат разгледани следните инциденти: смърт на активиста Дейвид Чан през 1996 г.; сблъсък на японски и китайски кораб през 2010 г.; откупването на островите от японското правителство (от частно лице) през 2012 г. Ще бъде разгледана вероятността за военен конфликт заради островите, а в края на есето ще бъде представена хипотеза за решаването на спора.

ТЕЗА

Въпреки че са ненаселени, островите Дяо-ю (Сенкаку) играят важна роля в отношенията между Китай и Япония.

2. ОСНОВНА ЧАСТ

2.1. Общи характеристики на островите

Островите Дяо-ю 钓鱼岛列岛³ (или тайв. 釣魚臺列嶼⁴; яп. Сенкаку 尖閣諸島⁵) са разположени в Източнокитайско море. Състоят се от пет острова (钓鱼岛, 赤尾屿, 南小岛, 北小岛, 黄尾屿) и три скали (北屿, 南屿, 飞屿), представени по-подробно в таблицата по-голу (Курмон 2014: 114; 中华人民共和国国务院新闻办公室2012). Островите са разположени приблизително на 170 км. на североизток от Тайван, 330 км. на югозапад от континентален Китай и 170 км североизточно от о. Ишигаки 石垣島, принадлежащ към японската префектура Окинава 沖縄県 (外務省2016).

³ Според: 钓鱼岛列岛 (2007), за 中国科学院地理科学与资源研究所.

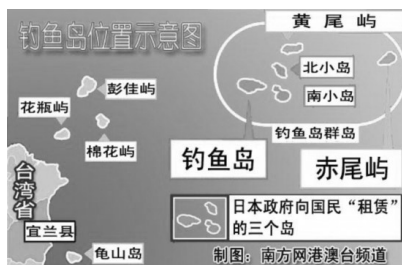
⁴ Лин 2015: 1.

⁵ Според: 尖閣諸島に関する Q&A (2016), за 外務省.

Фиг. 1: Наименования на островите и скалите на китайски и японски език (по Курмон 2014: 114)

Китайско наименование	Транскрипция на български	Японско наименование	Транскрипция на български
钓鱼岛	Дяо-ю-гао	魚釣島	Уоцуришима
黄尾屿	Хуанг-уей-ю	久場島	Кубашима
北小島	Бейсяогао	北小島	Китакоджима
赤尾屿	Чъ-уей-ю	大正島	Тайшоужима
南小島	Нансяогао	南小島	Минамикожима
北屿	Бей-ю	沖ノ北岩	Окинокитаива
南屿	Нан-ю	沖ノ南岩	Окиноминамива
飛礁岩	Фейгзяо-йен	飛瀬	Тобисе

Фиг. 2, 3: Карта на островите

Ключов момент в историята на островите настъпва през 1968 г., когато Икономическата и социална комисия на ООН за Азия и Тихия океан публикува доклад, в който съобщава, че е вероятно в близост на островите Дяо-ю да се намират нефтени находища с най-големите запаси на нефт в света. Относително скоро след това, през 1969 г., Тайван заявява, че островите са част от неговата територия, а през 1971 г. външното министерство на КНР обявява, че островите са узконна китайска територия още от династиите Мин⁶ и Цин⁷ (Федорова 2005: 51).

⁶ 明朝 (1368–1644 г.)

⁷ 清朝 (1644–1911 г.)

Интересна е при този казус гледната точка на Константин Ялурис, който твърди, че е възможно островите Дяо-ю всъщност да не са острови. Според него, не е достатъчно ясно дали според „Конвенцията на Обединените нации по морско право“ (United Nations Convention on the Law of the Sea) Дяо-ю могат да бъдат дефинирани като острови. Докато територии, класифицирани като острови в правен смисъл, могат да генерират изключителни икономически зони, териториите, класифицирани като „скали“, могат да генерират изключителни икономически зони, само ако притежават „човешко обитаване“ или „икономическа жизнеспособност“ (UNCLOS 1982: 66). Но в самата конвенция няма дефиниция за „скала“. Има само критерии, според които всеки остров трябва да „съставлява площ от сушата“, „да се намира над водата при отлив“, да „бъде естествено формиран“, т.е. да не е изграден от човек, и „заобиколен от вода“ (UNCLOS 1982: 66). Според тези критерии Дяо-ю биха могли да бъдат категоризирани като острови, но не е сигурно дали те могат да притежават икономическа жизнеспособност или човешко обитаване – островите са населявани само в специфични случаи и краткосрочно (когато рибари търсят убежище пред буря, японско население преработва морепродукти и т.н.) и не е сигурно дали биха могли да бъдат постигнати условия за дългосрочно обитаване. Също така самите острови трудно биха били икономически жизнеспособни, тъй като въпреки че водата около островите е населена от риби и под морското дъно вероятно се намират полезни изкопаеми, тези фактори всъщност не са част от самите острови и островите сами по себе си не могат да бъдат икономически жизнеспособни. И ако не могат да отговорят на поне един от тези критерии, те не могат да генерират изключителни икономически зони⁸, които, от своя

---

⁸ „Изключителна икономическа зона (ИИЗ) е концепция, приета на Третата конференция на Организацията на обединените нации по морско право (1982 г.), при която една крайбрежна държава поема юрисдикцията върху

страна, са нужни, за да може крайбрежна държава да „поема юрисдикцията върху проучването и експлоатацията на морски ресурси в съседния ѝ участък от континенталния шелф“ (OECD 2003). В случая с островите Дяо-ю – ако те не могат да генерират изключителни икономически зони, то околните води не биха могли да бъдат използвани самостоятелно за риболов или добив на различни суровини (Ялуридигс 2017: 349, 350, 351, 358, 361).

2.2. Позицията на континентален Китай

Най-общо казано континентален Китай смята тези острови за принадлежащи към своята провинция Тайван, следователно и към КНР. Според правителството територията е насилствено отнета от Китай през 1895 г., когато той е принуден да подпише Договора от Шимоносеки (下関条約) и по този начин губи администрацията над Тайван и други територии (外務省, 2016). Официалната му позиция по този въпрос ще бъде описана по-долу.

2.2.1. „Изпращане с попътен вятър“

Може би един от първите писмени източници, в които се споменават островите Дяо-ю, е книгата „Изпращане с попътен вятър“ (《顺风相送》), която всъщност представлява записки на китайски мореплаватели. Тя се появява още през 1403 г. В нея се споменава названието Дяо-ю-ю 钓鱼屿 (което съответства на Дяо-ю-гао 钓鱼岛). Континентален Китай използва този факт, за да подкрепи твърдението, че островите са открити от Китай още през XV век (中华人民共和国国务院新闻办公室 2012).

2.2.2. „Каурска декларация“

„Каурската декларация“ е публикувана през декември 1943 г., след като през ноември 1943 г. държавните глави на

проучването и експлоатацията на морски ресурси в съседния ѝ участък от континенталния шелф, простиращ се на 200 мили от брега“ (според OECD, за stats.oecd.org).

Китай (Чан Кайшъ 蒋介石⁹), САЩ (Франклин Рузвелт) и Обединеното кралство (Уинстън Чърчил) се срещат. Целта на декларацията е да се обсъдят бъдещи военни операции срещу Япония.

В документа се посочва: „Няколко военни мисии се договориха за бъдещи военни операции срещу Япония. (...) Целта им е Япония да бъде лишена от всички острови в Тихия океан, които тя е завладяла или окупираше от началото на Първата световна война през 1914 г., и всички територии, които Япония е откраднала от китайците, като Манчжурия¹⁰, Формоза¹¹ и Пескагорите¹², да бъдат възстановени на Република Китай. Япония също ще бъде изгонена от всички други територии, които тя е превзела с насилие и алчност“ (The Cairo Declaration 1943).

Според китайската страна, островите Дяо-ю се отнасят именно към териториите, превзети „с насилие и алчност“, и съответно трябва да бъдат върнати на Китай (The Cairo Declaration 1943).

2.2.3 „Постгамска прокламация“

Този документ, съставен от Китай, САЩ и Великобритания, е издаден през юли 1945 г. Той засяга темата за Япония след войната, описват се различни аспекти от бъдещия живот на японския народ. В Член 8 на прокламацията се посочва: „Условията на „Каирската декларация“ ще бъдат изпълнени, а японският суверенитет ще бъде огра-

---

⁹ Чан Кайшъ 蒋介石 (1887–1975) – военен лидер, ръководител на националистическото правителство в Китай (1928–1949) и на правителството в изгнание в Тайван (1950–1975).

¹⁰ 满洲 – територия в североизточната част на Китай.

¹¹ Старо название за Тайван.

¹² 澎湖列岛 – група острови, намират се между Фуудзиен и Тайван.

ничен до островите Хоншу¹³, Хокайдо¹⁴, Кюшу¹⁵, Шикоку¹⁶ и такива малки острови, които ние определим“ (The Potsdam Proclamation 1945).

Проблематичният аспект на прокламацията е, че островите Дяо-ю или Сенкаку не са ясно споменати, затова документът може да се тълкува многозначно и лесно да бъде отхвърлен от японската страна.

2.2.4. Останалите аргументи

В Бялата книга на Държавния съвет на Китай се изтъква присъствието на островите Дяо-ю в редица китайски документи още преди откриването на островите от японците. Например според „Записките на имперските пратеници в Рюкю“ (《使琉球录》) от 1534 г., след преминаването покрай Дяо-ю-гао, Чъ-уей-ю и Хуанг-уей-ю пратениците виждат планината Гуми 古米山 (днес японски остров Куме), която представлява гържавната граница на Рюкю. В „Атлас на провинция Тайван“ (《台湾府志》) от династия Цин е споменато китайско управление на островите Дяо-ю. Също така на „Карта на земите в Източно-китайско море“ (《东中国海沿岸各国图》) на френския картограф Пиер Лапи от 1809 г. островите Тайван, Дяо-ю-гао, Чъ-уей-ю и Хуанг-уей-ю са оцветени в един и същи цвят (中华人民共和国国务院新闻办公室 2012).

Гледната точка, че островите са част от китайските територии още през династия Мин, споделя и японският учен Унрю Суганума. Той посочва, че през този период (XVI век), империята често е нападана от японски пирати. Споменава У Уей, губернатор на Тайджоу, който загива в битка с пиратите на остров Дяо-ю. Според Суганума, ако не е

---

¹³ 本州 – най-големият от островите, които съставляват Япония.

¹⁴ 北海道 – остров и префектура в Северна Япония.

¹⁵ 九州 – най-южният от четирите основни острова, съставляващи Япония.

¹⁶ 四国 – остров с най-малка площ от четирите основни острова, съставляващи Япония.

признал острова Дяо-ю като китайска територия, У Уей няма да има причина да участва в битка с пиратите там. Това подкрепя аргумента, че островите през XVI век не са *terra nullius* (Суганума 1997: 75, 80, 81). Същевременно японската страна смята островите за „ничия земя“ до 1885 г. (Ministry of Foreign Affairs of Japan 2016).

Съществува и аргумент, който включва императрица Цъси¹⁷. Според китаеците в знак на благодарност заради оказаната помощ, императрицата издава едикт, с който подарява три острова от архипелага на Шън Сюенхуай¹⁸. Кабестан обаче посочва, че Шън всъщност никога не превзема островите, а когато целият архипелаг минава под администрацията на САЩ, роднините на вече покойния Шън също по никакъв начин не заявяват своите права (Кабестан 1996: 45). Можем да предположим, че това е така, именно защото самите роднини на Шън подкрепят решението на САЩ и не смятат трите острова за своя територия, но това е само предположение – възможно е те да са имали и други причини (например, не са виждали изгода от тази територия).

2.3. Позицията на Тайван

Тайван изхожда от собствената си гледна точка, че е независима държава, а не провинция на КНР. Тайванското външно министерство, също като това на КНР, се аргументира с „Изпращане с попътен вятър“ и защитава идеята, че Дяо-ю-тай присъстват в карти от XVIII и XIX в. като китайска територия (Ministry of Foreign Affairs Republic of China (Taiwan) 2012).

Един от аргументите, които използва Япония, гласи, че през 1885 г., когато японското правителство провежда изследвания на островите, за да определи дали те са населени и дали някоя държава упражнява контрол върху тях, не

¹⁷ 慈禧 (1835–1908) – китайска императрица, управлява династията Цин от 1861 г. до смъртта си.

¹⁸ 盛宣怀 (1844–1916) – китаиски политик и предприемач.

са открити никакви доказателства за управляването или обитаването им (Ministry of Foreign Affairs of Japan 2016). Според тайванската страна обаче съществува писмо, в което губернаторът на Окинава през 1885 г. информира японското правителство, че Китай вече упражнява контрол върху островите. Япония, която иска да ги окупира, решава да направи това в по-подходящо време, а когато през 1895 г. е сигурна за победата си в Първата китайско-японска война, японското правителство тайно инструктира префектура Окинава да издигне маркери на островите. Но тъй като за това решение няма издаден имперски едикт, външният свят така и не научава за него (Ministry of Foreign Affairs Republic of China (Taiwan) 2012).

Позицията на Тайван може да бъде представена от следното изказване: „Министерството на външните работи на Тайван тържествено повтаря, че няма да признае незаконно твърдение от страна на правителството или който и да е политик на Япония, което би повлияло на суверенитета на Република Китай над островите Дяо-ю-тай“ (Ministry of Foreign Affairs Republic of China (Taiwan) 2012). Същевременно Тайван поддържа мирен подход към проблема, призовава всички страни в спора да оставят споровете настрана и да решат проблема посредством рационален диалог (Ministry of Foreign Affairs Republic of China (Taiwan) 2012).

Тайван обаче не иска разрешаване на спора чрез сътрудничество с Пекин, тъй като между самите тях съществуват разногласия относно суверенитета (Курмон 2014: 117). Едно предимство, което островите представляват за Тайван, е, че суверенитетът над тях би му донесъл признание на международната сцена. Но значението на островите би могло да бъде разгледано и в по-прагматичен аспект – риболовът във водите около тях би могъл да генерира допълнителни доходи. През 2013 г. Япония и Тайван сключват споразумение, което позволява на тайванското население да се занимава с риболов в изключителните икономически

зони на Япония в близост до островите (Курмон 2014: 128). Съдейки по този пример, можем да направим извод, че икономическото измерение също е важно и ако условията са достатъчно изгодни за тайванската страна, тя е готова в определена степен да направи компромис с участниците в спора за островите.

2.4. Позицията на Япония

Тя най-лесно би могла да бъде описана със следното изказване на японското външно министерство: „Няма съмнение, че островите Сенкаку очевидно са изконна територия на Япония в светлината на историческите факти и въз основа на международното право. Наистина островите Сенкаку са под валидния контрол на Япония. Не съществува въпрос за териториален суверенитет, който да бъде разрешен по отношение на островите Сенкаку“ (Ministry of Foreign Affairs of Japan 2016).

2.4.1. Договорът от Сан Франциско

Съгласно Член 2 (б) от Глава II „Територия“ на въпросния договор, „Япония се отказва от всички права, титли и претенции към Формоза и Пескадорите“ (Treaty of Peace with Japan 1951: 48). Според японското външно министерство островите Сенкаку не се отнасят към територия, от която Япония се отказва в Член 2 на Договора от Сан Франциско (наричан също „Договор за мир с Япония“), и Член 2 на договора няма никакво отношение към островите Сенкаку (Ministry of Foreign Affairs of Japan 2016).

Според Член 3 на същата глава „Япония ще се съгласи с всяко предложение на Съединените щати към Организацията на обединените нации да постави под нейната система за попечителство, като Съединените щати са единственият администриращ орган, Нансей Шото 南西諸島 на юг от 29° северна ширина (включително островите Рюкю 琉球諸島 и Дайто 大東諸島), Нанпо Шото 南方諸島 на юг от Софу Ган 孀婦岩 (включително островите Бонин

小笠原群島, остров Росарио 西之島 и Вулканските острови 火山列島“ (Treaty of Peace with Japan 1951: 50). Според японската страна островите винаги са били част от по-голяма група острови – Нансей Шото, които от своя страна са част от изконна японска територия и преминават под администрацията на САЩ с въпросния мирен договор, но са върнати на Япония през 1972 г. (外務省 2016).

2.4.2. Останалите аргументи на Япония

От 1885 г. насам, островите са системно проучвани от местното правителство на префектура Окинава и други институции. Посредством тези изследвания е установено, че те са ненаселени и не са открити никакви доказателства за контрол върху островите от страна на китайската династия Мин (外務省 2016).

На базата на изводите от проучванията на 14 януари 1895 г. кабинетът на японското правителство взема решение да издигне маркери на островите, което да отбележи официалното им присъединяване към японската територия и придобиване на териториалния суверенитет върху *terra nullius* („ничия земя“), каквато островите представляват дотогава. Съответно, преди това те няма как да са част от Тайван или други територии, отнети на Китай съгласно с „Договора от Шимоносеки“ (влиза в сила през април 1895 г., три месеца след присъединяването на Сенкаку към японската територия), и няма причина те да бъдат върнати на Китай.

Според друг аргумент островите са населени от японците още през XIX в. – жител на префектура Окинава подава заявление за отдаването им под наем и през 1896 г. получава разрешение за наема от правителството на династия Мейдзи¹⁹. След това той наема работници на островите, които се занимават с дейности като събира-

---

¹⁹ 明治 – период на управление 1868-1912 г., известен с многото реформи.

не на птичи пера, отглеждане на добитък, производство на консервирана храна и др. (外務省 2016).

Относно китайските аргументи японската страна твърди, че нито един факт, основан върху исторически, географски или геоложки доказателства, не дава валидни основания в подкрепа на китайския суверенитет над островите. Също така смята за подозрително, че континентален Китай и Тайван започват да заявяват претенциите си едва след появата на информация за нефтени находища в близост до островите, а в други важни моменти например, когато островите минават под администрацията на САЩ, те не протестират. По време на американското администриране през 50-те години на XX в. някои от островите даже са използвани като военни полигоони, но Китай и тогава не повдига въпроса (外務省 2016).

По отношение на „Записки на имперски пратеници в Рюкю“ от 1534 г. японската страна изтъква, че в документа не е експлицитно посочено, че островите Дяо-ю принадлежат на Китай (外務省 2016).

Относно изказването на китайската страна, че „...позицията на Япония по въпроса с островите Дяо-ю е открито отричане на победата в световната антифашистка война и сериозно предизвикателство към следвоенния международен ред“ (中华人民共和国外交部 2012), японското външно министерство отговаря: „Придобиването на суверенитет от Япония над островите Сенкаку няма нищо общо с Втората световна война. Мирният договор от Сан Франциско и свързаните с него договори, които юридически определени територията на Япония след Втората световна война, направиха това въз основа на предпоставката, че островите Сенкаку са част от японската територия“ (外務省 2016).

Японското външно министерство също така подчертава, че Япония никога не променя позицията си относно островите и съответно по време на нормализацията на

китайско-японските отношения (1972 г.) не се появява съвместно решение спорът за островите да бъде разрешен от следващото поколение политически лидери на двете гържави, както често посочва китайската страна (外務省 2016).

2.5. Инциденти, свързани със спора, и тяхното влияние върху отношенията между заинтересованите страни

2.5.1. 1996 г. – смъртта на активиста Дейвид Чан

Дейвид Чан (陳毓祥²⁰) е активист от Хонконг, роден през 1950 г., който подкрепя китайския суверенитет на островите Дяо-ю (Нг 2006). Според японското МВНР на 22-ри септември от Хонконг отпътува кораб, регистриран там. На 26 септември 1996 г. корабът навлиза в японските териториални води. Патрулен кораб на Агенцията за морска безопасност нееднократно призовава хонконгския кораб да се оттегли, но това не се случва (Ministry of Foreign Affairs of Japan 1996). Чан, заедно с още трима души, пристигнали с кораба, скача в морето на 3,3 км северозападно от остров Уоцури (Дяо-ю), за да направи препратка към китайския суверенитет по отношение на островите, но се удавя. (Четиримата души, скочили във водата, са извадени оттам и персоналът на Агенцията за морска безопасност се опитва да съживи Чан, като той е транспортиран в болница, но опитите са неуспешни. Останалите трима души са спасени. Въпреки че Чан не умира непосредствено във водата, смъртта му е причинена именно от скока в нея, затова удавянето се определя като причината на смъртта му). Още същия ден МВНР на Япония публикува коментар за нещастната случка: „От хуманитарна гледна точка правителството на Япония положи всички усилия да помогне в ситуацията и от сърце съжалява за този резултат. ...Силно се надяваме този тип инциденти никога да не се повтарят“ (Ministry of Foreign Affairs of Japan 1996). Десет години след смъртта на Чан активисти от Хонконг, Макао, Тай-

²⁰ Според 林樂儀, 保釣烈士陳毓祥逝世20周年保釣聯盟今出海悼念, за 香港 01 (2016).

ван и китайци, живеещи в чужбина, организират пътуване с кораб до островите, за да почетат паметта му (Нг 2006).

Този инцидент не показва ролята на островите в отношенията на Китай и Япония, но все пак е важно да бъде споменат, понеже от него става ясно как каузата на островите обединява китайци от различни територии. Също така от действията на японската страна можем да съдим, че тя смята островите за своя собственост, но същевременно се опитва да подхожда мирно към въпроса и да не предизвиква излишно напрежение.

2.5.2. 2010 г. – сблъсък на китайски и японски кораби във водите на островите Дяо-ю (Сенкаку)

На 07.09.2010 г. китайски траулер се сблъсква с японска патрулна лодка в близост до островите. В следствие на това капитанът на китайския кораб, както и екипажът, са арестувани. През следващите дни няколко високопоставени китайски лица се намесват – на 07.09. заместник-министърът на външните работи Сун Тао 宋涛 получава заповед да уговори среща с японския посланик Учихиро Нива 丹羽宇一郎 и да представи исканията на Китай – Япония да прекрати незаконните си действия и да освободи капитана. На 08.09. същата заповед получава и помощникът на външния министър Ху Джънзюе 胡正跃, който следва да направи същите искания. На 10.09. външният министър Ян Дзичъ 杨洁篪 лично призовава японския посланик – капитанът, както и целият екипаж на траулера, незабавно да бъдат освободени и върнати в Китай; министърът също така подчертава, че Китай непреклонно ще защитава суверенитета си и правата на гражданите си. На 12.09. капитанът и екипажът са освободени (中国新闻网(唐伟杰) 2012).

Този инцидент се отразява на отношенията между Китай и Япония – след него китайското външно министерство обявява отлагане на преговорите за сключване на международни споразумения за развитие на природните ресурси в Източнокитайско море. Също така временно са

спрени посещения между служители на министерско равнище от двете държави, в Китай протичат антияпонски протести, по време на които са нанесени материални щети на японски имуществва. Освен това инцидентът се отразява и върху икономиката – например продажбите на японски производители на коли в Китай намаляват (Хирано 2014: 270).

За важността на инцидента можем да съдим и по това, че в него участва самият външен министър. Ако островите не играеха важна роля в отношенията между двете държави, да се намеси толкова високопоставено лице би било малко вероятно.

В Япония пак протичат антикитайски протести от страна на японски националисти, а тогавашният министър-председател е критикуван от японското общество заради освобождаването на капитана на китайския кораб (Ройтерс 2010).

2.5.3. 2012 г. – японското правителство откупува определени острови от частно лице

Може би един от най-известните и най-значимите инциденти, свързани с островите Дяо-ю, които повлияват на отношенията между Япония и Китай, се случва през септември 2012 г. Тогава бившият градоначалник на Токио и член на японското правителство Шинтаро Ишихара 石原慎太郎 откупува от частно лице островите Дяо-ю, Нансяодао и Бейсяодао. След това тогавашният японски премиер Йошихико Нода 野田佳彦 решава да ги закупи като собственост на Япония, т.е. да ги „национализира“ (Уейд 2013: 28; 中华人民共和国外交部 2012).

На 10.09.2012 г. китайското външно министерство издава изявление, в което категорично осъжда „покупката“ на островите от Япония; появява се следното изказване: „Позицията на Япония по въпроса с островите Дяо-ю е откровено отричане на победата в световната антифашистка война и сериозно предизвикателство към следво-

енния международен рег“. По-нататък позицията на Китай става още по-ясна: „Китайското правителство няма да се отпусне и да наблюдава нарушаването на териториалния суверенитет. Китай настоятелно призовава Япония незабавно да спре всички действия, които увреждат териториалния суверенитет на Китай. (...) Ако японската страна настоява на своята позиция, то за всички сериозни последици, причинени от това, само тя ще носи отговорност“ (中华人民共和国外交部 2012).

Национализирането на островите, както и предишният инцидент, предизвикват антияпонски протести в континентален Китай, насочени към японски предприятия, ресторанти, понякога и изгаряне на японски автомобили или гържавни символи (Гордеева 2013: 44). Следва да се отбележи, че Тайван и Хонконг също изразяват своето неодобрение към това действие на Япония (Гордеева 2013: 44). Това е интересен момент, защото в известен смисъл може да се каже, че континентален Китай и Тайван заемат една и съща позиция, което не е често явление.

Освен протестите напрежението между Китай и Япония ескалира и по други начини – през октомври 2012 г. в териториалните води на островите Дяо-ю навлизат китайски патрулни лодки и след като японската страна им нарежда да се оттеглят, отговорът е, че въпросните териториални води са китайски. Важно е също да се спомене, че тогавашният японски премиер заявява, че ако отношенията между КНР и Япония се изострят, е възможно да се намесят и японските въоръжени сили. Икономическите отношения между двете гържави също се влошават (продажбите на японски продукти в Китай намаляват, туристическите посещения на японци в Китай и на китайци в Япония също) (Гордеева 2013: 44).

2.6. Вероятност за военен конфликт

Дали има потенциал за военен конфликт заради самите острови? Според личното мнение на автора на настояща-

та работа – да, има такъв потенциал, но само при условие че една от страните е сигурна в своята победа или ако не в победата, то поне в това, че рискът си заслужава. Но в ситуацията с Дяо-ю загубите за всяка от страните в конфликта биха били значителни.

Първо, ако се стигне до военен конфликт, Япония може да разчита на подкрепа на армията на САЩ (Гордеева 2013: 43). Можем да направим логическо предположение, че би било значително по-трудно Китай да се противопоставя на въоръжените сили на САЩ и Япония, отколкото само на тези на Япония.

Второ, намесата на САЩ вероятно би предизвикала подкрепа от страна на Западна Европа и неодобрение на китайските действия (при условие че войната е уницирана от Китай), което би нанесло допълнителен уцърб на китайската репутация на международната сцена, а тя понастоящем вече е отрицателно повлияна от пандемията на новия коронавирус. Според Смит даже има вероятност за следния развой на събитията: на теория гаранциите на САЩ (при конфликт те биха помогнали на Япония) балансират силите в региона, но могат и да вдъхновят Япония да провокира Китай; тогава САЩ биха били принудени да защитават Япония, от което по-късно би могъл да възникне отделен конфликт между САЩ и Китай (Смит 2013: 40–41). Също така можем да предположим, че западните страни биха заели страната на Япония, защото в „Предложение за резолюция на Европейския парламент относно положението в Южнокитайско море“ от 2014 г. е ясно посочено: „островите Сенкаку са под японско управление и са част от префектурата Окинава...“ (Силвестрис 2014). Това показва позицията на Европейския съюз по този въпрос.

Трето, именно защото човечеството е изправено пред общ враг – пандемията, която продължава да създава големи щети във всички сфери на живота, поне засега няма голяма вероятност да бъде започнат военен конфликт за-

ради островите Дяо-ю, тъй като всички страни, замесени в спора, ще поставят на първо място преодоляването на епидемията и възстановяването след нея.

Четвърто, в случай че конфликтът се инициира от Япония, с помощта на САЩ тя би могла да надделее над Китай, но не е изключено това от своя страна да доведе до подобен конфликт с други участници – например Република Корея, която, също като континентален Китай и Тайван, спори с Япония за ненаселения остров Докдо 독도 (яп. Такешима 竹島) (Гордеева 2013: 46). Авторът смята, че при всички положения е по-добре военен конфликт да бъде избегнат, отколкото да бъде започнат, без значение колко малки биха били загубите.

И накрая, като цяло можем да допуснем, че военен конфликт между Китай и Япония (или между континентален Китай и Тайван) би предизвикал неодобрение от страна на Западния свят и част от азиатските държави (които вероятно биха заели страната на някой от участниците в конфликта). Това би довело до влошаване на глобалните отношения и би се отразило в икономиката, търговията и други важни аспекти. По тази причина засега е малко вероятно да се стигне до военен конфликт заради островите Дяо-ю, тъй като загубите биха били прекалено големи.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дали островите Дяо-ю играят важна роля в отношенията между континентален Китай, Тайван и Япония?

Въз основа на аргументите, представени в основната част – последиците от инцидентите през 2010 г. и 2012 г., предпоставката на Смит за възможност за конфликт между Китай и САЩ и изявлението на китайското външно министерство по отношение на инцидента през 2012 г. – смея да твърдя, че островите играят важна роля в отношенията между Китай и Япония, тъй като в една или друга степен влияят на обществото и икономиката. Но поне за-

сега мирът и икономическото сътрудничество между двете страни са взаимноизгодни и това предотвратява военен конфликт. От действията на Китай и Япония в миналото също може да се направи извод, че въпросът за островите е отлаган настрана именно поради тяхното голямо значение – в Бялата книга на Информационната служба на Държавния съвет на КНР от 2012 г. пише, че през 70-те години на миналия век, когато Япония и Китай нормализират отношенията си и подписват „Китайско-японски договор за мир и дружба“, техните държавни глави решават въпросът да бъде решен от следващите поколения, за да могат отношенията да бъдат нормализирани (中华人民共和国国务院新闻办公室 2012). Но това е твърдение на китайската страна, докато Япония отрича съществуването на какъвто и да е спор. Въпреки това, малко вероятно е по това време тя да не знае за претенциите на континентален Китай и на Тайван към островите. Затова може да се предположи, че тя има повод да създаде конфликт с Китай, но не го прави, тъй като в дадения момент има изгода от нормализирането на отношенията.

Както споменах, ще представя хипотеза за решаването на спора. Искам да подчертая, че това наистина е само моя лична хипотеза и разбирам, че би било изключително трудно, ако не и невъзможно, тя да бъде реализирана.

Ако имах възможност да разреша този спор, щях да позволя на всяка от заинтересованите страни да управлява островите изцяло, но само за известен период от време, след изминаването му да предаде администрацията на следващата от страните и по този принцип да се редуват. Този период би трябвало да е еднакъв за всяка от страните и да не е прекалено дълъг (никоя от страните няма да има време да експлоатира ресурсите прекомерно). Също така би трябвало преди това „решение“ да влезе в сила, ясно да се определи размерът на запасите на полезните изкопаеми, както и на популацията на рибите около островите и

въз основа на това да се определи с какви темпове и в какви количества тези ресурси могат да бъдат използвани така, че това да бъде изгодно за всяка от страните, но без да се изразходват прекалено бързо и прекомерно да се вреди на околната среда. За тази цел би трябвало да има независим наблюдател (например международна организация като ООН), който да следи всяка от страните да управлява островите съгласно тези изисквания. Това „решение“ е компромис, затова може би не непременно би било атрактивно за страните, но предимството му е, че то наистина би дало възможност островите за определен период от време да бъдат под контрол само на една от тях. Също така то би било относително лесно за осъществяване, понеже самите острови са ненаселени и няма как местното население да се противопостави на чужда администрация. Разбира се това „решение“ е проблематично от гледна точка на Тайван и континентален Китай, защото би отправило сигнал към международната общественост, че Пекин признава независимостта на Тайван по този въпрос. Затова официално би трябвало да бъде формулирано, че островите са под администрацията на „континентален Китай“ или „провинция Тайван“. От гледна точка на суверенитета, това не би било одобрено от Тайван, но от прагматична гледна точка, това би му донесло изгода – той би могъл да се възползва не само от добива на полезните изкопаеми, но и от риболова около островите, а, както споменах, Тайван вече има споразумение с Япония за риболов в близост до островите. Затова предполагам, че ако условията на подобно хипотетично споразумение са изключително изгодни и за трите страни (до такава степен, че Тайван да прояви желание за компромис с континентален Китай), то би могло да бъде реализирано.

Библиография

- Japan protesters rally over China, Kan as APEC looms.* <https://www.reuters.com/article/idINIndia-52713420101106>, 2010, 22. 6. 2021.
- Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan). *The Ministry of Foreign Affairs (MOFA) strongly demands that the Japanese government refrain from taking any unilateral action that violates the ROC's sovereignty over the Diaoyutai Islands, so as to avoid damaging bilateral cooperative relations and generating tension in East Asia.* https://en.mofa.gov.tw/News_Content.aspx?n=1329&s=32537, 2012, 22. 6. 2021.
- MOFA: *Comment by the Press Secretary on the Accidental Death of a Passenger of the Kien Hwa.* https://www.mofa.go.jp/announce/announce/archive_2/acc_kien.html, 1996, 22. 6. 2021.
- MOFA: *Comment by the Press Secretary on the Accidental Death of a Passenger of the Kien Hwa.* https://www.mofa.go.jp/announce/announce/archive_2/acc_kien.html, 1996, 22. 6. 2021.
- OECD 2003: *EXCLUSIVE ECONOMIC ZONE (EEZ).* <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=884>, 2003, 23. 6. 2021.
- The Cairo Declaration.* http://www.diaoyudao.org.cn/en/2015-01/25/content_34649421.htm, 22. 6. 2021.
- The Ministry of Foreign Affairs (MOFA) strongly demands that the Japanese government refrain from taking any unilateral action that violates the ROC's sovereignty over the Diaoyutai Islands, so as to avoid damaging bilateral cooperative relations and generating tension in East Asia.* https://en.mofa.gov.tw/News_Content.aspx?n=1329&s=32537, 2012, 22. 6. 2021.
- The Potsdam Proclamation.* http://www.diaoyudao.org.cn/en/2015-01/25/content_34649413.htm, 22. 6. 2021.
- Treaty of Peace with Japan.* (48, 50) <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20136/volume-136-i-1832-english.pdf>, 1951, 23. 6. 2021.
- United Nations 1982: *United Nations Convention on the Law of the Sea.* https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf, 23. 6. 2021 (66)
- Гордеева 2013: Гордеева, Ирина Викторовна. „Территориальный спор из-за островов Сэнкаку (Дяоюйдао)“. *Проблемы Дальнего Востока*, 2013/1, 40-47.(43, 44, 46), <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=18881755>, 2013, 23. 6. 2021.

- Кабестан 1996: Kabestan, Jean-Pierre. „The New Diaoyu Island Crisis: Who Do the Diaoyu Islands Belong To?“. *China Perspectives*, 1996/8, 44-48.(45) <https://www.jstor.org/stable/24050560>.
- Курмон 2014: Courmont, Barthélemy. „Territorial Disputes and Taiwan's Regional Diplomacy: The Case of the Senkaku /Diaoyu/ Diaoyutai Islands“. *The Journal of Territorial and Maritime Studies*, I, 2014/1, 113-134. (114, 117, 128) [https://www.jstor.org/stable/26664101?seq=1, 23.6.2021](https://www.jstor.org/stable/26664101?seq=1,23.6.2021).
- Лун 2015: 林泉忠. 釣魚臺列嶼爭議的形成過程 (1) <https://www.mofa.gov.tw/Upload/RelFile/642/152410/%E9%87%A3%E9%AD%9A%E8%87%BA%E5%88%97%E5%B6%BC%E7%88%AD%E8%AD%B0%E7%9A%84%E5%BD%A2%E6%88%90%E9%81%8E%E7%A8%8B.pdf>, 2015, 23. 6. 2021.
- Лун 2016: 林樂儀. 保釣烈士陳毓祥逝世20周年保釣聯盟今出海悼念. [https://www.hk01.com/%E7%A4%BE%E6%9C%83%E6%96%B0%E8%81%9E/44954/%E4%BF%9D%E9%87%A3%E7%83%88%E5%A3%AB%E9%99%B3%E6%AF%93%E7%A5%A5%E9%80%9D%E4%B8%9620%E5%91%A8%E5%B9%B4-%E4%BF%9D%E9%87%A3%E8%81%AF%E7%9B%9F%E4%BB%8A%E5%87%BA%E6%B5%B7%E6%82%BC%E5%BF%B5, 2016, 27. 9. 2021](https://www.hk01.com/%E7%A4%BE%E6%9C%83%E6%96%B0%E8%81%9E/44954/%E4%BF%9D%E9%87%A3%E7%83%88%E5%A3%AB%E9%99%B3%E6%AF%93%E7%A5%A5%E9%80%9D%E4%B8%9620%E5%91%A8%E5%B9%B4-%E4%BF%9D%E9%87%A3%E8%81%AF%E7%9B%9F%E4%BB%8A%E5%87%BA%E6%B5%B7%E6%82%BC%E5%BF%B5,2016,27.9.2021).
- Нг 2006: Ng, Teddy. *Diaoyu visit to show sovereign determination*. http://www.chinadaily.com.cn/hkedition/2006-09/21/content_693485.htm, 2006, 22. 6. 2021.
- Силвеструс 2014: Silvestris, Sergio Paolo Francesco. *Предложение за резолюция относно положението в Южнокитайско море*. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-7-2014-0081_BG.html, 2014, 22. 6. 2021.
- Смун2013: Smith, Paul J. „THESENKAKU/DIAOYUISLANDCONTROVERSY: A Crisis Postponed“. *Naval War College Review*, LXVI, 2013/2, 27-44. (40-41) https://www.jstor.org/stable/26397370?seq=1#metadata_info_tab_contents, 23.6.2021.
- Суганума 1997: Suganuma, Unryu. „Diaoyu or Senkaku Islands under „Pax Sinica“: Chinese National Defense during the Ming Times“. *American Journal of Chinese Studies*, IV, 1997/1, 73-86. (75, 80, 81) [https://www.jstor.org/stable/44289217?seq=1, 23.6.2021](https://www.jstor.org/stable/44289217?seq=1,23.6.2021).
- Уэйг 2013: Wade, Robert. „China-Japan Island Dispute: The Other Side of the Story“. *Economic and Political Weekly*, XLVIII, 2013/10, 27-30. (28) https://www.jstor.org/stable/23391349?seq=1#metadata_info_tab_contents, 23.6.2021.
- Федорова 2005: Федорова, Мария Александровна. „Истоки японо-куитайских разногласий вокруг архипелага Сэнкаку (Дяоюй-

- гао)”. *Проблемы Дальнего Востока*, 2005/1, 46-52.(51) <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=9143732>, 2005, 23. 6. 2021.
- Хурано 2014: Hirano, Mutsumi. „The Maritime Dispute in Sino-Japanese Relations: Domestic Dimensions”. *Asian Perspective*, XXXVIII, 2014/2, 263-284. (270) <https://www.jstor.org/stable/43738089?seq=1>, 26.06.2021.
- Ялургуц 2017: Yiallourides, Constantinos. Senkaku/Diaoyu: „Are they islands?”. *The International Lawyer*, L, 2017/2, 347-366. (349, 350, 351, 358, 361) <https://www.jstor.org/stable/26415652?seq=1>.
- 독도(島).https://krdict.korean.go.kr/m/eng/w?wordMatchFlag=N&currentPage=1&mainSearchWord=Dokdo&sort=&searchType=W&proverbType=&exaType=&ParaWordNo=683838&font_size=12&nationCode=6&nation=eng&viewType=A, 23. 6. 2021.
- 中华人民共和国国务院新闻办公室2012: 《钓鱼岛是中国的固有领土》白皮书(2012年9月). http://www.diaoyudao.org.cn/en/2015-01/25/content_34649357.htm, 2012, 22. 6. 2021.
- 中华人民共和国外交部声明(2012年9月10日). http://www.diaoyudao.org.cn/2014-12/11/content_34291930.htm, 22. 6. 2021.
- 中国科学院地理科学与资源研究所2007: 钓鱼岛列岛.http://www.igsnr.cas.cn/cbkk/kpyd/zgdl/cnh/202009/t20200910_5692437.html, 2007, 23. 6. 2021.
- 中方再次约见日驻华大使要求放回中方渔船船长. <http://www.chinanews.com/gn/2010/09-15/2534266.shtml>, 2010, 22. 6. 2021.
- 九州. <https://jisho.org/word/%E4%B9%9D%E5%B7%9E>, 23. 6. 2021.
- 北海道. <https://jisho.org/word/%E5%8C%97%E6%B5%B7%E9%81%93>, 23. 6. 2021.
- 四国. <https://jisho.org/word/%E5%9B%9B%E5%9B%BD>, 23. 6. 2021.
- 外務省 2016:尖閣諸島に関する Q&A. https://www.mofa.go.jp/mofaj/area/senkaku/qa_1010.html, 2016, 22. 6. 2021.
- 慈禧. <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%85%88%E7%A6%A7>, 23. 6. 2021.
- 明朝. <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%98%8E%E6%9C%9D>, 23. 6. 2021.
- 明治. <https://jisho.org/word/%E6%98%8E%E6%B2%BB>, 23. 6. 2021.
- 本州. <https://jisho.org/word/%E6%9C%AC%E5%B7%9E>, 23. 6. 2021.
- 清朝. <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%B8%85%E6%9C%9D>, 23. 6. 2021.
- 满洲. <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%BB%A1%E6%B4%B2>, 23. 6. 2021.
- 澎湖列島. <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%BE%8E%E6%B9%96%E5%88%97%E5%B2%9B>, 23. 6. 2021.

盛宣怀（清末官员、洋务运动代表人物）。<https://baike.baidu.com/item/%E7%9B%9B%E5%AE%A3%E6%80%80/594770>, 23. 6. 2021.

石原慎太郎。<https://baike.baidu.com/item/%E7%9F%B3%E5%8E%9F%E6%85%8E%E5%A4%AA%E9%83%8E>, 23. 6. 2021.

福尔摩沙。<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E7%A6%8F%E5%B0%94%E6%91%A9%E6%B2%99>, 23. 6. 2021.

竹島（島根県）。<https://jisho.org/word/51869ea1d5dda7b2c6080e92>, 23. 6. 2021.

蒋介石。<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E8%92%8B%E4%BB%8B%E7%9F%B3>, 23. 6. 2021.

野田佳彦。<https://jisho.org/word/%E9%87%8E%E7%94%B0%E4%BD%B3%E5%BD%A6>, 23. 6. 2021.

Източници на снимков материал

Geographic location. http://www.diaoyudao.org.cn/en/2015-01/23/content_34638550.htm, 20. 6. 2021.

钓鱼岛地图高清版全图中国钓鱼岛地图位置示意图。<http://www.signalpictures.com/baixing/HTML/5708.html>, 2017, 20. 6. 2021.

Меката сила на Китай: начало, развитие и резултати

Петко Червенков

Основната цел на тази работа е да запознае читателите с методите, чрез които Китайската народна република (КНР) прилага „мека сила“ в световен мащаб, в това число и в България, както и с резултатите от този вид политика. Преди това ще бъдат пояснени самото понятие „мека сила“ и факторите, които я правят успешна, а също така ще бъде разгледано и зараждането на този вид стратегия в КНР.

Какво представлява меката сила и какви са нейните особености?

Понятието води началото си от американския политолог Джоузеф Ний, според когото „меката сила“ се дефинира като „форма на национална сила, която се основава на идеите и културата на дадена страна и която се прилага от политически фигури в международните отношения с цел постигане на дадени стратегически намерения“ (цит. по Лий & Мелисън 2011: 11). Чрез нея една страна осъществява своите цели не чрез принуда или поощрения (тоест не по методите на твърдата или икономическата сила респективно; фиг.1), а чрез убеждаване и атрактивност – най-вече културна и ценностна (Лий & Мелисън 2011: 11).

The Types of Power:

Type of Power	Mechanism	Illustration
Hard Power	Coercion	Country B does what Country A wants because Country A would harm B if it does not comply
Economic Power	Incentive	Country B does what Country A wants because Country A will reward Country B for complying
Soft Power	Co-Option	Country B does what Country A wants because B is convinced that what A wants is best.

Фигура 1. Графика на трите основни вида политическа сила

Освен културните измерения обаче, меката сила също обхваща политическите, образователните, социалните и икономическите измерения в дадена държава, чиито конкретни идеи, ценности и подходи, вследствие на успешното приложение на тази сила, следва да се възприемат от другата държава. Именно когато една държава е убедена в легитимността на тези идеи, ценности и подходи и дори е заинтересована от тях, тогава можем да кажем, че меката сила на тази нация е значителна (Лий & Мелисън 2011: 12). Чрез меката сила най-добрата пропаганда спира да изглежда като такава, но не престава да бъде същия инструмент. Теоретично тя засилва значимостта и приложимостта на дадени идеи, ценности или подходи. Все пак е трудно да се даде универсална дефиниция на термина *мека сила*, защото всяка държава я прилага по различен начин и с различни крайни цели, а в немалко случаи се наблюдава и несъответствие в разбиранията за понятието (Лий & Мелисън 2011: 17).

Възможно е да се говори за мека сила само в контекста на силните нации. Дори при самото си създаване в ранния период на 90-те години, меката сила се дефинира в контекста на прилагането ѝ от лидерски нации, които я из-

ползват, за да затвърдят своята власт, а не толкова от влиятелните държави, които чрез нея компенсират своя „дефицит на твърда (военна) сила“ (Лий & Мелисън 2011: 13). Някои анализатори са на мнение, че меката сила е пряко зависима от военните възможности и материалните ресурси на дадена държава. Те допълват, че без тях упражняването на мека сила е като глухо ехо, което се разнася из света. В тази връзка Джоузеф Ний казва: „по-добре е и да се страхуват от теб, и да те обичат“. За него меката сила е „по-бавен, по-сигурен и по-цивилизован начин да се упражни влияние, отколкото чрез твърда сила“ (цит. по Лий & Мелисън 2011: 14-15). В сравнение с твърдата сила, меката не е толкова директен и видим източник на дадено национално влияние. Тя се базира на натрупването на политически, икономически, социални и културни подобрения в продължение на много поколения и изисква дългосрочни инвестиции на човешки и материални ресурси (Лий & Мелисън 2011: 16). Следователно активното участие на неправителствени организации, частни лица, бизнеса и цивилното общество е задължително, ако една държава иска да развие своята мека сила (Лий & Мелисън 2011: 17). Всичко това я прави непредвидима от тази гледна точка, че крайните цели на страната, която я упражнява, не стават ясни, дори ако част от тях са се реализирали.

Предвид казаното дотук, лесно се подразбира, че меката сила не се приписва само на правителството на дадена страна, както предполага първоначалната формулировка. Важна роля за успешното ѝ прилагане играе и определен вид социализация. Тя не е свързана с частната собственост, но в нея е заложен същият принцип – превръщането на частното в обществено (като при индукцията). Когато става въпрос за мека сила, при процеса на социализация се наблюдава споделяне и защитаване на общи идеи и общи интереси, които преди са били индивидуални за всеки. Децентрализацията, колективността и консенсусът са ос-

новни характеристики на това явление в контекста на меката сила. Когато е налице социализация в обществото, единствено остава идеите, които му се представят да са легитимни и по естествен начин да се възприемат като по-добри от алтернативните такива (Лиу & Мелисън 2011: 35). По думите на доктора по политология Джанис Матерн: „...легитимността прави убеждаването източник на привличане (към дадени идеи), а не източник на принуда (към същите тези идеи). Легитимността следователно е ядрото на процеса, по който привличането се оформя в социалната среда“ (цит. по Лиу & Мелисън 2011: 36). По такъв начин обществото оказва не толкова директно, колкото разпръснато, но все така ефективно, влияние върху качеството на меката сила (Лиу & Мелисън 2011: 36).

Поради своята не толкова прозрачна приложимост, тя често е двусмислено интерпретирана. Тя е една за този, който я използва, и друга за този, който се превръща в неин обект. Често са основателни подозренията на страна А, че зад благоприятните условия и обещания на страна Б, които представляват инструмент на меката сила, се крие по-различен замисъл от представящия се наяве номинално.

За да функционира, тя често не се нуждае от точно определен обект към когото да бъде приложена. В много случаи заинтересованите страни сами и без да осъзнават стават обекти на мека сила на друга държава. Подходящ пример за това е Япония със своето горещо желание да склони Световната банка през 1993 г. да публикува материал, носещ заглавието: „Източноазиатското чудо“, в който са описани бързо развиващите се икономики на страните от Източна Азия. Според формулировката на Дж. Ний това не е проява на мека сила, защото няма конкретен обект, към когото тя да е насочена. Но всъщност извън рамките на неговото разбиране за това явление, въпреки че Япония не насочва вниманието си конкретно към някого, все пак

може да се каже, че тя определено цели убеждаване и създаване на образ, което само по себе си може да се разглежда като упражняване на такава (Ли и Мелисън 2011: 37). Китайското кино и китайските медии са подобен пример за прилагането ѝ.

Британският теоретик в сферата на политиката и социологията Стивън Лукс разглежда меката сила като сбор от три процеса, а именно „да оформиш, да влияеш и да определяш вярванията и желанията на другите, като по този начин си осигуряваш тяхната отстъпчивост“ (цит. по Ли и Мелисън 2011: 11).

Как се заражда меката сила на Китай?

През 1993 г. в статията „Културна експанзия и културен суверенитет“ Уан Хунин, член на Секретариата на Централния комитет на Китайската комунистическата партия (ККП) и политически съветник на Дзян Дзъмин¹, изразява мнението, че „Китай трябва да приложи своята култура, най-вече китайските и конфуцианските ценности, в своята външна политика като защитен механизъм срещу американската хегемония в региона“ (цит. по Хуан 2013: 3). Тази статия може да се счита за първата стъпка на Пекин по пътя към възприемането на концепцията за мека сила. Следва дълъг процес на проучването ѝ от политическия елит и учени в тази сфера, като една от основните цели е да се изясни как САЩ имплементира и поддържа своята *жуан цуенли* 软实力 в качеството си на глобална суперсила. Разбирайки че това е добър начин да се акцентира върху позитивното послание за „мирно развитие“ и да се отклонят притесненията относно нарастващата мощ на КНР, през 2007 г., по време на втория си мандат, Ху Дзинтао започва да създава стратегии за приложение на мека сила във външната политика на страната. Пекин започва да развива публичната си дипломация главно в две

---

¹ Президент на КНР в периода 1993–2003 г.

направления: популяризиране на културата и медийно ангажиране (Хуан 2013: 8). Тези процеси продължават и до днес. Значително по-стабилната икономика на КНР след световната криза от 2008 г. представлява плодородна почва, в която се засяват семената на този подход. Китай все повече се стреми да разшири своето икономическо влияние и да получи преимущество в Азия. След Ху Дзинтао на власт идва Си Дзинпин – най-големият поддръжник на мека сила в историята на Китай. Встъпвайки в длъжност, той представи плана си за реализирането на „Китайската мечта“ (Хенохович 2013). Година по-късно започна да го прилага, като особено важно място в него заема именно разглежданятият в настоящата работа подход. Така засетите през 2007 г. семена десет години по-късно вече са гървета, чиито плодове не спират да се множат.

Как Китай прилага меката си сила глобално и успешно ли го прави?

Финансовата помощ, инвестициите, икономическата конкурентоспособност, медиите и културното наследство на Китай са се превърнали в основни нейни източници на мека сила.

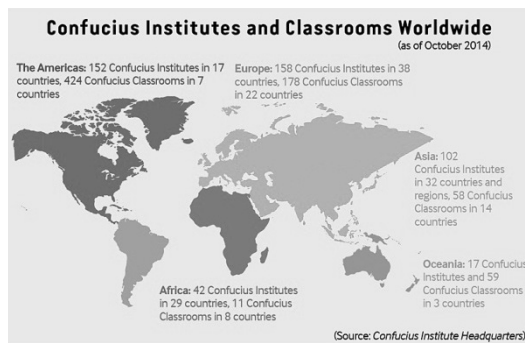
Действия в периода 2000–2007 г., свързани с мека сила

Политическите действия от този период официално не са били окачествявани като мека сила, но в известен смисъл могат да бъдат възприети като подобна проява. Един от най-добрите начини за упражняването ѝ без съмнение е финансовата помощ. Изчислено е, че през 2004 г. Китай похарчва между 731,2 милиона и 1,2 милиарда долара, в зависимост от разбиранията за „финансова помощ“ (цит. по Шоу & Тейлър 2009: 285). Между 2002 и 2007 г. КНР дарява 5,4 млрд долара на Африка. През 2002 г. дава под гаранция 5 млн долара на Афганистан. През декември 2004 г. дарява 2,6 млн долара за жертвите от цунамито в Индийския

океан. Също така през 2005 г. Китай дава под гаранция 5 млн долара и отделно 620 000 долара във формата на средства за бърза помощ на хората в засегнатите от урагана „Катрина“ части на САЩ. През септември 2005 г. при визитата си в Ню Йорк президентът Ху Дзинтао обещава 10 млрд долара финансова помощ за следващите три години на най-бедните страни, имащи дипломатически отношения с КНР, като намеква, че държавите, които признаят Пекин, а не Тайван, ще получат финансова помощ.²

Институтите „Конфуций“

Настоятелността на китайското правителство да увеличи обсега на своето влияние се изразява и чрез Институтите „Конфуций“, които се създават и до днес по цял свят. От 2004 г. насам са създадени около 500 Института „Конфуций“ в 140 страни (фиг. 2).

Фиг. 2. Броят на Институтите „Конфуций“ по света за 2014 г.

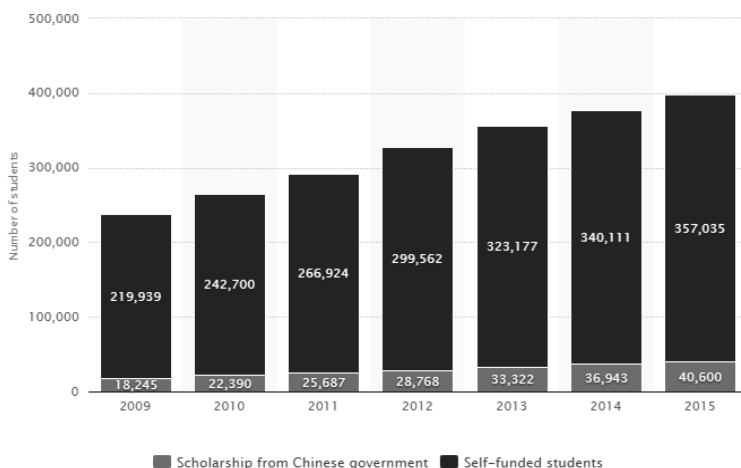
В тях се предлагат курсове за изучаване на китайски език, а също така различни танцови групи и курсове по

² От края на 40-те години Тайван представлява проблем за КНР, защото макар официално да се причислява към китайските граници, той се бори за независимост. Административно островът е известен като Република Китай (Шоу & Тейлър 2009: 284).

готвене, запознават се хора от цял свят с културата на Китай. Но като всяка друга китайска институция, тези институти не правят изключение при представянето на културата на Китай така, както ККП иска тя да изглежда в очите на всички некуитайци (Списание Икономист 2017). Може да се каже, че тези институти са специфично създадени да продават китайска култура. „Те целят да изковат стратегически съюзи с бизнес, индустриални, правителствени и други институции, които се интересуват от по-близки и по-продуктивни връзки с Китай. Отделно, работейки с академични факултети, те се стремят да окуражат студентите да придобиват богати знания за Китай“, а също така и да разпространяват „усещане за китайския език и култура сред по-широка общност от хора“ (цит. по Шоу & Тейлър 2009: 285). През пролетта на 2006 г. бившият китайски премиер Уън Дзябао отбелязва: „Културният обмен е мост между сърцата и съзнанията на всички държави и е важен способ за представяне на визията на една страна“ (цит. по Шоу & Тейлър 2009: 285). Китайското министерство на образованието обяви намеренията си – до 2020 г. броят на класните стаи „Конфуций“ в световен мащаб да нарасне до 1000 (Хуан 2013: 8). Днес броят на институтите „Конфуций“ е около 540, а класните стаи от този тип в начални и средно-образователни училища към април тази година достигат 1154.

От друга страна, броят на чуждестранните студенти, които се записват в китайски университети или получават стипендии за тях, се е увеличил от 8000 в края на миналия век до почти 400 000 през 2015 г. (фиг. 3) (Лиъ & Мелисън 2011: 25, Статиста 2017, Център Шоренцайн 2021).

Number of foreign students studying in China from 2009 to 2015, by source of funding

Фиг. 3. Броят на чуждестранните студенти, които учат в Китай в периода 2009–2015 г.

„Един пояс, един път“

През 2013 г. Си Дзинпин предлага модерен еквивалент на древния „Път на коприната“, по който търговията между Китай, Централна Азия, Европа и Арабския свят се осъществява в миналото. Този модерен еквивалент се изразява в инициативата „Един пояс, един път“ (One Belt, One Road), която освен създаване на материални връзки, като мрежа от железопътни линии, пътища и тръбопроводи, цели да създаде и най-голямата платформа за икономическо, политическо, търговско, финансово, социално и културно сътрудничество между Китай и страните от Европа, Африка и Азия (фиг. 4) (Тиен 2016).

Фиг. 4. Маршрутите на „Един пояс, един път“

Инициативата „Един пояс, един път“, подкрепена от 65 страни, и заобикалящата я идея за глобална свързаност между Изтока и Запада играе ключова роля за успешното развитие на външната икономика на Китай, като по този начин се затвърждава именно меката сила, тоест влиянието, което Китай оказва върху своите партньори в инициативата (фиг. 5).

Тим Съмърс, старши консултант по „Програма Азия“ в Чатъм Хаус³, формулира просто общата идея на „Един пояс, един път“: „Метафората за Пътя на коприната е сама по себе си вид меката сила, апелраща към визия за отминалата епоха на отвореност, свързаност, мирна търговия, културен обмен ..., в която Китай е основният играч“ (Крабтрий & Мин 2017).

³ Институт в Лондон, известен е като „Кралски институт за международни отношения“. Неговата мисия е да анализира и насърчава разрешаването на важни международни въпроси.

Фиг. 5.

Медии

В едно китайско изследване, свързано с глобалното разпространение на новини от най-големите мрежи и компании по света, се заключава, че „50-те топ западни транснационални медийни корпорации са отговорни за 90% от световния комуникационен пазар, а само САЩ контролира 75% от телевизионните канали по света...“ (цит. по Хуан 2013: 8–9). Научавайки тези факти, Китай започва да полага неимоверни усилия в тази посока. Китайското международно радио се излъчва в цял свят на къси и средни вълни, а също така и по интернет. Стартиран през 2000 г., CCTV 9 (Централна китайска телевизия 9) е един от малкото китайски телевизионни канали, които чрез своя сателит излъчват китайско съдържание на английски език в цял свят. През 2004 г. стартират и CCTV (на испански език) и CCTV F (на френски език). Без съмнение може да се каже, че цялата им телевизионна мрежа (CCTV International) е политически инструмент. Министерството на външните работи контролира излъчваното съдържание, а каналите са про-

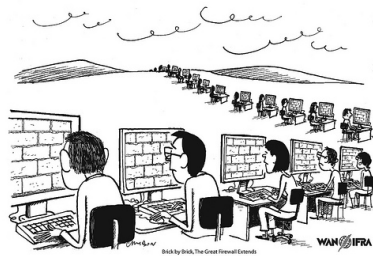
грамирани да показват главно новини, които „продават“ на света бизнеса, културата, туризма и дори езика на китайците (цит. по Шоу & Тейлър 2009: 286).

През юли 2010 г. Xinhua News Agency – официалната новинарска агенция на КНР – стартира CNC World – първият китайски новинарски канал изцяло на английски език, който се излъчва 24 часа в денонощието. През същата година агенцията стъпва здраво на американска почва, като създава свои офиси на Тайм Скуеър в Ню Йорк. По този начин тя демонстрира амбицията си – да се превърне в конкурентен източник на новини сред световните лидери в тази област (Хуан 2013: 8).

Не трябва да се забравя обаче за цензурата на китайското правителство, упражнявана върху всяко медийно съдържание, което се представя официално на хората от китайската страна. Оформя се конкретна визия за КНР, която е лишена от обективност (фиг. 6, 7).

Фиг. 6.

Фиг. 7.

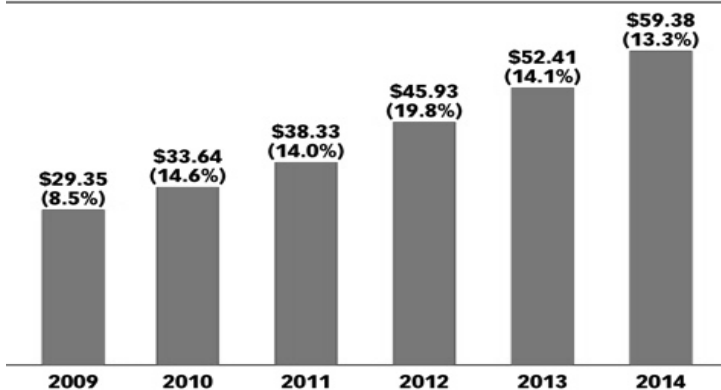
Реклама

КНР отделя огромни суми за самореклама. От билбордовете в Ню Йорк до екраните в градския транспорт на собствената си територия, Китай изкарва на преден план своите най-добри качества. От близо 30 млрд долара страната увеличава разходите си за реклама почти двойно само за пет години (фиг. 8).

Total Media Ad Spending in China, 2009-2014
billions and % change

Note: includes cinema, internet, magazines, newspapers, out-of-home, radio, TV and other; excludes Hong Kong; converted at average 2009 exchange rate of RMB6.84:US\$1
Source: eMarketer, Oct 2010

Фиг. 8. Разходите на Китай за реклама в периода 2009–2014 г.

Други методи

Чрез мека сила може и да се преформулира националната идентичност на дадена страна. Такъв е случаят и с Китай, който се стреми да сплоти обществото, като оформя китайската идентичност в контекста на новия бързоразвиващ се свят (Ли и Мелисън 2011: 5). Спортовете и забавленията са типичен важен износител на китайска култура. От известните китайски спортни звезди като Яо Мин, през някои нашумели китайски филмови лица и техните филми, до Олимпийските игри през 2008 г., КНР подобрява все по-значително своя имидж пред света. Писателят Брук Ларнър, който е сътрудник на „Ню Йорк Таймс“ и на „Нешънъл Джогеографик“, споделя следното: „Новото поколение китайски лидери гледат на спорта не толкова като на бизнес или като на развлечение, колкото като на прожекция на национална амбиция...“ (цит. по Шоу и Тейлър 2009: 285).

В последните години китайското правителство се стреми към създаване на здрави връзки с много държави по света чрез определени политически стратегии, които изтъкват привлекателния, а не заплашителния Китай (Ли и Мелисън 2011: 19).

По отношение на филмовата индустрия, Китай оказва изключително силно влияние, но тук ще наблегнем най-вече на влиянието ѝ върху американската филмова индустрия, за която няма да е пресилено да се каже, че има най-голям достъп до големия и малкия екран в обществото в световен мащаб. Интригуващо, но меката сила понякога може да известна степен да е пасивна, а не активна. С други думи държавата, която я упражнява, може да не извършва насочени навън към други страни действия, а да контролира действията на въпросните други държави, насочени към нея. Добър пример за това е позицията на КНР спрямо холивудските филми, излъчвани на територията ѝ. Първите американски филми в Китай се появяват през 1981 г. (Пиърсън 2018). Те са подбрани и преработени преди да достигнат до широката общественост. С годините, особено от новото хилядолетие, този процес се засилва неумоверно. Подобни действия не притесняват Холивуд, тъй като често се случва американските филмови студиа сами да самоцензурират филмите си, изпреварвайки хода на събитията в тяхна полза.⁴ От началото на хилядолетието Китай вече активно участва в създаването на филмите и финансирането им. В страната се налага квота от 34 международни филма на година, която кара чуждестранните студиа да се надпреварват за място в китайския боксофис. Това на пръв поглед изглежда като проява на мека сила от страна на САЩ, но всъщност тя се оказва неефективна.

---

⁴ Бившият президент на маркетинговия отдел на студиата „Ню лайн синема“ и „Релативити медия“ Ръсел Шварц заявява в интервю, че това се случва от десетилетия. Самият той е съблюдавал за рекламните кампании на „Властелинът на пръстените“ и продълженията на „Час пик“.

Според Уенди Су, доцент по медии и културология в Калифорнийския университет в Ривърсайд и автор на книгата „Срещата на Китай с Холивуд“, американските студиа по-скоро имат за цел „широкообхватния китайски пазар и потенциалните печалби от него“, отколкото прокарването на западни идеи (Ли 2021). Последиците от тази надпревара и измеренията на все по-активното участие на официален Китай в американското кино ще бъдат представени в следващата точка.

Резултати от прилагането на китайската мека сила

След като КНР започва прилагането на мека сила, световните очаквания към нея относно потенциала ѝ на глобален инвеститор се засилват. С това на Китай започва да се гледа не като на противник, а като на партньор. Впечатляващият икономически ръст се превръща в предпоставка за изграждането на държавата като глобална сила. Това става факт не само заради военните и индустриалните предимства, които притежава, но и заради инструменти като финансова подкрепа спрямо някои държави, инвестиции, културен и образователен обмен. По този начин Китай започва реално да се превръща в глобален инвеститор, на който все повече държави разчитат (Ли & Мелисън 2011: 24).

Публичната дипломация на Китай става толкова ефективна, че в някои части на Латинска Америка и Африка започват да приемат китайската алтернативна политика, известна като „Пекински консенсус“. Този консенсус се осланя на двустранни взаимоотношения, правителствен контрол в икономическото развитие, изпреварващ ръст на промишлеността и повишено внимание към развитието на науката и образованието. По този начин той стои в противовес с „Вашингтонския консенсус“, който се характеризира с макроикономическа стабилизация, микроикономическа либерализация, отваряне на пазарите и като цяло едностранна и неолиберална политика (Ли & Мелисън 2011: 25; Салицки 2007). Със своя модел Китай показва, че

е пример за икономически и социален успех. Принципите на Пекин за национален суверенитет и ненамеса във вътрешните дела на другите държави са много по-благоприятни от тези на САЩ. Добрите взаимоотношения с Африка на пример изобщо не са само плод на финансова помощ, търговия и културен обмен, а и на факта, че Китай не се меси в политиката на африканските лидери. А за да затвърди своята позиция, през 2008 г. Пекин обяви, че ще следва политика на мирно развитие и ще допринесе за общ просперитет в един „хармоничен свят“ (Ли и Мелисън 2011: 25).

Китай продава добре своите икономически виждания (Китайския модел) и донякъде политическите си нагласи, но определено вторите не са им силна карта. Фактът, че КНР е авторитарна република, която няма интерес към демократизиране, ограничава влиянието ѝ в демократичните среди. Това много добре си проличава във взаимоотношенията с Европа. Бездействието по въпроса със защитата на човешките права (затвърдено по време на Олимпийските игри в Пекин), авторитарният режим, цензурата, неясните политически намерения, липсата на правдоподобност в обещанията като цяло и негативната оценка спрямо Китай, която се създава сред европейците, са основните фактори, които обуславят по-внимателния подход на Европа към Китай (Ли и Мелисън 2011: 186–187).

Следва да се отбележи, че макар методите ѝ да са много и все по-често срещани, КНР все пак не съумява да упражни така добре меката си сила, както го правят САЩ и други влиятелни нации. Налице е по-значителната твърда сила, която китайците представят пред света. Политическите институции в страната, липсата на иновативни проучвания и разработки и неактуалната образователна система в Китай допринасят за национална визия, която е далеч от идеална (Хуан 2013: 9).

В дългосрочен план КНР, а и държавите, които си сътрудничат с нея и които взимат нейния пример, следва

да бъдат внимателни, защото имитирането на чужда политика не винаги завършва успешно, както вече е доказала историята⁵ и както вече се наблюдава в Африка.⁶ Също така опасенията, свързани със стратегията на Китай за налагане на „нов империализъм“, не трябва да се подминават. В този ред на мисли следва да се спомене, че свободите и привилегиите във външната политика на Китай изчезват, щом се заговори за вътрешна политика. Това е политиката, в която интелектуалната свобода, политическите реформи и външното влияние не са разрешени именно поради силно централизираната власт (Ли и Мелисън 2011: 26). Оказва се, че китайското правителство е гъвкаво спрямо партньорите си отвъд граница, но е строго и негнантично спрямо китайското население.

Какво може да се каже за резултатите от меката сила на Китай в киното? Както вече се спомена, след 2000 г. американските студиа започват усилено да вливат филмови продукции в китайското кино. Това довежда до създаването на повече и повече кина, а съответно и до появата на повече и повече зрители. През февруари тази година кината в КНР са над 75 хиляди, докато в САЩ са около 41 хиляди. Така за пореден път КНР успява да се наложи количествено, което в случая е повече от ефективно. И както Холивуд се настанява удобно в китайския салон, така и Пекин се настанява съвсем приятно в американския. Все повече китайци или актьори с китайски произход участват в американски продукции и все повече китайски режисьори създават филми в сътрудничество с Холивуд. Влиянието на Китай е огромно и Пекин контролира вече не само собствения си филмов пазар, но и световния, именно с колосалния брой кина и многомилionenна публика. Парадоксал-

⁵ Управлението на Михаил Горбачов е добър пример за неуспешно прилагане на реформи, много сходни с провеждащите се в КНР.

⁶ Африканските лидери едва успяват да упражнят същия политически контрол. Не се инвестира в човешки ресурси и не се прилагат нужните икономически реформи.

но, китайското правителство влиза в роля на регулатор и спасител, защото макар да прецежда и цензурира, то може да бъде и пристан за онези неуспешни проекти, от които Холивуд иначе би загубил на родна земя (Ли 2021).

През 2016 г. китайският конгломерат Уанда Груп 万达集团 придоби американската Леджендъри Ентъртейнмент и допълнително засили арсенала си (Баркър 2017). От това студио, в партньорство с още 3 китайски студиа и Юнивърсъл Студиос, излиза и филмът „Великата стена“ (2016), режисиран от именития Джан Имоу, който включва в главни роли известни имена като Мат Деймън и Уилем Дефо.

През 2020 г. китайският филмов пазар официално бе признат за най-големия боксофис в света, измествайки неоспоримия досега лидер – САЩ. Китайското правителство дотолкова е в контрол, че дори успява да се разграничи и да отхвърли филм на роден режисьор, който печели няколко Оскара. През април 2021 „Земя на номади“ на Клоуи Джао печели наградата за „Най-добър филм“, а тя самата печели наградата за „Най-добър режисьор“, превръщайки се в първата цветнокожа жена, спечелила най-високо отличие за един създател на филми (Ли 2021). От тази година китайското кино вече е част и от киноселената на Марвел⁷ с филма „Шан-Чи“⁸ и легендата за десетте пръстена“ (2021), в чийто състав преобладават актьори, които или са китайци, или имат корени в КНР.

Следва да се спомене и друго интересно явление. Цялата тази мека сила, макар да звучи внушително, не дава толкова значими резултати на практика. Въпреки че в САЩ, а и в останалата част на света, се гледат повече китайски продукции, прокарващи китайските реалии и култура, все пак тези нации не изменят значително възгледите си. То-

---

⁷ Киновселената на Марвел е американска поредица за супергерои, която включва филми, сериали, късометражни филми и комикси, продуцирани от студио „Марвел“.

⁸ По-правилно би било да се изговаря „шън-ци“, тъй като името произлиза от йероглифите 升 (shēng) „издигам се“ и 气 (qì) „жизнена енергия – ци“.

ест Западът удържа своята ценностна и социална система (основана на демокрация и либерализъм) и не се ангажира с изменения в отношението си към КНР (и преобладаващия в нея комунизъм). По-големите резултати и пряко влияние се наблюдава при страните от Южна Азия. Страни като Малайзия виждат в Китай лидер, който гържи здраво управлението, макар и за сметка на някои права и свободи – цел, към която не една или две страни в Азия се стремят и се опитват да осъществят в собствените си граници и по отношение на вътрешните си политически и социални проблеми (Баркър 2017).

Последният метод за мека сила, който тази курсова работа ще покрие, е именно ваксинацията и справянето с пандемията от Ковид⁹. Немалко гържави и световни сили изведнъж от известно време произвеждат ваксини за вируса. Като една от тези сили, КНР също създаде своя ваксина чрез лабораторията „Синовак“. Тук меката сила е ясно видима – ваксината се предлага повсеместно, а решилите да ѝ се доверят стават и обект на китайското влияние. Разбира се не е редно да се говори за влияние в контекста на здравето на човешки животи, но почти във всяка гържава има избор сред няколко компании, а решението говори немалко за отношението на хората към съответната страна. Това се проявява първо на ниво гържавна политика естествено, защото правителството решава чия ваксина да поръча и в какви количества. Това води до един вид ваксинационна дипломация, при която търговията на ваксини, освен че води до поток от финансови средства, води и до доверие и съюзи между гържави (Карминати 2020). Съвсем очаквано и разбираемо, световните сили се стремят да създават и продават ваксини, но КНР има огромна до-

---

⁹ Причинява се от вируса SARS-Cov-2. Заболяването официално за пръв път е регистрирано у човек в КНР през ноември 2019 г., а след това пандемия от вируса се наложи в глобален мащаб и продължава да застрашава животи и до днес. Към момента (ноември 2021) около 5 млн души в света са починали от заболяването (<https://covid19.who.int/>).

пълнителна причина да го прави по-усилено от всички останали – нуждата да се изчисти името на страната, тъй като се счита, че разпространението на вируса води началото си именно от нейната територия. Към април тази година КНР има създадени около 170 млн дози ваксина, т.е. най-голямото количество в света, като различен брой от тях са дарени на 53 страни по света, а към 27 има пряк износ на ваксини, които продължава и до днес (Мерели 2021). Тепърва ще се наблюдава доколко китайската ваксина ще се окаже достатъчно приемлива и предпочитана пред останалите, което пък ще покаже и доколко е ефективна новата мека сила на КНР.

Как КНР прилага меката сила в България?

Образованието често е един от основните инструменти на мека сила изобщо. Може да се каже, че точно това се наблюдава и в стратегията на КНР за упражняване на мека сила в Република България. Като оставим настрана възможността за изучаване на китайски език в няколко български висши учебни заведения, а и на други места, съществена роля за разпространението на китайското влияние в България е обновеният през септември 2015 г. Институт Конфуций в София (Фиг. 9) (Институт Конфуций в София 2015). Интересното е, че той е най-големият на Балканите и е един от 14-те „образцови“ института, които се водят най-добре работещи сред общо всичките 492 института по света (Константинов, Генчев & Люцканова 2017). Като дом на множество различни по тип мероприятия, включително и на ежегодния „Китайски езиков мост“, различни лекции и курсове, моделният комплекс „Институт Конфуций в София“ изпълнява успешно своята основополагаща задача, бидейки инкубатор за развитието на българско-китайските културни и образователни взаимоотношения.

Фиг. 9. Откриването на новата сграда на Институт Конфуций в София, на което присъства тогавашният премиер и директорката на Ханбан (в средата)

Меката сила на Китай в България го голяма степен се изразява и чрез инвестиции. През 2016 г. е открит фуражен завод в Добрич с китайски инвестиции и средства от Европейския съюз. Заводът произвежда 150 хиляди тона фураж, от които 90% се изнасят за Китай (Калчева 2016).

Макар да е българска инвестиция, откритият през 2012 г. завод за производство на автомобилите на китайския автомобилостроител „Грейт уол“ в Ловеч е солиден фактор за китайското влияние в България. Заводът е собственост на „Литекс Моторс АД“, която обаче към пролетта на 2017 г. показва признаци на фалит (Филипова 2017).

Преди няколко години представители на Китайската корпорация за железопътен подвижен състав (CRRC, China Railway Rolling Stock Corporation) изявяват официално интереса си да рефинансират дълга на БДЖ, а също и да изградят завод за подвижен състав (мотриси и локомотиви), който да осигури качествен железопътен превоз за следващите 15–20 години (Бочева 2017).

Друга инвестиция, която източният вятър изненадващо довя, е изграждането на първия в Европа „интелигентен град“ (Smart city) в София. „Проект Св. София“ ще се осъществи в рамките на стратегическата инициатива на КНР „Един пояс, един път“. Той е договорен между компаниите Bulgaria Development Holdings Limited (BDHL) и ZTEICT¹⁰. Изпълнителният вицепрезидент и главен мениджър на ZTE Corporation изразява надеждите си, че градът ще се превърне в изключително благоприятно място за издигането на ИТ индустрията на следващото ниво. Фаза 1 на струващия 2,4 милиарда евро проект се очаква да бъде завършена до няколко години, а посетителите на града се очаква да бъдат около 700 000 на вечер годишно през първите две години (фиг. 10) (Джуан 2017). През 2020 г. стана ясно, че проектът е пренасочен за изграждане от с. Мусачево към с. Кътмина със съмнителен шанс за дългосрочно осъществяване на заложените в него планове („24 часа“ 2020).

Фиг. 10. Компютърна анимация на „Проект Св. София“

България е привлекателна за китайците по немалко начини, затова е много вероятно в бъдеще китайските ин-

¹⁰ Дъщерна компания на китайската ZTE corporation, която от своя страна е световен лидер в телекомуникациите и информационните технологии.

вестиции на територията да стават все по-чести и все по-мащабни.

Заключение

Вече десет години КНР развива с екстремни темпове своето влияние в цял свят. Макар не във всеки един аспект и не навсякъде по света, меката сила на Китай е уловила погътен вятър в изграждането на солидните

възгледи, които ККП иска да наложи. Страната с втората по големина икономика в света все по-добре разбира как действа тази сила и със сигурност не пести усилия да я подобрява ежегодно. Само времето ще покаже колко влиятелен играч ще бъде Китай на световната сцена в бъдеще, а дотогава би било добре да не забравяме един цитат, който определено се споменава сред китайския управляващ елит. Става въпрос за гумите на китайския комунистически лидер Мао Дзъдун, който почти дословно цитира героинята Лин Дай-ю от известния китайски роман „Сън в алени покои“. Думи, които след почти 60 години не спират да отекват в съзнанията на китайците: „...не западният вятър ще надделее над източния, а със сигурност източният вятър ще надделее над западния“ (цит. по Уан 2007). Дори и в бъдеще вероятно ще е трудно да се даде точен отговор дали подобно нещо ще се случи. Засега меката сила на КНР остава осезаема, но определено с усещане за слабости. Поднебесната все още търси своите най-правилни стратегии като всяка една страна, но за нея очакванията и отговорността са далеч по-големи.

Библиография

- Баркър 2017: Barker, Thomas. *The Real Source of China's Soft Power*. <https://thediplomat.com/2017/11/the-real-source-of-chinas-soft-power/>, 31.10.2021.
- Бочева 2017: Бочева, Негежга. *Китайски инвеститор проявява интерес към БДЖ*. <http://www.investor.bg/ikonomika-i-politika/332/a/kitaiski-investitor-proiaviava-interes-kum-bdj-234957/>, 27.06.2017.
- Джуан 2017: Zhuan, Ti. *Tomorrow's smart city begins in South European country*. http://www.chinadaily.com.cn/cndy/2017-05/15/content_29345007.htm, 27.06.2017.
- Зайкова 2015: Зайкова, Диана. *Борисов сръза лентата и на Институт „Конфуций“ в София*. <https://news.bg/politics/borisov-sryazalenta-i-na-institut-konfutsiy-v-sofiya.html>, 27.06.2017.
- Калчева 2016: Калчева, Йорданка. *Китайска компания започна да строи фуражен завод в Добрич*. http://www.capital.bg/biznes/kompanii/2016/01/07/2681598_kitaiska_kompaniia_zapochna_da_stroi_furajen_zavod_v/, 28.06.2017.
- Константинов, Генчев & Люцканова 2017: Константинов, Станислав, Генчев, Александър, Люцканова, Излика. *Институт „Конфуций“ в София – най-големият на Балканите*. http://gradat.bg/news/2017/01/27/2897291_institut_konfucii_sofii_a_-_nai-golemiat_na_balkanite/, 27.06.2017.
- Крабтриуи & Мин 2017: Crabtree, Justina, Ming, Cheang. *Why soft power could be the real value of China's massive Belt and Road project*. <http://www.cnn.com/2017/05/22/one-belt-one-road-why-the-real-value-of-chinas-project-could-like-in-soft-power.html>, 28.06.2017.
- Лу 2021: Li, Shirley. *How Hollywood Sold Out to China*. <https://www.theatlantic.com/culture/archive/2021/09/how-hollywood-sold-out-to-china/620021/>, 31.10.2021.
- Ли & Мелсън 2011: Lee, Sook Jong, Melissen, Jan. *Public diplomacy and Soft power in East Asia*. New York: Palgrave Macmillan, 2011, 5, 11–17, 19, 24–26, 35–39, 186–187.
- Мерели, 2021: Merelli, Annalisa. *Vaccines are the hottest new way to establish global influence*. <https://qz.com/1991486/is-china-winning-the-vaccine-diplomacy-game/>, 31.10.2021.
- Пичърсън 2018: Pearson, Margaret C. *1981: Hollywood Goes to China—First U.S. Film Week in The People's Republic*. <https://americandiplomacy.web.unc.edu/2018/03/1981-hollywood-goes-to-china/>, 31.10.2021.
- Салицки 2007: Салицки, Александър. *Пекинският консенсус – модерните параметри на китайската геоекономическа експанзия*. <https://www.geopolitica.eu/2014?id=1145>, 24.06.2017.

- Туен 2016: Tian, Jinchun. "One Belt and One Road": Connecting China and the world. <http://www.mckinsey.com/industries/capital-projects-and-infrastructure/our-insights/one-belt-and-one-road-connecting-china-and-the-world>, 28.06.2017.
- Уан 2007: Wang, Xinling. 1957年毛泽东对留苏学生的演讲. <http://cpc.people.com.cn/GB/85037/8545276.html>, 28.06.2017.
- Филипова 2017: Филипова, Излука. „Дитекс моторс“ тръгна към фалит. http://www.capital.bg/biznes/kompanii/2017/03/28/2943699_liteks_motors_trugna_kum_falit/, 28.06.2017.
- Хенохович 2013: Henochoicz, Anne. Translation: "Chinese Dream" Campaign in Beijing. <http://chinadigitaltimes.net/2013/04/translation-chinese-dream-campaign-in-beijing/>, 24.06.2017.
- Център Шоренцайн 2021: Shorenstein center for Media, Politics and Public Policy, Harvard Kennedy School. A Study of Confucius Institute Teachers Around the World. <https://shorensteincenter.org/a-study-of-confucius-institute-teachers-around-the-world/>, 31.10.2021.
- Хуан 2013: Huang, Chin-Hao. *China's soft power in East Asia: A Quest for Status or Influence*. The National Bureau of Asian Research, 2013, 6–9.
- Шоу & Тейлър 2009: Show, Nancy, Taylor, Philip M. *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York: Routledge, 2009, 284–286.
- 24 часа. Милардерът Стивън Ло мести българския Лас Вегас край село Кътмина. <https://www.24chasa.bg/novini/article/8875904>, 31.10.2021.
- Carminati 2020: Carminati, Daniele. *The State of China's Soft Power in 2020*. <https://www.e-ir.info/2020/07/03/the-state-of-chinas-soft-power-in-2020/>, 31.10.2021.
- Институт Конфуций в София 2015: *Откриване на новия център „Модел Институт Конфуций“*. <https://confuciusinstitute.bg/откриване-на-новия-център-модел-инсти/>, 27.06.2017.
- Статистика 2017: Statista. *Number of foreign students studying in China from 2009 to 2015, by source of funding*. <https://www.statista.com/statistics/251213/number-of-foreign-students-studying-in-china-by-source-of-funding/>, 24.06.2017.
- Списание Икономист 2017: The Economist. *China is spending billions to make the world love it*. <http://www.economist.com/news/china/21719508-can-money-buy-sort-thing-china-spending-billions-make-world-love-it>, 24.06.2017.
- Центърът Уилсън: Wilson Center. *Mao zedong, 'speech at a meeting of the representatives of sixty-four communist and workers' parties' (edited by Mao)*. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121559>, 28.06.2017.

Китай – новата световна суперсила или център на сила в многополюсен свят

Диляна Николова

1. Увод

Спекулира се дали XXI век ще е китайският век и дали скоро ще сме свидетели на преместването на световната сила. Понятието „световна суперсила“ навлиза в българския език от английски, където за първи път е използвано през 1944 г. Тогава то обозначава САЩ, Обединеното Кралство и Съветския съюз. По време на Студената война се оформят две воюващи ядра – на Съветския съюз и на САЩ, докато Британската империя постепенно губи „лидерската“ си световна позиция. Тогава организацията на международните отношения е в рамките на двуполушен свят. С разпадането на СССР през 1991 г. САЩ се оказва новата единствена суперсила и тогава се формира актуалният и досега световен ред – еднopolушен свят начело със САЩ. XX век е наричан американски. Аналогично, XVII в. е наричан френски, а XIX – английски.

Според влиянието, което упражнява една нация, тя може да се определи като световна суперсила, ако доминира едновременно във всички измерения: военно, икономическо, географско, демографско, политическо, културно (т. нар. мека сила). Световната суперсила контролира по-голямата част от глобалните ресурси и демонстрира силна национална идентичност и модел на управление, които служат за образец на останалите държави. Тя се намесва и в чужди държави, разпространявайки идеологията си или решавайки глобални проблеми. От това следва световното превъзходство на САЩ през последните десетилетия

да бъде потвърдено. Тъй като исторически никоя империя досега не е траела вечно, се смята, че и американската „империя“ ще падне, а според някои автори признаците за момента за преместване на сила вече са налични (Томас 2020, Клайън 2019).

В същото време Китай се явява потенциален кандидат за позицията, поради икономическата си мощ, ресурси, икономически и дипломатически взаимоотношения. Може да се направи аналогия с периода на Втората световна война и прехвърлянето на световно влияние от Обединеното кралство към САЩ. Фактите сочат обаче, че Америка все още задържа световното си лидерство и скоро нейната мощ няма да „залезе“ (Мак Нийл 2019). Това предполага два групи геополитически сценария. Единият е на война между Китай и САЩ (вече се спряга понятието „търговска война“), а другият на мирно съжителство на двата политически режима и двете световни сили.

Трябва да се отчете и фактът, че има и други влиятелни ядра, които са потенциални суперсили, това са: Европейският съюз, Русия, Индия. Китай все още няма военно надмощие, потенциалното му културно влияние също е под въпрос. Вероятно е сценарият, в който световният ред е определен от една държава, фигурираща като световна суперсила, да е неприложим в съвременната реалност. Китай все още няма да готовност да бъде такава. Тази разработка цели да докаже, че най-вероятно е в непосредственото бъдеще да се образува многополюсен свят.

2. Признаци за упадък на САЩ като глобална суперсила (или проблеми за решаване)

От години се счита, че Китай може да се превърне в новата световна суперсила. Изглежда сякаш държавата добре се справя с икономическата криза, причинена от пандемията с COVID-19, докато САЩ е изправен пред редица проблеми на управлението си. Политиките на Доналд

Тръмп, отблъскващи американските съюзници в НАТО през последните четири години, превръщането на Китай в икономически гигант, както и очакването, че до 2028 г. той ще се превърне в най-голямата световна икономика, подсилват тезата, че азиатската страна има потенциал да се превърне в такава. Китай все още изостава спрямо САЩ по военна мощ, но увеличава бюджета си за военни технологии и работи по създаването на нови тайни оръжия (Пикрел 2019).

Както Аарон Лемър-Чан се изразява, „семеето на упадъка на Америка е посято още с основаването ѝ“ (Лемър-Чан 2014). Завладяването на местното население на континента, разрушението на околната среда, поробването на африканските народи, дискриминацията над жените и имигрантите без собственост в обществото са травми, които не са спрели да ечат във вековете, предизвикващи военни намеси, задълбочаващата се сегрегация и екологичните проблеми са проблеми, дали тласък на американците за борбата за социална справедливост, човешките права и достойнството на индивида, довели са до постигането на по-справедлива и демократична държава, но са и в основата и на някои от днешните предизвикателства пред американската власт. Следните проблеми имат потенциала да застанат на пътя на САЩ към защитаване на своята позиция като световна суперсила, а и повдигат съмнението, дали краят и на тази „империя“ вече е на път:

1. Тежко обществено неравенство – Налице е задълбочаващата се тенденция богатите да стават все по-богати, а бедните – все по-бедни. Средната класа намалява и обществото все повече се поляризира. Конгресът засега не успява да промени тази тенденция и за жителите със средностатистически заплати е все по-трудно да надвият инфлацията. Америка трябва да се справи с пропастта в богатството.

2. Инфраструктурата остарява – Инфраструктурата на Америка има нужда от нови инвестиции, това включва пътища, мостове, канализация, санитарни системи, електроцентрали, електрически мрежи. Освен че остаряват, изброените се и амортизират. Електроцентралите например са „старомодни“ и много от тях разчитат за енергия от изкопаемите горива, които намаляват. Последствията от това са повишен риск за американските жители, по-нисък стандарт на живот (в същото време повишаващи се разходи) и не на последно място влошаващи се условия за развитието на търговията, която също разчита на безупречна инфраструктура. Според доклад на Американското общество на строителните инженери (ASCE) американската нация е изправена пред недостиг в инвестициите в инфраструктура на стойност от 1,1 трилиона долара, който до 2040 г. би могъл да достигне 4,7 милиарда (ASCE 2014). (Лемър-Чанг в статията си предлага пренасочване на средства от военния бюджет в размера на над 500 милиарда долара годишно). В контраст с това, в азиатски страни, включително Китай, се наблюдават наподобяващи научната фантастика инфраструктура и градска среда, които говорят за сравнителното предимство, с което разполага Китай към момента.

3. „Куха“ индустрия – споразуменията за свободна търговия на САЩ, благоприятстващи изнасянето на корпоративното прехвърляне на производството и в това число работните места, имат опустошителен ефект върху заетостта в САЩ, лишаващи я от тарифни приходи, задълбочаващи проблема със свиващата се средна класа, стагнацията на заплатите и потребителския капацитет. Още по-притеснителна е причинената зависимост от вносни стоки и липсата на алтернативи на подобни стоки от материално естество с реална стойност с американски произход. Тъй като загубата на работни места в сектора на производството не е компенсирана с адекватните мерки

за обучение и възможности за добиване на алтернативни умения от страна на останалите без поминък, САЩ е изправена пред огромна безработица. Според Бюрото по статистика на труда, заетостта в производството е спаднала от 19,6 до 13,7 милиона в периода между 1979-2007 г. Между 2000 и 2010 г. спадът като дял от всички места в производството от 33% надвишава степенята на загуба от Великата депресия (Аткинсън, Стюарт, Андес & Езел 2012).

4. Спад на долара (U.S. dollar) – бъдещият статут на долара е неясен. Между 2002 и 2012 г. той търпи спад от 54,7% спрямо еврото, което означава трикратно увеличение на американския дял (от 5,9 на 15 трилиона долара). Друг важен фактор е разграничаването на набиращи сила икономики, като руската, китайската и бразилската, от глобалната финансова система, базирана на долара, които правят транзакции в други резервни валути или дори предлагат негови заместители. Чужди държави притежават повече от 5 трилиона долара американски дял, в случай че основните държави притежатели на дял започнат да извършват гъмпинг на американски ценни книжа на свободния пазар, това би могло да доведе до паника и респективно до колапс на долара. От това би следвал спад на стандарта на живот на гражданите и други сериозни последици за страната. Тъй като големите притежатели на ценни американски книжа разчитат на американските пазари, това е слабо вероятен сценарий, но спадът на долара, както и използването на алтернативи на тази валута в търговията от страна на другите държави е още един неблагоприятен фактор за американската хегемония.

5. Недостатък на енергия – Противно на доклада на Международната агенция по енергията (IEA) от 2012 г., предсказващ че до 2020 г. САЩ ще надмине Саудитска Арабия по производство на нефт и че Северна Америка ще бъде нетен износител на нефт до 2030 г., последните доклади сочат, че САЩ ще зависи все повече от доставки на нефт

от Близкия Изток и че ресурсите му се изчерпват. Въпреки временния бум на американското производство, то произтича основно от газ и нефт, извлечени от шисти, и вече губи тежест, което отново накланя везните към държавите от ОПЕК. Това също води до намаленото влияние на САЩ в чужбина и загуба на приходи. Търсенето на източници на енергия в далечни и екзотични територии не само е свързано с огромни разходи, а и представлява опасност за околната среда, застрашавайки уязвими водни пътища, зони в Персийския залив, Арктика и дори цялостния природен баланс и климата.

6. Намаляващо влияние на САЩ извън страната – Войните, които САЩ води по време на Втората световна и Студената война, както и интервенциите из цялото кълбо (в Китай, Корея, Виетнам, Камбоджа, Иран, Гватемала, Конго, Бразилия, Куба, Индонезия, Чили, Гърция, Никарагуа, Гренада, Либия, Панама, Ирак, Афганистан, Ел Салвадор, Хаити и др.), имат за цел САЩ да се докаже, да наложи своя модел на управление и да спечели идеологическата война срещу комунизма. За тази цел ключово винаги е местното население само да приеме за по-успешен модела на западния капитализъм. Въстанията, известни като „арабската пролет“, новите популистки движения в Латинска Америка, както и свалянето на прозападното правителство в Багдад от сунитските бунтовници или последните президентски избори в Афганистан показват многостранната загуба на американско влияние във всички региони, включително и възраждащата се Русия. Опитите на САЩ да обгради Русия при президента Путин с нови членове на НАТО, бази и прозападни режими, дори да анексира Крим, се оказаха неуспешни. Ситуацията в Израел също изглежда сякаш излиза от контрола на САЩ. Въпреки опитите му да помири двете страни от конфликта между израелското правителство и окупираните палестинци, правителството няма това намерение. То използва всяка про-

вокация от палестинците като причина за нападение по въздух над териториите им. Без финансовите стимули от страна на САЩ, мирът в държавата би бил сериозно застрашен, както и самото ѝ оцеляване.

7. „Демокрация за продан“ – това, което преди е било известно като „равни възможности за всички“, „страната на неограничените възможности“ и „небесата са лимита“, сега повече прилича на търг – от „демократични“ надпревари за места в кметствата до Белия дом. Според последните решения на Върховния съд са премахнати дори и най-базовите ограничения върху вноските със специални лихви за политически кандидати. Това отваря вратите за частни дарители, желаещи специални услуги, и законодателство срещу гласове. В това отношение се наблюдава прогресираща тенденция. В периода от 2008 г. до 2012 г. разходите по президентските избори са се увеличили почти четворно. Още по-компрометиращ е фактът, че в по-голямата си част приносът идва от най-богатите (само 0,01% от американците през 2010 г. са похарчили ¼ от всички пари, дадени на политици, партии и комитети). Данните сочат за задълбочаващото се неравенство и валидират реалните му измерения, предизвикващи нарастващото обществено недоволство.

2.1. Седем признака за упадък на империите

В своя статия 9-р Ърнест Ругенщайн, преподавател по история, систематизира седем признака, сочещи края на една империя (Ругенщайн 2018). Според него суперсилите минават през процес на засилване, апогей и неизбежно след това започват да отслабват, стигайки до края на своето владичество. Каквито и да са империите, казва той, те падат по едни и същи причини. Някои от изброените процеси можем да открием и в текущата ситуация в САЩ.

Първият момент, който споменава Ругенщайн, е фиксирането над някаква идеология или микс от идеологии. С времето тя стават част от националната идентичност

и хората започват да се делят спрямо принадлежността или непринадлежността си към нея. Примери за това са юдейската религия в нацистка Германия, християнството в Римската империя на Константин Велики и социалният дарвинизъм в САЩ.

Следва върховенството на развлеченията и забавленията, познат като морален упадък в Римската империя. Принципът е на „хляб и зрелища“ за народа, акцентът върху образованието и съзидателното градене липсва. За гражданите става все по-важно да са „щастливи“, отколкото да виждат и разбират какво се случва около тях. Те все по-малко попълват състава на армията и гържавата се принуждава да наема чужденци, дори бивши врагове. Това се наблюдава например при Османската империя.

Трети фактор е корупцията. Без значение дали гържавата е демократична, налице е натрупването на все повече богатства от властимащите, докато бедните и невежите са заключени в безкраен цикъл. Така непривилегированите „нямат какво да губят“ и изходът е бунт. Когато и жените се включат в това, дните на правителството вече са преброени, казва Ругенщайн.

Четвърти признак е деградиращата здравна система. Това може да приеме форма на злоупотреба с наркотични вещества, неовладяеми болести, чума, пандемии. Така например Цинската империя страда от масовата употреба на опиум, а Америка в момента се бори със зависимостта от хероина в западните си части и с картелите в централна Америка.

Пети фактор е проблемът с изхранването на населението, с глада. Налице е липсата на вземане на мерки и неспособността за справяне с този проблем. Това може да е породено от изтощение на почвите, наводнения или суши. Не една от китайските династии се сблъсква с този проблем преди края си. Древните китайци дори приемат това като признак, че текущият владетел е изгубил „Небесния мандат“.

Свръхекспанзия, заедно с национализъм, е шестият фактор, за който говори Ругенщайн. Държавата става твърде ангажирана с това, което се случва по света, стреми се към хегемония над съседите си и проектира страх у неприятелите си. Това изтощава бюджета, който иначе би бил влаган в инфраструктура, изследвания и развитие, образование.

Последният, седми знак е постоянното усещане за война срещу „националната гържава“. Разширението изисква постоянни конфликти. Вследствие на тях населението е в среда на постоянна несигурност и неспособност да предвиди и планира бъдещето, незнаейки кой ще нахлуе. За Рим например това са немските, австро-унгарските и руските нашествия.

Съпоставяйки изброените признаци за упадък на САЩ, изредени в статията на Аарон Лемър-Чанг, и признаците за упадък на империите, систематизирани от Ругенщайн, откриваме не една аналогия. Показателно е, че поне пет от седем фактора съвпадат. От това можем да направим извода, че по тези предложени два вида признаци САЩ вече е преминал апогея си и е на път нов световен рег.

3. Дефиниция на понятието „световна суперсила“

Когато целим да отговорим на въпроса „ще бъде ли Китай световна суперсила, номер едно или пък център на сила в многополюсен свят“, е ключово първо да дефинираме понятието „център на сила“ и да го разделим на съставни части. Други важни понятия са „велика сила“ и „регионална сила“. Дали една гържава е „център на сила“, се определя от обективни характеристики, като брой на населението, размер на територията, притежание на природни ресурси. Но последните не гарантират, че тя е център на сила. Не всяка голяма гържава или съюз могат да бъдат разглеждани като такъв. Други значими характеристики на „център на сила“ в международните отношения са военни и невоенни способности, особено икономически и финансови,

важни са и външнополитическите цели и амбиции, включително тези, свързани с ангажирането по решаване на глобални общочовешки въпроси (Пантев 2014: 19). Последното е важно, тъй като Китай засега не показва амбиции да контрабалансира САЩ в качеството на световен лидер или да се ангажира с военни мисии зад граници, нито да решава световни хуманитарни проблеми. Това е така, защото Китай първо трябва да реши свои важни вътрешни проблеми, а и най-популярното становище в литературата и сред анализаторите е, че неговата политика никога не е била експанзионистична, нито културата или философията на Китай и на отделния китаец са ориентирани към завладяване на чужди територии, колкото до съхраняване на целостта на китайските територии.

Въпреки това в историята на Азия присъстват амбицията и реалното присъствие на Китай като хегемон, изискващ съседните държави да го зачитат като негови васали и да принасят ежегодно дарове към императора в замяна на военна защита (от чужди държави или с цел ненападение). Историята помни Китай и като колонизатор – като пример можем да посочим колонизацията на Виетнам през I-X в. В този период империята силно повлиява върху Виетнам във всички сфери на живота, включително изнасяйки културата си, религията си и най-общо постиженията на китайската цивилизация. Освен това името на Китай (中国 – „държава в центъра“) подсказва и за начина, по който Китай гледа на себе си в продължение на вековете. За него не съществува свят, който си струва покоряване отвъд границите му. Земите на запад от него са смятани за населявани от нецивилизовани племена или „варвари“. За „варвари“ са смятани и всички представители на неханските етноси. Тъй като повечето групи извън хан са номади, а ханците водят уседнал начин на живот, те се смятат за по-цивилизовани. От друга страна, китайците са ангажирани в търговия и са много по-иновативни от съседите си.

Затова относно амбициите на Китай и позицията, която заявява относно световния ред, трябва да бъдем много внимателни и да следим фактите и цифрите и по-точно в какво и колко инвестира Китай. Засега той следва зададената още от Дън Сяопин политика за мирен възход и осигуряване на вътрешни и външнополитически условия, оптимални за икономическия подем на страната и повишаването на престижа ѝ в международната общност.

Относно световните и хуманитарните проблеми, Китай е далеч от западния стил на намеси по хуманитарни проблеми в чужди държави. Това ясно личи в конфликта със западния свят, особено с ЕС, относно правата на човека. Но азиатската държава отпуска много средства по различни каузи в други страни, било то и проектите в рамките на инициативата „Един пояс, един път“ за изграждане на инфраструктура в съседни държави в Азия и Европа. Към това трябва да добавим и развитието на отношенията с Африка и Латинска Америка. Има различни хипотези и спорове относно целта на тези проекти, като е сигурно, че те ще увеличат влиянието на Китай, ще затвърдят регионалното му лидерство и ще способстват търговията. Тази стратегия също спомага за развитието на мека-та сила на Китай и изграждането на позитивен имидж в световната общност.

Говорейки за многополюсен, еднopolюсен, двуполюсен свят, следва да уточним какво означава „полярността“. „Тя е мярка за цялостните способности, за влиянието на една велика сила, както и за нейния разрушителен потенциал. Многоизмерността на силата позволява на отделните ѝ измерения взаимно да се допълват и да се мултиплицира крайния им ефект“ (Пантев 2014: 20). В книгата си Пантев отбелязва, че в науката не се е стигнало до приемането на праговете, определящи еднopolюсността и двуполюсността. Използват се обаче изводите на Бузан и Уйвър за критериите, дефиниращи суперсилите, великите сили и регионалните сили.

3.1. Мащаб на силата

Суперсилите се характеризират с „широк спектър от способности“, които те прилагат в цялата международна система. Техните военно-политически способности са първокласни и те имат икономики, които поддържат тези способности. „Военните им и политическите им сили имат глобален обхват и могат да достигнат всяка точка на земното кълбо. Тези страни имат самочувствието на суперсили и останалите страни също ги приемат спрямо този им статут. Легитимността на техния статут зависи от успешното утвърждаване на легитимността на споделяните от тях ценности“ (Пантев 2014: 20). Последното потвърждава факта, че САЩ е световна суперсила от края на Студената война насам. За него е изключително важно да разпространява ценностите и модела си на управление из целия свят и да убеди другите страни, ако е нужно и чрез военна намеса, че неговият модел на управление е правилният, както и да изкорени противоположния на този режим (капитализъм и демокрация) модел – комунизма или социализма. Последните описват системите на организация и функциониране на икономиката и обществото, като те съставят меката сила, която упражнява една държава в международната общност. Този критерий, определящ легитимността на една суперсила, е и това, което различава великата сила от суперсилата.

Великите сили не притежават задължително „способности във всички области и не присъстват във всички аспекти на политиката за сигурност в международните отношения“. Но те са възприемани от останалите играчи като потенциални суперсили на базата на сегашното или бъдещото разпределение на сила в цялата система. В тази група попадат страни, които набират или губят мощ в йерархията на силите. Китай и Япония са пример за такива – Китай със знак „плюс“, Япония със знак „минус“.

Великобритания и Франция през XIX век, отчасти и Русия, имат статут на суперсили. Великобритания, САЩ и Съветския съюз – през XX век след Първата световна война, а след Втората световна война се оформят две суперсили – САЩ и СССР. Двата блока се противопоставят в рамките на „Студената война“ – най-мащабният международен конфликт за периода, като той се разрешава чрез разпадането на Съветския съюз по вътрешни причини. Последното доказва невалидността на съветския модел и победата на американския. Оттогава моделът на САЩ излиза на преден план и светът гледа на него като на глобален лидер (еднополюсен свят). В момента има няколко претенденти за световна суперсила, които обаче имат вътрешни проблеми за решаване. Тези, които успеят да ги решат в близките години, ще се установят като центрове на сила, а може би една държава ще се установи като суперсила.

Регионалните сили определят поляритета на отделен конкретен район, но способностите им нямат глобален обхват.

3.2. Подходи към разглеждането на силата

Обособени са и два подхода в разглеждането на силата – ресурсен и релационен. Първият се основава на население, територия, суровини, военна техника, социална стабилност (Пантев 2014: 27). Те са измерими величини и могат да бъдат използвани за постигането на желан резултат. „Баланс на силата“ е понятие, което означава начина на разпределение на тези ресурси между субектите в зададено пространство. Обяснението на поведението на участниците в международните отношения чрез ресурсния подход е характерна за структурните реалисти.

Резултатите, постигнати от начина, по който се използват ресурсите, са предмет на наблюдение чрез релационния подход. Нежелани и некалкулирани ефекти от прилагането на силата не са предмет на внимание при него. „Силата е средство за осъществяването на собствената

воля“ (Пантев 2014: 27). Тъй като чрез този подход силата се оценява според постигането или непостигането на крайната цел, оценката може да се извърши само постфактум. Тук измерването е според способността да се промени поведението на друг играч, за да се постигне крайна цел. Това е първият ключов аспект на силата – способността да накараме срещуположната страна да действа по начин, противоположен на първоначалните ѝ желания. Тук ресурсите се приемат за „база на силата“, а възможните желани реакции на отсрещната страна за „обхват на силата“.

Второто лице на релационно дефинираната сила се отнася към статуквото, наложено в текущата социална система и способността на центровете на сила да влияят на и да определят това статукво, „да създават правилата на играта“. Пример за това са форуми като Г-8 и Г-12. Участниците в тях имат „привилегирован статус в ключови международни организации“ и „разполагат със средствата да ръководят колективните действия до справянето с възникнали глобални проблеми“ (Пантев 2014: 29). По-слабите страни се съобразяват със статуквото, определяно от силите. Рестрикциите са инструменти, чрез които в рамките на зададеното статукво не се позволява някои проблеми изобщо да бъдат поставяни на дневен ред в отношенията. Държавите, които са достатъчно силни да налагат „правилата на играта“, могат да създадат такива рестрикции, които да подсиgurяват, че на дневен ред ще бъдат поставяни само безопасни за тях въпроси. Те са облагодетелствани от установените норми. Така например, ако Китай разполагаше с достатъчно голяма релационна сила, би могъл да наложи ситуация, в която проблемът за правата на човека не се засяга в международната общност или дори на държавите да се налага да съблюдават китайския стандарт за правата на човека или от другите по-слаби полюси да не може да бъде повдигната темата за промяна на статуквото. Тогава бихме наблюдавали рестриктивното лице на релационната сила на Китай.

Третият аспект на релационно дефинираната сила е свързан със способността да се разреши конфликт с друга държава като не се даде възможност този конфликт изобщо да бъде реализиран. Тук се предполага, че когато една държава е обект на силово въздействие, процесът може да е несъзнаван. Например, когато една силна държава работи за универсализирането на една от нейните ценности или просто демонстрира силата си вследствие на определена ценност, убеждавайки наблюдателите, че тя води до успешен резултат, държавата може да влияе на и да моделира интересите на наблюдателите си. Тази ценност може да бъде представена като причина за постигане на икономическия просперитет или за социалната стабилност в страната. По този начин тя влияе на социалната система и на интересите на срещуположната държава, чиито „истински интереси“ първоначално не биха съвпадали със страната-сила. Тук се разграничават „истински интереси“ и „най-добри интереси“. Истинските интереси са тези, които държавата би формирала в изолация от въздействието на друга по-силна държава. „Най-добрите интереси“ са тези, които рационалният играч би имал в рамките на определеното статукво. Релационно дефинираната сила се измерва по това, доколко една страна може да влияе на „истинските интереси“ на останалите, най-вече на тези с противоположни интереси.

Китай би могъл да упражнява този аспект на силата си, в случай че е суперсила, като организира кампании, призоваващи например към колективизъм и представяйки колективизма като ценност, причина за бързия растеж на икономиката си или пък за ниското ниво на престъпност (хипотетично).

3.3. Мека и твърда сила

Понятието „мека сила“ вече се е утвърдило сред концепциите на сила, но е важно да познаваме конкретните инструменти, с които си служи. Меката и твърдата сила

обозначават типа връзка между ресурсите на силата и силовото поведение. Меката сила се свързва с положително привличане, убеждаване или формиране на дневния ред. Тя се смята за алтернатива на твърдата сила, която си служи чрез принуди, заплахи, санкции и възнаграждения – чрез нея се дават команди, докато чрез първата се постига съгласие. Обикновено двата типа сила се прилагат комбинирано, тъй като в повечето случаи използването само на меката сила не е достатъчно за постигане на резултат.

Ресурсите на меката сила са 3 основни – културата, ценностите и външната политика на една държава. „Култура“ се отнася до модела на социално поведение, посредством който знанието и ценностите се предават в една група, като тя съществува на различни нива – универсално, общочовешко, национално, класово, локално и др. (Пантев 2014: 31). Културата не е фиксирана, тя е процес и се изменя в резултат на взаимодействието с други култури. „Културните контакти моделират ценностите“ (Пантев 2014: 31). Когато една държава демонстрира успешен модел на управление, нейните ценности могат да бъдат изнасяни и прилагани от други държави. Такъв е случаят с американската ценностна система на САЩ, която служи за пример на държави от цял свят, включително Китай. Ресурсна база на меката сила може да бъде привлекателната култура, както например „корейската вълна“ (халю, на корейски: 한류 или Hallyu) или легитимно и морално външнополитическо поведение (каквото например Китай се стреми да проектира чрез концепцията си за „мирен възход“).

И трите аспекта на релационна сила могат да бъдат налагани чрез мек и твърд подход. Инструмент на меката сила може да бъде създаването на институционална рамка, чрез която да се създаде среда, в която държавата опонент сама да се откаже от определена цел и да бъде убедена да промени първоначалните си желания. Тук се разчита на възприетията на опонента и какво той възприема като

положително или отрицателно. В случай че привличането първоначално не съществува, то може да бъде предизвикано чрез „достатъчно чести контакти“. Трудно е обаче да се контролира ефектът на меката сила.

4. Потенциал и реално състояние на текущите центрове на сила в контекста на полярността

4.1. САЩ

Ситуацията, в която се намираме днес, не е срещана в историята досега. Америка е световна суперсила, способна да влияе на останалите субекти в международните отношения, поради огромната концентрация на военна и политическа мощ. Въпреки икономическата криза от 2008 г. икономиката ѝ все още е далеч пред тези на останалите държави. Америка все още е предпочитано място за обучение и реализация и много от представителите на политическите елити в други държави са възпитаници на американската образователна система. Вашингтон все още разполага със значително политическо и дипломатическо влияние, тъй като американската армия контролира световните океани и има бази в почти всички точки на света. Американският долар все още превъзхожда останалите валути като средство за международна търговия, особено на фона на затрудненията на Еврозоната, а и валутните резерви на значителен брой държави и международни организации са съставени предимно от американски долари.

Изброените аргументи водят до извода, че в близките години САЩ все още няма да бъде изместен от позицията на център на сила, а е и рано да се говори за отпращане на предизвикателство към позицията му на хегемон.

Трябва да се вземе предвид обаче подемът на сериозни участници на сцената на международните отношения, които стават все по-значими в качеството си на център на сила, като всеки от тях показва сравнителни предимства в една или няколко сфери. Процесът на отваряне и

глобализация, започнал през 90-те години на XX в., увеличеният обем на международната търговия, отварянето на нови пазари за участниците в нея и евшината работна ръка в някои части на света правят възможно икономическото развитие и погема на гържави като Китай, Индия и Бразилия. Тези гържави сега набират все по-голяма регионална сила. Обединението в рамките на Евророната извежда групa силен играч в международен план и това е Европейският съюз. От друга страна, Русия, възвръщайки влиянието си на териториите на бившия Съветски съюз, е надигаща се сила, а по-малки страни като Индонезия, Южна Корея, Турция и Мексико също преживяват подем и имат все по-силно присъствие на международната сцена. Бързото икономическо развитие на няколко регионални сили по света дава повод да се мисли за формирането на нова организация на отношенията под формата на многополюсен свят (Пантев 2014: 78).

Китай и Русия се разглеждат като центрове на сила, както и Европейският съюз, макар и с резерви, агресирани на основата на липсата на централизирана политика от негова страна, както и отслабналата му военна мощ, повдигаща въпросителни относно меката и твърдата му сила. Въпреки разцепеното ядро на ЕС обаче ключови за развитието на въпроса ще са решенията и поведението на гържавите в неговите рамки през следващите няколко години.

5.2. Китай

Уважението и влиянието, които печели Китай днес, не се дължат на идеологията му или на „престижа“ на социално-икономическия му модел, както е в случая на САЩ, а на икономическата му мощ. В края на 70-те години на миналия век с реформите, въведени благодарение на визията на Дън Сяопин за китайската икономика и политика, започва подем, който се запазва и досега. Четирите модернизации - индустрия, технологии, земеделие и отбрана, изтласкват Китай към просперитет. В момента тече и модернизация

на армията. Това е възможно благодарение на икономическия растеж, опита, натрупан в модернизацията, вноса на високи технологии и развитието на електрическата промишленост. Огромният прогрес и някои линии на развитие на икономиката и политиката все още намират началото си във визията на Дън Сяопин за развитие.

Китай, заедно с Индия и Бразилия, влиза в графата на съвременните „израстващи сили“ (Пантев 2014: 109). Причина са тяхното увеличаващо се политическо и икономическо влияние в глобален план, не само в непосредствената им периферия. Такива държави имат потенциал да окажат въздействие на „центросиловата конфигурация на глобалната система на международните отношения“ (Пантев 2014: 109). Основни техни характеристики са икономическата мощ, която дори в условията на икономическата криза има основен принос към световния икономически растеж, нарастваща военна мощ, както и способност да влияят на „международните многостранни механизми“. Най-обещаващата характеристика на Китай като потенциален център на сила е продължителният прираст на икономиката ѝ. Също така той има нарастващо влияние в международните финансови институции, постоянен член е на Съвета за сигурност на ООН и е една от деветте държави, разполагащи с ядрено оръжие в света.

Възходът на Китай предизвиква очакването за нов голям преход на сила в международната система. Съществуват две основни теории за това, как би се случил преходът. Едната е за класическия силов преход на сила на структурните реалисти. Те предричат голяма война между САЩ и Китай, тъй като според тях мирът в международните отношения се гарантира от държавата или съюза, който контролира основните ресурси на силата и определя правилата на играта. Мирът е застрашен тогава, когато друга силна държава предизвика доминиращата държава и претендира за нейната роля. Другата теория е тази за мирния възход на проф.

Чарлз Купчан (Купчан 2001). Той заключава, че има три варианта за реализиране на прехода на сила: война, хладен мир и топъл мир. При хладния мир и двете държави се стремят към сдържане и се постига стабилност в системата, топлият мир се основава на взаимни граници и сътрудничество. Германия например подхожда към Китай чрез „търпелива политика“ и набляга на търговията (Wandeldurch Handel) и въпреки конфликтните области в политически план между двата центъра, като военното ембарго, правата на човека и коректното деклариране на държавните бюджети, в отношенията между ЕС и Китай има сътрудничество, но основно в икономически план, а заявяването на по-ясни политически позиции се избягва. Тъй като следва да говорим за Германия като част от ЕС, отново се стига до факта, че ЕС няма еднина политика спрямо Китай.

Що се касае до позицията на Китай в международните отношения, страната все още не е готова да претендира за водещо място и в следващите години ще е изправена пред вътрешни проблеми и „трудности от социален, икономически и екологически характер“ (Пантев 2014: 111). Стратегията на външната политика на Китай ще бъде насочена към подобряване на образа му и на неговите дипломатически способности, както и към осигуряване на благоприятна икономическа среда в регионален и глобален план за продължаване на икономическия възход, както и към повишаване на политическото влияние на регионално ниво и в международните организации. Отсъства и стратегическа амбиция за това. Това поведение потвърждава настоящата политика на мирния възход, както и че е най-вероятно тя да се запази през бъдещите няколко години.

Първата причина за това е, че Китай все още не разполага със силов потенциал, за да противостои на САЩ. Също така все още не превъзхожда САЩ по БВП на глава от населението, военни разходи, степен на технологични иновации, покупателна способност на населението. Налични са

и други предимства на американската страна – способността за бързо разгръщане на сила, което е следствие от военните бази в ключови региони и поддържането на система от съюзи с ключови гържави, контрол над голяма част от ресурсите на планетата и морски коридори като Индийския и Тихия океан.

Втора причина за избягването на конфликт и поддържане на политиката на мирен възход или на топъл мир е, че Китай няма интерес от цялостно разрушаване на сегашния международен ред. Това е защото той е оптимален за развитието на китайската икономика. Настоящата система от правила, норми и принципи, под които се разбира понятието „световен ред“, благоприятстват свободния поток на стоки и капитал, както и непрекъснатото създаване на технологични иновации. Това са основни фактори за позитивно развитие на китайската икономика. Установеният либерален международен икономически ред и отвореният характер на големите икономики, особено тази на САЩ, са необходими условия за създалата се среда. По тази причина Китай може да има интерес от леки модификации, но не и от сриване на сегашния ред.

Трето, правейки анализ на основните цели на политиката за сигурност на страната, стигаме до заключението, че в дневния ред на политическия живот на Китай присъстват редица проблеми от вътрешен характер, които той има да решава и засега няма желание да предприема действия по промяна на сегашния дневен ред.

Китайската политика за сигурност

За начало на политиката на мирния възход се смята началото на ХХ в. Чрез нея Китай се стреми да заличи идеята за „китайската заплаха“ и да изгради регионална среда на сигурност, утълноощаваща китайското развитие. Тя възниква вследствие на желанието за мирно решаване на споровете от 90-те години и значително контрастира с аг-

ресивната политика от 70-те и 80-те, характеризиращи се със склонността към употреба на сила. Чрез политиката на мирния възход Китай заявява, че неговото развитие ще бъде управлявано по начин, целящ да избегне конфликти от рода на тези, произтекли от бързото развитие на Германия в началото на ХХ в. и на Япония през 30-те години.

Военните контакти на Китай с другите държави се базират на петте принципа на мирно съвместно съществуване:

- Зачитане на суверенитета и териториалната цялост на държавите
- Взаимно ненападение
- Ненамеса във вътрешните работи на държавите
- Равенство и взаимна изгода
- Мирно съвместно съществуване

Доказателство за придържането на Китай към тази политика е поведението му в многостранни форуми и организации по въпросите на международната сигурност. Показателен е фактът, че Китай смята една военна операция за легитимна, само ако приемащата страна е изразила съгласие и Съветът за сигурност на ООН е взел решение за провеждането ѝ. Така Китай затвърждава позицията си за придържане към „традиционното разбиране за националния суверенитет“. Трудно е Пекин да бъде убеден да участва в международна намеса в суверенна държава. Така например въздържането на Китай от международна намеса с мандат в Сирия се аргументира с резервите му по отношение на концепцията „Отговорност за защита“ (ОЗ). Тази политика се основава и на военната операция в Либия от 2011 г., която според Китай се превръща в „операция за смяна на режима“, а всяко действие, което представлява опит за смяна на режима, се счита за заплаха и за китайския режим.

По отношение на другите центрове на сила Китай има за цел да запази „стабилността, икономическия проспери-

тет и националното си единство“. По тази причина акцент във външната политика е поддържането на прагматични отношения с другите центрове на сила.

На регионално ниво Китай е изправен пред предизвикателства от исторически и икономически характер, свързани с амбиции за постигане на регионално превъзходство. През 2012 г. разходите за отбрана на азиатските страни за пръв път надхвърлят тези на Европа. Географското разположение принуждава Китай да разработва собствена политика, отчитаща няколко субрегионални системи. Във всички подсистеми Китай трябва да се бори с поне една голяма държава в региона. Русия е страна, която би могла да играе значима роля в Азия. Двете държави показват желание за сътрудничество, обединявани от виждането, че изграждането на многополюсен свят би благоприятствало най-добрите интереси и на двете държави.

Това обобщава положението на Китай в географски и геополитически план в контекста на потенциала му за превръщане в световна суперсила. Той все още няма геостратегическа преднина, на базата на което да може да отправя предизвикателство към американската хегемония.

5.3. Русия

Русия днес се разглежда като център на сила, но тя все пак има слаби места. Държавата влага все повече енергия в „твърдата сила“ – военния и икономическия аспект, като те се смятат за нейни реални способности. Но в тях също се наблюдават проблеми, затова може да се говори за „нереализиран потенциал“. Русия е най-силна в областта на ядрените оръжия и външната политика, която е подкрепена чрез инструментите на дипломацията и разузнаването. Икономиката обаче има нужда да се диверсифицира, иначе ще загуби добрите показатели, които запазва за момента. Тук също се говори за потенциал, който тепърва предстои да видим дали ще се развие. Русия е слаба в областта на „меката сила“. Не трябва да се забравя, че в миналото

тя излъчва много бележити хора на изкуството – писатели, художници, поети, музиканти, както и учени. Тяхното влияние е световно, но към момента тя отстъпва на способностите за популяризиране на другите центрове на сила, особено на САЩ, както на и ЕС, отстъпва и спрямо миналото си величие в тази област. Основна причина за този проблем е строгата цензура и наложения стил на „социалистически реализъм“, на които се подлагат произведенията, и си струва да се отбележи, че най-силните произведения са част именно от „дисидентската“ област. За да преодолее лошото състояние на меката сила, Русия би трябвало вместо да се капсулира и регионализира, да се отвори към участие в международни проекти, където да може да се нагпреварва с други гържави като САЩ, ЕС, Китай, Япония и дори да си сътрудничи с тях. Държавите, които избират пътя на изолацията, не постигат нищо особено в нито една сфера (на изкуство, наука и технологии, икономика, дори военната сфера). Русия би следвало да се отърси от вярването, че неправителствените организации с чуждо финансиране пласират интересите на чужди правителства. Тук е уместно да се спомене изказването на Джоузеф Най по отношение на меката сила, че тя „се основава главно на три ресурса: нейната култура (на местата, където тя е атрактивна за другите), нейните политически ценности (когато живее според тях у дома и в чужбина) и външните ѝ политици (когато те се възприемат като легитимни и притежаващи морален авторитет). Комбинирането на тези ресурси обаче невинаги е лесно“ (Пантев 2014: 171).

5.4. Европейският съюз

Статусът на ЕС като център на сила също е все по-застрашен. Въпреки меката сила, която упражнява, както и силните му страни като регулирането и законността, трудностите при справянето с последиците от рецесията и липсата на единност в политиката го оставят

все по-далеч от тази позиция. Мерките за съкращаване на бюджетния дефицит и масовите съкращения в частния сектор, взимани от отделните правителства, се оказват недостатъчно ефективни и ситуацията на съюза е сравнявана с „просяче с протегната капа“ (Пантев 2014: 182). Това не допринася за имиджа и престижа му, като цяло за меката му сила. Ефектите от гореспоменатата политика като свитото потребление и обезверяването на младежта, поради покачилата се безработица, допълнително подриват авторитета на ЕС.

От началото на дълговата криза ЕС се превръща в проблем вместо в решение. Наблюдава се спад в привлекателността на съюза като образец за подражание, а това е основен компонент на меката сила, която упражнява един център на сила. Несъгласуваността между отделните държави-членки, напрежението между някои от тях и неспособността да се взимат решения са причини за спада в доверието към съюза. Постиженията относно правата на човека и етническите конфликти също не говорят в защита на способностите на ЕС за справяне с едни от генералните проблеми, които има на дневен ред. По този начин ЕС, който изостава по параграфа на твърдата сила, показва слабости и по отношение на меката си сила.

Въпреки това ЕС отбелязва и победи, например по отношение на помощните мисии в Нигер, Южен Судан и Африканския рог. Видно е обаче, че ЕС използва алтернативи на военното разгръщане, което би струвало скъпо и най-вероятно му „липсва ресурс и амбиция да окажат ефективно въздействие“ (Пантев 2014: 183).

ЕС до този момент не фигурира като световен хегемон, което ще рече, че не упражнява влияние във всички социални сфери от момента на основаването си. Проблемите, които изискват спешно да бъдат разрешени, са свързани с консолидацията в рамките на съюза. Те включват антигеополитически заплахы за така наречената от поли-

тическите елити „мека сигурност“ – неконтролируема миграция, финансов дефицит, енергиен недостиг, климатични аномалии. ЕС не трябва да пренебрегва мерките по „традиционните геополитически заплахи“ като защита на суверенитета, територията и собствеността и да рискува да се превърне в „страховита сфера, чийто център е навсякъде, а окръжността ѝ е никъде“ по думите на Блез Паскал. Важно е за решаване на проблемите си ЕС да се придържа към контрола над „принцип на солидарността“ и да заложи на изграждането на „плюралистична общност за сигурност“, базирана на немската идея за решаване на проблеми чрез „мирна промяна“ (Пантев 2014: 184).

По въпроса за твърдата сила ЕС твърдо изостава от САЩ и Китай. След отчетливия спад от 1990 г. насам се наблюдава загържане на военните разходи, включително за поддръжка на персонал, военни операции, снабдяване, научно-развойна дейност, донорстване във военната област.

Аргументите относно ЕС сочат, че той към момента няма потенциал да се превърне в световна суперсила, но не трябва да се изключва като център на сила и следователно не трябва да се изключва сценарият за многополюсен свят с ЕС като един от полюсите, държащ първенство в определени направления.

6. Заключение

Изложеният обзор на позициите и състоянието на четирите центъра на сила САЩ, Китай, Русия и ЕС е в подкрепа на заключението, че Китай не е готов да надмине останалите центрове на сила по всички параграфи. Една световна суперсила трябва да доминира във всички направления, включително военно, икономическо, географско, демографско, идеологическо. Една държава трябва да разполага с ресурсите на меката и твърдата си сила и да ги комбинира по оптимален начин, за да постигне световна хегемония. Макар и Китай да е подобрил значително позициите си в

последните четири десетилетия, основното му сравнително предимство все още е в икономически план. Китай отбелязва значителен напредък във военен план (твърда сила), както и по отношение на подобряването на имиджа си в очите на света, сключвайки ключови споразумения, участвайки в международни организации, поддържайки политика на мирен възход и подпомагайки инфраструктурата на много съседни държави в рамките на инициативата „Един пояс, един път“ и Новия път на коприната. Последните са показателни за високата амбиция на Китай, но все още той трябва да укрепи позициите си в редица отношения, за да може да се нарече световна суперсила и да диктува световния ред. Китай не е решил свои важни вътрешни проблеми, които остават фокус на дневния ред, а освен това има сериозни конкуренти центрове на сила. Тъй като международните отношения постоянно се развиват и са динамични и комплексни, ходовете на всеки от основните играчи, но и на по-малките страни с второстепенно влияние ще определят развитието на въпроса за полярността. На дъската на международните отношения всеки ход има значение и играчите трябва да изграждат печеливши стратегии, но и да се адаптират към постоянно променящите се условия. Политиката е борба за сила и силата ще е в ръцете на този играч, който в близките години изиграе най-добре картите си. САЩ може и да е потеглил безвъзвратно по наклонената права на западащите империи, но към момента изглежда, че за останалите потенциални претенденти на ринга многополюсността е оптималната ситуация. Тази работа следва да се придържа към прогнозата за многополюсен свят с центрове на сила, държащи относителни предимства в различни сфери.

Библиография

Al Jazeera English 2011: *The decline of the American empire | Empire*. [Video] Al Jazeera English, Youtube.com, 30.12.2011, <https://www.youtube.com/watch?v=ysqYqWdlrNY>, 15.11.2020.

- LSA. 2019: *Is the 21st Century the Chinese century?* [Video] LSE, Youtube.com, 10.10.2019 , <https://www.youtube.com/watch?v=BfuqSgU3X4o>, 15.11.2020.
- NPR. *China, A Nation of Individuals*. <https://www.npr.org/series/4773776/china-a-nation-of-individuals>, 16.11.2020.
- The Diplomat 2012: *Understanding China*. The Diplomat, 2012, <https://thediplomat.com/2012/03/understanding-china/>, 15.11.2020.
- United States of America Department of State Office of the Historian. *A Short History of the Department of State*, <https://history.state.gov/departmenthistory/short-history/superpower>, 16.11.2020.
- Аткинсън, Стюарт, Андес и Езел 2012: Robert D. Atkinson, Luke A. Stewart, Scott M. Andes and Stephen Ezell. *Worse Than the Great Depression: What the Experts Are Missing About American Manufacturing Decline*. March 19, 2012, <https://itif.org/publications/2012/03/19/worse-great-depression-what-experts-are-missing-about-american-manufacturing/>, 01.11.2022.
- Беркър 2017: Barker, Thomas. *The Real Source of China's Soft Power. Chinese soft power is not measured by blockbuster films, but by the appeal of its development model*. The Diplomat, 2017, <https://thediplomat.com/2017/11/the-real-source-of-chinas-soft-power/>, 16.11.2020.
- Браун 2001: Brown, Derek. *1956: Suez and the end of empire*. London: The Guardian, 2001.
- Бремър 2015: Bremer, Ian. *These Are the 5 Reasons Why the U.S. Remains the World's Only Superpower*. Time, 2015.
- Британика: Britannica. *Superpower*, <https://www.britannica.com/topic/superpower>, 16.11.2020.
- Голдман 2006: Goldman, Merle. *China Moving ,From Comrade to Citizen'*. NPR, 2006, <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=5161959>, 16.11.2020.
- Дегтереv 2019: Degterev, Denis. *Multipolar World Order: Old Myths and New Realities*. Vestnik RUDN. International Relations, Vol. 19, No. 3, 2019: 404—419, https://www.researchgate.net/publication/338589351_Multipolar_World_Order_Old_Myths_and_New_Realities, 15.11.2020.
- Джоу 2019: Zhou, Christina. *Is America still the world's only superpower or is China a real rival? Experts aren't so sure anymore*. ABC, 2019, <https://www.abc.net.au/news/2019-06-23/united-states-still-the-worlds-only-superpower/11195636>, 15.11.2020.
- Дойче Веле Азия 2020: *What is China's world order for the 21st century?* Deutsche Welle Asia, 2020, <https://www.dw.com/en/what-is-chinas-world-order-for-the-21st-century/a-54368354>, 15.11.2020.

- Клайън 2019: Klion, David. *The American Empire Is the Sick Man of the 21st Century*. Foreign Policy, 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/04/02/the-american-empire-is-the-sick-man-of-the-21st-century/>, 15.11.2020.
- Къпчън 2001: Kupchan, Charles. *Power Transmission*. The United Nations University, Tokyo-New York-Paris, 2001.
- Лемър-Чан 2014: Lehmer-Chang, Aaron. *Top 10 Signs of U.S. Empire's Passing*. Resilience.org, 2014, <https://www.resilience.org/stories/2014-07-23/top-10-signs-of-u-s-empire-s-passing/>, 15.11.2020.
- Люк 2020: Luce, Henry. *21st Century may be Chinese Century*. Citizens Voice, 2020, https://www.citizensvoice.com/opinion/letters/21st-century-may-be-chinese-century/article_bf03ca90-8574-5458-a950-f685fb7f1213.html, 16.11.2020.
- Мак Нийл 2019: McNeil, Taylor. *Why the United States Is the Only Superpower*. Tufts Now, 2019, <https://now.tufts.edu/articles/why-united-states-only-superpower>, 16.11.2020.
- Мейсън 2017: Mason, Paul. *Is It a Unipolar or Bipolar World?* The Geopolitics, 2017, <https://thegeopolitics.com/is-it-a-unipolar-world-or-bipolar/>, 15.11.2020.
- Мюлхан 2019: Muehlhahn, Klaus. *China's 21st Century Rise in Historical Perspective*. [Video] Center for Strategic & International Studies, Youtube.com, 12.03.2019, <https://www.youtube.com/watch?v=8bcsn3aF94c>, 15.11.2020.
- Огдън 2019: Ogden, Chris. *China and India Set to Dominate the 21st Century*. Oxford Reference, 2019, <http://www.oxfordreference.com/newsitem/229/china-and-india-set-to-dominate-the-21st-century;-jsessionid=ECA3BA54B98BC3E52C37D49ED9D8E1E6>, 16.11.2020.
- Пантев 2014: Пантев, Пламен. *Центрове на сила в международните отношения и проблемът за поляритета през век*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2014.
- Патриота 2017: Patriota, Antonio. *Is the World Ready for Cooperative Multipolarity?* 2017, <https://risingpowersproject.com/quarterly/world-ready-cooperative-multipolarity/>, 15.11.2020.
- Пауъл 2005: Powell, Bill (Guest), Brown, John Seely. *China's Technological Leap Forward*. NPR, 2005, <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=4815551>, 16.11.2020.
- Пауъл 2005: Powell, Bill, Prestowitz, Clyde. *The New China: Opportunity or Threat?* NPR, 2005, <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=4759625>, 16.11.2020.

- Пауъл 2020: Lord Powel. *The 21st Century Belongs To China*. [Video] Oxford Union, Youtube.com, 18.01.2013, <https://www.youtube.com/watch?v=IAPoyqD2Jr8>, 15.11.2020.
- Рапоза 2019: Rapoza, Kenneth. „*The Future: China's Rise, America's Decline*“. Forbes. 2019.
- Ругенщайн 2018: Rugenstein, Ernest Richard. *The Seven Signs of an Empire's End*. LinkedIn, Jan. 1, 2018, <https://www.linkedin.com/pulse/seven-signs-empires-end-rugenstein-ph-d-cultural-history>, 01.11.2022.
- Томас 2020: Thomas, Cal. *America's Expiration Date: The Fall of Empires and Superpowers ... and the Future of the United States*. [Video] The Heritage Foundation, Youtube.com, 6.02.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=eZEC3ZpNuQI>, 15.11.2020.
- Уолш 2013: Walsh, Bari. *Will the 21st century be “the Chinese Century”?* Two of Harvard's most astute China observers assess the prospects and limitations of a rapidly growing superpower. Harvard University, 2013, <https://gsas.harvard.edu/news/stories/will-21st-century-be-%E2%80%9C-chinese-century%E2%80%9D>, 16.11.2020.
- Фиш 2013: Fish, Isaac Stone. *We Face a Very Serious Chinese Military Threat*. Foreign Policy, 2013.
- Фрейвъл, Скайлър и Саундърс: Fravel, M. Taylor, Oriana Skylar, Mastro Saunders. *Is China a Military Superpower?* China Power, <https://chinapower.csis.org/is-china-a-military-superpower/>, 16.11.2020.
- Фрийдман 2011: Friedman, Edward. *Will 21st Century Be China's?* The Diplomat, 2011, <https://thediplomat.com/2011/11/will-21st-century-be-chinas/>, 15.11.2020.
- Фрум 2020: Frum, David. *The Real Story of How America Became an Economic Superpower*. Adam Tooze's study of the two world wars traces a new history of the 20th century. The Atlantic, 2014, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2014/12/the-real-story-of-how-america-became-an-economic-superpower/384034/>, 15.11.2020.
- Хууд 2018: Hood, Laura. *A new world is dawning, and the US will no longer lead it*. The Conversation, 2019, <https://theconversation.com/a-new-world-is-dawning-and-the-us-will-no-longer-lead-it-98362>, 16.11.2020.
- Хъгил 2009: Hugill, Peter J. *The American Challenge to British Hegemony, 1861-1947*. Geographical Review, Vol. 99, No. 3, Jul., 2009: pp. 403-425, https://www.jstor.org/stable/40377400?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents, 15.11.2020.

- Цанева 2019: Цанева, Павлина. *Държавите с най-голям бюджет за отбрана*. 2019, <https://money.bg/charts/darzhavite-s-nay-golyam-byudzhnet-za-otbrana.html>, 19.01.2021.
- Шапиро 2018: Shapiro, Jacob. *Is a Multipolar World Emerging?* Geopolitical Futures, 2018, <https://geopoliticalfutures.com/multipolar-world-emerging/>, 15.11.2020.
- Шнайдер 2019: Schneider, Nathan. *The American empire is in decline – and we're not ready for what comes next*. America Magazine 2019, <https://www.americamagazine.org/politics-society/2019/11/05/american-empire-decline-and-were-not-ready-what-comes-next>, 15.11.2020.
- Юнг 2020: Yeung, Jessie. *China is doubling down on its territorial claims and that's causing conflict across Asia*. CNN, 2020, <https://edition.cnn.com/2020/09/26/asia/china-asia-territorial-claims-conflicts-explainer-intl-hnk-scli/index.html>2020, 16.11.2020.

История и култура
History and culture

Ролята на Фуси и Нюа в създаването на човечеството според китайската митология

Ивета Иванова

В буквален превод от старогръцки език думата мит (“mythos”) означава „разказ“. Под термина *мит* се разбира „всеки традиционен разказ, в чиято основа стои нещо от колективно значение“ (Berkert 1979: 23). Думата „традиционен“ насочва към това, че няма конкретен автор. Също така митът може да се появи в няколко източника и да се променя с течение на времето. Тези разкази „изразяват драматично идеологията, с която обществото живее, отразяват елементите и напрежението, които формират едно общество, и оправдават правилата и традиционните практики, без които всичко в едно общество би се разпаднало“ (Berkert 1979: 23).

„Митът се приема за началото, което стои в основата на появата и развитието на всеки етнос – осмислянето, разтълкуването в стремежа към самосъхранение на онава, което е наоколо, достъпното и далечното, простото и непостижимото, прекрасното и ужасяващото, полезното и безполезното. В тези сложни процеси на съзнанието и психиката възниква обяснението – в началото нелогично и фантастично, докато се стигне до крайния вариант на гаген сюжет, подчинен на разума (т.е. до процеса на демитологизация и историзация)“ (Беливанова 2011: 21).

Китайският журналист и интелектуалец Лян Цичао 梁启超 (1873–1929) през 1902 г. заимства термина *мит* “神话” (в буквален превод „разкази за божества“) от японски език. „Древнокитайските митове представят един далечен и

вълшебен свят, създаден с богата фантазия от хората в праисторически времена при сблъсъка им с околния, изтълнен със загадки, свят“ (Институт Конфуций 2014: 32). Древнокитайските митове са колективна творба на хората от праисторическата епоха. Те са важна част от духовното богатство на Китай, защото са „хранилище на мъдрости“, оставено от предците. Митологичните истории изобразяват древните вярвания, моралните ценности, философията, историята и науката на древните хора, като по този начин се изгражда цялостният образ на микрокосмоса на древния духовен живот.

Характерна за китайската митология е нейната фрагментарност и разпокъсаност. Това се дължи на факта, че под термина „китайска митология“ се има предвид „съвкупността от митове, исторически записани и предавани в настоящите географски граници на Китай“ (Yang & An 2005: 4). Тя включва не само митове, предавани от хората в етническата група хан, но и тези от другите петдесет и пет етнически групи. Тъй като почти всяка етническа група има свои собствени митични богове и истории за техните творчески действия, не съществува систематична, интегрирана и хомогенна китайска митология, поддържаща и предавана от всички китайци. Все пак до нас са достигнали някои паметници, които с времето са се превърнали в основните извори на древните китайски митове: „Каталог на планините и моретата“ 《山海经》, „Чуски строфи“ 《楚辞》 и „Хуайнангзъ“ 《淮南子》. Появата на тези паметници се обяснява с факта, че в някакъв момент в своето развитие съзнанието на древния китаец стига до нуждата от равносметка, обобщаване на натрупаното.

Сред етноса хан една от най-известните истории, даваща обяснение за произхода на човечеството, се свързва с образа на богинята Нюа 女娲 (или Нюгуа). Чрез „художествено“ моделиране тя създава човешката раса и разделението на прослойки. Богинята има връзка с темата за създаването

на човечеството и по друг начин – встъпва в брачен съюз с Фуси 伏羲. Те създават първата двойка и подсигуряват живота на земята. Ролята на Фуси и Нюа в създаването на човечеството е съществена – те олицетворяват „първичната“ стойност в популярното съзнание. Нещо повече, те са считани за прародители на китайците и митовите за техния свещен съюз са запазени до днес, защото те задоволят нуждата на съвременния китаец от корени. Те показват процес на приемственост, който помага да се утвърди колективната идентичност на китайския народ. Когато Фуси и Нюа са изобразявани като двойка, телата им се преплитат, което, от една страна, е свързано с темата за физическото съединение, а от друга страна, преплетените им тела въплъщават връзката на космическата триада – Земя, Небе и Човек. По този начин Фуси и Нюа илюстрират връзката на Древен Китай с първичния космос и същевременно дават обяснение за произхода на китайския народ.

В по-ранните митове двамата са представени като митични божества, а в по-късната митология те са брат и сестра, които въпреки това са и съпругеска двойка. В митологията на повече от четиридесет етнически групи се появяват митове за подобен съюз табу, който представлява най-радикалната форма на човешки взаимоотношения. Като отделни божества Фуси и Нюа се изобразяват като духове на змия или дракон, което се свързва със способността на дракона да гарява плодородие на хората и всички живи същества. Когато се изобразяват като двойка, телата им се преплитат, което отразява взаимодействието на мъжката енергия ян 阳 и женската енергия ин 阴, които стоят в основата на създаването на всяко нещо.

Нюа е демиургът на човешкото тяло, богинята на плодородието, основателката на брака, гарант на раждането. Определяна е като „Висша сватовница“ 高媒, която гарантира човешката плодovitост и е отговорна за трансформациите на плода. В речника *„Тълкуване на простите*

знаци и обяснение на сложните“ 《说文解字》 на Сю Шън 许慎 се споменава, че китайският йероглиф 媪 означава „похранвам, отглеждам, поддържам“ („похранвам“ е синоним на гумите „култивирам“ и „създавам“). Това древно обяснение на йероглифа още от времето на династия Източна Хан 东汉 (25–220 г. сл. Хр.) е важно, защото посочва съществената роля на Нюуа в създаването на човечеството и обяснява защо тя е наричана Богинята майка на китайската митология 母神. В книгата си „Въведение в китайската митология“ Ана Бирел разглежда компонента в дясната част на йероглифа 媪. Този компонент (媪) тя го превежда като *спирала* или глагола *въртя, извивам* (Birell 2000: 4). Във всички случаи е свързан със спирално движение. Това веднага отключва асоциация със зооморфния образ на Нюуа – тя има човешка глава и змийско тяло. Голяма част от изследователите смятат, че в древен Китай е съществувала форма на животински тотемизъм. Почитането на змията като тотемно животно е поради голямата ѝ размножителна способност. Това обяснява връзката между образа на Нюуа и плодовитостта. С развитието на цивилизацията нейният образ постепенно се антропоморфизира – след династиите Мин 明朝 (1368–1644) и Цин 清朝 (1644–1911) тя се изобразява напълно като жена.

В следния откъс от сборника „Хуайнангзъ“ 《淮南子》 се представя ролята на Нюуа във физическото създаване на човечеството и нейната сила да контролира трансформациите на плода:

„Според преданията когато небето се разцепило, не е имало хора. Нюуа взела жълта пръст и от нея започнала да оформя човеци. Но работата била твърде изтощителна, а нейните сили били на привършване. Затова тя потопила една връв в калта, извадила я. Разпръсквайки калта, създаде хора. Благородните хора били създадени от жълтата пръст, а бедните – от калта“¹.

---

¹ Превод от „Предаване на обичаи и нрави“ 《风俗通》.

Благородните хора са създадени от чиста жълта пръст, директно от ръцете на богинята, докато обикновените хора – от връв, потопена в кал. Този мотив е обяснение за появата на прослойки в обществото в древен Китай. Също така в този мит е ясно изразена китайската концепция за предопределението – т.е. идеята, че съдбата на човешките същества е предопределена от момента на тяхното създаване. Жълтата пръст отключва асоциации с Жълтата река 黄河, която е разглеждана като лؤلката на китайската цивилизация. Според преданията, за да отпразнува своя успех, Нюа създава музикалния инструмент *шън* 笙, направен „във формата на опашката на феникс с тринайсет тръбички, поставени в половинката от тиква кратунка, като всяка тръбичка е връзка с един загадъчен свят“ (Дъхай, Дзин & Дин-хао 2020: 24). Поради омофонията, този музикален инструмент се свързва с раждането 生 (шън). Инструментът символизира звука на първия месец от лунната година, когато всичко започва да расте. Има доказателства, че в изкуството на етноса хан този инструмент се асоциира с обекти, израстващи от земята.

Концепцията за създаването на хората от пръст може да бъде открита и в старогръцката митология: „Прометей смесил пръстта с дъждовна вода и създад първия човек. Той приличал на боговете“ (Кип 1914). Прометей създава хората, които да наподобяват неговия образ, отразен във водата. Затова хората изглеждат точно като боговете. В китайската митология се приема, че богиня създава човечеството, защото това се асоциира с раждането от жена в истинския живот.

В знак на почит към Нюа са построени нейни статуи и храмове. „Всяка година през пролетта хората, особено младите, се събират в този храм, за да намерят своята половинка. Двойки, които нямат дете, се молят на богинята да ги даде с такава“ (Chen 2009:16).

В преданията от династия Хан 汉朝 (206 г. пр. Хр. – 220 г. сл. Хр.) Нюа формира двойка с Фуси. Той е първият от тримата повелители (владика) 三皇. На него дължат изобретяването на осемте триграми 八卦²², които стоят в основата на всичко, и някои човешки технологии (риболов с мрежи, лов с оръжия от желязо, готвене, опитомяване на животни и др.). Има и едно сравнително ранно доказателство за идеята за брачен съюз между двете божества. Фрагмент от III в. сл. Хр., запазен в коментар към „Небесата питам“ 《天问》 на Цю Юен 屈原, заявява, че Фуси и Нюа споделят фамилното име Фън 风. Нюа приема титлата на мъжа си и започва да се нарича Нюси 女羲 (Shanghaijing jian shu 1974: 16). Анализът на съответния йероглиф-име показва ясна връзка на двете божества с плодовитостта. Почти всички протагонисти в митовете за наводненията (Гун 鲧, Юн 禹, Гун Гун 共工 (Богът на водите), Нюа 女娲, Фуси 伏羲 и др.) имат имена, показващи воден произход, като змии, риби, жаби или сродни същества, и са описани като притежаващи тела на змии или подобни същества. Според Ана Бирел едно възможно тълкуване на йероглифите в името на богинята Нюа е „подхранвам“ или „въртя, спирала“. Друга нейна теория е, че йероглифът 媧 означава змия или жаба поради омофонията (蛙 – жаба). Доказателство, че Фуси също носи духа на змия или дракон, е името му – то се пише с няколко знака, указващи фонетичен клъстер, свързан с извиване или усукване. Освен това в апокрифната литература на етноса хан ясно е описано, че Фуси има формата на дракон.

Това, че Фуси и Нюа произлизат от духове на змия или дракон, е важно, защото много от техните културни постижения са свързани с характеристиките на дракона в ранната китайска мисъл. Една важна характеристика на дракона в този контекст е връзката му с облаците и дъл-

²² Система от съчетания на цели или прекъснати прави линии в комбинация по три (триграми) или по шест (хексаграми), използвани при гадаене (Беливанова 1985: 213).

жда, а оттам и с плодородието. В няколко китайски разказа драконът не само опложда майката на бъдещия мъдрец управител, но също така гостава магическата карта 图, която предвещава възхода на мъдреца, който предстои да бъде заченат. По-късната популярна литература съдържа много истории за селски жени, които зачеват, докато перат грехи на брега на реката и след това раждат деца на дракони. Това показва връзката на дракона със създаването на човека, с неговата сексуалност и плодовитост.

Точно както драконът е възплъщение на човешката плодовитост, така и триграмите багуа 八卦, създадени от Фуси, генерират, създават (едно от значенията на йероглифа „раждам“ 生). Има твърдение, че трите реда на триграмите съответстват на „жителския процес“ – начало, процъфтяваща среда и край – и че триграмите небе 乾 и земя 坤 са предците на безбройните обекти 万物祖宗. В други източници появата на триграмите се описва със същите термини като тези на космоса – във Вселената първо се появява хаосът, първичната енергия ци 源气, която запълва празнотата. После тя се разделя на мъжка и женска енергия, от които впоследствие възникват образите 形, а после и субстанцията 质, за да се появяват накрая всички обекти 万物. В някои текстове всяка триграма се идентифицира с различна част от тялото, така че всички триграми заедно съставляват цялото човешко тяло. Друг пасаж гласи, че хората са родени в отговор на триграмите. Чрез всички тези начини Фуси действа като демуург на света и на човечеството.

Той също е считан за изобретателя на сватбения ритуал липи 俐皮, който е свързан с представяне на животински кожи. Също така той „изгражда брачната система и създава брачните ритуали. Изобретява струнните музикални инструменти лютня 琴 и цитра 瑟 (Chen 2009: 34). Нюа е митичният изобретател на украшението за коса гзи 笄, което е знак за женствеността на жената. Поради ми-

тичния си статут на булка на Великия Ю 大禹 (по-късно) и следователно на последен женски прародител на династията Ся 夏朝 (ок. 2070–1600 г. пр. Хр.), Нюа се възприема като „Божествена сватовница“ 神媒 (или „Крайградска сватовница“ 校媒) – божество, което е покровител на брака и плодородието и се принася в жертва в средата на пролетта (Bodde 1975: 243–61).

В по-късните китайски митове Фуси и Нюа вече не са божества. Уън Идуо 闻一多 разглежда образите на Фуси и Нюа като на брат и сестра, които са оцелели от наводнение, плавайки върху кратунка. Те възстановяват човешката раса чрез акт на кръвосмешение. Уън Идуо твърди, че „имената Фуси и Нюа първоначално се отнасят за тиквата, която се превръща в символ на плодовитостта и възпроизвеждането“ (Iduo 2006: 3). Западни учени, като Андрю Плакс и Норман Жирардо, приемат и развиват тезата на Уън Идуо, че тези истории за първата двойка са версии на ранния китайски модел, в който един недиференциран хаос (потопът) разделя своята единствена субстанция на ин и ян (първичната двойка), които пораждат целия свят. По този начин, както твърди Плакс, съюзът на Фуси и Нюа и създаването на човешкия брак олицетворяват „структурните и функционални принципи на една подредена вселена“ (Plaks 1976: 38).

Темата за потопа като глобална катастрофа е част от много митове, свързани със създаването на човечеството. Именно премахването на съществуващите граници е съществена предпоставка за структурирането на света. В тях замъгляването или срутването на границите, което фигурира като заплахата под формата на наводнение, всъщност е потенциален източник на енергия, от която може да бъде създаден светът. Това отразява двойствения характер на хаоса като заплахата, но и същевременно като на потенциал, сътворяваща енергия. Наводнението в някои случаи е мярка за прочистване на човечеството в подготовка

за прераждане. Фуси и Нюа олицетворяват „човешкия копнеж за живот“ и затова те се превръщат в предците на човечеството.

В „Трактат за странни същества и неща“ 《獨異志》 от Ли Ин 李尤 също се споменава за брак между брат и сестра, които живеят на митичната планина Кунлун³. Според трактата те запалват огън от различни места на планината. Ако димът на двамата се събере, те трябва да се оженят, както и става. Така двамата встъпват в свещен съюз. Нюа обаче се чувства много засрамена. Според преданията тя прави ветрило от трева, така че да покрие лицето си (което обяснява защо булките често държат ветрило по време на сватбените си церемонии). В някои други версии на мита две парчета воденичен камък се търкалят надолу по различни страни на планината. Ако камъните се докоснат в дъното на планината, братът и сестрата трябва да се оженят (така и става). След брака им някои митове твърдят, че сестрата ражда нормални деца. Други твърдят, че тя ражда аномален плод (като сферично парче плът, кратунка и т.н.). „В тези митове Нюа нарязва аномалния плод на парчета, които се превръщат в нови хора“ (Yang & An 2005: 69). Писмената митология набляга на хронологичния елемент и под формата на повествование може да се наблегне на промяната и иновациите. Визуалните изкуства, от своя страна, представят фиксирана сцена. Това отразява различията между двете медии – изкуство и литература. Тези разлики от своя страна отразяват целите на двата жанра.

Писмената митология до голяма степен приема формата на разкази за произход, които предвиждат санкции за настоящите практики. Докато визуалните изкуства са основен елемент в проекта за създаване на микрокосмос.

---

³ Планината Кунлун 昆仑 е царството на безсмъртните, обетован рай, управляван от Майката, повелителка на Запада 西王母. Планината се счита за център на света.

Възможно е също, както твърдят някои съвременни учени, художествените изображения да съхраняват информация за по-ранната версия на божествата, докато информацията в митовете се променя – тя умишлено се преработва или дори елиминира.

В някои текстове на етноса хан се разказва за „две божества“ 二神, които се появяват в първичния хаос и поражат разделението между ин и ян. Двете божества не са поименни и коментатор от Източна Хан ги описва само като „духовете на ин и ян“ (Chong 1785: 323). В изкуството на гробниците на етноса хан ясно се вижда, че именно Фуси и Нюа вълпяват ян 阳 и ин 阴.

Митовете се фокусират върху постиженията на Фуси и Нюа като божества, които създават човечеството и които насърчават общото плодородие. В погребалното изкуство те защитават света на гробницата и поддържат реда в него. Най-известното изображение на Фуси и Нюа в това отношение се появява в горния регистър на западната стена на светилището У Лян. Изобразени са като змийски или драконови духове, следователно същества, свързани със силата на водата, които са посредници между структурата на космоса, разделена на три части: Небето, Земята и човека. Те са фигури-пазители, които маркират разделението между вътрешно и външно, като по този начин защитават обитателите на гробницата. Тази роля на пазители може да се види и от техния хибриден характер (получовек и полузмия). Той предполага преход от едно състояние в друго и по този начин преминаване на различни граници.

Фуси и Нюа са единствената двойка божества, които в изкуството на етноса хан физически се срещат и преплитат (за разлика от Кралицата майка на Запада и Краля Баща на Изтока, които стоят в противоположните краища на Земята). Преплетените им тела вълпяват взаимодействието на ин и ян в космоса. Те в същото време олицетворяват сексуалната връзка, необходима за създаването и поддържането на човешката раса.

През 1983 г. ЮНЕСКО публикува снимка на картина от древна гробница на първа страница на списание „Международни социални науки“ под името „Метаморфоза“. Преплитането на телата на Фуси и Нюа отключва асоциации със структурата на ДНК, която е открита през 1953 г.

Инструментите, които Фуси и Нюа държат на изображението от гробницата, са свързани със способността на двамата да регулират света и да поддържат реда в него. Още от периода на Воюващи царства 战国 (475–221 г. пр. Хр.) до днес компасът и гърводелският квадрант символизируют фиксирани стандарти и правила, които налагат ред върху непокорната материя. Наличието на тези инструменти на изображенията в светилище служи за поддържане на правилния ред. Според друг източник „компасът в ръката на Фуси символизира небето, а гърводелският квадрант в ръката на Нюа – квадрантната земя. Компасът символизира човешката плодовитост, а компасът и гърводелският квадрант взети заедно са символ на светостта на брака“ (Chen 2009: 33).

С техните горни половини, съответстващи на човешкото царство, и с долните половини, съответстващи на хтоничното царство, Фуси и Нюа непосредствено под слънцето и луната формират модел на микровселената на етноса хан. Те не са духове на слънцето и луната, а хибриди, които олицетворяват разделението на Вселената на тези три отделни нива (хтонично, човешко и небесно) и в същото време демонстрират връзката между тях. Сдвоените божества се движат между трите измерения, въплъщават две от трите нива на света на хан и водят нагоре към третото. Ако се комбинира сексуалното сдвоя-

ване с това на техните инструменти (компас и гърводелски квадрат) и свързаните с тях астрални тела (слънце и луна), то става ясно, че изобразението от гробницата е вълпътена версия на основното разделение на ин и ян, около което китайците структурират своя свят.

Както беше споменато, по-късно двойката фигурира като брат и сестра, които се женят и раждат деца, които населяват земята. Най-известният пример за това е малката фигурка с две змийски опашки, която се появява между двойката, в светилището У Лян. Също така една сцена от светилището Суджоу показва двойката с преплитащи се опашки; в долната част от двете страни се появяват по-малки същества със змийска опашка. Те могат да се възприемат като поколението, създадено от Фуси и Нюа. „Китайската митология съдържа множество важни разклонения, изиграли роля в образованието както на семейството, така и на нацията, и превърнали група хора от лоното на природата в цивилизована общност със съзнание за собствена идентичност“ (Дъхай, Дзин, Динхао 2020: 7). Навсякъде са възхвалявани добродетелите и делата на митичните герои Фуси и Нюа. Моралният образец, зададен от тях, присъства неизменно в самата гуша на китайците и предава от поколение на поколение цялостен духовен модел на китайската нация. Науката се развива, но през всички векове, отминали откакто разумът започва да доминира в света, някои неща са оцелели въпреки всички усилия да бъдат премахнати и това може би се дължи на определена тяхна устойчивост. „Така например митът и легендата не са изчезнали безследно от модерния свят, а процъфтяват и се разпростират в областта на литературата и изкуството. Митът и легендата не са някакви отживелици от древно минало, а далечна форма на осъзнатост, с която човек е тясно свързан“ (Дъхай, Дзин & Динхао 2020: 8).

Всяко поколение пресъздава изначалните митове и легенди, опирайки се на драматичните промени на своето

собствено време, и по този начин запазва жизнеността на легендарните разкази. „Вътрешният, скритият смисъл“ на гаден мит се съдържа в процеса на раждане и възраждане с неговата тенденция към съвършенство на формата, който протича непрекъснато в изследването на митовете. Да кажем, в епоха, когато узурпирането на властта е обичайно обществено явление, преразказаните легенди съдържат в себе си нещо ново и допълнително. Новите варианти на митовете, създавани от следващите поколения (а дори и драстичните им пренаписвания), са част от процеса на постоянно пресъздаване на древните разкази. По този начин се добавят нови смисли и форми и в резултат на това привидно отдалечените във времето митове запазват неизменната си жизненост. Трябва да бъде споменато, че древните митове оказват голямо влияние върху развитието на китайската литература и може да се твърди, че те са източникът на китайската литература. Много от авторите черпят теми и вдъхновение от древните истории, за да сътворят прекрасни и вълнуващи литературни творби.

Съвременните учени смятат, че митовете съдържат много символи, които са важни за социалните и културни процеси. По-конкретно, човешкото поведение и опит се ръководят от системи от значими символи, които са в основата на изграждането на човешката представа за света. Следователно митовете, религиозните символи, традиционните ценности и колективните спомени са незаменими за приемствеността на колективната културна идентичност. Под колективна културна идентичност, твърди Антъни Смит, се разбират чувството за приемственост, споделените спомени и усещането за обща съдба на гадена единица население, която е имала общ опит и общи културни ценности (Smith 1990: 179). За Смит митовете и символите в тях изграждат човешките ценности, които от своя страна са вплетени в етническата история. Ролята на етноисторията е не само да поддържа чувството за индиви-

дуална значимост, тя също така е ключът към колективно-то достойнство, апелира към колективното потомство и гарантира колективно безсмъртие (Smith 1990: 180-183). По този начин митичните персонажи Фуси и Нюа са средство за вдъхновение на колективната културна идентичност.

Тъй като митовете се разглеждат като символи на човешкия опит, Зигмунд Фройд и неговите последователи ги тълкуват като израз на несъзнателните желания, страхи и стремежи на индивида. В по-широк план Карл Юнг и неговите последователи разглеждат митовете като израз на универсално, колективно несъзнавано. Майкъл Грант твърди, че митологията, подобно на сънищата, е „кралският път“ към човешкото разбиране за несъзнателните процеси. Според него митовете съдържат скрити представи на някои фундаментални несъзнателни фантазии, общи за цялото човечество. Грант е на мнение, че мит-символ и сън-символ са ключовете към човешкото разбиране на несъзнаваното (Grant 1963: 230).

Следователно комплексът мит-символ играе ключова роля в разбирането на несъзнаваното в китайската култура. Митовете за създаването на човечеството от Фуси и Нюа привидно са създадени като забавна поредица от истории, които се харесват на широката публика. Но значението на тези митове е много по-голямо, те отразяват носталгичния копнеж по митове и спомени в далечното минало. В този смисъл ролята на Фуси и Нюа е да задоволят човешката нужда от корени, тоест митовете за създаването на човечеството са обяснение за произхода на китайския народ. Фуси и Нюа олицетворяват „първичната стойност“ в популярното съзнание, именно затова техният образ оцелява в продължение на хиляди години. Днес тези митове са повече от потребни, защото те са ключът към формиране на чувството за принадлежност към род и родина.

Библиография

- Birrell 2000: Birell, Anna, 2000. *Chinese Myths*. London: British Museum Press, pp. 4–24.
- Bodde 1975: Bodde, Derk. *Festivals in Classical China*. Princeton University Press, 1975, pp. 243–61.
- Burkert 1979: Burkert, Walter. *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*. University of California, 1979, p. 23.
- Chen 2009: Chen, Lianshan. *Chinese myths and legends. Legend of the Universe, Deities and Heroes*. China Intercontinental Press, 2009, pp. 1–41.
- Cheng 2004: Cheng, Christina Miu Bing. *Matriarchy at the edge of the mythic cult of Nu wa in Macao*. <<http://www.icm.gov.mo/rc/viewer/40013/2325>>, 03.11.2022.
- Chong 1785: Chong, Wang. *Lun heng ji jie*. Wang. Qianlong 50, 1785, p. 323.
- Iduo 2006: Iduo, Wen. *Fuxikao (Studying of Fuxi)*. 1976, pp. 3–68.
- Kun 2021: Kun, Nikolay. *Heracles: Adapted from "What The Ancient Greeks And Romans Told About Their Gods And Heroes"* by Nikolay A. Kun (Myths and Legends of Ancient Greece). Independently published, 2021.
- Lewis 2006: Lewis, Mark, 2006. *The construction of space in Early China*. State University of New York Press, pp. 4–60.
- Lewis 2006: Lewis, Mark, 2006. *The flood myths of Early China*. State university of New York Press, pp. 1–16, 109–143.
- Plaks 1976: Plaks, Andrew. *Archetype and Allegory in the Dream of the Red Chamber*. The Princeton Legacy Library, 1976, p. 38.
- Shanhaijing jian shu 1974: *Shanghai jing jian shu*, Taipei: Yiwen yinshu guan, 1974. ch. 16, p. 1b.
- Yang & An 2005: Yang, Lihui; An, Deming. *Handbook of Chinese mythology*. Oxford, England, 2005, pp. 1–20, 170.
- Беливанова, 1985: Беливанова, Бора. *Каталог на планините и моретата*. София: Наука и изкуство, 1985, с. 5–14, 213.
- Беливанова, 2011: Беливанова, Бора. *Христоматия по древнокитайска литература*. Велико Търново: университетско издателство „Св. Кирил и Методий“, 2011, с. 21.
- Дъхай, Дзин & Динхао 2020: Дъхай, Хуан, Дзин, Сян, Динхао, Джан. *Илюстрирани митове и легенди на Китай. Епоха на хаос и герои*. София: Изток – Запад, 2020, с. 7–45.
- Институт Конфуций, 2014: Институт „Конфуций“. *Основни познания за китайската култура*. Пекин: Пекински език и култура, 2014, с. 32–36.

Значение и символика на нефрита в китайската култура от древността и съвременето

Дарина Гъркова

„Нефритът е като силата на познанието, защото е гладък и лъскав. Той е като справедливостта, тъй като има остри ръбове, които обаче не режат. Той е като послушанието, защото е устремен надолу, към земята. Той е като музиката, защото издава чисти, ясни звуци. Той е като честността, тъй като не крие недостатъци, които само подсилват красотата му. Той е като земята, а неговата устойчивост се ражда от планините и водата.“

Конфуций (孔夫子)

Като един от най-старите и обичани скъпоценни камъни в света, нефритът 玉 отдавна е почитан в международен план, но никъде толкова много, колкото в Китай. Той е най-свещеният камък за китайците и заема специално място в китайската култура, както древна, така и съвременна. Неслучайно е наричан „цар на камъните“ и му се приписват многобройни уникални качества, които описва дори великият мъдрец Конфуций.

Камъкът е трудолюбиво изгълбаван и полиран във всякакви форми и от него са правени всевъзможни предмети 玉器 хилядолетия наред, като е особено често използван с ритуални цели и за направата на бижута. Специално бижутата от нефрит имат дълбоко значение, считат се за талисмани и поразяват милиарди хора по света с великолепните си красота и изящество и до днес.

Предвид важността на нефрита като част от културното наследство на Китай, може спокойно да се твърди,

че изучаването и разбирането на дълбоката му символика би довело до познаването както на древното, така и на съвременното китайско общество, заедно с неговите специфики в контекста на ритуалност, трудолюбие и отдаденост на труда, почит към даровете на Земята, както и да даде насоки към адекватното ориентиране в много силно изразеното символно разбиране за света от китайския народ. Затова детайлното му разглеждане в теми, като история от древността до съвременето, символика на изписването на йероглифа и изразите му, както и значение и употреба на нефритените предмети, биха дали ясна представа за важността му в Китай.

I. Видове, цветове, свойства и добив на нефрита

Освен самия камък нефрит, в Китай цяла група групи камъни също са наричани със същото название: яспис, жадеит, агалматолит, различни видове серпентин и серпентинови продукти. В днешно време нефритът се разделя на мек нефрит (nephrite, 玉/ 软玉) и твърд жадеит (jadeite, 翡翠/ 硬玉). Поначало в Китай има само мек нефрит, а жадеитът е внесен от Мианмар (Бирма) по време на династия Цин 秦朝 (221-207 г. пр. Хр.). През 1863 г. френският минералог Алексис Дамур сравнява химичния състав на бирманския нефрит (добиван едва от края на XVIII в.) и оригиналния китайски нефрит и открива съществени разлики. Оттогава жадеитът и нефритът се определят като два различни камъка, които в ненаучната сфера са известни като „нефрит“.

Със своята влакнеста текстура нефритът е най-твърдият скъпоценен камък. Той е силно устойчив на счупвания и натрошаване и следователно е изключително издръжлив. Това е признато още от праисторически времена, когато камъкът се обработва с цел изработка на инструменти, оръжия и прибори, тъй като не се чупи лесно и може да поддържа силен остър ръб.

Голямото разнообразие от цветове, в които може да се появи, го прави особено привлекателен камък. Той е метаморфна скала, която е естествено оцветена в зелено, червено, жълто, бяло, лавандулово до лилаво, черно и др. Зеленят и лавандуловият нефрит са най-ценни (и съответно най-имитирани и фалшифицирани на пазара). Експерти казват, че колкото по-прозрачен е образецът, толкова е и по-ценен. По време на неолита той се обработва с помощта на кварцов пясък, а в началото на ХХ в. започват да се използват инструментите за рязане и полиране на гуаманти, които правят обработката лесна и бърза. Въпреки това за работа с този камък все още са необходими значителни умения. В ръцете на занаятчиите той придобива голяма пластичност. Ако камъкът претърпи висококачествено полиране, тогава цветовете му могат да станат изключително ярки. Китайска поговорка гласи: „Нефритът без полиране не може да се превърне в полезен обект“. Значението ѝ се отнася до процеса на усъвършенстване на нефрита чрез внимателно обработване. Смята се за паралел с процеса на усъвършенстване в човешкия живот и намеква, че както нефрита, ние се раждаме безценни, но в процеса на развитие минаваме през ситуации, чрез които ставаме по-полезни и още по-красиви (Reed's Handmade Incense).

За най-ценен се смята оригиналният нефрит с цвят на „овнешка мазнина“ с матов блясък, който може да притежава само императорът – „Сина на Небето“ 天子. Той може да бъде намерен в Хътиен (Хотан), Синдзян-уйгурски автономен район (和田, 新疆维吾尔自治区). Нефритът, открит в реките, често е с по-високо качество от този, който се добива в мини, затова хътиенският нефрит е с особено добро качество. Основният източник на китайски нефрит до XVI в. е именно р. Хътиен.

Що се касае до други места по света, нефритът се среща най-вече в Нова Зеландия и Америка. Тъй като е широко разпространен и в тези части от света, той изиграва важна

роля в културата на много от цивилизациите там. Той заема особено специално място в културите на етнически групи, много отдалечени една от друга: освен за китайците, нефритът е от особено голяма важност и с неповторима ценност за индианците и маорите. Именно в Китай обаче той има най-голямо значение, датиращо от над 5000 години назад.

II. Значение на йероглифа 玉 и производната му символика

Йероглифът за нефрит „ю“ 玉 е много древен и е 96-ят ключ¹ от общо 214 в китайската система от ключове. В качеството си на пиктограма² се среща в надписите, свързани с гадателска практика 甲骨文 от времето на династия Шан 商朝 (прибл. XVII–XI в. пр. Хр.), като изобразява нефритени плочи, вързани с въженце³.

С него е тясно свързан и йероглифът, означаващ „владетел“ – 王. Нефритът, подобно на владетеля, е това, което обединява Великата триада – Небето, Земята и Човека – трите велики творчески сили на Вселената (Анашина 2014). С оглед на това, ключът „нефрит“ 玉 може да се срещне и в опростения йероглиф, означаващ „гържава“ – 国.

Ключът „нефрит“ 玉, редуциран до 王, което наподобява владетеля, присъства в названията на много декоративни и скъпоценни камъни, като например кехлибар 琥珀 или яспис 碧玉, тъй като много голяма част от другите камъни са оприличавани или сравнявани с нефрита, който е основният

---

¹ Ключовете в китайските йероглифи (部首) са относително прости символи, които съставляват йероглифа и индикират значението му. Самият ключ може да действа като отделна дума или да бъде част от по-сложен йероглиф, като се използва за търсене на гуми в речниците.

² Пиктограмата 象形 (лат. *pictus* – рисувам; гр. *γραφία, γραμμα* – запис) е знак, който предава дума или понятие, графично сходни към физическия обект, който изобразява, и е един от най-древните признаци на писменост като цяло.

³ Такива нефритени плочи, вързани със златен конец, са използвани при извършването на имперските ритуали *фъншан* 封禪, най-вече от император Гуан Уди 光武帝 от династия Източна Хан 东汉 през 54 г.

в съзнанието на китайците. По тази причина този ключ в много случаи насочва към значението „скъпоценност“ – например в самата дума за „съкровище“ 宝, където смислозадаващият елемент е именно нефритът 玉. Той участва и в много словосъчетания като 玉面 „красиво лице“ или 玉女 „красавица“, където също импликира идеята за красотата и изяществото. Думата „нефрит“ често се среща и в китайските четириричници идиомите ьн-ю 成语 и поговорки 俗话. Пример за идиом е: 抛砖引玉 (pāo zhuān yǐn yù) – „да хвърлиш тухла и да получиш нефрит в замяна“ (т.е. да изразиш мнението си, за да започнеш дискусия; давам тласък на дискусията). Това е 17-та от 36-те древнокитайски стратагеми⁴. Пример за поговорка са „冰清玉洁“ (bīng qīng yù jié), което се превежда като „кристално ясен като лед, съвършено чист като нефрит“ и означава, че някой е благороден и безукорен, и „亭亭玉立“ (tíng tíng yù lì), което е фраза, използвана за описание основно на стройна и грациозна жена (Jun 2018).

В миналото китайците вярват, че нефритът е способен и да гаде безсмъртие, затова е ползван и в имперските ритуали *фъншан* (вж. бел. 3), целящи почит към Небето и Земята и получаване на безсмъртие в замяна. Следователно този йероглиф присъства и в имената на много даоистки божества, например на всеизвестния Нефритен император или Юхуан 玉皇, който е представен като безпристрастен мъдрец, който управлява Небето и делата на хората.

В древността нефритът е част и от погребалните ритуали. В устата на мъртвите е поставяно късче нефрит, заради вярването, че този камък пречи на разлагането на трупа (Еберхард 2005: 302).

---

⁴ Стратагема 计 (древногр. στρατήγημα, „stratigima – „военна хитрост“) е изчислена последователност от действия, насочени към решаване на конкретна задача или постигане на определена цел. В китайската култура тази концепция съществува от поне три хилядолетия. „36-те стратагеми“ е древен китайски военен трактат – колекция от стратегически ходове, използвани за спечелване на предимство чрез поемане на инициативата.

Масово нефритът е носен като украшение за колана. Като пример за по-голям предмет, имащ ритуално и символно значение, изработван от камъка, е нефритеният жезъл, който мъжът получава като дар на седемдесетия си рожден ден (Еберхард 2005: 302).

Йероглифът „яо“ 瑶 означава вид нефрит, който не е точно описан (от речниковото обяснение не става ясно с кое значение е използвана думата „нефрит“ – той може да означава всякакъв вид скъпоценни и полускъпоценни камъни). В двореца на Сиуанму⁵ 西王母 често се изобразява „Нефритеното езеро“ 瑶池. Там безсмъртните се събират на пиршество, организирано от Владетелката на Запада, когато в градината ѝ узрее хилядолетната праскова⁶. Това събитие се възприема като източник на щастие и поради тази причина картината, изобразяваща пиршеството, е подходяща за подарък на възрастни мъже като израз на пожелание за дълголетие и щастие (Еберхард 2005: 303).

Истинският нефрит винаги е хладен при допир, поради което кожата на красива жена е сравнявана с него. Затова много думи и словосъчетания с тази графема са свързани с женската красота. Младата девойка има „нефритена снага“ 玉体, с „нефритени нозе“ 玉趾 се описва походката на красавица, а гърдите ѝ са твърди като „топъл“ или „бял нефрит“ 白玉. Същевременно той е символ на чистота, особено що се касае до сексуалните взаимоотношения между мъжа и жената. Ред съответни понятия са изложени от Еберхард: „игра с нефрит“ 弄玉 означава „сексуален контакт“, „нефритена течност“ (玉液) е название за спермата или за отделяната от жената при сексуален контакт

---

⁵ Сиуанму 西王母 или „Владетелката на Запада“ в даоистката митология на Китай е владетелка на безсмъртните, отговаряща за женските духове, живеещи в приказната страна „Западно цвете“ 西华. Традицията я описва като планински дух, превърнат в красива жена от получовек с опашка на леопард и тигрови зъби.

⁶ Именно заради тази легенда в съвремието прасковата символизира „безсмъртие“ (вж. част IV, стр. 14).

течност; „нефритена порта“ 玉门 и „нефритена стена“ се нарича влагалището, а „нефритен стълб“⁷ 玉茎 е пенисът. Това богатство от словосъчетания на думата „нефрит“ е в обръщение и до днес, като винаги се използва в позитивен смисъл (Еберхард 2005: 303).

Според Еберхард йероглифът „нефрит“ много често се употребява с положително значение като проява на уважение в словосъчетания и като определение за действията и качества на събеседника на говорещото лице. Например изразът „нефритени звуци“ 玉声 означава „Вашите думи“, а „нефритено листо“ 玉叶 означава „Вашето писмо“ (Еберхард 2005: 303).

Конфуцианската школа също е известна с високата си почит към нефрита и вярата в неговите уникални свойства. Конфуцианците приписват на нефрита „петте добродетели“ – *удъ* 五德, присъщи на благородния човек *дзюндзъ* 君子. Мекият му блясък и вътрешната топлина корелират с хуманността *жън* 仁, а твърдостта му символизира справедливостта *и* 义. Прозрачността се свързва с верността *син* 信, а мелодичният звук, който се появява при обработката на нефрита, се свързва с мъдростта *джъ* 智. И накрая, като символ на върховната власт той олицетворява етиката и благопристойността *ли* 礼. Само този, който притежава и проявява тези качества през целия си живот, може да бъде наречен благороден човек (*дзюндзъ*) (Анашина 2014).

III. История на обработката на нефрита и нефритените предмети

Най-ранните нефритени артефакти (още от края на VII хил. пр. Хр.) са намерени в България – край Гълъбник, Ковачево и Кърджали. Любопитно откритие от ранно неолитното селище в местността Валога край Врачанското село

---

⁷ Използва се и изразът 玉塵.

Оходен е нефритен амулет, датиран около 6000 г. пр. Хр., за който се казва, че е „слънчев знак“ – „символ на Слънцето, светлината, новото начало“ (Регионален исторически музей – Кърджали 2014; Open Vratsa).

В Китай нефрит в обработен вариант се появява през последните фази на културите Хъмуду 河姆渡 (ок. 5000–4500 г. пр. Хр.) и Магзябан 马家浜 (ок. 5100–3900 г. пр. Хр.). Изключително сложно обработени нефритени плочи се появяват след 2500 г. пр. Хр. по времето на културата Лянгжу 良渚 (ок. 3400–2200 г.), които нямат следи от износване и от практическа употреба, което сочи към предимно церемониална функция. Там са открити така наречените „шест ритуални нефритени предмета“ 六玉六瑞 (букв. „шест нефрита“, „шест символа“). Те включват гиска би 璧 (плосък кръгъл диск с кръгъл отвор в центъра) и цун 琮 (тръба с квадратна външност и цилиндрична куха вътрешност). Тези два предмета остават част от китайските императорски принадлежности до началото на XX в.

Важни предмети в културите Лянгжу и Луншан 龙山 (ок. 3000–1900 г. пр. Хр.) са церемониалните скиптри гуей 圭 (скиптер по формата на нефритена плоча със заоблен край) и джан 璋 (малък скиптер със заострен край, емблема на кралски син, суверенен принц и др.), както и все по-голямо разнообразие от декоративни дълговидни и кръгли висулки от нефрит, наречени хуан 璜, а също и огърлици и гривни, често във форма на животни и най-вече тигри, наречени ю ху 玉虎 (букв. „нефритен тигър“). Има данни за нефритени изделия и от културата Хуншан 红山 (4700–2900 г.), които също включват нефритени висулки и големи С-образни орнаменти с реалистични изображения на различни животни. Всички тези форми свързват неолитната употреба на нефрита с тази от следващия период на династия Шан 商朝.

По време на династия Шан особено в гр. Ан-ян 安阳市, провинция Хънан 河南省, занаятът на обработване на нефрит постига значителен напредък. От нефрит са правени це-

ремониални оръжия и части от бронзови оръжия; ритуалните нефритени предмети включват би и цун и символи на ранга на извършващия ритуала. Паметни плочи и украшения за рокли са изработвани от тънки парчета нефрит, но има и малки фигурки, маски, птици и животни, гравирани на плочите, някои от които може би представляват най-ранните примери за „отвъдни“ принадлежности минци 冥器 – художествени фигури, заменени за живи жертви, погребани с цел да служат на починалия. Такива накити и плочи от нефрит са намерени в гробовете на владетелите именно в гр. Ан-ян.

По времето на династия Джоу 周朝 (1046–256 г. пр. Хр.) производството на нефритените предмети би и цун и други ритуални форми от династия Шан продължава и тяхното използване се систематизира. Скиптрите с различна форма се използват практически от благородниците при мобилизиране на войски, уреждане на спорове, обявяване на мир и т.н. При погребение седемте отвора на тялото са запечатвани с нефритени „тапи“. В стилистичен план династия Джоу първоначално продължава традициите на Шан, но към средата на управлението на династията стилът става по-свободен, по-малко систематизиран, като от зооморфните декорации преминават към модели с по-абстрактни извивки. Това разпадане на формалната структура продължава до края на династията. Въвеждането на железни инструменти и по-твърди средства за шлифовка от Източна Джоу 东周 довежда до нова свобода в обработката на нефрита. Гравираният нефрит, главно използван за направата на принадлежности за мечове и ножници, висулки и украшения за облекло, се разгръща с голямо разнообразие от орнаменти като животни и птици, направени главно от много тънки плочи с дебелина от не повече от няколко милиметра.

В трактата „Ритуали на Джоу“ 《周礼》, написан вероятно през периода Воюващи царства 战国时期 (403–256 г. пр. Хр.)

или по времето на династия Хан 汉朝 (206 г. пр. Хр. – 220 г. сл. Хр.), „шестте ритуални нефритени предмета“ са реинтерпретираны в космологичен смисъл. Би започва да символизира Небето, а цун – Земята. Гуей, джан, ю ху и хуан започват да съответстват на посоките на света: изток, юг, запад и север. По този начин тези ритуални предмети са свързаны с Петте първоелемента⁸.

Стените на стаите в погребалните комплекси на императорите по време на династия Хан са изцяло облицовани с нефритени предмети в непосредствена близост един до друг. Поради приемствеността в династиите сложността на орнаментите, гравирани в нефритените предмети, се увеличава. Майсторите отделят все повече време и усилия, за да приложат най-сложния модел за гравюра. Съответно дизайнът им с всяка епоха се доближава до това, което може да се види на предметите, произведени по наше време или по време на последната династия Цин 清朝 (1644–1911).

По времето на Хан членовете на императорското семейство и други благородници са погребвани в специално облекло от нефритени плочи, закрепени със златни конци, защото се вярва, че благодарение на камъка душата няма да се раздели с тялото и по този начин човек ще живее вечно. Такъв пример е случайното откритие на погребалната могила на принца на Джуншан 中山 Лиу Шън 刘胜 и съпругата му Доу Уан 窦绾, живели през II в. пр. Хр. Откритието е направено през 1968 г. в провинцията Хъбей 河北省. Погребалните одежди са направени от парчета отрязан и полиран нефрит, като всяко парче е свързано със съседното посредством златна тел. Костюмът на принца се състои от 2690 парчета нефрит, свързани с 1110 гр. златна нишка (Беспалова 2016). Нефритът е изрязан по такъв начин,

---

⁸ Петте първоелемента (първостихии) 五行 се явяват основа на всички материални неща и природни явления. В Китай това са вода 水, огън 火, дърво 木, земя 土 и метал 金.

че парчетата му да са в близък контакт помежду си, образувайки „броня“, покриваща тялото. В ъглите на всеки квадрат от нефрит са пробити дупки, през които преминава златната нишка. Древнокитайските текстове показват, че такъв тип нефритена „погребална броня“ не са нещо уникално и многократно са правени за представители на най-висшата аристокрация. До този момент обаче единствените намерени такива костюми са на Луу Шън и съпругата му. Според вярванията на древните китайци така се добиват магически сили, които могат да предпазят телата на починалия от разлагане, но това не отговаря на реалния резултат. При откриването на могилата телата на принца и принцесата са напълно изгнили.

Много често династия Сун 宋朝 (960–1279 г. сл. Хр.) се придържа към „архаичните“ мода и стил. По тази причина нефритените предмети, които принадлежат на този период, често са трудни за отличаване сред имитиращите по-старите стилове. Гробниците на Петте династии⁹¹⁰ (907–960) и Сун съдържат нефрити, които са достатъчни да потвърдят теорията, че преобразуването на формата на дребни съдове, ритуални предмети, плочи, куки за колани и други орнаменти е често явление, както и виждането, че стиловете на Воюващите царства (476–256 г. пр. Хр.) и Хан са дълбоко уважавани. Тъй като техниката на нефритената обработка се променя малко през този интервал, те са трудни за разграничаване от архаичните предмети, освен при комбинации на форми и декорации, които не се срещат заедно на доказано дребни парчета нефрит.

За периода на династия Цин е типичен вносът на камъка от съседни райони. Между 1760 и 1820 г. Китай контролира пряко централноазиатските райони за добив на нефрит – Хътиен 和田, (Хотан) и Шачхъ 莎车 (Ярканг), като през това

---

⁹ Петте първоелемента (първостихии) 五行 се явяват основа на всички материални неща и природни явления. В Китай това са вода 水, огън 火, първо 木, земя 土 и метал 金.

време за обработка се изпраща много фин нефрит в Пекин. Жадеитът от Мианмар (Бирма) достига столицата през втората четвърт на XVIII в., а „спаначеният нефрит“ (нефрит с особен зелен цвят, наподобяващ този на спанак) от района на Байкал в Сибир е внесен през XIX в. Най-добрата техника в обработката на нефрит от династия Цин често се възлага на управлението на император Циенлун 乾隆帝, но гравираният нефрит е труден за датировка. Висококачествени нефритени изработки в стила на Циенлун са направени през 1950 г. в Изследователския институт по занаяти в Пекин. Типично за това, което се счита за стила на Циенлун, са вази с капаци, издълбани само от едно парче нефрит, съдове в антични форми с псевдоархаична украса като приказни планини и поставки за четки за бюрата на учени.

IV. Нефритът в съвремието.

Символика и пазарна стойност

В днешно време, поради метафизичните си свойства, нефритът се смята за камък, осигуряващ защита и пречистване, което го прави чудесен подарък, който показва загриженост към получателя. Всички нефрити споделят почти една и съща символика, но допълнителен смисъл може да бъде извлечен от цвета на камъка. Зеленият символизира приятелство, хармония и пречистване, а червеният – енергия, живот и любов. Жълтият – оптимизъм, успех и щедрост, оранжевият – амбиция, жизненост и либидо. Синият - лоялност, свобода и вяра, а лилавият – прозрение, мир и отгаденост. Черният нефрит - елегантност, сигурност и гордост, а белият – чистота, истина и яснота. Казва се, че носенето на нефрит кара човек да се чувства така, сякаш е придружен от доброжелателен човек. Има поверие, че създава положително отношение към парите и при силно стискане в ръка, донася богатство. При вземане на важно решение свързано с бизнеса, проспе-

риращата енергия, идваща от нефрита, може да бъде извлечена, като той е поставен наблизо, защото укрепва умствените способности и дава ясни мотиви. В съвременната китайска култура също се счита, че той предпазва от трудови злополуки и нещастия. За най-голям ефект парче от нефрит се поставя между две пурпурни свещи, които горят за кратко, а след това нефритът се носи като амулет за защита (Vogus 2019).

Още от древни времена се смята, че с помощта на нефрит могат да бъдат излекувани бъбречните заболявания. Всъщност оттам идва и европейското наименование на камъка (от гр. νεφρός, *nephros* – „бъбрек“). Смята се също, че използването на различни нефритени прибори в ежедневието спомага за дълголетие. Понастоящем може да се счита за установено, че нефритът е материал, който е изключително подходящ за изработката на масажни инструменти. Още наречен „каменния филц“, той има ефект, подобен на този при триене на гръб, гърди или крака на замръзнал или студен човек с филц, откъдето идва и това му наименование. При такива действия се активира кръвообращението на човека, метаболитните процеси се ускоряват, което дава възможност за ранно излекуване на много заболявания. Освен това чрез нефритените масажни стъргалки през кожата се получават полезни микроелементи - желязо, калций и магнезий. Също така масажът на лицето с помощта на нефритени масажни ролки, използвани често в съвременните козметични салони, има ясно изразен положителен козметичен ефект.

И в съвременното занаятчиите правят и гравират голямо разнообразие от бижута и предмети от нефрит. Някои от най-често срещаните мотиви и техните асоциации са: „планина = дълголетие“, „прилеп = щастие“, „пеперуда = любов“, „дракон = сила, просперитет и доброта“, „праскова = безсмъртие“, „двама мъже („нефритените близнаци“) = приятелство“ (Vogus 2019).

Нефритът остава културен символ на Китай и често се използва и днес. Олимпийските игри в Пекин през 2008 г. са добър пример за това. Медалите от тази олимпиада са гравирани с нефритени дискове на обратната страна, като всеки от трите вида медали (златен, сребърен и бронзов) съдържа различен вид нефрит.

Днес пазарът се ръководи от икономическия растеж на Китай. Търсенето на качествен нефрит нараства от началото на века, като цените се покачват десетократно през първото десетилетие. Като цяло висококачествените нефрит може да се сравни с някои редки цветни диаманти, като цените на карат са много над тези на рубина или сапфира. Някои изключителни парчета с уникален произход постигат невероятни цени като например зеленият нефритен печат на император Циенлун от XVIII в., който е продаден за 15,7 мил. долара в Хонконг през 2010 г., или пък легендарната зелена жадеитна огърлица на Барбара Хътън¹⁰, която донесе 27,22 милиона долара отново в Хонконг през 2014 г. (по данни от Gem-A 2020). Извлечайки извънредни цени като тези, може да се каже, че днес нефритът все още е ценен като красив и изключително желан скъпоценен камък и изглежда, че ще продължи да бъде обичан и почитан в международен план още много години напред.

Заклучение

Нефритът в китайската култура е не просто основен и изключително ценен камък, използван хилядолетия от императорите и благородниците с всевъзможни приложения и цели, но е и олицетворение на традиционните китайски добродетели, поради което е почитан от цялото китайско общество като особен вид божество. Той винаги е бил сим-

---

¹⁰ Барбара Удуърт Хътън (14 ноември 1912 – 11 май 1979) е американска дебютантка, социалистка и филантроп. Наследница на една трета от имението на магната Франк Уинфийлд Удуърт, Барбара Хътън е била една от най-богатите жени в света за времето си.

вол на чистота, красота, изящество, елегантност и богатство в употребата си на бижу, но и на хуманност, справедливост, етика, честност и лоялност в приложението си на ритуален предмет и талисман, което го прави многопластово изражение на най-сакралните морални ценности на китайците, а и на хората из целия свят. Ако сравним ценността дори на златото с тази на нефрита, за китайците камъкът надделява. Както гласи китайска поговорка: „Златото има цена, нефритът е безценен“ (Анашина 2014).

Нефритът е колекция от митологични и метафорични идеи за света, неизчерпаемо хранилище на орнаменти, история на материалната култура и отражение на еволюцията на икономическите отношения в Китай. Той остава „вечен“ камък в световен мащаб, обект на очарование и желание, все още често наричан „неразгадаем“, „загадъчен“ и „мистичен“ поради огромното изобилие тайни, все още неразкрити от учените относно скритата му символика отвъд сегашните ни разбирания за него.

Камъкът е ключов в историята на древен, средновековен, та дори и съвременен Китай. По тази причина знанията за символиката на нефрита се оказват неизменна част от разбирането на китайските култура и ценности, както и тяхното светосхващане от дълбока древност чак до ден днешен. С оглед на извънредно голямата важност, придавана на символиката в китайските език, писменост, митове, легенди, предмети, ритуали и култура като цяло, именно акцентът върху символи като нефрита би отворил вратата към великолепната и изключително богатата „съкровищница от символи на Китай“ (Еберхард 2005: 301-303). Затова нефритът е бил, е и ще остане един от важните аспекти на познанието за китайската култура и общественост от миналото и настоящето.

Изображения

Ритуален диск „би“ от „спаначен нефрит“

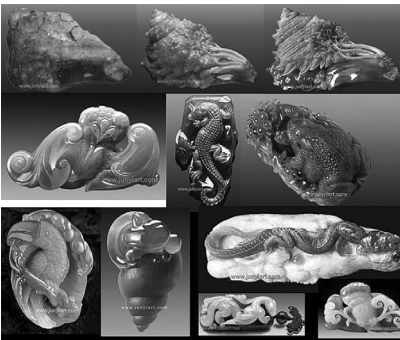
Ритуален предмет „цун“

Погребална нефритена броня на принцеса Доу Уан

Гравирен нефритен медальон или копче от династия Цин, вероятно от края на XVIII в. (управление на император Циенлун).
Музей „Виктория и Албърт“, Лондон

Изработки от различни
цветове нефрит и жадеит

Бижута от жадеит

Библиография

- Asia Business Information for Russians (ABIRus). *Китайский нефрит*. 24.08.2018. <https://www.abirus.ru/content/564/623/625/645/656/862.html>, 06.06.2021.
- Bogus 2019: Bogus, Darren. *Discovering Chinese Jade Folklore, Symbolism, and Legend*. 04.12.2019. <https://blog.shoplc.com/chinese-jade/>, 06.06.2021.
- Cartwright 2017: Cartwright, Mark. *Jade in Ancient China*. 29.06.2017. <https://www.worldhistory.org/article/1088/jade-in-ancient-china/>, 03.06.2021.
- China highlights. *Изделия из нефрита в Китае*. 18.03.2021. <https://www.chinahighlights.ru/culture/jade-articles.htm>, 02.06.2021.
- Jun 2018: Jun, Shan. *Importance of Jade in Chinese Culture*. ThoughtCo. 06.12.2018. <https://www.thoughtco.com/about-jade-culture-629197/>, 03.06.2021.
- Open Vratsa. *Регионален исторически музей*. <https://openvratsa.bg/vav-vratsa/regionalen-istoricheski-muzey/>, 14.11.2022.
- Reed's Handmade Incense. *The Significance Of Jade In Chinese Culture*. 02.12.2019. <https://reedshandmadeincense.com/blog/gemstones/the-significance-of-jade-in-chinese-culture/>, 04.06.2021.
- Silbergeld, Sullivan 2014: Silbergeld, Jerome. Sullivan, Michael. *Chinese jade*. 24.04.2014. <https://www.britannica.com/art/Chinese-jade>, 05.06.2021.
- The Gemmological Association of Great Britain (Gem-A). *Understanding Jade and its Importance in China*. 20.11.2020. <https://gem-a.com/gem-hub/around-the-world/jade-and-its-importance-in-china>, 04.06.2021.
- Vsekamni. *Драгоценность китайской земли – нефрит*. 29.04.2020. <https://vsekamni.net/2017/05/dragotsennost-kitayskoj-zemli-nefrit>, 07.06.2021.
- Yes Asia. *Легенды китайского нефрита: значение и конфуцианская добродетель*. 09.01.2021. <https://www.yesasia.ru/article/772314>, 07.06.2021.
- Анашина 2014: Анашина, Мария. *Нефрит – царь камней в Китае*. 03.03.2014. <https://anashina.com/nefrit/>, 04.06.2021.
- Беспалова 2016: Беспалова, Намалья. *Нефрит*. 25.07.2016. Наука и техника. <https://naukatehnika.com/nefrit.html/>, 02.06.2021.
- Еберхард 2005: Еберхард, Волфрам. *Лексикон на китайските символи: Образният език на китайците*. София: Изток-запад, 2005.
- Линь 2013: Линь, Крестин. *Китайский нефрит: камень-джентльмен*. 15.03.2013. <https://www.epochtimes.ru/content/view/72029/86/>, 05.06.2021.

Мещерская 2021: Мещерская, Анастасия. *Пять возвышающих свойств нефрита*. 03.06.2021. <https://www.epochtimes.ru/pyat-vozvyshayushhih-svoystv-nefrita-99108619/>, 07.06.2021.

Регионален исторически музей – Кърджали. *Отдел Археология – Зала 1*. 2014, https://www.rim-kardzhali.bg/index.php/page/%D0%9E%D1%82%D0%B4%D0%B5%D0%BB_%D0%90%D1%80%D1%85%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F_-_%D0%97%D0%B0%D0%BB%D0%B0_1.html, 14.11.2022.

Император Ян и неговата противоречива личност, довела до упадъка на династия Суй

Доника Недялкова

Въведение

Китай преминава през забележителни събития и много обрати, за да се превърне в страната, която светът днес познава. Известен е със своята многовековна история на редуващи се обединение на териториите в една държава и последващо разединение на по-малки самостоятелни държави. В китайската история непрекъснато се пораждават борби за власт, в които династични родове се опитват да се отличат сред останалите и да създадат единство, като задържат земите под свой контрол за възможно най-дълъг период от време. Всяка от династиите, пожелали така желания успех, оставя след себе си наследство – нещо, което както всеки следващ възкачил се, така и хората днес, да помнят.

Династия Цин 秦朝 (221–206 г. пр. н. е.) е първата, която присъединява земите в едно цяло и централизира властта в държавата. Просъществувала кратко, тя гради основите на първия „златен век“ в китайската история, настъпил през епохата Хан 汉朝 (206 г. пр. н. е. – 220 г. от н. е.), който се характеризира с постижения в изобретяването на нови приспособления, производството, образованието, архитектурата, литературата, изкуството. След краха на Ханската династия Китай отново се превръща в земя на множество царства, където царят хаос и конфликти в течение на стотици години. Близко четири века територията, която ханците успяват да извоюват и запазят, е

раздробена на части. Същевременно настъпват природни бедствия, глад, жестокости, обезлюдяване на цели региони.

Династия Суй 隋朝 (581–618 г. от н. е.) е известна с обединение на Китай за втори път след няколкото столетия на разпокъсаност, както и със своя голям принос за политическия и културния апогей, който ще настъпи по времето на провъзгласената след нея династия Тан 唐朝 (618–907). Управлявала само 37 години, династия Суй е оглавявана от двама владетели с некуитайски произход – основателят на династията император Уънди 文帝 (581–604) и неговият наследник и втори син – Янди 炀帝 (604–617/618), при когото династията претърпява упадък. Наблюдава се своеобразно повторение на събитията в китайската история от четири столетия преди това, когато кратковременната династия Цин обединява Китай и допринася за златните времена през следващата епоха, но бързо среща своя край след смъртта на единствения ѝ император – Цин Шъхуанди 秦始皇帝 (221–210 г. пр. н. е.). По същия начин династия Суй отбелязва забележителен възход, но последният властващ император не успява да я опази и доразвие.

Император Ян е възприеман в официалната история като пълна противоположност на баща си. Историци упрекват неговите склонности към великолепие, мегаломания и отношение към народа, което според тях е безмилостно. Критикуван е заради похарчените по скъпи строещи и военни кампании средства. Именно тези неговии „пороци“ се извеждат на преден план, когато се разглежда управлението му. Ако не се вземе предвид малолетният му наследник, управлявал едва няколко месеца, Янди е считан за последния император на династия Суй, а това за китайските историографи задължително е знак за позор (Жерне 2004: 179).

Янди е определян като император с лоша слава, но воден от своите амбиции, той остава множество постижения след себе си. Изправя се срещу голям брой предизвикател-

ства и предприема рисковани мерки, докато се стреми към разкош и упорито преследва своите цели. Предава след себе си ценно наследство, което е от полза на последващите, извоювали властта. Погледнато от друга гледна точка обаче един добър владетел планира ходовете си внимателно и винаги действа обмислено, за да не предизвика обратното на това, което възнамерява. Затова когато историците говорят за Янди, те подчертават спорната му личност и определят неговото колебливо управление през последните години на властването му като причината, поради която династия Суй залъзва така бързо. Целта на курсовата работа е да проследи живота и начина на управление на императора и заедно с това да бъде разгледана комплексната същност на характера му и да се изведат главните причини за края на мандата му.

Изложение

Съвременниците на Суй правят аналогия между Уънди и най-отличителните владетели на династия Хан, докато Янди по-скоро е оприличаван на основателя на династия Цин. Необикновената енергия, която Янди притежава, съчетана с неговите възгледи за величие, поражда сравнение между него и Цин Шъхуангу (Fairbank, Goldman 2006: 78). И двамата имат краткотрайно управление, но в определен момент надминават себе си.

Самият Янди по време на управлението си се опитва да подражава на Цин Шъхуангу и ханския владетел Уди 汉武帝 (141–87 г. пр. н. е.) и мечтае да притежава териториите от Централна Азия, които те двамата присъединяват по-рано. Янди поддържа себе си винаги зает. Ненавижда рутината, а пътуването за него е начин на живот. Той издига няколко отдели от столицата двореца, в които да отсяда за ден или два по време на своите обиколки из страната. Предпочита лично да се уверява, че всичко в държавата е както би следвало да бъде. Още повече че със своите постоянни

преходи от столица към столица¹ и от града към местните владения демонстрира своите богатство и сила пред народа (Twitchett, Fairbank 2008: 122–127). Исторически записи показват, че през 609 г. той изрича следните думи: „От древни времена Небесните синове ритуално провеждат имперски обиколки за проверка. Но императорите на юг (по време на периода на разединение) седяха в дворците си без никога да се срещат очи в очи с народа. Как бихте тълкували това?“ Тогава присъстващ придворен отговаря: „Точно заради това те не успяха да задържат властта си задълго.“²

Няколко са основните фактори, допринесли както за оформянето на неговата пораждаща интерес особа, така и за методите му на управление: начинът, по който е отгледан; начинът, по който се възкачва на престола; влиянието на кръга от приближени върху вземането на решения от негова страна; както и подкрепата от съпругата му. Въпреки че неговата императрица не играе активна политическа роля, както майка му прави докато баща му е глава на властта, тя все пак влияе положително върху живота на императора и често върху неговата преценка.

Живот преди властта

Янди е любимият син на император Уънди и неговата съпруга – императрица Уънсиен 文献皇后 (544–602). Баща му е ужасен от факта, че един ден някой от синовете му ще го убие и измести. Майка му е човек на ревността и пуританското поведение. Тя непрекъснато се меси в живота на петимата си синове, налага им строги порядки, към които да се придържат, и прикрива от света всяко тяхно отклонение от ценностите, на които ги възпитава. След инцидент, който се случва през 593 г., императорът и им-

¹ По негово време те са повече от една.

² Цитатът е от историографията „Дзъ джъ тун циен“ 《资治通鉴》 („Всеобщо огледало, помагачо при управлението“) на Съма Гуан 司马光 от династия Северна Сун.

ператрицата стават твърде подозрителни в действията на всички около себе си, дори на собствените си синове. Инцидентът се свързва с едно красиво придворно момиче, към което Уънди насочва своя интерес. Императрицата се разгневява и убива момичето. От този момент нататък тя заповядва принцове и министри да подлежат на наказания, когато наложница забременее от тях. Тя и императорът започват да следят още по-отблизо живота на синовете си, като често си намират основания да ги опозоряват. Те порицават всички тях, освен любимеца им, Ян Гуан 杨广 – бъдещият господар на империята. Единствено той всеки път успява да се измъкне от бича на строгите си родители (Twitchett, Fairbank 2008: 65–66).

Роден през 569 г., Ян Гуан има един по-голям и още трима по-малки братя. В записите е посочено, че той е енергично и любознателно дете, у което рано се заражда интерес към литературата. През първите 12 години от живота му, ежедневието му се върти около това да се научи на порядки, да опознае света на будизма (учение, на което неговият баща е привърженик), да овладее тънкостите при сражаване в битка – нищо по-различно от нещата, с които децата на високопоставените лица в имперския двор обикновено се сблъскват. Това, което драстично променя живота му, е узурпацията на трона от страна на баща му, която моментално го изстрелва към върха на обществото – той става уважаван имперски принц.

Първата висока позиция на Ян Гуан е номинален ръководител на новосъздаден инспекторат в северната част на Севернокитайската равнина. Тъй като е само на 13 години, той получава помощ от военни началници, които императорът изпраща заедно с него – мъже с достатъчно опит и власт, за да го дисциплинират. По това време у Ян Гуан като качества се наблюдават начетеност и познания на будистките писания, силно религиозно чувство и политически усет. Той добре знае как да ласкае, любезничи, да пече-

ли сърца – както на будистките монаси, така и на възка-
телните си родители (Twitchett, Fairbank 2008: 115–116).

Ян Гуан съвсем не се ограничава до будизма, макар и това
да е най-влиятелната доктрина по онова време. Той по-
строява и два даоистки манастира. Освен това призовава
известни конфуциански учени, служили на южната династия
Чън 陈朝 (557–589) от периода на разединението, да пи-
шат и преподават под негово покровителство. Принц Ян
Гуан събира над 100 известни, занимаващи се с литература
мъже от Юга. Той прави това със страст. Вдъхновява се от
присъствието на литератори наоколо. Сред тях си има лю-
бимец, Лиу Биен, някогашен чиновник на южната династия
Лян 梁朝 (502–557), чието отражение върху литературните
умения на принца е голямо. Приятелството между двамата
продължава до края на дните на Янди. Благодарение на него
принц Ян Гуан се привързва към южната култура. Заслугата
за културното обединение между севера и юга в държавата
е приписана именно на Ян Гуан (Twitchett, Fairbank 2008: 118).

Друга важна личност в живота на втория син на импе-
ратор Уънди е съпругата, която самият той му избира.
Чрез помощта на оракули, императорът се спира на мо-
миче от династия Късна Лян, потомка на тамошните
управляващи в старата столица Дзиенкан 健康. Младото
момиче е добре възпитано. То е интелигентно и с добри
литературни умения. Ян Гуан я обича и уважава до края на
живота си. Под името императрица Сяо 萧皇后 (567–647) тя
става неговата съпруга и доверен човек през целия му живот.
Запознава го още по-добре с южните традиции и насърчава
неговата привързаност към Юга, която впоследствие се
превръща почти в мания. Император Ян се стреми да све-
де до минимум недоверчивостта на южняците, да ги убеди,
че не са управлявани от варвари, а от цивилизовани хора, да
разруши културните и политическите бариери между Се-
вера и Юга, защото те споделят едно и също наследство.
Ян Гуан усъвършенства себе си в това отношение, а съпру-
гата му помага за целта. Той овладява и южния диалект У.

При свалянето на последната династия Чън през 589 г. Ян Гуан е главнокомандващ на експедиционните сили, но с бойната подготовка се занимава най-вече Гао Дзюн 高颀 – главен служител на императора. Когато Гао отказва на Ян Гуан любимата наложница на заловения владетел на Чън, от страна на младия принц се заражда омраза към имперския служител. Поведението на втория принц на Суй в превзематата столица на Чън си струва да бъде споменато: той екзекутира публично служителите с лоша слава на вече падналата династия и заключва хранилищата, за да не може нищо от тях да бъде разграбено. След успешната мисия той е награден от императора и се връща обратно на позиция в северната част на държавата. Скоро след това настава смут по старите земи на Чън. Ян Гуан е изпратен отново на югоизток в Дзянгу 江都 (дн. Янжжоу 扬州) като наместник на брат си. Прекарва общо 9 години на този пост. Веднъж годишно посещава императора в столицата Чан-ан 长安 (дн. Си-ан 西安), за да му предава доклади. През 600 г. за кратко се отделя от Дзянгу, защото е назначен да ръководи армията в кампания срещу тюрките (Twitchett, Fairbank 2008: 116–117).

Когато същата година трябва да се върне обратно в Дзянгу след посещение в двора, Ян Гуан отива при майка си, за да се сбогува с нея. Той я заварва побесняла. Нейната ярост е породена от поведението на най-големия от петимата ѝ снове и бъдещ наследник на трона – принц Ян Юн 杨勇 (562–604), чиято първа съпруга умира внезапно през 591 г., а причината за смъртта ѝ е неясна. Въпреки обстоятелствата обаче принцът продължава да посещава своята любима наложница, от която има вече 4 снове. Императрица Уънсиен изпраца хора, които да го шпионират и да ѝ докладват – постъпка, побудена от моногамните ѝ ценности. Това се превръща в отлична възможност за принц Ян да се издигне още повече в очите на майка си. „История на династия Суй“ 《隋书》 посочва, че Ян Гуан се завръща обратно в Дзянгу, за да планира заедно със свои-

те довереници падението на по-големия си брат. Книгата записва какво казва на Ян Гуан един от най-неприкритите му довереници: „Какво имаме да губим? Ако планът успее, Вие ставате наследникът на трона. Ако ли не, винаги можем да се върнем обратно край долината на р. Хуайхъ 淮河 и крайбрежието и да продължим със стария модел на южните династии Лян и Чън“. Не се знае какво точно последва, но със сигурност главен участник в заговора е генералът Ян Су 杨素 (544–606) (Twitchett, Fairbank 2008: 119).

В крайна сметка плановете дават резултат и през ноември 600 г. императорът посочва втория си син за свой наследник и го премества в имперската столица. Ян Гуан получава така желаня престиж – той отлично знае как да манипулира родителите си, изграждайки си образ на благочестив, трудолюбив, лоялен и моногамен син.

След смъртта на императрица Уънсиен императорът постепенно предава отговорностите на своя наследник, а за кратко дори оставя цялата власт в ръцете му, докато се оттегля да си почине в дворец извън столицата. През 604 г. императорът се разболява. Някои източници допускат, че Ян Су и Чан Хън, двамата от приближените на Ян Гуан, допринасят за смъртта на Уънди. Те унищожават посмъртното писмо от императора, в което той посочва, че възвръща правото на принц Юн като наследник на престола. Няма истински доказателства за конкретни такива събития, затова те остават само предположение (Twitchett, Fairbank 2008: 119–120).

Няколко дни по-късно Ян Гуан заема мястото на баща си и се провъзгласява за втори император на династия Суй с тронно име Суй Янди. Неговият най-малък брат, принц Ян Лян 杨谅 (575–605), вдига бунт, като поддръжниците му го съветват да създаде своя хегемония в земите на Севернокитайската равнина³, но Ян Лян е нерешителен, вслед-

---

³ Територии на по това време вече несъществуващата династия Северна Ци 北齐 (550–577).

ствие на което Янди разгромява армията му и го взема в плен. Новият император не го подлага на смъртно наказание пред очите на народа. Скоро след инцидента принц Лян умира в затвора по неизвестни за жителите на империята причини, но според източниците е очевидно, че Янди започва смъртта му (Twitchett, Fairbank 2008: 119-120).

Във вътрешния кръг на Суй Янди има хитри и коварни хора, които често търсят собствена изгода. Почти всички придружават господаря си навсякъде, където ходи, и се грижат за авторитета му. Въпреки всичко, след сдобиването си с властта Янди избира политиките си сам. С изключение на един или двама, доверениците му изпълняват функция на обикновени служители, а не на политически съветници, което е в противоречие с мнението на конфуцианците, че балансът между имперската и бюрократичната власт може да бъде постигнат само когато съветниците имат позволение да възразяват на императора. Историци конфуцианци смятат, че е възможно точно това да довежда до краха на династия Суй по-късно, когато Янди изчерпва ресурсите на държавата в опити да завладее корейското царство Когурьо 高句麗 и настават бунтове по цялата територия (Twitchett, Fairbank 2008: 127-128).

Първи период на управление на Суй Янди

От своя трудолюбив баща Янди наследява една силно централизирана империя, при това в своя разцвет. Държавата се развива изключително бързо поради множеството реформи, които император Уънди въвежда. По негово време империята притежава силна икономическа и политическа стабилност. Освен нововъведенията Уънди спазва някои традиции, поставени от по-ранните царства. Една от тях е запазването на столицата Чан-ан. Запазват се и военните гарнизони, съсредоточени най-вече по северната и северозападната граница, заради външната заплаха. Будистките манастири разполагат с огромно количество

земя и влиянието им все повече нараства. Покровителството на будисткото учение от император Уън създава един процъфтяващ „имперски будизъм“ (Fairbank, Goldman 2006: 77).

Управлението на Суї Янди се разделя на два периода – от 604 до 609 г. и от 609 до 617 г., когато е свален от престола. Годината 609 е считана за „връхната точка на Суї“, защото администрацията тогава е най-стабилна. Административното деление е на 190 префектури и 1225 окръга. Това са по 6 или повече окръга на префектура, като по този начин площта им се разширява, разходите на държава стават по-малки, а данъчната доходност – по-голяма. Нещо повече, империята е с огромна разпростираща се територия от почти 9978 ли⁴ от изток на запад и приблизително 15 894 ли от север на юг. Забележителен е и броят на населението, който е от 9 млн. регистрирани домакинства или около 50 млн. души. До 609 г. Янди насочва вниманието си върху това да запази укрепена новонаследената империя, да увеличи още повече нейната сила и да привлече към себе си подкрепата на населението. Издига съпругата си до статут на императрица, дава амнистия на престъпници, избира свой бъдещ наследник, подходящи облекла и цветове за ритуалните церемонии, както и всичко останало, с което един император се захваща скоро след като седне на престола. От 609 г. нататък, през втория управленски период, императорът развива интерес към разширяване на границите и превръща желанието си да завладее корейската държава Когурьо в истинска мания, като за сметка на това започва да се отнася пренебрежително към въпросите във вътрешно отношение.

Още през първия период император Ян предприема действия по свои и на приближените си идеи. На първо място, опростяват се данъците за десет години на семейства, които са изгубили близките си в битката срещу

---

⁴ Китайска мерна единица, равна на 500 метра.

принц Лян. През втората година, 605, цялото население е освободено от всички данъци. Премахва се позицията управител на областта⁵. Издаден е нов наказателен кодекс, в който наказанията са смекчени и някои деяния, определени като престъпление до този момент, вече не се считат за престъпни. От друга страна, след издаването на кодекса доста от хората на императора са подложени на тежки наказания, сред които и екзекуция, защото се осмеляват да критикуват работата му. Дори леката критика обрича десетки хора на смърт. По-късно същата година е издадена наредба, която гласи, че всички длъжностни лица трябва или да са се сдобили с позиции чрез полагане на изпит, или да имат ненадминати способности, за да бъдат предложени за повишение. Още при император Уънди е създадена първична форма на изпитна система, чрез която се полагат изпити за високите длъжности. Отново през 605 г. е продължено строенето на зърнохранилищата, също започнато по негова инициатива. В края на годината е издаден указ, в който се отдава почит на владетели от миналото, довеждащи империята до просперитет. Назначени са семейства, които да пазят и да се грижат за гробниците на владетелите. Има промени и във военната система, които позволяват на Суй да упражнява контрол над всички военни единици в страната. Всички те се назовават с едно име и са директно подчинени на столицата. През същата година са събрани музикални инструменти, произведения и традиции, изгубени през периода на разединение. На най-талантливите музиканти са дадени позиции в храма Тайчан 太常寺, в който се извършват имперските жертвоприношения. През 608 г. императорът стига до най-северната от свещените за даоизма планини, Хъншан 恒山, където прави тържествени жертвоприношения в името на благосъстоянието на империята. Жертвоприношени-

---

⁵ Но през втория период се назначават управители на областите и околиците.

ята се извършват по традиции, датиращи от времето на легендарния владетел Шуън 舜 (ок. 2294–2184 г. пр. н. е.). След извършването на тази церемония императорът се завръща в столицата и опрощава данъците за цялата година в някои области (Twitchett, Fairbank 2008: 128–131).

За разлика от баща си, който премахва две от училищата, в които се преподава конфуцианското учение, Янди покровителства конфуцианството. Той признава конфуцианската традиция като основа на моралните ценности и поддържането на хармония в обществото. Още през 604 г. Янди напълно се противопоставя на волята на баща си и издава указ, чието начало гласи: „За успешно управление на народа и изграждане на една силна династия учението заема първо място. Изменението на традиционните методи на обучение е първото нещо, което трябва да се направи“ (Twitchett, Fairbank 2008: 132). Заповядва да се издирят талантлив и образовани хора, като сред тях избира подходящи за държавни длъжности, а на останалите осигурява средства от държавата според нивото им на способности и положението на семействата им. След това нарежда да се поднови работата в училищата в столицата и извън нея. Увеличава длъжностите в библиотеките със 120 и ги запълва с учени. В Чан-ан и Луо-ян са построени още библиотеки, а най-възхитителната сред тях е централната имперска библиотека в Луо-ян, в която се съхраняват най-добрите издания, наброяващи 370 хиляди и повече (Twitchett, Fairbank 2008: 131–133).

Столици и реконструиране на град Луо-ян

Характерна особеност за Янди е, че той непрекъснато е в движение и почти никога не спира, за да си почива. Веднага се заема да построи столица на юг, заместител на старата Дзиенкан, която в продължение на почти 3 века е културният и политически център на юга. Новата столица се нарича Дзянду и се намира на р. Яндзъ 长江. В нея той

прекарва 9 години от живота си преди да застане начело на държавата. По това време той издава заповед в Дзянду да се съберат и препишат будистки писания, разпръснати поради войната и последвалите безредици. Там Янди построява будистки храмове и библиотека, където да се съхраняват свещени книги. Кани монаси от юга да живеят в храмовете и да извършват религиозна и научна работа (Twitchett, Fairbank 2008: 117).

Столиците при Янди стават три – Чан-ан (или Дасинчън 大兴城), която е главната столица до 605 г., Луо-ян 洛阳 в южната част на Севернокитайската равнина, която той възобновява по-късно, и любимата за него – Дзянду. Янди обича да се придвижва между трите столици, като по време на пътуванията взима със себе си голямо обкръжение от довереници. От време на време пътува на север до Великата стена, за да се увери лично, че отбраната е здрава, или пък, за да води преговори с тюрките (Twitchett, Fairbank 2008: 122).

В края на 604 г. Янди обявява, че град Луо-ян ще бъде реконструиран. Наети са хора от Севернокитайската равнина, които бързо се справят със задачата. След като проектът е завършен, императорът премества жителите на бившата столица, както и десетки хиляди семейства на богати търговци и занаятчии във възстановената столица, за да я запълни. По този начин удвоява броя на квалифицирани работници. Създадени са 12 специални административни градски района, в които жителите да бъдат настанени. Янди е порицаван за своите „безсъвестност“ и „екстравагантност“ по време на изграждането на столицата. В двата си указа, нареждащи реконструирането, той се позовава на следните причини, поради които то да бъде извършено: от една страна династия Джоу 周朝 (1050–256 г. пр. н. е.), която също обявява Луо-ян за своя столица, и от друга – признанието на император Хан Гаодзу 汉高祖 (202–195 г. пр. н. е.) към града. Засегната е и нуждата на Джоу от втора база на изток, от която да държи контрол над шанците. В указа

императорът се позовава и на едно скорошно събитие – бунтът на принц Лян, който също настава край Луо-ян. Според Янди е необходима база на северозток, от която по-лесно да се установяват и следят евентуално настъпили недоразумения по тези места. Друга причина е, че Луо-ян се явява център на сухопътния и водния транспорт, важен за дейностите, свързани със зърнения данък. Изброените фактори повлияват и на династия Тан да запази града като източна столица за близо 300 години. Луо-ян по времето на Суй и Тан по мащаб е приблизително наполовина на западната столица Чан-ан. Градът е разделен на 3 оградени зони: дворецов град на север, административен град на юг и останалата част от града, образуваща неправилна U-образна зона, разделена на градски райони. Тази столица е от съществено значение за императора – той често пребивава там за кратки периоди от време заедно с личното си обкръжение. Важна е и в стратегическо и икономическо отношение (Twitchett, Fairbank 2008: 133–134).

Изграждането на Великия канал и проблемът с благосъстоянието на народа

Янди си поставя за цел да завърши Големия канал и големите хамбари в районите на Луо-ян и Чан-ан, чийто строеж започва още при баща му. В името на своите политически и икономически идеи той мобилизира ресурсите на империята и започва работа по тази труднопостижима задача. Причините за амбицията на Янди да изгради целия канал са няколко: нужно е армиите по северните граници да бъдат осигурявани с хранителни стоки, да се пренасят както провизи, така и въоръжени мъже до районите с потенциална заплаха за империята, да се стимулира развитието на някои градове като Ханджоу 杭州⁶⁶ към важни за търговията центрове, и, не на последно място, да се демонстрират богатството и величието на владетеля.

---

⁶⁶ Името му е дадено през 589 г. по времето на династия Суй.

Първата наредба за построяването на каналната мрежа, предназначена да осъществява връзка между долината на р. Яндзъ с дн. Янджоу на изток и Луо-ян на северозапад, а по-късно, през 609 г., и с районите около съвременните Пекин 北京 и Тиендзин 天津 (каналът Юндзи 永济渠), е издадена през 605 г. Това е началото на този проект. По Великия канал 大运河 се работи между 605 и 610 година, като дължината му, след като е завършен, е около 1800 км. Трите реки, които той свързва, са Жълтата река 黄河, р. Хуайхъ 淮河 в Северен Китай и р. Яндзъ. Благодарение на това се обединяват Северът и Югът. Каналната мрежа позволява на столиците Чан-ан и Луо-ян, както и на северната граница, да бъдат снабдявани с продоволствия – жито, ориз и други култури от Южен Китай, който се слави като житницата на страната. Построени са огромни зърнохранилища, всяко от които може да побере близо 898 тона жито (Fairbank, Goldman: 77–78).

Каналът следва линията на вече съществуващи от гревността (V в. пр. н. е.) канали, един от тях – каналът Хангоу 邗沟 от периода Пролети и есени 春秋 (770–476 г. пр. н. е.), за които се пише, че са били обградени от много гървета. Следователно, за да бъде построен Големият канал, е нужен доста тежък труд. Повече от милион работници са мобилизирани в северната (по-дългата) част на канала (каналът Тундзи 通济渠). Още 100 000 човека са изпратени да работят по участъка в долините на р. Яндзъ и р. Хуайхъ (каналът Шан-ян 山阳渚). Всеки от работниците е длъжен да полага 20-дневен труд. Броят на мъжете работници е недостатъчен, за да се извърши цялата работа, затова за пръв път в историята започва да се набира женска работна ръка (Twitchett, Fairbank 2008: 135). През 610 г. Янди заповядва строенето на канала да се разпростре още повече на юг – от Яндзъ през Янджоу, стигайки до Хангжоуския залив 杭州湾. Тази част се нарича Дзяннан 江南 и е с обща дължина от приблизително 434 км., като отново изграждането ѝ се осъществява върху реки и вече изкопани канали.

Пасаж от „Трактат по икономика“ в „История на династия Суї“ описва годината 605 по време на строежа на канала Тундзи: „Освен това императорът заповяда да бъдат построени драконови лодки, плавателни съдове, приличащи на феникси, бойни лодки в стил „жълт дракон“, червени лодки, многоетажни плавателни средства и по-малки лодки от бамбукови летви. Лодкари дърпаха въжета от зелена коприна, придвижвайки ги към Дзянду. Императорът се возеше в драконова лодка, а служители и военни от 5-ти ранг се возеха в многоетажните превозни средства. На онези от 9-ти ранг и нагоре им бяха дадени лодки от жълт бамбук... На префектурите и областите, през които преминаваха, им беше наредено да подготвят своите провизии. Щедрите бяха удостоени с допълнителни титли и длъжности, а тези, чиито провизии бяха недостатъчно, бяха наказвани, дори със смърт... Реквизицията беше безпощадна и трябваше да се осъществява веднага – заповедта се издаваше сутрин, а до вечерта трябваше да бъде изпълнена. Обикновените хора търсеха храна с примки и мрежи по суша и вода и всичко беше станало до такава степен, че птиците и зверовете почти бяха изчезнали вече, и въпреки това хората не можеха да дадат онова, което се изискваше, а трябваше да купуват от богатите и могъщи семейства, натрупали вече провизии. Цените скочиха нагоре“ (цит. по Twitchett, Fairbank 2008: 137).

През периода на управление на Западна Хан 西汉 (206 г. пр. н. е. – 23 г. от н. е.) и Източна Хан 东汉 (25–220) населението на Китай наброява 60 млн. души или около 25% от общото население в света. След пагането на династията то намалява значително, като през някои периоди от историята се понижава до под 40 млн. г. (Западна и Източна Дзин 晋朝 (265–420). По времето на Суї броят му леко нараства – около 46 млн. г., но все още не може да достигне разцвета си, както при Хан. Тези стойности показват колко неблагоприятно се отразяват последните няколко века на изтощителни войни до основа-

ването на династия Суї. Въпреки това Янди не се спира пред намерението си да организира народа за тази и още други инициативи. До 40% от положилите труд в името на изграждането на Великия канал изгубват живота си. Народът е изтощен и започва да недоволства, защото живее под непрестанно напрежение и натиск, а устойчивостта му е застрашена.

Опити за разширяване на границите. Въстания и битки. Край на династия Суї

Китайската история разказва за открояващи се личности, които истински се стремят към власт. Това неведнъж предизвиква жестоки сблъсъци и често води до неочаквани обрати. Синове убиват бащите си, братя – братята си, а приятели внезапно се превръщат в най-големи врагове. По времето на Суї хората вече разполагат със солидно количество информация за предходните династии. Самият Уънди се обявява за наследник на династиите Цин и Хан. Това означава, че тогавашните императори добре познават грешките на управляващите преди тях и знаят кои действия са твърде рисковани и какво биха коствали на държавата и народа.

Основният проблем за династия Суї във военно отношение е заплахата от чужди набези на север. Янди е категоричен в желанието си да наложи надмощието си над нови племена и царства и се заема с организация на скъпо струващи военни кампании. Докато Уънди е смятан за по-благоразумен в справянето с външни въпроси, синът му се оказва по-скоро непрегпазлив и разточителен. Поредица от неуспешни и носещи парични загуби кампании срещу корейската държава Когурьо предизвикват безреגיע почти по цялата територия, което унищожават властта на Суї. Старанието на Янди да порази корейците и насилственото набиране на войска за целта изчерпват ресурсите на страната и до голяма степен предизвикват масово-

то вдигане на бунтове и загубата на Небесния му мандат (Twitchett, Fairbank 2008: 138).

Първият поход по суша и по море срещу царство Когурьо е предприет през 598 г. от император Уънди. Опитът му да превземе Корея излиза катастрофален и приключва бързо. Уънди не се намесва допълнително. През 612, 613 и 614 г. Янди организира три кампании срещу царството, но и трите са безуспешни. Янди прави експедиции и до други местности като островите Лиу Циу или Рюкю 琉球, в Източнокитайско море, Формоза (дн. Тайван), райони около Палембанг на индонезийския остров Суматра и Лини⁷. Воюва и срещу запагните тюрки 西突厥 и номадските племена туюхуън⁸ 吐谷浑. Въпреки че битките на Суї често завършват с триумф, победите се описват като не толкова значителни, защото впоследствие се налага династия Тан да се справя повторно с някои от племената.

Подготовката на първия поход на Янди срещу корейската държава се провежда още през 610 г., но поради наводнение на Жълтата река, което засяга 40 префектури в района на днешен Пекин, експедицията се отлага. През 612 г. императорът е готов да атакува Когурьо по земя и по море и да нахлуе в столицата им. Планът не се осъществява поради добрата защита на противника и проливните дъждове в края на лятото, които затрудняват допълнително войската на Янди. Той се оттегля в Луо-ян, където дисциплинира генералите си и затяга администрацията. Междувременно напрежението у хората нараства и настават селски въстания в провинциите Хъбей 河北, Хънан 河南 и Шандун 山东. Проблемите се засилват, а ситуацията след наводнението от Жълтата река се влошава още повече.

---

⁷ По-късно познат като Шампа, на източното крайбрежие на южен Виетнам.

⁸ Населяващи дн. Цинхай 青海.

През януари 613 г. Янди мобилизира войската си за втори път и в началото на лятото се отправя на север, за да направи повторен опит да достигне до столицата на Когурьо. Същата година се намесват и тюрките. Избухва първото въстание от страна на аристокрацията, недалеч от Луоян – въстанието на Ян Сюенган 楊玄感 (571–613), син на Ян Су. Новината за въстанието достига до Янди. Той изпраща своя най-добър генерал да потуши бунта и да донесе главата на Ян Сюенган като доказателство, че работата е свършена. Въпреки фаталния край на въстанието на Ян Сюенган, селските бунтове увеличават броя си до 8 и се концентрират в засегнатите от наводнението през 611 г. райони. Нарушени са социалната структура и данъчната, снабдителната и куп групи системи. Това принуждава императора да се оттегли от бойното поле за втори път.

През 614 г. Янди е готов да действа за трети път. „История на династия Суй“ разказва, че никой от хората на Янди не смее да му се опълчи, макар и той да се допитва до тях. Когато войските достигат до покрайнините на Когурьо, става ясно, че владетелят на царството е тежко пострадал и изпраща емисар, който предава на императора, че Когурьо ще се подчини. Суй се оттегля и заповядва на царя на корейското царство да се яви в двора му, за да отгаде почит. Когато той не се появява, императорът заповядва на армиите да се подготвят за четвърта експедиция, но по това време страната кипи от бунтове и това прави четвъртия поход невъзможен (Twitchett, Fairbank 2008: 144–146).

През следващата 615 г. Янди пирува със своите служители и призовава хората да се върнат обратно към мирните времена. Казва им, че след всички проблеми „империята е умиротворена и обединена“ (Twitchett, Fairbank 2008: 144–146). Всъщност обаче всички части на империята са в смут, а императорските войски са ангажирани да удържат бунтовниците. През лятото на същата година отново се намесват източните тюрки. Императо-

рът се укрива и вдига обсада, макар и у него да се заражда недоверие към недоволните му войници. Не се знае колко и каква информация за състоянието на империята успява да достигне до него, но властта все повече е превзема от въстаниците. Собственият му кръг от довереници умишлено прикрива истината от него за възможно най-бързо време, а онзи, който посмее да проговори, е пребиван до смърт. През есента на 616 г. по настояване на един от приближените му – Юуън Шу 宇文述 (546–616) – императорът отплава за любимата столица на р. Янзъ. Той оставя служители да отговарят за севера, центъра на империята, но самият той никога не се връща обратно. Последните му дни в Дзянду са меланхолични. Янди е разтърсен от страх и неувереност и не може да приеме в какво се превръща империята му, нито да предприеме каквито и да било действия. През 617 г. двама от внуците му са обявени за негови наследници от съперничаещи си бунтовници на север, а императорът получава титлата *тайшанхуан* 太上皇 („пенсониран император“). През следващата година Янди е убит в къпалнята си от Юуън Хуадзи 宇文化及 (569–619), син на най-доверения генерал на император Уънди – Юуън Шу (Twitchett, Fairbank 2008: 148).

Междувременно Ли Юен 李渊 (565–635) – генералът, натоварен с отбраната срещу номадите в централна Шанси 山西 – се вдига на бунт през 617 г. Той се съюзява с тюркските племена и се насочва към Чан-ан, където по-късно основа новата династия Тан и управлява под името Гаодзу 唐高祖 (618–626).

Заключение

Двамата императори на Суй безспорно са от важно значение за китайската история. Освен обединяването на раздробената китайска държава, Суй прави огромна крачка напред в редица други области, което изисква образованост, предприемчивост и непоколебимост от страна на

владетеля. Династия Тан се сдобива с две добре развити столици – Чан-ан и Луо-ян, и наследява и усъвършенства забележителната канална мрежа, която има своя принос за подема на империята. Император Ян укрепва северната граница, като застроява немалко участъци от Великата китайска стена 长城.

Да се направи личностна характеристика на Янги е трудна задача за историците. Повечето исторически текстове му приписват качества на недобър владетел, а литературата го обрисова като разпуснат и угаждащ на похотта си по най-различни начини. Историците противопоставят неговата разточителност и благоразумието на баща му, но пък от друга страна, може да се счита, че „яркостта на този контраст е надвишена“, защото в крайна сметка Янги е човек, който изключително много цени красотата и затова може да бъде определен като „политически естет“, който цели да завърши модела на управление на династия Хан, възприет от баща му (Twitchett, Fairbank 2008: 120). Смята се, че последният му провал е гостатъчен, за да опетни цялото му управление (Twitchett, Fairbank 2008: 120–121).

Въпреки признанието на конфуцианството от страна на Янги, привържениците на това учение го осъждат за прекалено силното централизиране на властта и не виждат никакъв положителен ефект от това в полза на икономиката. Янги е порицаван за своята екстравагантност при строенето на втората столица Луо-ян. Но дори най-строго осъждащите го историци не прикриват факта, че той е отгаден будист и предан съпруг, който нито за миг не захвърля съпругата си пред жена от двореца, а я почита и обича до последния си дъх.

В указа си, чрез който нарежда да бъде проведен трети военен поход до царство Когурьо през 614 г., Янги твърди, че винаги е бил истински дълбоко посветен на задачата си като император. Говори за омразата си към войната и

страданието си по загиналите в предишните кампании. Тогава заповядва останките на загубилите живота си на бойното поле да бъдат събрани и погребани и да бъде издигнат будистки храм, в който да се отдава почит към душите им, за да бъде облекчено тяхното страдание (Twitchett, Fairbank 2008: 146).

Текстовете в „История на династия Суї“, писана при император Тан Тайгзун 唐太宗 (626–649) и завършена през 656 г., се отнасят доста негативно към управлението на Янги. Това е така, защото авторите на книгата се опитват да използват примера, който Янги дава, като урок за Тайгзун (Twitchett, Fairbank 2008: 42). Янги сякаш сам предава властта в ръцете на новия император Тан Гаогзу. Историјата продължава въпреки това и събитията около настъпналата суматоха при Янги допринасят за едно по-добро бъдеще на китайската държава.

Библиография

- Asia for Educators, *Issues and Trends in China's Demographic History*.
[http://afe.easia.columbia.edu/special/china_1950_population.htm#:~:text=Environmental%20Crisis%20\(1993\)-,China's%20Population%20Growth%20Throughout%20History,world's%20population%20at%20that%20time,13.11.2021](http://afe.easia.columbia.edu/special/china_1950_population.htm#:~:text=Environmental%20Crisis%20(1993)-,China's%20Population%20Growth%20Throughout%20History,world's%20population%20at%20that%20time,13.11.2021).
- Fairbank, John & Goldman, Merle. *China A New History, Second Enlarged Edition*. Cambridge, Massachusetts, London, England: The Belknap Press Of Harvard University Press, 2006.
- Twitchett, Denis & Fairbank, John. *The Cambridge History Of China, Volume 3, Sui and T'ang China, 589 – 906, Part I*. Cambridge Histories Online, Cambridge University Press, 2008.
- Жерне, Жак. *Китайската цивилизация*. ИК „КАМА“, 2004.

Сианският инцидент

Иванна Георгиева

1. Същност и предпоставки

Сианският инцидент 西安事变 от 1936 г. е това събитие в историята на съвременен Китай, което определя хода на развитието на гържавата, изправена от една страна пред гражданска война, а от друга – пред окупаторската агресия на Япония. През 1924 г. Националистическата партия (наричана още *Гуоминдан* 国民党) съсредоточава в свои ръце върховната власт в китайското правителство. Основната заплаха пред националистите е в лицето на силно повлияната от марксистко-ленинската философия и подкрепяна от СССР Китайска комунистическа партия (ККП, 中国共产党), която през 1931 г., десет години след своето основаване, обявява създаването на Китайската съветска република в Жуйдзин 瑞金 в южната част на провинция Дзянси 江西. В резултат на това в периода 1931-1934 г. националистите провеждат серия от кампании срещу базите на тази република, втората от които е предвождана лично от лидера на Гуоминдан Чан Кайшъ 蔣介石 (1887–1975), по-известен на Запад с кантонската романизация на името си – Chiang Kai-shek. 1931-ва обаче е и годината, през която японците окупират региона на Североизточен Китай – област, позната под името Манджурия. Атаката е последвана от нови нашествия на север, които временно слагат край на борбите между комунисти и националисти.

ККП е решена да започне активни действия срещу външния окупатор, но правителството на националистите отказва да обяви война на Япония. Предпоставките за решението на Чан Кайшъ са свързани не само с вътрешногър-

жавните борби за власт. Войските на националистите са все още далеч от подготвени за сблъсък с организирани и добре подготвени японски военни сили. Чан Кайшъ създава ясно това и опасенията, че не би могъл сам да навдвие чуждестранния противник, вземат превес. Същевременно той отказва да си сътрудничи с комунистите, като заявява, че японците са „не повече от болест по кожата, докато комунистите са болест на сърцето“ (Roberts 2009: 305). През 1933 г. националистите притискат армията на Китайската съветска република, наричана още Червената армия 红军, и принуждават ККП да напусне базите си в Дзянси и да търси спасение на запад. Изместването на комунистите на запад остава известно под името Великия поход 长征 (1934–1935). Френският синолог Жерне го нарича „голямата епопея на китайския комунизъм“ поради огромния брой жертви, които не успяват да преживеят тежките природни условия и продължителните военни сблъсъци (Жерне 2004: 468).

Япония успешно се възползва от неразбирателствата във вътрешността на Китай и установява автономни правителства под своя протекция в провинция Хъбей 河北 и във Вътрешна Монголия 内蒙, като по този начин затвърждава властта си на север. Кризата в Китай води до серия от протести срещу политиката на Чан Кайшъ, който губи все повече обществената подкрепа. Джан Сюелян 张学良 (1901–2001), познат още като „Младия маршал“ 小帅, военачалник на Североизточната армия 东北军, е сред лицата, които ясно съзнават грешката на своя лидер. По заповед на Чан Кайшъ Джан е принуден да прехвърли армията си от завоюваните от японците земи на Манджурия към централната част на Северен Китай и да се залови със задачата да унищожи Китайската съветска република, чийто председател Мао Дзъдун 毛泽东 (1893–1976) след края на Дългия поход установява своята щабквартира в град Йен-ан 延安, в северната част на провинция Шаанси 陕西. Военни действия срещу комунистите обаче така и не са започнати.

През декември 1936 г. Чан Кайшъ, разгневен от липсата на действия, отива лично в гр. Си-ан 西安, столицата на провинция Шаанси, за да проведе среща със своите военни генерали. Тогава Младият маршал и другата главна фигура в събитията Ян Хучън 杨虎城 (1893–1949), военачалник на Северозападната армия 西北军, задържат в плен лидера с цел да го убедят да преустанови гражданската война и да оглави съпротива в обединение с комунистите срещу по-голямата заплаха в този момент – Япония. Това събитие от 1936 г. остава в историята на Китай под името „Сианския инцидент“.

2. Събитията в детайли

След успешното пристигане на част от Червената армия в Шаанси в края на Дългия поход, комунистите обявяват готовност да се изправят срещу Япония посредством обединение в единен фронт с Гуоминдана. Тази идея успява да спечели общественото одобрение, но не успява да се сдобие с подкрепата на националистите. Жерне анализира, че в един директен сблъсък с добре подготвените и оборудвани японски военни части, войските на националистите, които в този момент са още в процес на изграждане, не биха имали никакъв шанс. Окупацията на огромни китайски територии с близо 40-милионно население, разполагащи с функциониращи пристанища, находища на въглища и най-гъстата железопътна мрежа в цяла Източна Азия, би отнела значителна част от стопанската мощ на Китай (Жерне 2004: 465-466). Лидерите на ККП, разполагащи със силни войски и умели военачалници, са убедени, че имат потенциала да отстранят чуждестранния враг. Чан Кайшъ обаче отказва да си кооперира с тях.

През октомври 1935 г. Чан издава заповед Североизточната армия под управлението на Джан Сюелян, принудена 4 години по-рано да се оттегли от Манчжурия заради нашествието на японците, да премине към Си-ан, с цел

да осъществи поредно нападение срещу комунистите и техните бази в Шаанси. Военният началник на Северозападната армия Ян Хучън също е призован да премине на изток и да започне военни действия срещу комунистите. Нито един от двамата генерали обаче не осъществява заповедите на лидера. На 4 декември 1936 г. Чан Кайшъ прелетява до Си-ан за среща с Джан и Ян, за да ги подтикне сам към изпълнение на поставената задача. Чан представя лично пред генералите си своя план за осъществяване на, както самият той се надява, финална кампания срещу Китайската съветска република. По това време лидерът дори не подозира, че военачалниците Джан и Ян вече поддържат връзка с комунистите и кроят планове за неговото задържане в плен (Wu 1984: 116).

Детайлите около времето и начина, по който Ян Хучън успява да установи дружески отношения с ККП, остават забулени в мистерия. Преподавателят по история в Карбъндейл (Southern Illinois University, Carbondale) и автор на няколко книги, свързани с историята на Китай, У Тиен-уей посочва повече информация, свързана със сдружаването на Джан Сюелян с комунистите (Wu 1984: 221). У споделя сведения за офицер на име Гао Фу-юен 高福源 (1900-1937), заложен от Червената армия и впоследствие станал част от нея, който доброволно отива в гр. Си-ан при Джан Сюелян, за да се срещне с него и да посее семето на евентуално бъдещо примирие между ККП и националистите. Младият маршал, на когото някога се приписва следната реплика: *„Червената армия може и да бъде унищожена, но не и комунизмът, и затова трябва да се намери политическо решение“*, приема идеята радушно. Той съзнава ясно, че без подкрепата на ККП не биха могли да надвият ядрото на партията, Чан Кайшъ и другите националистически армии. Така през май 1936 г. е организирана среща между Джан и делегация на ККП, оглавена от Джоу Ънлай 周恩来 (1898–1976), член на ЦК на ККП и политкомисар на Червената армия. Тази среща

води до сключване на примирие между Североизточната армия и Червената армия, като от този момент нататък двете армии започват да оказват подкрепа една на друга под формата на парични и военни средства, обмяна на стратегии, военни обучения и пр. Благодарение на това Джан успява да обучи Североизточната армия за бъдещия сблъсък с японците, а Червената армия получава материалната подкрепа, от която се нуждае в този момент (Wu 1984: 116). Според У едва след сключването на примирието между Североизточната армия и армията на Китайската съветска република Джан установява връзка с Ян Хучън на запад. Въпреки че информацията за двамата военачалници не е конкретна, се смята, че първият контакт с ККП и при двамата е инициуиран самостоятелно и независимо един от друг, като Джан и Ян едва впоследствие установяват връзка помежду си и започват да кроят своя план.

След отказа на Джан Сюелян да даде команди за започване на военни действия срещу Китайската съветска република, той е свален от своя пост на военачалник на Североизточната армия. Това обаче само катализира осъществяването на общия замисъл. В малките часове на 12 декември 1936 г. Чан Кайшъ, вместо да отпътува обратно за столицата Нанкин 南京, както планира първоначално, е задържан под домашен арест от Джан Сюелян и Ян Хучън заедно с дузина от своите офицери. Генералите се надяват да се сдобият с благоволенieto на своя лидер, който да промени политиката си по отношение на комунистите и да концентрира своето внимание върху опасността в лицето на японския агресор. За да успеят да го убедят, двамата военачалници представят на Чан Кайшъ конкретна програма в 8 стъпки за „военни действия за спасяване на страната“ (Xu & Billingsley 1998: 283-284).

Новините за задържането в плен на Чан Кайшъ разтърсват целия свят, като изненадват включително Комунистическата партия, установена недалеч от място-

то на събитието. Джоу Ънлай обаче е наясно с изгледите за държането на Чан Кайшъ да прерасне в гражданска война от по-голям мащаб, което би облагодетелствало единствено Япония, и застава твърдо против насилственото убеждаване на лидера на Гуомингана. В резултат Чан Кайшъ, вместо да бъде държан в плен докато не склони да обяви война на японците, е пуснат на свобода на Рождество – 13 дни след своето държане. Лидерът на Гуомингана до тогава е дал единствено словесно обещание за обединени анти-японски военни действия (Billingsley & Xu 1998: 284).

Освобождаването на Чан се оказва по-трудно от държането му. Първо, част от младшите генерали се опълчват на решението за неговото пускане, а след това и самият Ян Хучън изразява притеснението си по повод *завръщането на тигъра в планината*¹ и неговото потенциално желание да отмъсти на замесените в неговото насилствено държане. Подкрепата на Джоу Ънлай в полза на пускането на свобода на Чан допринася за това националистическият лидер да бъде ескортиран обратно в Нанкин от Младия маршал, който впоследствие, не за изненада, е държан от Гуомингана. В традицията на основните конфуциански и християнски ценности, Чан Кайшъ все пак спазва основните си обещания и временно прекъсва кампаниите срещу Червената армия (Wu 1984: 127).

В началото на 1937 г. Гуоминган и ККП се споразумяват официално да формират единен фронт срещу Япония. Като част от точките в споразумението между двата лагера, комунистите се отказват от опитите да организират въстание и да конфискуват земите на земевладелци, а националистите пускат на свобода арестуваните заради разпространение на комунистически идеи политически

---

¹ Китайският фразеологичен израз, използван от генерал Ян, е 放虎归山, който в превод гласи: „да освободиш тигъра и да го оставиш да се завърне в планината“; изразът означава: сам да създадеш предпоставка за бъдещи неприятности.

затворници и започват подготовката за съпротива срещу Япония (Робъртс 2009: 306). На 7 юли 1937 г. се поставя началото на Втората китайско-японска война, продължила до 1945 г., в която националисти и комунисти застават политически на една страна, макар и не без разногласия и съперничество.

3. Организаторите

Двамата главни организатори на Сианския инцидент – Джан Сюелян и Ян Хучън – са много различни като произход, личностни качества и подход. Пътят им на сдружаване с ККП също е различен, но те бързо са обединени от общата идея, осъществяването на която ги превръща в герои на нацията.

Джан Сюелян е дейната сила в плана и ключовата фигура, която се натоварва със задачата да убеди Чан Кайшъ в идеята за формиране на единен фронт срещу Япония. Бъдещето на Джан като военачалник, известен в цял Китай като „Младия маршал“, е предопределено още от раждането му в семейството на военачалника на Манджурия Джан Дзуолин 张作霖, наричан още „Големия маршал“. След трагичната смърт на своя баща, който става жертва на поставена от японците бомба във влака, в който пътува, Джан Сюелян поема властта върху Манджурия.

За разлика от узрасналия като принц и наследил властта от собствения си баща Джан, Ян Хучън, едно обикновено бедно момче от село, успява да се издигне във военната йерархия с труд и постоянство. Някои историци описват Ян като „прост съучастник на Младия маршал“ (Wu 1984: 120). Но това галеч не означава, че участието му в плана е маловажно. Самият Джан Сюелян докладва, че военачалник Ян първи дава идеята да задържат в плен Чан Кайшъ (Wu 1984: 122). Освен това той е един от малкото, които оценяват обективно и хладнокръвно ситуацията и предвиждат опасността от пускането на лидера на свобода.

В отношенията между Джан и Ян съществуват някои проблеми, като най-големият сред тях остава стремежът на Младия маршал да изпъкне на преден план, което никак не се нрави на Ян. Взаимното уважение, установено между двамата генерали, и тяхната обща цел спомагат за тяхното успешно сработване, а неизбежните противоречия между тях по някои въпроси успяват да създадат прикритие за осъществяване на плана. По време на продължилата близо година подготовка за създаване на временен съюз между комунисти и националисти добрите отношения между Джан и Ян се пазят в тайна от Нанкин и от шпионите на Чан, а гребните боеве между военни от Североизточната и Северозападната армия умишлено не се потушават, нито са наказвани (Wu 1984: 122).

4. Последниците за организаторите

Решението Джан да съпроводи Чан Кайшъ обратно до Нанкин кара Ян Хучън да се чувства като неравностоен партньор, въпреки опитите на Джан тяхното влияние да бъде изравнено и да не се стига до по-сериозни противоречия между двамата. Пред Гуоминдана в Нанкин Младият маршал самоотвержено и отговорно поема цялата вина, както и греха си спрямо своя лидер, заради което е лишен от свобода в продължение на десетки години. През 1937 г. е осъден първоначално на 10-годишен арест. Уан Сян-куън 王相坤 и Син Пин 辛平 цитират новото решение на националистите по отношение на Джан (2007):

张学良处有期徒刑10年，本刑特予赦免，仍交军事委员会严加管束 – „Джан Сюелян бе осъден на 10 години лишаване от свобода, (днес) тази присъда е опростена, но Военната комисия ще продължи да осъществява стриктен контрол“.

Авторите изразяват своето мнение, че амнистията на Джан Сюелян е само знак на привидна добра воля, за която се кривят по-дълбоки и по-жестоки планове. Частта, в която се споменава, че „Военната комисия ще продължи

да осъществява стриктен контрол“, е безвременната му присъда, която го преследва почти до края на неговия живот – общо 52 години, пресмятат Уан и Син. Прекият контрол на националистите непрекъснато висне над него. Първоначално той прекарва 10 години под домашен арест в Нанкин, а с преместването на Гуоминдана в Тайван 台湾 през 1949 г. минава на по-лек режим на домашен арест на острова, като къщата, която обитава там заедно със своята съпруга, е подбрана лично от сина на Чан Кайшъ. През 1993 г. емигрира в Хонолулу, където за първи път от десетки години усеща вкуса на свободата, макар и вече на възраст и с разклатено здраве. Почива на преклонната възраст от 100 години, като за юбилея получава поздравителни картички и подаръци от политически фигури и обикновени хора от Китай и света и някои от тях са представени в Мемориала на Сианския инцидент. Превърнатият в музей комплекс е именно мястото, където Чан е задържан от двамата си военачалници.

Докато Младият маршал, който лично ескортира своя лидер обратно в Нанкин, е оставен жив, макар и наказан жестоко, Ян Хучън, неговият секретар и техните семейства са избити през 1949 г. Различното отношение към двамата участници в плана вероятно се дължи на връзките на Джан като наследник на един от най-дейните военачалници за своето време и на топлите му отношения със съпругата на Чан Кайшъ – Сун Мейлин 宋美齡. Желанието на Младия маршал – да отмъсти за умишленото убийство на баща си от японците и да защити родината от други подобни атаки – също вероятно го оневинява силно пред лидера.

У цитира Джоу Ънлай, който две десетилетия след Сианския инцидент заявява публично, че саможертвата на двамата генерали за Китай никога няма да бъде забравена (Wu 1984: 128). Те са възхвалявани и почитани и до днес като личности, които поставят благото на страната над идеологическата си принадлежност, проявяват смелостта да

се изправят срещу своя лидер като по този начин излагат на риск собствения си живот, както и живота на близките си, и приемат с достойнство последиците от своите действия.

Сианският инцидент остава в историята като събитие, което отключва временното примирие между комунисти и националисти по време на Втората китайско-японска война.

Библиография

- Wu, Tien-Wei. *New Materials on the Xi'an Incident: A Bibliographic Review*. *Modern China*, vol. 10, no. 1, 1984, pp. 115–141. JSTOR, www.jstor.org/stable/188901, 19.11.2021.
- Ху, Youwei, Billingsley, Philip. Behind the Scenes of the Xi'an Incident: The Case of the Lixingshe. In: *The China Quarterly*, no. 154, 1998, pp. 283–307. JSTOR, www.jstor.org/stable/655892, 19.11.2021.
- Жерне, Жак. *Китайската цивилизация*. София: Кама, 2004.
- Робъртс, Дж. А. Г. *История на Китай*. София: Рива, 2009.
- 王相坤, 辛平. 1936 . Beijing Book Co. Inc.: 2007. Google books: линк към източника, 19.11.2021.

Отражение на Културната революция върху изкуството и културата на Китай: танцовото изкуство през периода 1966–1976 г.

Наталия Андонова

„В класовото общество революциите и революционните войни са неизбежни. Без тях би било невъзможно да се осъществи скок в социалното развитие, би било невъзможно да се свалят реакционните управляващи класи, следователно не би било възможно народът да придобие политическа власт.“

在阶级社会中，革命和革命战争是不可避免的。舍此不能完成社会发展的飞跃，不能推翻反动的统治阶级，而使人民获得政权。

Мао Дзъдун¹

„Великата пролетарска културна революция“ (无产阶级文化大革命) е сложен политически, икономически и социален процес, организиран и контролиран от лидера на Комунистическата партия Мао Дзъдун 毛泽东. Тя променя облика на държавата, внасяйки драматичен политически патос и реторика, ползвайки изкуството като инструмент за контрол и установяване диктатура на управляващата върхушка. Това дава една нова визия на културата на цялата нация, слагайки революционен отпечатък върху нея. В официално заявление на ЦК на ККП от юни 1981 г. се изтъква, че този период носи отговорност за най-тежките неуспехи и най-значителните загуби, нанесени на партията, държавата и народа от момента на основаването на КНР (Кандиларов 2016: 165). Започва през пролетта на 1966 година и официалният край е обявен от смъртта на председателя Мао и арестуването на левичарската група „Бан-

---

¹(Мао 1966: 60).

гата на четиримата“² (四人帮). Протича на всички нива в обществено-политическия живот на Китай, а задачата е да ускори прехода към комунизъм посредством премахването на остатъците от капиталистическото влияние в партията и обществото. Начин за осъществяването на целта е чрез налагане на маоистки идеология и мироглед, основаващи се на реваншистско поведение към „вредните“ елементи, чрез „методите на класовата борба“ (Кандиларов 2016: 162).

Мао Дзъдун въвлеча народа на Китай в серия от политически „предизвикателства“, които се оказват пагубни за народа: Съветският период (1952–1958 г.); Големият скок и неговите последици (1958-1965); и Великата пролетарска културна революция (Сацова 1999: 448). Те са осъждани заради милионите жертви и предизвиканите от тях масов глад и опустошителни поражения върху изкуството, културата, обществото и икономиката на Китай. Оставят дълбок отпечатък върху науката, промишлеността, формата на стратегиите в образованието, влияят върху международните отношения на страната и са част от нейната драматична Нова история.

Една театрална постановка като катализатор на революцията в културата

Наченка и своеобразен детонатор за разразяване на Културната революция се оказва изиграната в Пекин през февруари 1961 г. театрална постановка „Свалянето на Хай Жуей“ 《海瑞罢官》 от У Хан 吴晗, бивш заместник-кмет на Пекин и някогашен преподавател по история в университета Цинхуа 清华大学 (Dikötter 2016: 65). Сюжетът на произведението засяга честолобието на „великия кормчия“ и той възприема литературното произведение твърде лично – като атака срещу себе си, изобразен госуц като корумпиран импера-

---

² Включва лидери на Китайската комунистическа партия: Джан Цунцяо 张春桥, Яо Уънлюен 姚文元, Дзян Цин 江青, Уан Хунуън 王洪文.

тор, и критика на действията му по време на Големия скок³³ (Ludden 2013: 142). Също го възприема като прикрит опит за реабилитация на Пън Дъхуай 彭德怀 (Yan 1996: 28). Постановката разкрива съгбата на един честен чиновник от времето на династия Мин, който не е съгласен с императорската поземлена политика, смело отправя забележки към императора и е наказан несправедливо, като губи позицията си. Макар и искрени, думите му далеч не са ласкателни. Въвеждат се темите за връщането на земята на законния собственик, за опозицията на честните и добросъвестни чиновници срещу потисниците, които узурпират властта (Ansley 1996). Виждайки театралната постановка, Мао Дзъдун първоначално спестява публично изказване, но нарежда на своята съпруга Дзян Цин да вложи усилия в публикуването на статии с остри критики срещу „Свалянето на Хай Жуей“. Но тъй като медиите са под контрола на кмета на Пекин и член на постоянния комитет на Политбюро Пън Джън 彭真, опитите на мадам Мао са безуспешни – невъзможно е да разпространят критиките срещу театралната постановка в столицата. У Мао Дзъдун се заражда усещането, че авторитетът му е разклатен и смята, че причината за това се гължи на нелоялността на пекинското управление и на Централния комитет на партията. Затова в началото на 1965 г. Дзян Цин е изпратена от своя съпруг в Шанхай, за да се свърже с местни радикални симпатизанти на партията и да потърси помощ от млад редактор на виден вестник – Яо Уънюен⁴, на когото е възложена задачата да напише статия с такъв характер (Li 2010: 238). Той се оттегля в сана-

---

³³ На 14 юли 1959 г. министърът на отбраната Пън Дъхуай изпраща писмо до Мао Дзъдун, в което изразява своята критика срещу действията по време на Големия скок. Заради това той става обект на сериозни наказания и обвинения по време на осмата пленарна сесия на Осмия централен комитет в Лушан, която се провежда през август същата година.

⁴ Когато е на 33-годишна възраст, Яо Уънюен печели уважението на „Великия кормчия“ със статиите, които публикува, тъй като те са изпълнени с антибуржоазна полемика.

ториум през лятото, преструвайки се на болен, и съчинява изобличителна критика срещу „Свалянето на Хай Жуей“. След като са необходими девет преработки, три от които лично направени от самия „Велик кормчия“, работата е публикувана на 10 ноевври 1965 г. (Dikötter 2016: 65). Яо Уънъюен нарича Хай Жуей „отровен плевел“, твърдейки че тъй като е чиновник, той „не може да се разглежда като някакъв протореволюционер и защитник на обикновените хора срещу злоупотребите с държавата“ (Ansley 1996: 143). Наред с това обвинява драматурга У Хан и неговата партийна група в опит за отменяне на присъдата на уволнения министър на отбраната, в подкрепа на частното земеделие и в критика към Големия скок напред.

Пекинската опера несъмнено оставя своя отпечатък в политическата сцена на Китай, умело отразява случващото се в ККП и борбата на „Великия кормчия“ да запази властта си. Самият Мао казва: „Повратният момент в постановката е уволнението от длъжност – императорът освобождава Хай Жуей, а ние освободихме Пън Дъхуай през 1959 г.: Пън Дъхуай е Хай Жуей“ (Ludden 2013). В неговите очи „Пън Дъхуай и неговите последователи се противопоставят не само на партията, но и на самата революция“ (Ли 2010: 238).

В началото на 1966 г. се сформират две групи, а целта им е да обсъдят случая с драматурга У Хан. Първата група е съставена от журналисти, интелектуалци, функционери от Министерството на културата, близки на Лиу Шаоци и Дън Сяопин, и работи под егидата на Пън Джън 彭真. Втората група се събира в Шанхай под ръководството на съпругата на Мао Дзъгун – Дзян Цин. Съставена е от радикални интелектуалци, борещи се за идеологическо пречистване и премахване на „западните феодални“ влияния в Китай. През февруари 1966 г. Лин Бяо – новият министър на отбраната – кани Дзян Цин да координира културната политика на Китайската народноосвободителна армия

(КНОА) и това придава на лявата групировка несравнима сила (Ротермунд 2003: 170).

Отрядът на червеногардейците

За разлика от предишни кампании, в които председателят Мао разчита на партията и на бедното, необразовано население, сега доверието и фокусът му се прехвърлят върху младото поколение – „супрешно слънце“, надявайки се именно в него да открие своите революционни наследници (Ли 2010: 242). Цялата си сила културната революция извлича от естествено заложените стремежи на младежта към духовна чистота и свобода, както и от необходимостта да покаже своята преданост към своя лидер. Революционният дух е пробуден и те се превръщат в инструмент и истинската маса на т.нар. класова пролетарска борба.

През месец май 1966 г. Кан Шън изпраща тайна следствена група, а сред членовете е и съпругата на председателя Мао. Целта е да се разкрият политическите дисиденти в Пекинския университет. Помощта на Ние Юенгзъ 聂元梓, която работи като секретар на партийния клон на Факултета по философия, е значима. Заедно със своите колеги тя изработва плакат с едри йероглифи⁵, в който отправя критиката си към контрола на университета и опитите на ръководителите да разрушат устоите на Културната революция (Ли 2010: 239). Разкрива и предполагаемото престъпление на Пън Джън, свързано с подкрепата му към буржоазната реакционна образователна линия (Jian 2006: 75). Мао Дзъдун нарича лозунга: „Първият марксистко-ленински плакат с големи йероглифи“. Неговото одобрение насърчава атаките срещу властите и служи като вдъхновение за студентите от други университети за създава-

---

⁵ Огромни плакати „Дадзъбао“ 大字报 с едри йероглифи открито критикуват ръководни дейци в сферата на образованието и политиката, а Мао предлага съдържанието им да се излъчва и по радиото, използвайки ги като оръжие срещу политическите си врагове в ръководството на партията.

нето на нови такива, голяма част от които са в подкрепа на Ние Юендзъ (Fairbank 1991). Отприщва се вълна от критики срещу ръководни дейци в областта на образованието и политиката, която постепенно все по-осезаемо залива училищата и университетите в страната. Така се поставя и началото на Културната революция като национално масово движение (Ли 2010: 240).

На 28 май 1966 г. група студенти от гимназия към университета Цинхуа 清华大学 създава отряда на червеногвардейците, наречен „Червените стражи“ 红卫兵. Съставен е от студенти и ученици от горните класове на средните училища, включително и членове на Младежкия съюз на ККП. Месец по-късно поставят плакат с надслов „Да живее бойният дух на пролетарската революция“, на който са написани думите: „Революцията означава бунт, а същността на мисълта на председателя Мао също е бунт. Революционерите, подобно на Краля на маймуните, трябва да размахат жезъла си и да използват магическата си сила, за да разрушат стария свят и да запратят всичко и всички в небитието – колкото по-надалече, толкова по-добре“ (Ли 2010: 240). На ръцете си носят червени памучни превръзки, на които с жълто е изписано „Червени стражи“, а настолното им и единствено четиво е „Малката червена книжка“ на Мао. С течение на времето стават все по-многочислени, по-твърди и смели в действията си – в рамките на два месеца броят им достига 11 милиона.

Отговорни за съдбата на революцията, червеногвардейците са свободни да разгромяват партийни комитети и държавни учреждения, да малтретират партийни дейци и държавни чиновници, обвинени от тях, че са тръгнали по капиталистически път. Те всеки ден излизат по улиците на Пекин като част от движението за унищожаване на четирите „старини“ – старите идеи, старата култура, старите обичаи и старите навици, всяват хаос и терор. Дебнат, преследват, подлагат на унижения и насилие все-

ки, който уличават за контрареволуционер, независимо дали е интелектуалец или бивш буржоа. Изявявайки се като местни революционери, младежите се отличават с особена жестокост. Домовете на бивши индустриалци и хазяи са нападнати и ограбени в търсене на „контрабандни материали“ или скрито богатство. Всички предмети на изкуството са конфискувани, старинните мебели – смачкани или боядисани в червено, а стените са покрити с мисли на „Великия кормчия“ (Dikötter 2016). Улиците пламтят от огромни огньове, в които безпощадно са унищожени всички забранени стоки – върхни грехи от скъп копринен и брокатен плат, златни и сребърни свитъци, древни скринове и шкафове, карти за игра, комплекти за игри на магдзян, цилиндри, записи на джазова музика и огромно разнообразие от произведения на изкуството (Fairbank 1991). Имената на улиците се променят или върху тях се изписват нови и революционни наименования. Булевард „Чан-ан“ 长安 се превръща в „Червен изток“, търговската част на улицата „Уанфудзин“ 王府井 е прекръстена на улица „Антиревизионистка“, пазарът „Андун“ 东安 получава новото име „Източен вятър“. Архитектурните останки и земята около Стария летен дворец Юенминюен 圆明园 се превръщат в място за издевателства, Дворцовият музей в Забранения град е забранен, разрушени са древни стени, паркът Бейхай 《北海公园》 и Националната галерия за изящни изкуства 《中国美术馆》 са затворени. Храмове, църкви, значими исторически места и старини в столицата са унищожени. В повечето библиотеки цари хаос, горят се ценни книги, а в малкото, които остават отворени, достъпът е ограничен. В Научноизследователския институт за цветни метали 《北京有色金属研究总院》 например сред 800 инженери едва четирима се осмеляват да посещават библиотеката по време на Културната революция, а в Академията на науките тези, които дръзват да влязат в лабораториите си, са изобличавани като „бели специалисти“. Червените

звардейци изравят тленните останки на контрареволуционери, капиталисти и мисионери от гробовете и разрушават гробниците им. Публично измъчват и унижават монаси, свещеници и християни-миряни (Ли 2010: 242).

Културната революция и нейното влияние върху изкуството, културата и образованието

За да укрепи позициите си и да запази бастиона на властта, Мао не се поколебава да „посегне“ на интелигенцията, артистичните среди и армията, затова предприема серия от коренни промени. Образованието и културата са двата аспекта, които занимават мисълта му, той решава да ги моделира в съответствие с революционните маоистки възгледи. В културата се намесва безкомпромисно и радикално. Според него „изкуствата трябва да служат на масите“ (文艺为人民服务) и „изкуствата трябва да служат на социализма (文艺为社会主义服务) (Chen 2014). Създават се екипи за пропаганда на литература и изкуство 文艺宣传队, които се състоят от професионални артисти или привърженици на изкуството, а целите им са насочени към сътворяването на танци, музика и песни, мини грами с чиста пропагандна стойност за масите. Обикновено членовете са малко на брой, като плеоблагодарят аматьорските групи, принадлежащи към определени училища или колежи. В разгара на революцията са изключително активни във всички части на страната. Изпълнени са с жизненост и устрем, изнасят представления в училищните дворове или заводите, често дори на улиците. Макар и някои от екипите да се разпадат, когато цяло поколение младежи е изпратено в провинцията за превъзпитание, то значителен брой оцеляват до самия край на Културната революция (Джонсън 1993: 460).

Съпругата на Мао Дзъдун – Дзян Цин, наречена още „Императрицата У Дзътиен на съвременния Китай“⁶ – форму-

---

⁶ Наречена е така от Тан Джънлин 谭震林.

лира естеството и насоките на партийната политика по въпросите на културата, след това ги оповестява в публично изявление. Заедно със съратниците си от „Бандата на четиримата“ 四人帮 тя става инициатор на провеждането на „културно изправяне“. Дзян Цин концентрира цялата си енергия за промяна на културния облик на страната, с разгорещен патос говори на многолюдни митинги, изобличавайки капитализма, за който казва, че е унищожил културата. През втората половина на 1966 г. всички главни културни организации са подчинени на нея (Краус 2012: 50). Водещи директори, сценаристи, поети, актьори и композитори са обвинени в „раболепие пред чужденците“ и в отпращане на хвалби на „второстепенни чужди дяволи“. Тя нарежда на червогвардейците да „изровят корените на Черната линия“, да унищожат филмите, песните и пиесите от „националната защитна линия“ и да извлекат на бял свят членовете на „Черната банда“ 黑帮. Към нея са включени Дън Туо 邓拓, У Хан 吴晗 и Ляо Моша 廖沫沙, а в последствие и всеки, който е свързан с Общинския комитет на ККП, воден от Пън Джън. С развитието на революцията „елемент на Черната банда“ 黑帮分子 се превръща в етикет, назоваващ всеки изобличен академичен орган или служител на партията (Jian 2006: 170).

На 12 декември 1966 г. мнозина „обществени врагове“, бившият кмет на Пекин и редица водещи културни фигури, наред с филмови и театрални директори, чиито пътища някога са се пресичали с Дзян Цин, са изкарани да маршируват пред 10 000 души до Работническия стадион 北京工人体育场, носейки на вратовете си тежки гървени афиши (Джонсън 1993: 449).

Ескадроните на мадам Мао завземат радио и телевизионните станции, вестници и списания и налагат цензура. Присвояват камери и филми в търсене на доказателства за подривна дейност, претърсват студиа за улики, конфискуват всички съществуващи филми и ги връщат пре-

редактирани, лишават от достъп до сценарии, музикални партитури. Забранени са формите на артистична изява. Филмите са малко, тъй като тя се съмнява в саботажа – отправя обвинения, че на нейните актьори и актриси са давани лоши гримьорни, лишени са от топла храна, а на сцените и филмовите площадки често спират електричеството. Художниците не смеят да подписват картините си със собствените си имена, а вместо това използват лозунга – „Да живее председателят Мао!“ („毛主席万岁!“).

По времето на Великата културна революция се заражда и практиката за създаване на песни, които да бъдат изучавани и масово изпънявани, за да се пробуди революционният дух на масите и хората да бъдат тласнати към борба. Революционните песни отразяват предаността на китайския народ към председателя Мао и отгадеността им към делото за изграждане на социалистическия Китай, а мелодиите изразяват очакването за славно и красиво бъдеще (Lai 2008). Пример за такива са: „Песента на червената звезда“ 《红星歌》, „Обичам площад Тиен-анмън в Пекин“ 《我爱北京天安门》, „Бойната песен на младежта“ 《青春战歌》, „Вървим напред по пътя към социализма“ 《沿着社会主义大道奔前方》 и др. През февруари 1965 г. една от главните партийни медии – списанието „Червено знаме“ 《红旗》 публикува 13 революционни песни, като сред тях „Да прекосим морето зависи от кормчията“ 《大海航行靠舵手》 е най-емблематична. Първоначално носи заглавието „Революцията зависи от мисълта на Мао Дзъдун“ 《干革命靠的是毛泽东思想》 – създадена е година по-рано от работници от Харбин, занимаващи се с литература и изкуство, а по-късно премиерът Джоу Ънлай допринася за преработката на текста. Песента е изпълнена с чувственост, набира особено широка популярност в цялата страна и се предава активно сред народа. Тя има съществена роля в култа към председателя Мао и отразява неговата роля и власт в обществото (Li 2015: 47).

През периода на Културната революция обект на жестоко насилие стават хората, които са получили западно образование, които са имали контакти с чужди мисионери и които са пребивавали в чужбина. Учителите са унижавани от самите си ученици, а образованите са изпращани в затвори, тъй като са разглеждани като главни представители на буржоазната класа. Всичко, заподозряно в остарялост или буржоазност, трябва да бъде унищожено и заличено. Червените гвардейци създават центрове, предназначени за разпити на учители и персонал от редица гимназии. Директорът на Първа пекинска девическа гимназия е жестоко пребит до смърт. Писателят и граматург Лао Шъ, заедно с „около тридесет интелектуалци и певци от Пекинската опера“, заклеямени като активни контрареволуционери, се превръщат в жертва на жестокостта на червеногвардейците (Ли 2010: 241). Докато „червеният терор се разпространява из цял Пекин“, редица гейци на изкуството отнемат живота си (Ли 2010: 241). Администраторите и преподавателите от училищата и университетите са подложени на сурова критика и са определени като „вонящата дегвета“ (臭老九) категория – по-нисша от останалите осем реакционни групи – и са обвинени за грешките и пропуските в „старото“ образование (Ререр 1996).

Танцово изкуство

За разлика от времето преди Културната революция, когато развитието на танцовото изкуство е в своя апогей, от 1966 до началото 1970 г. то престава да процъфтява. Танцовите академии вече не приемат студенти, дейците на изкуството са подложени на жестоки наказания, изпращани в трудови лагери и затвори, институциите не подкрепят творчеството на китайските танцьори.

Това е времето, когато единствено балетът добива изключителна слава. Той коренно се променя и активно се

развива. Преди Революцията той се явява своеобразен инструмент, използван за демонстриране на благородство и аристократизъм. На балетната сцена не се изявяват обикновените, трудещи се хора, а в случаите, когато се появяват, се превръщат в обект на присмех. В хода на Културната революция обаче балетът се превръща в неин символ. Вече не се разглежда като чужда и буржоазна, а модерна и революционна форма на изкуство. Въвежда се терминът „революционна съвременна танцова драма“ (革命现代舞剧) и така на сцената на изкуството изгряват балетни представления, носещи революционния плам на времето, като „Ода на планината Имън“ 《沂蒙颂》, „Синовете и дъщерите на пасищата“ 《草原儿女》 (Craine 2010: 318). Културната революция води до изключителна популяризация и развитие на балетното изкуство, а на танцовата сцена изгряват представления, изпълнени с революционен жар. Изпълнителите привличат вниманието на публиката с грациозните си движения, с ентузиазъм приемат образите на селяни, войници и революционери (Wilcox 2019: 154). Те са носители на ценни качества: мъдрост, смелост, упоритост, сърдечна отгаденост на обществените интереси.

„Синовете и дъщерите на пасищата“ е високо ценена, особено сред по-младото поколение, тъй като главните персонажи са две храбри монголски деца, а темата, която се разгръща, е тази за класовата борба. Представлението влита елементи от класическия балет, но и такива от монголските народни танци, и внушава идеята, че младежите безкористно се изправят пред всякакви трудности (Beijing Review 2010a).

„Ода на планината Имън“ представя историята на едно селско момиче – Ин Сао, от революционната база в плани-

ната Имън, провинция Шангун. Тя изпитва дълбока омраза към старите порядки и реакционерите, а партията и армията твърдо подкрепя. Това доказва, когато води непоколебима борба срещу противник и спасява ранен войник от КНОА. Чрез сцената, наречена „Спасяване на ранения с мляко“, Ин Сао още по-ясно изразява отгадеността си към революционното дело и силната привързаност към армията (Beijing Review 2010b).

Дзян Цин и „Осемте модели на опери“

„Бях възпитана по учението на Мао и от оперите на мадам Мао – другарката Дзян Цин. Думата „забавление“ се смяташе за нечиста, буржоазна. Операта беше нещо различно. Да обичаш или да не обичаш опера, това беше знак на сериозно политическо отношение. Това означаваше да бъдеш или да не бъдеш революционер. Операта се популяризираше от радиото и се преподаваше в училище. За десет години – еднакви опери.“ (Roberts 2019) – Анчи Мин. „Червена азалия“

Преди 1964 г. Дзян Цин не се ползва с особено широка слава сред политическите кръгове в Китай. Но предвид вече натрупания опит в сферата на изкуството и яростните политически стремежи, които таи, мадам Мао се възползва от близостта до председателя и проправя пътя си към политическите дела. Един от начините, по които тя упражнява авторитета си, е посредством контрола върху

изкуството. Влиянието ѝ осезаемо се отразява в балета – тя забранява пръстите на ръката да се събират във „формата на орхидея“ и дланите да са отворени. Вместо това трябва да са свити в юмруци и движенията да са резки, за да отразят „омразата към класата на земевладелците“ и „решимостта да се търси възмездие“. Балетното изкуство се радва на широка подкрепа и възхищение, а „танцовата сцена в цялата страна прилича на пейзаж, в който единствено растящо цвете е балетът“ (Wilcox 2019: 119–155). В нейните очи китайските сценични изкуства не разкриват в достатъчна степен духа на масите, затова заедно с останалите членове на Бандата на четиримата, тя създава нови революционни произведения, които са осем на брой и носят названието „Осемте модела на опери“ 《八大样板戏》. Включват пет пекински опери, а именно „Завземане на могъщата тигрова планина“ 《智取威虎山》, „Нападение над отряда на Белия тигър“ 《奇袭白虎团》, „Червените фенери“ 《红灯记》 и „Пристанището“ 《海港》, два балета, наречени „Белокосото момиче“ 《白毛女》 и „Червената чета на жените“ 《红色娘子军》, както и една симфония – „Рекичката на семейство Ша“ 《沙家浜》.

Дзян Цин настоява те да бъдат създадени навреме за двадесет и петата годишнина от речта на Мао в диалога за литература и изкуство през 1942 г. в Йен-ан. Затова най-ранният официален източник, свидетелстващ за появата на осемте модела опери и значимостта, която при тежават, е специален новинарски доклад, озаглавен „Прилагане на брилянтните модели от очертанията на председателя Мао за литературата и изкуството“ (贯彻执行毛主席文艺路线的光辉样板) и публикуван на 6 декември 1966 г. във вестник „Женмин жъбао“ 《人民日报》: „От 1964 година насам, под блестящото сияние на очертанията на председателя Мао за литературата и изкуството, апогеят на революционната реформа в областта на пекинската опера, на балетната грама и на симфоничната музика се засили.

Създадени са революционни модели театрални постановки, които се състоят от пет Пекински опери, две балетни драми и една симфония“ (Sznews 2008).

В тях Дзян Цин вплита елементи на това, което смята за революционно изкуство, като концепциите за „трите представителства“ (三突出) и идеята за класовата борба. „Осемте модела на опери“ прославят КНОА, възвеличават храбростта на работниците, селските хора и войниците – „създателите на историята“ – и показват Мао Дзъдун и неговата мисъл като играеца централната роля за победата на социализма в Китай (Hershatter 2019: 226). В сюжетите преобладават женските образи – в почти всички за главни герои се приемат жени, а целта е да се пробуди тяхното революционно съзнание (Hershatter 2019: 249). Някои учени отправят своето одобрение и похвали към Дзян Цин, считайки че чрез въвеждането на смели женски образи тя допринесла за по-голяма равнопоставеност в обществото. Много жени изразяват дълбокото си възхищение от силата на героините, които изгряват в представленията, и се стремят да им подражават. Мадам Мао обаче среща и критика – други учени изразяват острата си позиция, че героините служат като превантивни мерки, които Дзян Цин би използвала в бъдеще, за да се противопостави на основните аргументи, които нейните конкуренти неизбежно ще изтъкнат, ако тя се опита да поеме контрола над правителството (Roberts 2019).

Осемте модела на опери се създават с няколко цели – да разкрие пред китайския народ колко суров е бил животът под феодалното управление на стар Китай и да изтъкне, че онези, които го предпочитат, са врагове на пролетариата. При изнасянето на речта си през 1964 г. по време на „Форум на театралните работници, участващи във фестивала на пекинската опера върху съвременни теми“ Дзян Цин заявява, че феодалните теми ще се считат като неприемливи в сценичните постановки, освен ако не слу-

жат като средство за съпоставка на нещастieto от миналото с хубавото настояще. Декларира, че посредством новите произведения на изкуството за жителите на нов Китай ще се изградят модели на подражание, към които те да се стремят. А представленията ще вдъхнат вяра у народа, че мъките, през които преминава, са в името на общото благо.

Между новите „образцови опери“ 样板戏 и традиционната пекинска опера 京剧 съществуват поразителни разлики. Липсва темата за романтични чувства – семейната любов присъства, но обикновено е между самотен родител и дете. Сред главните герои няма такъв с живи съпруга или съпруг. Новите образцови опери са носител на революционен плам, изобилстват от комунистически и националистически политически послания, а не разказват фантастични истории. Ролите на млад учен, на красавица или на воин от традиционната китайска опера са заменени от образи, съответстващи на революцията – на сцената изгряват герои като добродетелния работник, селянина или войника, стопанин-злодей или японския окупатор. Традиционно в китайския балет мъжът трябва да осигури стабилност на балерината чрез серия от повдигания и задържания, така изтъквайки нейната красота и грация. Изпълнителките не вдигат своите партньори или други балерини, нито пък танцьорите изпълняват подобни движения с други мъже изпълнители. В образцовите опери обаче и момчетата, и момчетата следва да задържат, повдигат, тласкат и да се бият с останалите артисти. Всяка тяхна стъпка, поза и движение на ръцете е носител на конкретна черта от характера на героя в представлението и разкрива неговия вътрешен свят и намерения; представлява сякаш кодиран език на тялото, чрез който зрителят може да получи дълбоки схващания за посланието на представлението. Освен това облеклото и гримът се определят от образа, който се пресъздава: злодеите са бледи и но-

сят черни или зелени грехи, а положителните герои са със здрава кожа, рубинени бузи и облечени в червено или бяло (McGrath 2010). За разлика от отрицателните персонажи, които са прегърбени, положителните герои стоят изправени и излъчват смелост и революционен жар. Мнозина носят военни униформи или по-широки селски грехи, трикотото е изцяло премахнато, сцените, на които се изпълняват театралните постановки, изглеждат значително по-реалистично заради включените реквизити и фонові пейзажи, често се използват западни музикални инструменти (Miller 2012). В най-завладяващите представления обаче са допуснати да участват единствено най-добрите комунисти. Когато на Анчи Мин е разпределена главната роля в операта „Червената азалия“, един от нейните ръководители обявява, че великата актьорска игра „не е въпрос на актьорска техника, а се състои в това кой таи чувства към председателя Мао. Има нужда от истински комунист, за да изиграе ролята на комунист“ (Roberts 2019). От изпълнителите се очаква да използват танцовото изкуство като средство на революцията, затова са задължени да изучават писанията и художествените философии на Мао Дзъдун и Дзян Цин съвестно, повече от „всички други теми, взети заедно“ (Roberts 2019).

„Червената чета на жените“

„Червената чета на жените“ оставя траен отпечатък в историята на китайското танцово изкуство като първия революционен модел балет. Въвежда две припокриващи се теми – за класовата борба и за освобождението на жените, а червеният цвят – символ на пролетариата – е носител на важно значение. За пръв път балетът „Червената чета на жените“ е представен пред публика през 1964 година. Той пренася зрителите в света на У Цюнхуа, като в хода на Културната революция името ѝ се променя на У Цинхуа. Тя е представител на работническата класа, на

тези, които са жестоко експлоатирани и потискани от империализма, феодализма и бюрократичния капитализъм в старото общество. Момичето изпитва дълбока омраза към земевладелците и капиталистическите класи и има жажда за бунт. Така тя се присъединява към армията и в последствие се превръща в партиен представител (King 2010: 197). Въпреки политическите си нюанси и историческия фон, „Червената чета на жените“ до ден днешен вълнува любителите на музиката и балета.

„Белокосото момиче“

„Белокосото момиче“ има богата история, продължаваща повече от 30 години. В рамките на този период претърпява множество изменения и носи широк спектър от идеи и сюжетни трансформации.

За пръв път се появява през 1945 г. под формата на опера, когато група „дейци на изкуството“ 文艺工作者 от Коммунистическата партия я композират в Йен-ан, следвайки правилата, очертани от Мао Дзъдун. Базирана е на популярна легенда за богиня с бели коси, която в началото на 1940 г. се разпространява из северозападните части на провинция Хъбей и впоследствие сред Осма армия 八路军. В тази история изплува образът на бедна девойка от село, която след загубата на семейството си започва да се крие из необитаемите земи. Щом слънцето залезе, тя излиза от скривалището си, за да търси храна. Тези, които я виждат, я приемат за дух и вярват, че притежава могъщи сили, с които да ги нарани (King 2010: 193).

В края на зимата на 1947 г. американският журналист Джак Белгън става свидетел на изпълнение на операта „Белокосото момиче“. Според неговите ярки спомени, това е една трагична мелодрама за дъщерята на земеделец и нейните несгоди. Баща ѝ е честен и добър – образ, символизиращ беззащитността на обикновения селски човек. В навечерието на Празника на пролетта, девойката Си Ар го

очаква да се прибере у дома. Връщайки се едва по здрач, като подарък той ѝ носи единствено червена панделка, която да завърже на косите ѝ. Неспособен да разплати дълговете си, той се съгласява да я изпрати като слугиня в дома на един зъл и алчен земеделец. Мъката е толкова дълбока, а вината – голяма, че той се самоубива. Нейният любим, Уан Дачун, прави опит да се изправи пред силния земеделец, но не успява и бяга от селото. Така тя е принудена да напусне своя дом и да търпи редица унижения и насилие от страна на лошия земеделец и членовете на цялото заможно семейство. След като разбира, че носи детето на господаря, тя му отправя закана, че ще разкрие този срам пред цялото село и предизвиква неговата ярост. Хвърляйки я в една малка стаичка, той я завързва и се готви да я убие, но тогава възрастна слугиня, споделяща същата участ като нея, се притичва на помощ и я освобождава. Момичето успява да се скрие в близката планина, намира подслон в една пещера и ридаяйки, започва да пее. Там тя ражда своето дете и прекарва много години в усамотение, докато косите ѝ постепенно побеляват. Накрая щастието ѝ се усмихва – тя е спасена, когато любимият ѝ Уан Дачун, който междувременно е станал войник, се връща в селото, заедно с Осмата армия, а съдбата на земеделеца и наказанието за неговата злина са решени от жителите на селото, когато се събират на т.нар. „среща за отправяне на жалби“ (в оригинал: Speak Bitterness Meeting, кит. 诉苦会) (Ying 2013: 179–183).

Белгън си спомня, че броят на хората, дошли да гледат изпълнението на „Белокосото момиче“, надхвърля 2000 души. Описва бурните реакции на публиката: „Всички бяха толкова въздушевени и заплени, че дори не усещаха студенината от мразовитата нощ, а чувствата и преживяванията на героите се предаваха и на тях – гледайки операта, емоциите им бяха крайни – от сълзи и съчувствие, до виковете и ярост“ (King 2010: 116).

На 30 април 1965 г. „Белокосото момиче“ се превръща в революционен модерен балет. След повече от две години,

посветени на непрекъснати ревизии и репетиции под строгия контрол на Дзян Цин, той е изпълнен от Шанхайското танцово училище по време на шестото издание на Пролетния фестивал на музиката. При адаптацията на „Белокосото момиче“, хората от танцовото училище в Шанхай приемат опита на Пекинската балетна труппа, свързваща се с революционния балет „Червената чета на жените“. Танцовите движения са придружени с вокални солови изпълнения и пеене в хор – счита се, че това значително помага публиката по-умело да се потопи в историята, по-дълбоко да разбере героите и политическата идеология. Включването на фолклорни мелодии, революционни песни, жестове и стъпки, взаймствани от фолклорни танци и съпроводени от Пекинската опера, с оркестър от традиционни и съвременни музикални инструменти, смяната на традиционните балетни костюми със селски и войнишки грехи – всичко това допринася за зрелищното изпълнение и огромния успех на революционния балет. В тази революционна трактовка на сюжета са размити и някак изчезват романтичните чувства и сплотеността на роднинските връзки.

Сцени от представленията се отпечатват върху пощенски марки, пощенски картички, календари, бродерии, книги. Интересът и ентузиазмът на мнозина осезаемо нарастват – във всяка провинция, град и автономна област, танцови и певчески състави, независимо дали напълно са овладяли балетната техника, създават невъобразимо „артистично чудо“. Стотици силно желаят да се превъплътят в образите на белокосата девойка Си Ар, младежът Уан Дачун, бащата Ян Байлао (Di 2010: 1–12).

Разликите между операта „Белокосото момиче“ от 1945 г. и балета, изпълнен близо 20 години по-късно, са особено големи и значими. Бащата на Си Ар сега е описан като доблестен старец, който се впуска в битка, за да опази своята дъщеря и дом. За китайския народ това негово действие е

далеч по-достойно, отколкото самоубийството. Въвежда се и персонажът на негов приятел, който в операта присъства като обикновен селски човек, а сега заема важна ролята на силен политически съветник. В балета „Белокосото момиче“ се влита и идеята за феминизма. Си Ар изгубва предишната си пасивност и сега в нея се заражда дух на безстрашие и кураж. Сцените с насилието над девойката не присъстват и тя не носи дете. В операта „Белокосото момиче“ Си Ар вярва, че ще стане съпруга на злия земевладелец, но след адапациите и промените, в балета тази част също липсва, тъй като се счита, че „доверието ù в него не съответства на класовата борба“ (King 2010: 118). Във финала на представлението всички в селото настояват да се наложи сурово наказание на земевладелиеца Хуан, а Си Ар грабва оръжие и заедно с Дачун, който вече е станал командир, застава начело на Осмата армия – така на края на балетното изпълнение се придава висока и войнствена нота. Девойката продължава делото на вечната революция на пролетариата и се превръща в неин символ.

Заклучение

Културната революция е време на раздор, насилие и разруха. Представява ясно доказателство как изкуството може да се превърне в удобно оръжие за манипулация и подчинение. Милиони загиват, мнозина са подложени на унижения и нечувани страдания. Последствията, които носи, са трагични – културното наследство се заличава, съкровищата на изкуството и ценните книги са унищожени, настъпват катастрофални икономически и обществени резултати, наред с разгром на партийни комитети, крах в образователната система, дестабилизиране на китайския културен живот, ликвидирани водещи интелектуалци и масови репресии на администратори и гържавни служители. Културната сцена е „завладяна от отровни бурени“ (Сацова 1999: 448). Думите „800 милиона

души гледат осем предавания“ ясно илюстрират недостига на културни произведения (Li 2015: 43). Благодарение на Дзян Цин и нейните приближени, танцовото изкуство изгубва своята нежност и ефирност на движенията, превръща се в носител на революционен дух и средство за консолидирането на диктатурата на пролетариата.

Библиография

- Джонсън, П. *Светът от 20-те до 90-те*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993.
- Жерне, Ж. *История на китайската цивилизация*. Париж, Издателство „Кама“, 2004.
- Кандиларов, Е. *Източна Азия и България*. София: Издателство „Изток-Запад“, 2016.
- Ротермунд, Х. *История на Южна и Източна Азия през XIX и XX век – Индия, Китай, Корея, Югоизточна Азия, Япония*. София: Издателство „Кама“, 2003.
- Савова, И. *Енциклопедия „История на света“*. София: Издателство „Флум“, 1999.
- Ansley, Clive. *Hai Jui Dismissed from Office: It's Role in the Great Proletarian Cultural Revolution*. 1996. Available from: <https://open.library.ubc.ca>, 29.08.2021.
- Craine, Debra. *The Oxford Dictionary of Dance: Second Edition*. New York: Oxford University Press, 2010.
- Dikötter, Frank. *The Cultural Revolution: A People's History, 1962–1976 (Peoples Trilogy 3)*. New York: Bloomsbury Publishing, 2016.
- Fairbank, John K. *The Cambridge History of China, Vol. 15: The People's Republic, Part 2: Revolutions within the Chinese Revolution, 1966-1982*. First Edition. Massachusetts: Cambridge University Press, 1991.
- Hershatter, Gail. *Women and China's Revolutions (Critical Issues in World and International History)*. The Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc. Lanham, Maryland, 2019.
- Jian, Guo. *Historical Dictionary of the Chinese Cultural Revolution (Historical Dictionaries of Ancient Civilizations and Historical Eras)*. Lanham, Maryland: Scarecrow Press, 2006.
- King, Richard. *Art in Turmoil. The Chinese Cultural Revolution, 1966-76*. Aberdeen, Scotland: UBC Press, 2010.

- Kraus, Richard Curt. *The Cultural Revolution: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2012.
- Lau, Wai-Tong. *Songs Tied onto the Chariots: Revolutionary Songs of the Cultural Revolution of China (1966–1976)*. 2008. Available from: https://jstor.uni-sofia.bg/stable/pdf/40215338.pdf?ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Fcontrol&refreqid=fastly-default%3Ad3910b9abc280421e0547205b37c5720, 13.08.2021.
- Li, Gucheng. *A Glossary of Political Terms of the People's Republic of China*. Hong Kong: Chinese University Press, 1995.
- Li, Yun. "A Revolution Is not a Dinner Party": *Revolutionary Songs in People's Daily during the Cultural Revolution in China*. Connecticut: Wesleyan University, 2015.
- Ludden, Yawen. *CHINA'S MUSICAL REVOLUTION: FROM BEIJING OPERA TO YANGBANXI*. 2013. Available from: https://uknowledge.uky.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=music_etds, 29.08.2021.
- McGrath, Jason. *Cultural Revolution Model Opera Films and the Realist Tradition in Chinese Cinema*. 2010. Available from: https://www.researchgate.net/publication/240580482_Cultural_Revolution_Model_Opera_Films_and_the_Realist_Tradition_in_Chinese_Cinema, 06.08.2021.
- Miller, Terry. *World Music: A Global Journey*. New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2012.
- Pepper, Suzanne. *Radicalism and Education Reform in 20th-century China*. New York: Cambridge University Press, 1996.
- Roberts, Alicia. *Mao's War on Women: The Perpetuation of Gender Hierarchies Through Yin-Yang Cosmology in the Chinese Communist Propaganda of the Mao Era, 1949-1976*. 2019. Available from: <https://www.semanticscholar.org/paper/Mao%E2%80%99s-War-on-Women%3A-The-Perpetuation-of-Gender-in-Roberts/cda9d763ee67a405dbde39819ed80179c05eadda>, 11.08.2021.
- Sznews. 红色娘子军. 2008年05月26日15. Available from: <http://sznews.zjol.com.cn/sznews/system/2008/05/26/010474258.shtml>, 11.08.2021.
- Wang, Tuo. *The Cultural Revolution and Overacting: Dynamics between Politics and Performance*. London: Lexington Books, 2014.
- Wilcox, Emily. *Revolutionary Bodies*. University of California Press: 2019. Available from: [https://jstor.uni-sofia.bg/stable/j.ctv941vcs.10?Search=yes&resultItemClick=true&searchText=A+revolt+from+within&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3DA%](https://jstor.uni-sofia.bg/stable/j.ctv941vcs.10?Search=yes&resultItemClick=true&searchText=A+revolt+from+within&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3DA%2F)

- 2Brevolt%2Bfrom%2Bwithin&ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Fcontrol&refreqid=fastly-default%3Acb5b040bfb8c3696e8eea16da9dc0b38&seq=1#metadata_info_tab_contents, 09.08.2021.
- Wilcox, Emily. *Revolutionary Bodies: Chinese Dance and the Socialist Legacy*. Oakland, California: University of California Press, 2019.
- Yan, Jiaqi. *Turbulent Decade: A History of the Cultural Revolution*. Cumberland: University of Hawai'i Press, 1996.
- Ying, Xiong. *Propaganda/Seduction and Narrative/Dancing in Adaptations of a Popular Chinese Tale, The White-Haired Girl (Baimao Nü)*. 2013. Available from: https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/rp/publications/no13/13_5-2_YING.pdf, 03.06.2021.
- Mao, Zedong. *Quotations from Chairman Mao Tse-Tung: Mao's Little Red Book*. Foreign Language Press. Beijing, 1966
- Beijing Review. *Ode to the Yimeng Mountains*. 23.02.2010 (2010b). Available from: http://www.bjreview.com.cn/Cover_Story_Series_2010/2010-02/23/content_247958.htm, 28.05.2021.
- Beijing Review. *Sons and Daughters of the Grassland*. 23.10.2010 (2010a). Available from: http://www.bjreview.com.cn/Cover_Story_Series_2010/2010-02/23/content_247954.htm, 27.05.2021.
- 陈晋, 人民需要文艺, 文艺服务人民, 人民网—人民日报2014年10月23日 03:30. Цумупаһо om: http://opinion.people.com.cn/n/2014/1023/c1003-25889384.html?fbclid=IwAR0DWbfJIEKtSx-BvDC0E_RS_Vs2M6X-82HJD8eKN6cZo3Rm_aNAhq_WZGM, 30.05.2021.

Летните олимпийски игри в Пекин от 2008 година

Ванеса Терзиева

Въведение

Олимпийските игри са грандиозно спортно събитие от международно значение, което на всеки две години събира заедно изявени спортисти в множество дисциплини от всички краища на планетата¹. Олимпиадата вълнува както самите състезатели, така и феновете на спорта по света, но най-загрижена за нея като че ли е страната домакин. Тя се избира от Международния олимпийски комитет (МОК, със седище в Швейцария) чрез гласуване на международно представителство измежду кандидатури на много градове от шест до седем години преди провеждането на игрите в съответното селище.

Подготовката започва още преди провъзгласяването на новото олимпийско средище, още по време на изготвянето на кандидатура, като обикновено тя е съпроводена от огромни архитектурни и градоустройствени проекти, инвестиции, съвещания с експерти в различни области, разходи от всякакъв характер и разбира се медийно внимание. Стриктната организация съпътства плътно всеки ден от Олимпиадата и заетостта продължава дълго след раздаването на медалите. Голям интерес за анализаторите представлява икономическият ефект, който подобни мероприятия от глобален мащаб оказват върху страната

---

¹ По традиция олимпийските игри се провеждат на всеки четири години, но тъй като има разлика от две години между провеждането на зимните и летните олимпийски игри, текстът посочва, че спортното събитие от световен мащаб се състои на всеки две години.

домакин. За самата нея от особено значение са също политическото, психологическото, социологическото и културното влияние, които провеждането на олимпийските игри неизменно води след себе си.

Тези фактори обясняват особеная стремеж на Китайската народна република (КНР) да бъде одобрена за олимпийски домакин от двадесетото столетие насам. Тя записва името си в световната история на спорта като организатор на Летните олимпийски игри през 2008 г. и получава доверието на комитета за предстоящите Зимни олимпийски игри през 2022 г., като и двете мероприятия имат за свое средище столицата Пекин. По регламент малко след олимпийските игри се провеждат и параолимпийските² в същия град, но настоящата работа се съсредоточава основно върху процесите преди, след и по време на Двадесет и деветите летни олимпийски игри през 2008 г. Текстът разглежда представянето на Пекин като олимпийски град във факти, предоставени от МОК, статистики, обобщени мнения на журналисти и изследователи и предлага заключения и оценки за китайския опит в организирането на единственото по рода си спортно събитие.

Предистория на избора на Пекин за олимпийски град

Пътят, който Китай извървява до получаване на одобрението за домакин на олимпийските игри, представлява интересна стратегия, чието зараждане може да бъде проследено още до началото на XX век. През 1908 г. ректорът на Нанкайския университет в Тиендзин посещава учебни заведения в Англия по време на Олимпийските игри в Лондон и, впечатлен от идеите на състезанието, запознава младото китайско общество с олимпийските принципи. По това време Китай дори не е член на МОК и никога не е участвал със свои спортисти на Олимпиадата, но в следва-

---

² За тях отговаря напълно отделно звено – Международният параолимпийски комитет.

щите десетилетия прави сериозен напредък в тази посока. През 1932 г. на Олимпийските игри в Лос Анджелис е изпратен най-добрият китайски спринтьор Лиу Чанчуън 刘长春, който обаче отпада още в ранните етапи. През 1984 г. Китай печели първото си злато на Летните олимпийски игри в Лос Анджелис. Крайният резултат от същото състезание е 15 златни медала от общо спечелени 32 за китайските спортисти.

Преди Олимпийските игри от 2008 г. Пекин вече има опит като домакин на голямо спортно събитие, като това става още през 1990 г. с единадесетото издание на Азиатските игри. Това е първият път, когато състезанието между азиатските държави се състои в Китай, като успешното му провеждане засилва стремежа на домакините да организират и олимпийските игри. Лидерът на КНР Дън Сяопин 邓小平 дава пълната си подкрепа Китай да стане домакин на олимпийските игри още през 80-те години и изказва мнението, че ще е загуба на средства, ако високият клас спортни съоръжения се използват само за Азиатските игри. След насърчението от своя държавен глава Китай се подготвя старателно и подава кандидатурата си за олимпийски град пред МОК на гласуването от 1993 г. През всичките първи три кръга китайската столица води пред останалите кандидати, но в последния четвърти кръг Пекин губи вота само с два гласа срещу Сидни в надпреварата за Летните олимпийски игри през 2000 г. Макар по-късно през годините да са потвърдени подкупване и корупция сред членовете на комисията на въпросното гласуване с цел подсигурена загуба на Китай, игрите все пак се провеждат в Сидни.

Разочарованието от загубата е голямо, китайското общество вижда враг в лицето на западните държави и смята, че те искат да подкопаят развитието на страната. Въпреки амбициозни дискусии управлението в крайна сметка се решава против нова кандидатура за игрите през

2004 г. Следващият решителен опит, който Китай прави, е на гласуването от 2001 г. за домакин на Олимпийските игри през 2008 г. Този път комитетът на Пекин се подготвя по-обстойно, като събира местни и чуждестранни специалисти, делегати, експерти с опит в изготвянето на кандидатура за олимпийските игри. Второто направление, в което се прави напредък, е да се популяризира идеята за олимпийските игри сред населението чрез известни личности, които да я рекламират. Извън Китай се водят преговори с членовете на МОК от много държави, за да се защити изборът на Пекин като олимпийски град и да се подсигури подкрепата на други страни за него. Най-големият проблем, който КНР среща при защита на кандидатурата си, а и който противниците на решението използват като най-силен аргумент, е лошата репутация на КНР във връзка с човешките права. В отговор на критиката от китайска страна идват обещания и надежди за подобряване на състоянието на човешките права и стандарта на живот в Китай именно благодарение на провеждането на олимпийските игри в Пекин. Друго препятствие пред града кандидат са и лошите екологични условия. Чуждестранните журналисти често критикуват пекинската градска среда като замърсена, натоварена и прашна. Съществуват опасения за здравето на спортистите, които ще се състезават в Пекин. Управлението отрано започва подобряване на природните условия, транспорта, зелените площи, изготвят се екологични планове, за чието изпълнение се гарантира дори в случай че кандидатурата на китайския град не спечели. През февруари 2001 г. комисия на МОК посещава столицата и дава своята положителна оценка след инспекцията. През същата година се състои и гласуването за олимпийско селище в Москва. Градовете, между които се избира тогава, са Пекин, Осака, Торонто, Истанбул и Париж. След гласуването в два кръга на 13 юли 2001 г. Пекин печели с 56 точки, като има значителна пред-

нина пред най-силния си съперник Торонто, който получава 22 точки. Многобройното китайско население е екзалтирано, че Олимпиадата най-после ще стигне и до него. В китайския вестник „Женмин жъбао“ 《人民日报》 (букв. „Народен ежедневник“) основен тематичен фокус стават олимпийските игри и доброто, което те носят на народа. На организационния екип в Пекин ляга голямата отговорност да удовлетвори очакванията на МОК и да гарантира добрата репутация на Китай на световната карта.

Облик на Олимпиадата

Всяко издание на олимпийските игри носи свой индивидуален облик, в чиито рамки регламентираните задължителни елементи срещат местната специфика и традиции. Задача на китайските организатори е да създадат интригуваща маркетингова концепция, която да представя доброто и любезно лице на Китай пред света. Церемониите по откриване и закриване на олимпиадата обикновено са най-гледаните събития в олимпийската програма и чрез тях трябва да се покажат в най-добра светлина културните и технологичните постижения на страната домакин.

Освен добре познатите пет цветни пръстена, символизиращи петте континента и обединяващи цветовете комбинация от знамената на всички държави по света, дизайнът на логото на олимпийските игри съдържа и разпознаваем за града домакин образ. Изборът на организаторите за събитието през 2008 г. е „Танцуващият Пекин“ (фиг. 1). На емблемата се вижда йероглифът от името на столицата „京“, който графично е оформен по подобие на китайските червени печати. Йероглифът прилича на бяга-

Фиг. 1. „Танцуващият Пекин“ – официалното лого на Летните олимпийски игри от 2008 г.

що човече, което е разперило ръце, за да приветства гостите на събитието. Дизайнът съчетава в себе си както китайското традиционно изкуство на печатите – неизменна част от калиграфията, живописта и хилядолетната китайска история, така и гостоприемството, откритостта и сърдечността, с които градът, а и цял Китай посрещат света.

Девизът на игрите също е различен при всяко провеждане. Олимпиадата в Пекин е позната под лозунга „同一个世界同一个梦想“. Той се превежда като „Един свят, една мечта“ и отново цели да покаже отгадеността на Китай към сближаване с държавите по света. Мотото отговаря и на универсалните ценности на Олимпиадата – единство, приятелство, хармония, общ напредък в името на човечеството.

Официалните талисмани на игрите от 2008 г. също допринасят със свой символизъм и положителни послания. Те са петте „фу-уа“ 福娃 (фиг. 2), които със своите цветове – син, черен, червен, жълт, зелен, преpraщат както към петте олимпийски пръстена, така и към петте елемента в китайската философия – вода, земя, огън, метал и дърво. Талисманите представляват риба, панда, огън, тибетска

福娃 Fuwa

Фиг. 2. Петте талисмана на Летните олимпийски игри в Пекин. От ляво надясно са Бейбей, Дзиндзин, Хуанхуан, Ин-ин и Нини

антилопа и лястовица, като са им дадени съответно имената Бейбей 贝贝, Дзиндзин 晶晶, Хуанхуан 欢欢, Ин-ин 迎迎 и Нини 妮妮. Освен че самите йероглифи на имената са подобрени така, че да носят положителен смисъл, когато всички пет имена се произнесат заедно, поради характерната омофония в китайския език се конструира изречението „北京欢迎你“ („Бейдзин хуанин ни“) – „Пекин те приветства“. С този поздравителен адрес Китай отново засвидетелства гостоприемството си пред света.

Пекин остава известен и със своите пиктограми на спортните дисциплини, които отново са вдъхновени от китайската калиграфия и характерния йероглифен стил на древните надписи върху кости и бронз (фиг. 3). Външният вид на олимпийския факел също е дело на китайските дизайнери и носи традиционни мотиви (фиг. 4). Уголемен негов

Фиг. 3. Пиктограмите за олимпийските спортове от 2008 г.

модел стои запазен над Националния стадион през всеки ден от Олимпиадата. Металната сплав, от която по стандарт се изработват олимпийските медали, експертът на Пекин комбинира със скъпоценния нефрит, който

Фиг. 4. Моделът на факлите, чрез които се предава олимпийският огън от Атина до церемониалния стадион в Пекин

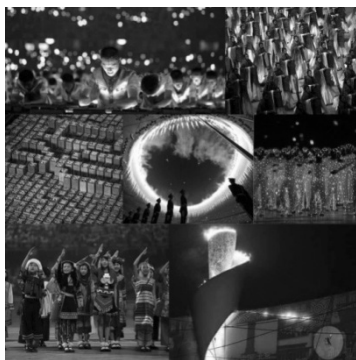
е неделимо цяло от материалното наследство на Китай (фиг. 5). Във всички аспекти дизайнерите на събитието се стремят да създадат индивидуален облик на Летните олимпийски игри в Пекин и го постигат.

Фиг. 5. Олимпийските медали с нефрит

Организаторите трябва умело да комбинират стандартния олимпийски протокол с достатъчно занимателност, културни препратки, технически иновации и празнична атмосфера по време на церемониите за откриване и закриване на игрите. Според МОК Пекин се справя отлично със задачата, като на своята церемония по откриването през 2008 г. изнася „грандиозно, незабравимо и вълнуващо“ представление (International Olympic Committee 2014: 4). Чуждестранните медии също не пропускат да отразят запомнящия се спектакъл като един от най-вълнуващите в историята на съвременните олимпийски игри. Под главното ръководство на световно признатия китайски режисьор Джан Имоу 张艺谋 22 000 артисти вървят по стъпките на китайската история и запознават международната публика с богатата китайската култура. Изобретенията, които древен Китай подарява на света – хартията, барутът, компасът и печатането, са в основния концептуален замисъл на шоуто. За първи път спортистите на всички държави участнички не излизат по азбучен ред на стадиона, а според реда на чертиците в първия йероглиф на името си на опростен мандарин. Пищната церемония се превръща в единствен по рода си празник на цветове, светлини, фойерверки, хореография и музика и продължава повече от четири часа до внасянето на символния олимпийски огън (фиг. 6). Заслужилият световно признание за страната си китайски гимнастик Ли

Нин 李宁, издигнат на въжета, обикаля стадиона по въздух и запалва церемониалния котел. Официалната песен на игрите се казва „Аз и ти“, а записът е на английски и китайски език с участието британската оперна певица Сара Брайтмън и китайския изпълнител Лиу Хуан, като посланията на текста отново са за сплотеност и единност. Китайските организатори всъщност възлагат композирането и написването

Фиг. 6 Моменти от церемонията по откриването на 8 август 2008 г.

на още олимпийски песни освен официалната като част от мащабната маркетингова стратегия. Те ангажират плеяда от известни личности като посланици на Олимпиадата – актьорът Джеки Чан и 106-те участнички във финала на „Мис Свят“ в Сан-я през 2007 г. са сред рекламните лица.

Церемонията по закриването отново дължи своите идеи на режисьора Джан Имоу. Тя продължава повече от два часа и като свой акцент има високата кула в средата, където китайските танцьори и акробати демонстрират своята виртуозност (фиг. 7). Отново всички участници излизат под знамената на своите държави, много от тях този път с медалите. Президентът на

Фиг. 7. Част от изпълнения по време на церемонията по закриването на игрите на 24 август 2008 г.

МОК по това време Жак Рох гържи реч за успешното провеждане на игрите и поздравява домакините за добре свършената работа. Важна част от церемонията по закриването е и „предаването на щафетата“ за Летните олимпийски игри през 2012 г. на следващия вече избран домакин Лондон. Церемониално е изгасен и олимпийският огън, но възлението на многобройния китайски народ от историческото събитие продължава дълго след Олимпиадата.

Другото лице на олимпийските игри

Олимпийските игри обаче невинаги водят до положителни реакции. Един от дизайнерите на Националния стадион, в който се провеждат официалните церемонии на събитието, вижда зад блясъка на грандиозното събитие „престорена усмивка“ (CNN 2007). Със своето становище пред медиите Ай Уейуей 艾未未 отваря за пореден път темата за премълчаването на трагичните моменти от новата китайска история, политическите репресии, потъпкването на гражданските права и своеволията на властта. В подкрепа на недоволството на дизайнера идват твърденията, че заплащането на строителните работници на мащабните олимпийски проекти в Китай е твърде ниско. В годините за подготовка на Пекин за игрите до чуждестранните медиуми достигат оплаквания за принудително изселване на местното население от домовете им, защото площите са нужни за олимпийско строителство. Близко 15 000 души са засегнати от тази политика – сред тях някои се местят на доброволни начала, много са компенсирани от гържавата, но по мнения на потърпевшите сумите не са достатъчни, а има и донесения за арести и заплашване с уволнение в случай на отказ за преместване. Обвиненията към КНР са също, че терените са усвоени повече за печалби, отколкото в името на олимпийските игри, използвани като извинение.

Извън страната също съществува напрежение, свързано с провеждането на олимпийските игри в Пекин. Меж-

дународното движение за свободен Тибет е особено активно през въпросните години и получава подкрепа от множество неправителствени организации, сред които и „Репортери без граници“. Основно в САЩ и Европа има силно недоволство срещу намесата на китайските власти в Тибет, активистите се обявяват против недемократичното управление в КНР. В градовете, през които минава олимпийският огън, се организират протести с цел да се прекъсне щафетата и изобщо да се бойкотира провеждането на голямото спортно събитие в държава, която има лоша слава с потискането на човешките права. Още при самото запалване на огъня в Гърция има арести на протестиращи, а последват и още конфронтации в Париж, Лондон, Сан Франциско и други селища. Тибетският автономен район остава дълго затворен за чужденци, зараждат се опасения, че и на самото събитие ще има цензуриране на мненията на спортисти и ще бъде упражняван контрол върху свободата на словото, въпреки че китайските власти увещават в обратното. МОК често вижда нуждата да прилага натиск върху китайските домакини да приемат изменения в законодателството си и да отпуснат режима в определени аспекти. Смутове има и в най-голямата китайска провинция Синдзян, когато след полицейски акции в началото на 2008 г. се докладва за успешното осуетяване на терористични планове, насочени към игрите през август. Говори се за радикално ислямистко движение на китайската територия, което, ако не е било спряно от китайските органи на реда, е щяло да осъществява отвлечения на чуждестранни спортисти, журналисти, бомбардировки на административни и спортни сгради, отравяне на храни в Пекин и Шанхай. Подобни твърдения се поставят под съмнение от разследващи журналисти в чужбина и се тълкуват като поредна нападка към уйгурския етнос. В историята на съвременните олимпийски игри обаче терористичните актове с взети жертви не са чужди още

от ХХ век насам, затова мерките за сигурност на тези събития обикновено не могат да бъдат критикувани като прекалени.

Не трябва да се оставя впечатлението, че антиолимпийските движения са насочени само срещу Летните олимпийски игри в Пекин от 2008 г. Известно е, че гражданското движение „Не на Олимпиадата в Бостън“ успява да постигне каузата си с оттегляне кандидатурата на града за Летните олимпийски игри през 2024 г. На гласуването през 2001 г. една от най-активните антиолимпийски организации в света „Bread Not Circuses“³, която е силно против провеждането на игрите в Торонто, Канада, е доволна от успеха на Пекин, тъй като според членовете ѝ олимпийските игри оказват негативен ефект на всеки град, а те не желаят такъв в своя собствен. Интересна тенденция в общата история на съвременните олимпийски игри е кандидатурите на градовете да намаляват осезаемо. За домакин на игрите през 2004 г. се състезават 12 града, докато за игрите през 2020 г. те са пет. Когато Пекин печели вота за домакин на Зимните олимпийски игри през 2022 г., той има един-единствен опонент в лицето на Алмати, Казахстан.

Все повече градове осъзнават риска, който игрите могат да представляват за тяхната икономика. След Летните олимпийски игри в Монреал от 1976 г. на града отнема 30 години да изплати напълно дълга, в който навлиза заради организирането на спортното събитие. Обща тенденция за всички олимпийски игри е първоначално определеният бюджет да бъде надвишен значително и разходите да излязат извън изчислените граници. Летните олимпийски игри от 2008 г. струват на Пекин около 45 млрд. долара, с което те стават най-скъпите олимпийски игри до 2014 г., когато Сочи постига рекордните 51 млрд. долара разходи. Резултатите от грандиозното строителство в опусте-

---

³ Името на организацията свободно може да се преведе като „Хляб, не зрелища“.

лия след игрите руски град са разпадащи се и неподдържани сгради, които гържавата не използва. Неестествено големият прилив на хора в една страна за кратко време е фактор, чиято сила се усеща едва когато тълпата си тръгне, а заеманите от нея места останат празни. За момента този руск е спестен на Пекин, тъй като се посочва, че за Зимните олимпийски игри през 2022 г. ще бъдат използвани някои от сградите на предишната Олимпиада, а шест от спортните съоръжения на Летните олимпийски игри са разположени в кампусите на пекински университети и се предоставят на студентите за ползване.

Когато всеки град се преобразява за Олимпиадата, екологичният проблем също е налице. За Зимните олимпийски игри в Пьонгчанг корейците разрушават цял планински склон, който е естествена среда за живот на много гървета и животни, които са почти на изчезване. В Пекин се предизвикват изкуствени гърждове чрез разпръскване на сребърен йодид и други агенти в атмосферата, за да се осигури слънчево и ясно време за спортните срещи в иначе мрачната столица. Площите, които се заемат от новото олимпийско строителство, са огромни. Общо за игрите от 2008 г. са определени 37 места за спортни срещи, като при това 6 от тях са извън Пекин – в Хонконг за конните събития, в Циндао за плаването и в Тиендзин, Шанхай, Цинхуандао и Шънян за футболните мачове. Към облика на китайската столица се присъединяват 12 нови постройки, 11 сгради са реновирани, като в допълнение се използват 8 временни съоръжения. Има нужда от осигуряване на транспортна мрежа между всички олимпийски точки. Изисква се построяването на олимпийско село, в което да бъдат настанени всички участващи в Олимпиадата спортисти, както и администрацията. В случая на Пекин паркът Олимпик Грийн е съставен от 22 шестетажни и 20 девететажни жилищни сгради, като има допълнителни постройки за хранене, отгих и други нужди. Осигурени

са отделни съоръжения за медиите и телевизиите, които отразяват събитието. Впрочем основните печалби от олимпийските игри са именно от продаването на права на телевизиите по света да ги излъчват. Тези приходи се разпределят между МОК и града домакин, като за последния те са от особена нужда. През годините обаче делът, който МОК прибира, нараства от 4% през 90-те години на 70% на Летните олимпийски игри в Рио де Жанейро през 2016 г. Това превръща Олимпиадата в неизгодна инвестиция за града-организатор, който е направил големи разходи по провеждането на събитието.

Професор Андрю Зимбалист, преподавател по икономика в американския колеж „Смит“, в интервю за „Business Insider“ подкрепя идеята в бъдеще да бъде прекъсната дългогодишната традиция със смяна на градовете и да бъде избран един постоянен домакин на олимпийските игри, който вече да разполага с нужната инфраструктура (Ludacer 2018). През 2014 г. настоящият президент на МОК Томас Бах изготвя списък с 40 дейности, които могат да се предприемат за подпомагане на олимпийското движение, което в последните години се смята за губещо популярност. Стратегията е насочена към по-добра оценка на риска, намаляване на разходите по подготовка на кандидатите и осигуряване на по-голяма стабилност.

За Китай годината 2008 е определяна от икономистите като предизвикателна и трудна. Тя е годината на Световната финансова криза и на земетресението в Съчуан, което взема близо 90 000 жертви, оставя почти 5 милиона без дом и струва на потърпевшата държава милиарди, за да се възстанови от него. Олимпийските игри от 2008 г. всъщност се оценяват като успешно събитие за Пекин, тъй като представляват силен стимулант да се подобри инфраструктурата на града и да се отговори по-бързо на нуждите на бързата урбанизация и икономическия растеж. Всъщност по-голямата част от средствата, вложе-

ни в подготовката за събитието, отиват за подобряване на градската среда, отколкото за спортни нужди. След Олимпиадата интересът към Китай като туристическа дестинация се засилва значително и това дава осезаем тласък на третичния сектор на стопанството.

Резултатите

Ултрамодерните спортни съоръжения, в комбинация с хилядолетната история на Пекин, между 8-ми и 24-ти август стават арена за постигането на недвижгани резултати от олимпийските спортисти. По време на Летните олимпийски игри в Пекин от 2008 г. са подобрени общо 43 световни рекорда: 25 в плуването, 10 във вдигането на тежести, 5 в леката атлетика, 2 в колоезденето и един в стрелбата с лък. Поставени са нови 132 олимпийски рекорда. Националният стадион, наричан често „Птичето гнездо“ заради характерния си външен вид, и Националният център по водни спортове, или още познат като „Водният куб“ – авангардни модели на спортната архитектура и символи на новия Пекин, са местата, където спортистите Юсеин Болт и Майкъл Фелпс успяват да станат звездите на събитието.

Състезателят от Ямайка взима златния медал при бягането за мъже на 100 метра и поставя нов световен рекорд със своя спринт от 9,69 секунди. На станалия известен в социалните мрежи видеоклип от състезанието се вижда как атлетът дори се забавя в последните секунди преди финала, когато вижда, че ще спечели. Това отваря дискусии, че Болт е способен да измине разстоянието за още по-кратко време, което той наистина прави на следващи спортни срещи и подобрява сам собствения си рекорд, поставен за първи път в китайската столица. На бягането за мъже на 200 метра Юсеин Болт подобрява 12-годишния рекорд на Майкъл Джонсън и отново взима златото. Той става първият лекоатлет, който подобрява едновременно рекорда на 100 и 200

метра на едни и същи олимпийски игри, и от блестящото си представяне в Пекин напътък си спечелва прозвището „най-бързият човек на планетата“.

Американският състезател Майкъл Фелпс печели рекордния брой 8 златни медала по плуване. Той подобрява 7 световни рекорда и 1 олимпийски – първият спортист в историята на съвременните олимпийски игри, който постига подобно нещо. В Центъра по плувни спортове само за 9 дена са подобрени над 20 световни и над 60 олимпийски рекорда. Много анализатори гължат успеха, най-вече този на американските плувци, на разработените с помощта на НАСА специални бански костюми. Моделът е с името „LZR Racer“, а платът му намалява съпротивлението във вода и прави спортистите по-бързи. Ефективността му се доказва и на следващи състезания, където отново американските плувци подобряват световни рекорди.

В стрелбата с лък за жени дълго време доминира отборът на Южна Корея, като и на Олимпиадата в Пекин той печели златен медал за отборните турнири, но на същите игри китайската състезателка Джан Дзюендзюен печели златния медал в индивидуалните турнири, което е повод за гордост за страната домакин. В дисциплината тенис на маса Китай има неоспоримо майсторство пред останалите гържави. На Олимпиадата през 2008 г. отново засвидетелства репутацията си, като печели златните медали на всички четири категории, а дори сребро и бронз при индивидуалните турнири. Китайската щангистка Лиу Чуънхун успява да вдигне 286-килограмови тежести – 4 пъти повече от собственото си тегло, с което подобрява 3 световни рекорда в своята категория. Щангистът на Беларус Андрей Арямнов също подобрява световен рекорд и взима златен медал при мъжете. Отборът по колоездене на писта на Великобритания за два дена успява да подобри два пъти световен рекорд, като също затвърждава превъзходството си в дисциплината. Карането на ВМХ велосипед

като олимпийска дисциплина прави своя дебют именно на Олимпиадата в Пекин. За Монголия изгрите в Пекин са исторически момент, защото азиатската държава печели първия си златен медал някога. Медали са спечелени от общо 87 национални представителства. Първенецът по общ брой спечелени медали на Летните олимпийски игри от 2008 г. е САЩ със своите 110 отличия – с 10 повече от домакина. Китай обаче заема първо място по брой спечелени златни медали – 51 на брой. Българското присъствие на Олимпиадата може да се похвали с 5 медала, един от които златен.

Организаторът Пекин поставя и свои собствени рекорди. През 2008 г. градът записва името си в книгата на Гинес под постижението за най-бързо разстояние, изминато от олимпийския огън. Традицията със запалването на символния факел в Атина и пренасянето му под формата на щафета до града организатор и този път е спазена, като китайските домакини си поставят амбициозната цел пламъкът да премине през възможно най-много държави, докато достигне церемониалния стадион. Ненадминатото разстояние, с което и до днес Пекин се гордее, е 137 000 км., а държавите, през които факелът преминава, са 21 на брой. Олимпийският огън не просто преминава през 5 континента, а следва част от „Пътя на коприната“ и достига най-високата точка на планетата – връх Еверест. За 130 дена преминава през ръцете на повече от 20 000 носители. Пекин е домакин на най-големия брой участници на които и да били олимпийски игри до въпросния момент – 10 942 спортисти от 204 държави. Понастоящем обаче рекордът се държи от Летните олимпийски игри в Рио де Жанейро от 2016 г. с 11 238 участници. В Пекин присъстват над 100 държавни глави, сред които президенти, министър-председатели и кралски особи, което отново е рекорд за това световно спортно събитие.

Заклучение

Олимпийските игри в Пекин през 2008 г., където Изтокът и Западът се срещат, а хилядолетната традиция и постиженията на XXI век се допълват, бележат важен момент по пътя на Китай към модернизацията и издигането до международните стандарти. Събитието от глобално значение консолидира отварянето на КНР към света – политика, която азиатската държава започва в последните десетилетия на XX век и за чийто връхов момент често се смятат именно Олимпийските игри от 2008 г. Неизбежно е дори събитията, посветени на спорта, които проповядва високи духовни ценности, да бъдат политизирани и да възникнат конфликти. Въпреки трудностите, обединителната сила на спорта и олимпийският дух са налице и в Пекин, където нации, които не са в толкова добри отношения, участват в състезанията и застават редом едни до други. Макар и впоследствие уговорките да пропадат, Северна и Южна Корея все пак водят преговори за изпращане на общ отбор спортисти на игрите в Китай. Олимпиадата оказва ефект и върху китайската нация – обединява я под общата мисия, култивира патриотизма и националната гордост. Развива се потенциалът на спортната индустрия в Китай, която до ангажирането на държавата с олимпийските игри е в известна степен на заден план. На 31 юли 2015 г. е решено в Пекин да се проведат Зимните олимпийски игри през 2022 г. С това се бележи исторически олимпийски момент, в който един и същи град за първи път ще запише името си като домакин и на Летните, и на Зимните олимпийски игри. Излъчването на Летните олимпийски игри от 2008 г. достига до повече от 4 млрд. души, които виждат отблизо пламъка на един народ. От този момент нататък Китай се доказва като пълноценен член на международната общност и започва да поддържа все по-ярко присъствие.

Библиография

- Al Jazeera English. 12.08.2007. *Stadium designer blasts China Olympics – 12 Aug 07* [Video]. Youtube.com. [https://www.youtube.com/watch?v=R-CdWcszb_8&ab_channel=AlJazeera English](https://www.youtube.com/watch?v=R-CdWcszb_8&ab_channel=AlJazeera+English), 07.06.2021.
- BBC News. *Koreas, to unify Olympics teams*’, 2005. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4396170.stm>, 07.06.2021.
- BBC. *China, foils Olympic terror plot*’, 2008. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/7340181.stm>, 07.06.2021.
- BBC. *Sichuan 2008: A disaster on an immense scale*, 2013. <https://www.bbc.co.uk/news/science-environment-22398684>, 07.06.2021.
- Beijing 2008. *Jackie Chan is ready for the Paralympics*, 2007. <https://web.archive.org/web/20080801161650/http://en.beijing2008.cn/culture/songs/n214147033.shtml>, 07.06.2021.
- Beijing 2008. *106 Misses, light the passion*’ for the Olympic Games, 2007. <https://web.archive.org/web/20080801161425/http://en.beijing2008.cn/culture/songs/n214199507.shtml>, 07.06.2021.
- Binder, D. *Teaching Values: An Olympic Education Toolkit*. Lausanne: International Olympic Committee, 2007.
- CBC News. *Beijing triumphs with 2008 Olympic bid*, 2001. <https://www.cbc.ca/news/world/beijing-triumphs-with-2008-olympic-bid-1.265496>, 07.06.2021.
- China Daily. *World records set in Beijing Olympics*, 2008. http://www.chinadaily.com.cn/olympics/2008-08/24/content_6966682.htm, 07.06.2021.
- CNN. *China says 35 arrested in Olympics bomb plot*, 2008. <http://edition.cnn.com/2008/WORLD/asiapcf/04/10/olympic.plot/index.html>, 07.06.2021.
- CNN. *Chinese architect slams Olympic, pretend smile*’, 2007. <http://edition.cnn.com/2007/WORLD/asiapcf/08/13/china.olympics.reut/?iref=mpstoryview>, 07.06.2021.
- Duan, Y., Gong, J., Du, J., Charron, M., Chen, J., Deng, G., Wittmann, C. *An Overview of the Beijing 2008 Olympics Research and Development project (B08RDP)*. Bulletin of the American Meteorological Society, 93(3), 2012. p. 381-403. <http://www.jstor.org/stable/26218650>, 07.06.2021.
- Fan, M. (2008). *Olympic Chief Vows Free Speech Defense*. Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/story/2008/04/10/ST2008041001028.html?hpid=topnews>, 07.06.2021.
- Fan, M. *China Defends Relocation Policy*. Washington Post, 2008. <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/02/19/AR2008021901612.html>, 07.06.2021.

- Giraud, T. *Economic impacts of hosting a major sporting event*. Sweden: Linnaeus University. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:725280/FULLTEXT01.pdf>, 07.06.2021.
- Guinness world records. *Longest distance for an Olympic torch relay*. <https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/longest-distance-for-an-olympic-torch-relay>, 07.06.2021.
- Hong, F. and Zhouxiang, L. "Beijing's two bids for the Olympics: the political games". In: *The International Journal of the History of Sport*, Vol. 29, No. 1, 2012: p. 145-156. <https://doi.org/10.1080/09523367.2012.634989>, 07.06.2021.
- International Olympic Committee. *Marketing report – Beijing 2008*. https://stillmed.olympic.org/Documents/Reports/EN/en_report_1428.pdf, 07.06.2021.
- International Olympic Committee. *Opening ceremony of the Games of the Olympiad*, 2014. https://stillmed.olympic.org/Documents/Reference_documents/Factsheets/Opening_ceremony_of_the_Games_of_the_Olympiad.pdf, 07.06.2021.
- Ludacer, R. *No one wants to host the Olympics anymore – will they go away?* Business Insider, 2018. <https://www.businessinsider.com/future-olympics-no-country-wants-to-host-games-2018-2>, 07.06.2021.
- Mediapool.bg. *Протести в Лондон прекъснаха щафетата на олимпийския огън*. 2008. <https://www.mediapool.bg/protesti-v-london-prekasnaha-shtafetata-na-olimpiyskiya-ogan-news137894.html>, 07.06.2021.
- NASA.gov. *Record Breaking Benefits*, 2012. https://www.nasa.gov/offices/oct/home/tech_record_breaking.html, 07.06.2021.
- Olympics.com. *Beijing 2008 – Closing Ceremony*. <https://olympics.com/en/video/beijing-2008-closing-ceremony?uxreference=playlist>, 07.06.2021.
- Olympics.com. *Beijing 2008 – Opening Ceremony*. <https://olympics.com/en/video/beijing-2008-opening-ceremony?uxreference=playlist>, 07.06.2021.
- Olympics.com. *Beijing 2008 Official Film: The Everlasting Flame*. <https://olympics.com/en/original-series/episode/beijing-2008-official-film-the-everlasting-flame?fbclid=IwAR3xCBmGgK61D1UpExcqrCv88YntzrLnDydux9NRC9N-jU66-DpftHcKbyo>, 07.06.2021.
- Olympics.com. *Beijing 2008*. <https://olympics.com/en/olympic-games/beijing-2008>, 07.06.2021.

- Olympics.com. *BEIJING 2008: Construction Starts On Beijing Olympic Village*. <https://olympics.com/ioc/news/beijing-2008-construction-starts-on-beijing-olympic-village>, 07.06.2021.
- Olympics.com. *Design Focus: Beijing 2008*. <https://olympics.com/en/original-series/episode/design-focus-beijing-2008>, 07.06.2021.
- Pettinger, T. *Advantages of Hosting a Major Event*, 2019. <https://www.economicshelp.org/blog/4909/economics/advantages-of-hosting-a-major-event/>, 07.06.2021.
- Pettinger, T. *Costs and Benefits of Hosting the Olympics*, 2018. <https://www.economicshelp.org/blog/29/sport/costs-and-benefits-of-the-olympics/>, 07.06.2021.
- Schiller, B. *China's coming out party*. Toronto Star, 2007. https://www.thestar.com/sports/olympics/2007/08/08/chinas_coming_out_party.html, 07.06.2021.
- Stratton, A. *Tibet protesters disrupt Olympic flame ceremony*. The Guardian, 2008. <https://www.theguardian.com/world/2008/mar/24/tibet.olympicgames2008>, 07.06.2021.
- Traynor, I. and Watts, J. *Merkel says she will not attend opening of Beijing Olympics*. The Guardian, 2008. <https://www.theguardian.com/world/2008/mar/29/germany.olympicgames2008>, 07.06.2021.
- Washington Post. *China's Games*, 2007. <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/05/28/AR2007052801087.html>, 07.06.2021.
- Watts, J. *Organisers to give Olympic clouds a silver lining*. The Guardian, 2007. <https://www.theguardian.com/world/2007/may/12/china.jonathanwatts>, 07.06.2021.
- Yao, S. and Chen, M. "Chinese economy 2008: A Turbulent Year Amid the World Financial Crisis". In: *Briefing Series*. Issue 47. United Kingdom: University of Nottingham, 2009.

Религия и философия
Religion and Philosophy

Адаптация на християнството в китайската култура

Агафия Никифорцева

Увод

Християнството е един от факторите, повлияли на развитието на Китай, а днес католицизмът и протестанството са включени в петте официални религии в КНР.

За първите християни, повили се в Китай, са считани несторианите. Предполага се обаче, че още апостол Тома (I в. сл. Хр.) проповядва по тези земи (Ломанов 2002: 45). Документалните доказателства за запознаването на Китай с християнството датират от династия Тан (619–907), поради което в настоящата работа този период ще бъде смятан за начало на разпространението на религията в империята. Целта е да бъде разгледана адаптацията на християнските ценности към китайската култура в различните исторически периоди, затова процесът е разделен на три етапа: първа вълна (635–841) – несторианство; втора вълна (1582–1800) – католицизъм; и трета вълна (1807–1930) – протестантство. Рамките са установени според най-голямото влияние и промени, случили се в историята. Поради целта на работата са пропуснати събитията, свързани с постиженията и гоненията на християнските мисионери.

Първа вълна (635–841) – несторианство 景教

Съвременната наука смята, че първите християни на територията на Китай са несториани. Според китайските източници, за начало на разпространението на християнството в Китай се смята 635 г., когато малка група

мисионери от Персия, ръководена от Алопен (阿罗本), пристига в столицата на Танската империя – гр. Чан-ан 长安 (днешен Си-ан). Така нареченото *дзиндзяо* 景教 или „светло учение“ е прието от китайците благодарение на несториянската концепция за човешката природа на Христос, който приема божественост заради безупречния си живот, по което напомня учението на Конфуций за „пътя на благородния мъж“ (Дацьшен 2007: 16).

Началният етап на адаптация на християнството към китайския контекст може да бъде проследен в текстовете на Алопен. Най-ранният е „Канон на Исус Месия“ 《序听迷诗所经》, който се състои от две части: първата накратко описва основите на несториянството, а втората преразказва живота на Исус Христос. Концепцията за Бог Отец в „Канона“ е преведена като „фо“ 佛, тоест Буда, а ангелите като „джуфо“ 诸佛, което буквално значи „всички буди“ или „всички божества“. Името на Исус се предава с унизителното съчетание на йероглифите 移鼠, означаващо „премествам“ и „плъх“. Трите основни заповеди в „Канона“ говорят за служението на Бог, на императора и на родителите, а заповедта за почитането на родителите е заместена с конфуцианска идея за „синовна почит“ (Духовная культура Китая 2007: 306). По този начин мисионерите използват вече съществуващите будистки термини за обозначаването на библейски понятия, което изтрива границата между несториянството и китайската религиозност, а промяната на заповедите свидетелства за съзнателен опит за адаптация на християнството към учението на конфуцианството (Духовная культура Китая 2007: 306).

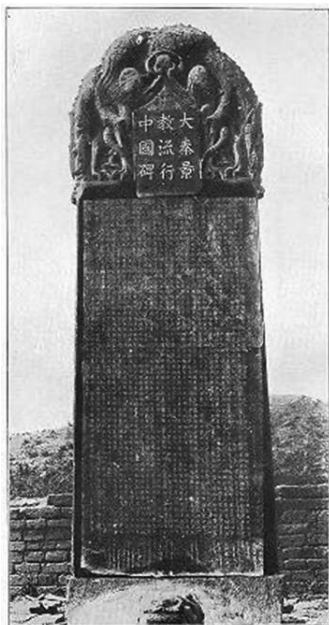
Неточностите в превода и сливането на християнството с китайските учения могат да бъдат обяснени по следния начин. Изследователите предполагат, че китайският будист – помощник на Алопен – използва собственото си разбиране и въображение, за да преразкаже идеите на несториянеца (Духовная культура Китая 2007: 306).

Още повече, че персийският мисионер не познава добре китайския език и начин на мислене и се опитва да обясни абсолютно нови за местните хора концепции за света. Предаването на християнските идеи чрез вече съществуващите будистки и даоистки такива е най-лесният и най-логичният метод.

В по-късния текст на Алопен „Монотеизъм“ 《一神论》 напълно се избягват предишните будистки термини, което отчасти се дължи на факта, че несторианците започват по-добре да разбират китайската култура. Концепцията за Господ е преведена като „Един Бог-гух“ (一神). Други имена и понятия също са заместени. Акцентът е върху разкриването на по-трудни аспекти на християнското учение: обяснена е по-точно същността на Бога, връзката между Бог Отец и Бог Син, съществуването на „гух“ и „душа“, разглеждат се човешките отношения, космогонията и др. Споменава се обаче идеята за реинкарнация и будистките схващания за „гух“ и „душа“, създадени от 5 атрибута 五疇, без които не могат да съществуват.

Като цяло произведенията на Алопен добре предават християнския замисъл и двата текста заедно представяват първия свързан разказ за евангелските събития и основните християнски доктрини на китайски език. Използването на будистки традиции по-скоро показва сложността на задачата адекватно да бъде предадено чуждо вероучение с китайски понятия, отколкото намерение да бъде променено християнското учение.

През 781 г. в днешен Си-ан е изсечен паметник, който представлява мраморна колона, върху която е записана историята на навлизането на несторианството в Китай. Горната част на паметника е украсена с кръст, летящи облаци около него (даоистки мотив), а долната му част израства от лотосов цвят (будистки символ). Така колоната отразява вече трансформираната християнска религия.

The Nestorian Monument at Siganfu (Hsi-an-fu). It was set up in the days of the Nestorian Catholicus and Patriarch, Mar Henan Isho (died A.D. 780) and was unveiled on February 4 following (A.D. 781).

През IX в. продължават да се пишат несториански текстове, като „Химнът на Светата Троица“ 《大秦景教三威蒙度赞》, „Канон на почитането“ 《尊敬》 и др. Тяхното съдържание е напълно адаптирано към даоизма, будизма и конфуцианството. На Бог са приписани характеристиките на „дао“ – „истинска безмълвност“, „духовна чистота-пустота“, „постоянство“, наричан е „Императорът на пустотата“, а целта на учението се основава на достигането на „отсъствието“, „безмълвността“ и „тайнственото наличие“.

Силната адаптация на християнското учение към китайската култура създава отрицателна представа у запаг-

ните християнски историци за несторианците, а по-късно довежда до пълна деградация. Францисканецът Де Рубрук говори за несторианските свещеници като за невежи, корумпирани, пияници и многоженци, а към края на XVI в. в Китай няма нито една институционална църква.

Причината за деградацията не е само промяната на учението, но и забраната на религиите през 841 г. от император Угзун 武宗 (814–846). Тогава настъпва краят на несторианството и съответно на първата вълна християнски мисионери в Китай.

Само през династия Юан 元朝 (1271–1368) несторианите имат влияние в Северен и Западен Китай. Известни са поимено „йеликъун“ 也里克温.

Втора вълна (1582–1800) – католицизъм 天主教

През 1582 г. в Макао пристига италианският йезуит Матео Ричи (1552–1610), който впоследствие се превръща в най-прочутия мисионер. Идвайки в Китай, той много усилено изучава китайския език и конфуцианските книги. Той е първият европейец, който посещава Забранения град, запознава китайците с европейската наука и култура – картография, математика, астрономия. Разработва

система за транскрибиране на китайските йероглифи на латиница и заедно с йезуита и мисионер Микеле Руджеро (1543–1607) съставя португалско-китайски речник.

Основополагащата идея на йезуитите е „да допълват конфуцианството и да отхвърлят будизма“. Те смятат, че конфуцианството е „предхристиянска религия“ и виждат съвместимост на двете учения (Духовна култура Китайа 2007: 308). Понятието „Велик предел“ е прието за несъществуващо, нямащо интелект и отхвърлено поради невъзможността да съществува автономно. „Отсъствието“ и „пустотата“ също са отхвърлени, като непритежаващи сътворителни потенциали. Отсъствието на „рай“ и „ад“ в конфуцианския канон е обясняно с изкривявания при предаването на ученията от мъдрите, а наличието на представи за „безсмъртието на душата“ и „рай“ при гревните китайци са подкрепени с цитати от „Книга на песните“ 《诗经》 и „Книга на документите“ 《书经》.

Трудът на Матео Ричи „Истинен смисъл на Небесния Господ“ 《天主实录》 - отразява политиката за културна адаптация. Текстът е предназначен за интелектуалния и образован слой от китайското общество, който е добре за-

познат с конфуцианските идеи, затова християнството преминава през конфуцианското разбиране за света.

Матео Ричи открива едно от доказателствата за съществуването на Бог в ранното конфуцианско учение – човекът притежава вродена „способност за добро“ 良能, поради която всички народи почитат един и същ Върховен Бог. Ричи смята, че автентичната конфуцианска традиция е религия, изповядваща един Бог 上帝, която обаче впоследствие е изместена от неоконфуцианството. Сближаването със съществуващите морални учения на конфуцианството и възстановяването на изгубения монотеизъм са основните пътища на културната адаптация на християнството в този период. Китайските ритуали за поклонение към предците и към Конфуций са тълкувани като проявление на човешките благодарност и памет, въпреки че християнската доктрина не допуска молитви към духовете на мъртвите. По-късно тези компромиси спрямо местната култура са оценени от Ватикана като прекомерни (Ломанов 2002: 198).

В началото на XVII в. под влияние на Матео Ричи кръщелни приемат Сю Гуанци 徐光启 – китайски учен в областта на земеделието, преводач, математик и астроном – и чиновниците Ли Джъдзао 李之藻 и Ян Тинюн 杨廷筠. Наричани са „Трите стълба на китайския католицизъм“, защото играят голяма роля в установяването на католическата църква в страната. Тези учени не възприемат християнството като чуждо учение и алтернатива на китайските ценности, а по-скоро го смятат за вариант на неоконфуцианството, по-адекватно отразяващо идеите на древно-китайско общество.

През 1610 г. Матео Ричи умира, а тялото му е погребано в Пекин. Гробът му може да бъде открит там и днес. След това събитие на преден план излиза нов лидер на йезуитската мисия в Китай – Николо Лонгобарди (1559-1654). За разлика от Ричи, той проповядва християнството в нис-

шите слоеве на обществото, изисквайки унищожаването на идолите и прекратяването на участието в жертвоприношенията на предците. Други известни йезуитски мисионери са: Никола Триго и Джулио Алени, които продължават делото на Ричи.

През 1616 г. започват гонения срещу християните. Мисионерите в Нанкин са арестувани и хвърлени в затвора, а по-късно са пропъдени от страната. През 1618 г. са изгонени и от Пекин, а на китайците е забранено да приемат християнството. Но само след няколко години – през 1622 г. – в страната идват немски мисионери, които са астрономи и предсказват слънчево затъмнение изключително точно, което прави йезуитството популярно в Китай. По време на управлението на династия Цин 清朝 (1644–1912) мисионерите получават повече възможности за дейността си, също така участват и в държавните дела. Йезуитите печелят голям успех, но при управлението на император Дзяцин 嘉庆 (1796–1820) отново започва антихристиянска кампания, заради която множество от тях са прогонени или арестувани.

Трета вълна (1807–1930) – протестантство 新教

Септември 1807 г., когато в Кантон идва лондонският мисионер Робърт Морисън (1782–1834), е смятан за началото на протестантската дейност в Китай. Основната му дейност е съсредоточена върху изучаването на местния език и култура и извършването на преводи.

Най-важните постижения от този период са преводите на Стария и Новия Завет, завършени от Морисън и Уилям Милн, съставянето на китайско-английски речник и

написването на прочутия „Диалог на двама приятели, Джан и Юан“. Милн осъжда учението за реинкарнация и в духа на християнството отбелязва, че целта на християнската молитва е да изрази „синовната почит“ към Бог като благодарност за благословенията Му. Творбите на Милн са съставени в духа на уважението към наследството на традиционната култура.

Независимо от дългото присъствие на католическите мисии в Китай, Библията е изцяло преведена едва в началото на XIX в. от протестантските мисионери. Почти едновременно са направени два превода: единият е на Джон Ласър и Джошуа Маршмън, а другият на Морисън и Милн. Преводът на библейските понятия е свързан с множество спорове, но впоследствие по-голямата част от тях биват унифицирани, например постига се съгласие концепцията за Господ да бъде предавана с китайския термин „шън“ 神.

Някои протестантски мисионери се опитват, подобно на Матео Ричи, да намерят съюзник в лицето на китайската духовна традиция и да използват естествени за китайците понятия. Пример за това е книгата на Уилям Мартин – „Изворите на Небесния път“ 《天道溯源》 от 1854 г. В нея той твърди, че „Великият път“ 大道 не принадлежи нито на Китай, нито на чужденците, но се отнася до името на Бога, който може да бъде наречен както Шангу 上帝, така и Тиенджу 天主 или Шън 神. Грехопадението е изтълкувано като загуба на „изначалната доброта“ 本善. Разглеждайки важния за китайците въпрос дали те трябва да се отвърнат от Конфуций след като приемат християнството, Мартин дипломатично заявява, че разликата между християнските и китайските духовни ценности се измерва с понятията „широта“ и „теснота“, а не с понятията „истина“ и „неистина“. А по въпроса за китайските ритуали той, както и йезуитите, е много толерантен, за което е силно критикуван от другите мисионери.

Така протестантският прагматизъм кара мисионерите да търсят път на примирение с вече съществуващите китайски обичаи. Най-радикален в това отношение е Тимоти Ричард, който високо оценява будистската литература и вижда в нея дълбоко скрит християнски смисъл. Той предполага, че „*Лотосовата сутра*“ е божествено откровение за Азия. Търси християнските символи в известния роман „*Пътешествие на Запад*“ 《西游记》 на У Чън-ън (吴承恩).

Друг протестант – Гилбърт Рейд – може да бъде наречен приемник на методите на Матео Ричи в проповядването към висшите слоеве на китайското общество.

В края на XIX в. активността на християнските мисии става повод за народни протести срещу чуждестранното господство в Китай. Мисионерите виждат в китайците само измамници и скъперници, а китайците смятат общественото поведение на мисионерите скандално и безцеремонно (Духовная культура Китая 2007: 314). След потушаването на Ихътуанското въстание (1899-1901) мисионерите се стремят да го изтълкуват не като националистическо, а като религиозно, целящо да се установи някаква китайска „велика религия“, образувана от смесването на будизма, конфуцианството и даоизма (Духовная культура Китая 2007: 314). Така отношенията между китайците и протестантските мисионери придобиват опасен характер и християните решават, че Китай трябва спешно да се „християнизира“. За тази цел е използван „социален евангелизъм“, който измества акцента от индивидуалното спасение на душите към „колективното“ чрез възраждането на социалните идеали на Евангелието (Ломанов 2002: 441). Проявяват се и китайските интелектуалци, поддържащи тази идея, но те се стремят да обединят патриотичните и националистическите идеали с християнските ценности. Един от тях е У Лейчуан, който изобразява Исус като обществен реформатор и се опитва да комбинира протестантското богословие с традиционните

китайски концепции. През 1930 г. той прави извод, че Исус става Христос, обещавайки на юдеите националната им независимост.

Мисионерите оживено говорят за проблемите на китайската култура и спецификите на националния менталитет. Ако през XIX в. голяма част от тях се противопоставят на китайските традиции, изисквайки отричането им, то през XX в. се появява желание християнството да стане достъпно за схващане от китайците чрез познати за тях религиозни концепции.

Руската православна мисия в Пекин

Православната мисия в Китай възниква в началото на XVII в., когато Петър I активно се стреми да установи отношения с Китай, което е затруднено от изолацията на страната. Официална мисия е изпратена под предлог да се грижи за група пленени руснаци албазинци¹. До края на XIX в. освен мисионерските задачи, тя изпълнява и дипломатически поръчения, което много я натовава. Религиозната ѝ дейност цели да запази вярата на малка група хора, а не да извърши масова християнизация, което силно я отличава от другите мисии. Заради това, че албазинците все повече и повече се адаптират към китайската култура, свещениците трябва да разбират традициите на чуждия народ. Истинската мисионерска работа в Китай започва в началото на XIX в., когато албазинците напълно се смесват с китайците и православните мисионери започват да проповядват по примера на западните мисии, но Руската революция през 1917 г. съществено забавя дейността им.

Един от най-прочутите руски мисионери е Яким Бичурин (1777–1853) – основоположник на руската китаистика и първият руски китаист, станал известен на Запад.

---

¹ Потомци на руските казаци, заселени в граничещия с Китай град Албазин; в края на XVII в. градът е завоюван от китайците, а казаците са пленени и изпратени в Пекин.

Религиозната му дейност в Пекин обаче е много критикувана заради пренебрегването му на църковно-мисионерската служба.

През втората половина на XIX в. православието се разпространява извън столицата. Православните мисионери не следват примера на католиците, които, според тях, споделят само общи знания и развиват съблюдаване на обредите, правейки хората отделени от обществото. Православните

проповедници изучават разговорния китайски език, за да провеждат духовни разяснения, а също и писмения език, за да превеждат и съставят книги. Те отричат крайностите на католиците и са политически предпазливи. Принципът на проповядването обаче е сходен – използват концепцията на заместване на конфуцианството с християнство.

Заключение

Опитите за адаптация на християнството към китайската култура не са успешни. Несторианските мисионери, поради прибягването към будистки термини, изтриват границата между несторианското християнство и китайската религиозност. Силното приспособяване на учението им към китайската култура създава лоша представа за несторианците, а по-късно довежда до пълна деградация на учението и последователите му в Китай.

Основният метод на католиците е сближаването със съществуващите морални учения на конфуцианството и възстановяването на изгубения монотеизъм. Протес-

мантските мисионери се опитват, подобно на Матео Ричи, да намерят съюзник в китайската духовна традиция и да използват естествени за китайците понятия. Развитието от тях по-късно „социален евангелизъм“ обаче довежда до силно изкривяване на християнското учение. Православната мисия отначало няма за цел да проповядва на китайците, но когато започва своята дейност, тя използва концепцията за заместването на конфуцианството с християнство.

Все пак всяко едно направление допринесе много за развитието на науките в Китай (астрономия, математика, лингвистика, латинизиране на китайската транскрипция), полага основите на западната китаистика и на християнската религия в изолираната гържава. Но въпреки че всяка от мисиите постига успехи в своето дело, тази религия трудно се адаптира и не успява да стане „родна“ за китайците.

Библиография

- Дацьшан, В. Г. *Християнство в Китай: история и современность*. Калуга: Облиздат, 2007.
- Дубровская, Д.В. *Миссия иезуитов в Китае. Маттео Риччи и другие (1551–1775 гг.)*. Институт Востоковедения РАН, Москва: Крафт+, 2000.
- Духовная культура Китая: Энциклопедия*. Т. 1: Философия. Москва: Восточная Литература, 2006.
- Ломанов, А.В. *Християнство и китайская культура*. Москва: Восточная Литература, 2002.
- Ломанов, А.В. „Раннехристиянска проповедь в Китай“. *Китайский благовестник*. № 1, 1999.
- Полетаева, Т. А. *Православная культура: История и традиции*. Часть 2. Москва: Юрайт, 2008.

Основни даоистки трактати в древността

Борис-Михаил Ваклинов

Увод

Даоизмът е едно от основните философски и впоследствие религиозни направления на Китай. Играе основополагаща роля за формирането на китайската идентичност, наравно с конфуцианството. В настоящата работа ще бъдат разгледани основните трактати, свързани с даоистката мисъл, най-вече през периодите Източна Джоу 东周 (770–221 г. пр. Хр.) и Хан 汉朝 (206 г. пр. Хр. – 220 г. сл. Хр.). Даоизмът се заражда вероятно и по-рано, но традиционно за начало се приема периодът Воюващи царства 战国 (480–221 г. пр. Хр.). Това е период на размирици и постоянни войни между различни малки и големи държави. Тогава започват множество обществени реформи, които довеждат до създаването на интелектуална прослойка на бивши военни *шъ* 士. Именно те създават различните философски и мисловни школи в тази епоха на духовна криза.

Основната концепция, с която боравят даоистите, е тази за Пътя *Дао* 道. За тях това е водещата сила, която стои зад всичко. През този период най-популярни са така наречените „доктрини на безсмъртните“, които присъстват в много трактати (Wang 2004: 9). Те са базирани на *сиен* 僊, които са шамани и гагатели със свръхестествени способности. Към тях се приписва и една от легендарните мистични личности на китайската митология – Фуси 伏羲 (2852–2738 г. пр. Хр.) (Куцарова 2019: 15). В днешно време този период на даоизма се среща под наименованието *даодзя* 道家, което като термин се появява по-късно – през времето на династия Хан, и се отнася към философиите на

Лаогзъ и Джуангзъ. Преди това името на движението е Хуан-Лао 黄老 – хуан – от „Жълтият император“ Хуанди 黄帝 и лао от Лаогзъ 老子.

Лаогзъ и трактатът „Даогъдзин“

Лаогзъ 老子 (букв. *старият учител*) живее в периода VI–IV в. пр. Хр. Той е една от най-противоречивите фигури в класическата история на Китай. Традиционно е представян като основоположник на даоистката школа – *даогзъ* 道家, съставител на трактата „Даогъдзин“ 《道德经》 (букв. *Учение за Пътя и Природната дарба*). Една от легендите за него твърди, че е заченат от падаща звезда и преди да се роди живее 80 години в утробата на майка си. Ражда се стар, с брада, мустаци и гълга, бяла коса. В друга такава история се казва, че живее толкова много заради самокултивацията, която постига приживе (Allen & Hu 2005: 11). При работа с толкова антични личности и трактати би било добре да разграничим фактите от нещата, които са останали като твърдения, но няма как да бъдат доказани научно. В днешно време мненията за Лао Дзъ се разделят на две – от една страна са тези, които вярват, че той наистина написва „Даогъдзин“ и е истинска личност, и от друга – тези, които смятат, че е митична фигура, измислена по-късно от последователи на даоизма. В следващите редове ще бъде направен опит да бъде разплетена тази мъгла относно съществуването му.

Първите сведения за Лаогзъ и за неговия живот могат да бъдат открити в книгата „Записки на великия историк“ 《史记》, писана от Съма Циен 司马迁 около 85 г. пр. Хр по времето на династия Хан. Там срещаме пасаж от глава 63 на книгата със заглавие „Биографии на Ханфей и Лаогзъ“ 《老子韓非列傳》, където Лаогзъ е представен с псевдоним Ър 耳 и фамилно име Ли 李, който работи като писар в архивите на Джоу (Nienhauser 1994: 21). В същата тази глава е написано, че Конфуций отива при него за съвети относно

но добродетелите. На това Лаодзъ му отговаря: „тези, за които говориш, са вече изгнили – хората и техните кокали. Останали са само техните гуми. Чувал съм, че умелият търговец има дълбоки складове, които изглеждат празни, а благородният човек е пълен с добродетел, но изглежда глупав. Остави своите арогантни желания и ненужна амбиция, те не са от полза за теб. Това имам да ти кажа и нищо повече“ (Nienhauser 1994: 22). Лаодзъ култивира Пътя 道 и добродетелта 德. Неговите учения насочват към избягването на слава. В следващия пасаж от книгата се разказва за това как след като решава да напусне Джоу, на прохода го спира префектът, който го моли да напише книга със своите учения. Така Лаодзъ написва книга за Пътя и добродетелта, дълга около 5000 знака, след което напуска тези земи. Никой не знае къде умира.

Според последни данни трактатът „Даодзъзин“ е по-скоро колективен труд (Kaltenmark & Ames 1998). За самия трактат се знае, че е превеждан почти колкото Библията, в много случаи от автори, които не знаят китайски език (Kirkland 2004: 52–53). Дори на български език има различни издания. Това се дължи донякъде на структурата на самия текст, с който разполагаме днес. Той е резултат от различни изменения през хилядолетната история. Структурата на произведението представлява поредица от римувани и ритмувани стихове, сбити и пестеливи откъм съдържание, заради което е и трудно разбираем същностно. Както отбелязва Ан Чън в книгата „История на китайската мисъл“, текстът не прави изложение на философска мисъл в стихотворна форма, а постига това чрез „афоризми, метафори, необичайни асоциации, мълниеносни съпоставки“ (Ан 2001: 181). Съществуват над 40 различни преписа на „Даодзъзин“ от различни епохи, сред които има три главни версии на текста (Куцарова 2019: 19). В частична форма той съществува от около 300 г. пр. Хр. Интересно е да се отбележи, че текстът, който е използ-

ван най-много, особено преди 70-те, е по-късна версия – така наречения „Даодъдзин на Уан Би“, писател, живял през 226–249 г. Чак през 70-те години на миналия век след археологически разкопки в Мауангуй 马王堆, провинция Хунан, са открити фрагменти, писани върху коприна през 200–170 г. пр. Хр. Най-значимото откритие обаче е това от 1993 г. в селото Гуодиен, провинция Хъбей (Kirkland 2004: 53–54). Намерени са бамбукови гъсчици с датировка 300 г. пр. Хр., на които има откъси от текста, който днес наричаме „Даодъдзин“. Към момента това са фрагментите, които учени-те колективно приемат като най-близки до „оригинала“.

Джуангъ

След Лаодзъ най-влиятелният даоистки философ е Джуангъ 庄子. Според традиционните представи текстът с име „Джуангъ“ е написан от даоистки мислител с име Джуан Джоу 庄周, живял в княжество Сун 宋 (369–286 г. пр. Хр.) или в княжество Мън 蒙 (Nienhauser 1994). Той се опира на ученията на Лаодзъ, създавайки текст с над 100 000 знака и 33 глави, в този случай написани под формата на кратки истории алегии (Nienhauser 1994). Отново, както при Лаодзъ, ще забележим, че информацията относно тази личност е оскъдна. Единствените биографични данни за него са в „Записки на великия историк“ на Съма Циен в същата глава 63, в която е описан и Лао Дзъ (Ан 2001: 108–109). В „История на китайската мисъл“ Ан Чън следва теорията, според която текстът е разделен на 3 основни части – първите седем „вътрешни“ глави, които традиционно се приписват на самия Джуан-гъ; „външните“ глави от 8 до 22 са разнородни, вероятно писани по-късно. Същото се отнася и за последните (от 23 до 33), които са още по-смесени и разнородни (Ан 2001: 109). Изследователи китаисти, като Ангъс Грегъм и Ан Чън, поставят текста „Джуангъ“ преди този на Лаодзъ като ред на написване, противопоставяйки се на традиционната подредба (Ан 2001: 107). В случая

правилен отговор няма, тъй като е напълно възможно дори днес да бъдат открити фрагменти, които биха променили историята.

С написването си текстът „Джуангзъ“ създава нов жанр в китайската литература – модел, по който впоследствие биват написани и други произведения. Формата на текста, с 33-те глави датира от около III век от нашата ера. В текста присъстват и истории, свързани с така наречените „доктрини на безсмъртните“, които Джуангзъ нарича *шънжен* 神人 – „божествен човек“ (Wang 2004: 9). Тези доктрини вероятно са една от причините, поради които даоизмът оцелява по време на династия Цин, когато са изгорени много документи на други учения, като конфуцианство и моуизъм.

От философска гледна точка Джуангзъ обхваща много важни теми за развитието на китайската мисъл. Една от основните е тази за относителността на езика. Казва, че „езикът не може да ни каже нищо за естествената природа на нещата“, поради факта, че той поставя не само наименованията, които даваме на нещата, но същевременно и самите неща (Ан 2001: 115). Ан Чън впоследствие прави сравнение между парадоксите на Хуей Шъ¹ и Джуангзъ, като Хуей Шъ твърди, че единственото достоверно нещо е езикът. Срещу това твърдение е поставен откъс от глава 17 на „Джуангзъ“, който звучи така:

„С жабата от кладенеца не разговаряй за морето – нейната граница е само отворът на кладенеца. С буболечката не приказвай за зимата – тя познава само своето годишно време. С ограничен човек не разговаряй за пътя (Дао), той е обвързан от онова, на което са го учили“ (Беливанова 1980: 263).

С тези думи Джуангзъ иронизира относителността на нещата и посочва, че „Дао открива радикално противоположна перспектива, несъизмерима с нашето обичайно,

---

¹ Философ логик, приятел на Джуангзъ, по-късно класифициран като част от школата на формите и наименованията *синминдзя* 形名家.

обикновено схващане за действителността“ (Ан 2001: 114). Освен езика, Джуангзъ поставя под съмнение познанието, именно защото то (познанието) трябва да се опре върху нещо, за да е точно, но това, върху което трябва да се опре, е преходно, безпределно.

В дискусии между различните философски школи Джуангзъ не взема страна, защото разбира, че няма причина да дава право само на едните. Казва, че тяхната достоверност няма как да бъде потвърдена, защото не е ясно дали самият разум е разумен (Ан 2001: 119). Има един много известен парадокс, който присъства и в „Даогъдзин“, който Джуангзъ използва, а именно: „Който знае, не говори; който говори, не знае“.

Философията на Джуангзъ е обект на множество изследвания и е изключително всеобхватна за времето си. Този анализ служи само като въведение в основните мисли и посоки на това произведение и по никакъв начин не може да бъде изчерпателно.

Лиездзъ

„Лиездзъ“ е трактат, също включен в даоистките класики от *даодзя* 道家, традиционно приписван на майстор Ли 列, живял по времето на Джуангзъ. В днешно време вече е всеобщо прието, че текстът е писан по-късно – към IV в. сл. Хр. (Граһам 1994: xii). Въпреки късната датировка, историите, приписани на Лиездзъ, който язди вятъра, са важна част от даоисткото наследство.

Текстът се състои от осем глави, като всяка глава се концентрира върху определена тема. Освен главата за Ян Джоу, останалите седем изграждат един от най-важните класически даоистки документи след „Даогъдзин“ и „Джуангзъ“. Това, което прави „Лиездзъ“ по-различен от предните два трактата, е, че е една идея по-разбираем и би послужил като най-добро въведение за хора, които не са запознати с даоизма (Граһам 1994: 1). Въпросната глава за

Ян Джоу има различен тон от останалите и много теоретици вярват, че е писана от друг човек. В нея се разказва за възможността за „хедонистично“ общество, в което всички човешки желания могат да бъдат задоволени. Основната теза е, че тъй като животът е кратък, човек трябва да се наслаждава на музика, жени, хубави грехи и вкусна храна (Graham 1994: 135). „Приживе се отличават един от друг умните и глупавите, знатните и незнатните; а в смъртта са еднакви по това, че всички издават смях и се разлагат, гният и изчезват“ – гumi на Ян Джоу от осма глава на „Лиедзъ“ (Беливанова 1980: 135). Като изключим тази глава, останалите напомнят и по структура, и по идеи най-вече на „Джуандзъ“, особено втората глава, в която половината текст е взет от там. Макар да си приличат, трактатите имат различен стил, най-вече защото „Лиедзъ“ напомня традиционна проза, докато „Джуандзъ“ може да бъде класифициран по-скоро като римувана проза, с известна доза поетичност (Graham 1994: 12).

Фалшификат или не, „Лиедзъ“ си остава важен трактат за културното наследство на Китай, който и до ден днешен е класифициран като част от класиките на даоисткото наследство.

Извод

Това, което може да бъде казано в заключение, е, че тези три трактата, макар и не напълно доказуеми в своята автентичност и авторство, съставят това, което днес наричаме класически „даоизъм“. Освен тях съществуват и много други, но тези са основните и най-важните. Самото название даоизъм – *даодзя* 道家, както се разбира, се появява по-късно, при коментарите на един писател от династия Хан. Докато концепция за пътя съществува във всички учения в древен и средновековен Китай, а и до днес.

Разбира се, важно е да се каже, че всяко учение в Китай съдържа различни нюанси на Дао и твърди, че неговото тъл-

куване е най-правилно. Това, което прави даоизма различен, е, че в търсенето на Дао даоистите не измислят строги правила, по които хората да се водят, а казват, че човек трябва да е свободен, за да долови същественото, невидимото. Усвояването на Дао е опит, който не може да бъде предаден с думи, нито да бъде изразен. В известен смисъл един даоист не може да се нарече и точно философ, защото не използва рационални аргументи, а най-вече афоризми и поезия, които да отведат читателя до Дао.

Библиография

- Allen, William, Hu, Hsiao-Lan. *Taoism*. Chelsea House Pub, 2005.
- Cook, Scott. *China Review International*, vol. 9, no. 1, 2002: pp. 53–65., www.jstor.org/stable/23729531, 27.05.2021.
- Graham, Angus. *The book of Lieh-tzu*. New York: Columbia University Press, 1994.
- Hartz, Paula R. *Taoism. Facts On File*. New York, 1993.
- Kaltenmark, Max & Ames, Roger T. „Laozi“. *Encyclopedia Britannica*, 1998, <https://www.britannica.com/biography/Laozi>, 01.11.2022.
- Kirkland, Russell. *Taoism. The enduring tradition*. New York. Routledge, 2004.
- Nienhauser, William H., J. *The Grand Scribe's Records, VOLUME VII. The Memoirs of Pre-Han China by Ssu-ma Ch'ien*. Indiana University Press, 1994.
- Wang, Yi'e. *Daoism in China*. China Intercontinental Press, 2004.
- Ан Чън. *История на китайската мисъл*. РИВА, 2001.
- Беливанова, Бора. *Древнокитайски мислители*. София: „Наука и изкуство“, 1980.
- Кучарова, Теодора. *Даодъзгин. Трактат за пътя и природната гарба*. [Превод] София: „Изток-Запад“, 2019.

Учителят Мо и школата на моизма през периода Воюващи царства

Момчил Димов

По света са се появявали, развивали и изчезвали много цивилизации. От Британските острови до Япония, от Южна Африка до Скандинавия, в двете Америки и Австралия, дори по множеството острови в Световния океан, почти навсякъде на планетата Земя се е появявал човекът и е сътворявал форми на социално и политическо развитие. В днешни времена не спираме да намираме нови и нови следи от цивилизации, съществували преди хилядолетия, но въпреки това в приетата история има няколко установени общества, сформирали свои държави, които са станали основи на сегашния свят: Вавилон, Египет, Шумер, Асирия, Древна Елада, Рим, Китай, Индия, Персия. Макар всяка от тях да е поела своя път в линията на времето и да е оставила своя отпечатък върху живота на хората днес, малко са тези, които все още прогължават да съществуват. Една от тях е китайската цивилизация. Най-ранните открити човешки останки в региона, който тя обитава, датират отпреди 1 700 000 години и принадлежат на т. нар. *Юанмоуски човек* 元谋人. Но можем да говорим за държавно образование едва след второто хилядолетие преди Христа с основаването на династия Ся 夏朝 от 2070 г. пр. Хр до 1600 г. пр. Хр., а първата документирана династия е Шан 商朝, която управлява от приблизително 1600 г. пр. Хр до 1046 г. пр. Хр. Следва периодът на династия Джоу 周, който обхваща времето между 1046 г. пр. Хр. до 256 г. пр. Хр.

Периодът на Воюващите царства

През 476 г. пр. Хр. започва периодът на Воюващите царства 战国时期, втори период от династия Източна Джоу 东周, който се характеризира с голяма политическа разпокъсаност. Старият съюз на градовете, управляван от аристокрацията на династия Джоу 周朝, е заместен от система на териториални гържавни формирания, основани от монарси, които не срещат съпротива, и които ръководят голям брой зависими длъжностни лица (Wu 2008: 687). Светът в района на Китай по време на Воюващите царства е доминиран от 7 основни гържави – Йен 燕, Ци 齐, Уей 魏, Джоу 赵, Хан 韩, Цин 秦, Чу 楚, макар още няколко по-малки политически формирания да просъществуват през по-голямата част от периода (Li 1985: 261–268). Тези гържави се опитват да запазят своята независимост или отчасти да придобият контрол над другите (Johnston 2013).

„Записите, които съдържат информация за политическата история от онзи момент, са практични и повлияни от произхода си. Те са посветени на политиките, философиите и действията на онези, които активно участват в създаването на нови гържави, като [записите] защитават въпросните действия и философии, представяйки ги като изключително ефективни. По този начин текстовете създават група от идеализирани роли, които представляват гържавната форма на управление през периода на Воюващите царства: монархът, министърът на реформите, командващият армията, убеждаващият или дипломатът и накрая представител на някоя школа. Всяка една от тези роли е създавала свои отличителни текстове, като остатъците от тях, както и свързаните с конкретни роли открити останки, свидетелстват за социалния и политическия свят на Воюващите царства“ (Lewis 2008: 587). Разглеждането на основните школи като съставна част на процесите в обществото е важно, за да бъде разбран пе-

риода и да се отбележат последиците, които различните учения имат върху обществото.

Историята на школата на моузма и книгата „Могзъ“

В настъпилния политически и социален хаос по време на периода Воюващи царства много и различни личности се опитват да възворят ред в обществото. Било то посредством директен контрол над хората или със създаването на нова система, типично за всеки подобен период в човешката история, възникналите течения и вярвания са много и разнообразни. Разбира се повечето тръгват от един основен първоизточник, достигат някакъв ограничен успех и не след дълго замират или стават твърде незначителни. Малко са тези, които се съхраняват по-дълго от живота на техния творец, а още по-малко са оставили траен отпечатък върху живота на тогавашния и впоследствие и на днешния свят. Примери за такива можем да посочим конфуцианството, моузма и даоизма. „Това, което е сигурно, е, че учителят Мо и неговата школа имат основна роля по време на разцвета на китайската философия от VI до III век преди Христа. Мозмът представлява първата и най-директна опозиция на конфуцианството, представено в „Беседите“ 《论语》“ (Johnston 2013: xvii-lxxxii).

Създателят на моузма – учителят Мо: произход и живот

Животът и произходът на учителя Мо 墨 (Могзъ 墨子, Мо Ди 墨翟) са доста неясни. За родно място е прието, че е същото като това на Конфуций 孔夫子 – царство Лу 魯, като основната подкрепа на това твърдение се съдържа в книгата „Могзъ“ (Johnson 2013: xvii-lxxxii). Все пак има други мнения по въпроса, напр.: „Учителят Мо е от царство Сун 宋, източно от царство Лу 魯“ (Johnston 2013: xvii-lxxxii).

Относно датирането на раждането и смъртта му отново има много неизвестни. За ориентир се ползва главата „Диалози“ в книгата му, където той разговаря с различни

исторически личности, най-вече с управници, чиято датировка е по-добре уточнена. Все пак е прието, че е живял през по-голямата част на V в. пр. Хр. Различни учени дават различни дати: според Сун Ижан – 468-376, според Ху Шъ – 500/490-426/416; според Циен Му – 479-381, според Фън Йоулан – 473-390; според Фан Шоучу – 490-403. Разликите очевидно са гребни и всички подкрепят твърдението, че е животът му е дълъг. Най-вероятно живее след Конфуций (551-479 г. пр. Хр.), тъй като голяма част от ученията на учителя Мо засягат доктрините му. Също така би трябвало да живее преди късните конфуцианци – Мъндзъ 孟子 (372-289), който ясно изразява опозицията си срещу учителя Мо, и Сун Цин (Сундзъ 孫子, 298-238), който отделя голямо внимание на критиката си срещу моистките практики. Възможно е отчасти животът на Могзъ да се припокрива с живота на Конфуций (както се твърди в „Записките на великия историк“ 《史记》) или с този на Мъндзъ 孟子 (Johnson 2013: xvii-lxxxii). Също така четем: „Между смъртта на Кундзъ (Конфуций) и раждането на Мъндзъ 孟子 е кариерата на Могзъ 墨子 (около 480-390)“ (Nivison 2008: 759).

Неяснота и дебати има дори относно самото име на философа. Най-широко разпространеното мнение е, че Мо 墨 е неговото фамилно име, а Ди 翟 е малкото му име („Дзъ“ 子 се използва в значението на „учител“, „философ“), докато други смятат, че двата йероглифа („Мо“ и „Ди“) представляват описателно име (Johnston 2013: xvii-lxxxii).

Сведенията относно произхода на учителя Мо също са оскъдни. Дори информацията в основните исторически извори не е достатъчна. Това е видно от изключително краткото и грубо описание за него в „Записките на великия историк“ 《史记》, което представлява важен източник на информация за китайската история преди периода на династия Хан 汉朝 (206 г. пр. Хр. - 220 г. сл. Хр.). Въпреки че в този труд други философи са представени далеч по-подробно, за Могзъ се казва само следното: „Що се касае до Мо

Ди, той беше велик офицер в Сун 宋. Владееше изкуството на отбраната и бе умерен в действията си. Някои казват, че е живял по времето на Конфуций, други – че е по-късно“ (цит. по Johnston 2013: xvii-lxxxii).

Най-разпространеното твърдение, особено в Западния свят, е, че той произхожда от занаятчийската класа. Това може да се види от документация с техническа информация и инструкции за изработка на различни устройства и приспособления, включително такива за отбрана на градове. Освен това, когато учителят Мо отива при Хуейуан в царство Чу (楚惠王), за да му направи предложение, последният не го приема, вероятно заради ниския му социален статус. Друго доказателство е непретенциозният и неподправен начин на написване на книгата му „Модзъ“. Тази липса на стил показва, че авторът не произлиза от образованата класа. Противно на това обаче трябва да се вземат предвид два важни факта. Първо, въпреки стила на писане в „Модзъ“, учителят Мо изглежда запознат с доктрините на конфуцианството, както и с другите важни за неговото време литературни произведения (т. нар *Пет класики* – „Книга на промените“ 《易经》, „Книга на песните“ 《诗经》, „Книга на документите“ 《书经》, „Книга на ритуалите“ 《礼记》, „Пролети и есен“ 《春秋》), което е характерно за образованите хора. Второ, почти сигурно е, че в някакъв момент от живота си, той е назначен на важен пост от поне един владетел и както изглежда, също води живот на странстващ учител, като се е придържал към обноските на образованите хора (Johnston 2013: xvii-lxxxii).

В други източници се открива следната информация: „Той бил начетен човек, добре запознат с традицията на *Петте класики*. С изключение на кратък период от живота си, когато заемал висока обществена позиция, Модзъ прекарал повечето време в пътуване от една феодална държава в друга, с надеждата да намери престолонаследник, който да приложи ученията му на практика... Той преизвик-

вал респект най-вече заради това, че живеел много прост живот и бил учител, който се занимавал сериозно с ученията си“ (Mei & Ames 2017).

Предвид хипотезите за скромния му произход, има предположения, че „е занаятчия, умел в работата с инструмент“ (Hsiao 1979: 215). Други изследователи си позволяват госта по-конкретни предположения, като това, че е майстор колар, дърводелец или майстор на карети.

Джонстън прави описание на различните гледни точки относно попрището му: Фън Йоулан го описва като дърводелец, който се издига до ранга *шъ* 士¹¹; от друга страна има доказателства, че служи като съветник на владетели. Най-ярките доказателства за това са ролята му в царство Сун 宋 и сведенията, че пътува до царство Чу 楚, за да опита да разпространи там учението си. В книгата „Могзъ“ се споменава, че участва в уреждането на свои ученици на високи постове (Johnston 2013: xvii-lxxxii).

Книгата „Могзъ“

Моизмът, подобно на много други учения в Китай, се базира на идеите на един основен учител проповедник. Формирането на философските школи в страната в древността следва следната нишка: този учител започва да изразява вижданията си относно определени теми, като по този начин събира свои последователи, които от своя страна продължават разпространението на учението. Конфуцианството и моизмът са двете единствени школи, които се развиват на основата на продължителни срещи на учителите с групи от последователи. Всички други са изцяло на основата на текстови предания, обединени по името на учителя-основател (Lewis 2008: 591). Много школи имат жизнен цикъл, приключващ с този на създателя си, и поради тази причина често има практика натрупаното

---

¹ Прослойката на интелектуалците, формирала се през периода на Източна Джоу. Преди това названието се отнася до военна прослойка.

знание да се записва за бъдещи ученици. Това позволява нови учители да бъдат обучени, за да събират още последователи. Същото може да се каже и за школата на Могзъ, чиито идеи са систематизирани в книга, носеща неговото име. Не е ясно чие дело е събирането им в сборник: „Никои конкретно не може да бъде посочен за автор на някоя от частите на книгата „Могзъ“, дори самият философ. Творбата е съставена и събрана в едно от неизвестен брой автори в периода между края на V и началото на III век пр. Хр., като дори може да се говори и за по-късен период, за което се съди по частта „Отбрана на града“. По всичко личи, че петте части са писани от различни автори“ (Johnston 2013: xvii-lxxxii).

Пълната книга „Могзъ“ съдържа 53 глави (篇). За сравнение, в „Хан шу“ 《汉书》 („История на династия Хан“) са споменати много повече – 71. 53-те глави са разпределени в 15 книги (卷). Общоприето е разделянето на творбата на 5 основни части според това за какво се говори в тях: „Епитоми“, „Основните доктрини“, „Диалектика“, „Диалози“, „Отбрана на града“.

Школата на моузма

Мозъмът като школа поставя десет основни принципа, разделени в пет групи, които представляват основните идеи. Петте групи са:

- Любов към всички хора, без да се взема под внимание произходът на другия, какви са социалният му статут и професията му; тази любов се проявява като изгода за всички страни;
- Установяване на многостепенна, йерархична административна структура с подбор, основан на моралната стойност, равни начала за всички, както и на единност в основните вярвания между всички – от императора, т.нар. Син на Небето, до обикновените мъже и жени;

- Вярва, че Небето и призраци и духове са способни да наблюдават човешките дейности и да реагират като възнаграждават добротата и наказват злото;

- Политика на сдържаност и умереност при използването на ресурси и богатство;

- Отхвърляне на идеята за предопределеността като инструмент в живота на хората.

От своя страна 10-те принципа са:

- Издигане на ценността на уменията и способностите: принципът е да се поощряват тези, които са достойни и способни, и да се отстраняват от постове онези, които не са. Тогава държавата ще постигне богатство, голямо население и стабилен ред. Това – някой да е достоен – е морална стойност, определена според *и* 义 (правилно действие, следване на морала, справедливост, чест). Обосновката на принципа на издигане на тази ценност обаче е нейната *ефикасност*, а не способностите и уменията сами по себе си. Доказателствата, приложени от учителя Мо, идват от исторически примери за мъдри владетели, които насърчават хора, които са от нисък социален клас, но са с достойни качества и са от полза за империята.

- Идеята за единството: принципът е, че обществото трябва да бъде обединено посредством единство или уеднаквяване на вярванията и идеите, най-вече тези за етичните правила, които да обхващат всички социални пластове. Това се постига чрез йерархичност, като лидерите силно се придържат към идеите и поддържат единството сред населението чрез награди и наказания, определени съответно от общ кодекс или по друг начин. Мотив за това е *ефикасността*, а обосновката също е на база на исторически примери.

- Универсална любов: принципът е, че за истински хармонично общество, хората трябва да се обичат без пристрастност или дискриминация и че тази любов трябва да бъде универсална – *дзиен ай* 兼愛. По същество това е

израз на *жен 仁* (любов, доброта, хуманност и доброжелателност) – понятието обхваща всички и се проявява на практика от всеки, стремящ се да облагодетелства другите и себе си. Целта отново е *ефикасност*. Учителят Мо отхвърля, че е трудно да бъде постигната универсална любов, като предоставя исторически примери за владетели, които убеждават населението чрез единство да постигне трудни цели. Начинът, по който се постига това, е чрез награждаване и похвала на онези, които практикуват всеобщата любов и наказание на инакодействащите.

- Осъждане на войната, чиято цел е нападението: принципът е да се избягва напълно всяка форма на война, различна от отбрана на гържавата, или наказателни кампании срещу онези, които заслужават наказание в конкретни случаи. Оправданието е на морална основа: ако убийството на един човек е грешно, то със сигурност убийството на повече хора във война с империалистични цели е много по-лошо и е в противоречие с *жен 仁* и *и 义*; войната е вредна за обществото, ненужно прахосване на хора и ресурси, не носи полза на Небето, призраците, духовете и дори на обикновените хора, а точно обратното – носи само щети.

- Умереност в употребата на материалните ресурси: принципът е прост и вечно приложим: ресурсите се използват за подsigуряване на обществото с жилища, облекло, транспортни средства и материали за защита, като то трябва да е сведено до осигуряването на най-необходимото. Не бива да има прекомерни преработки и излишни загуби. Вследствие на тази доктрина хората няма да бъдат претоварени с труд и тежки данъци. Отново оправданието е *ефикасността* и доказателствата идват от исторически примери.

- Умереност при ритуалите за погребения: това по същество е специален случай, при който се изисква умереност в употребата на ресурси. Сложни погребения и продължителни периоди на траур, които са типични за конфуцианците,

са прахосване на ресурси и са в противоречие с жен 仁 и и 义. Учителят Мо предоставя примери за странни и нежелани практики, които погрешно са станали считани за съответстващи на и 义. Той също така дава свои лични инструкции как да се провеждат погребенията и траура.

• Небето като Основен водач: Небето има идеи и планове за света и жителите му: и 义, жен 仁 и *дзиен ай* 兼愛 трябва да бъдат практикувани навсякъде без пристрастност. Прилагането им трябва да се извършва от лидери на всички нива на обществото от Небесния Син (владетеля) надолу. Ако Повелята на Небето се реализира, тогава обществото като цяло ще върви по пътя на хармонията и отделните държави по всяка вероятност ще бъдат проспериращи и в тях ще царят ред. Небето се счита за способно да разпознае дали намерението му се осъществява и е в състояние да възнагради с благоприятни природни обстоятелства, като добра реколта и плодовитост на домашните животни, както и с отсъствие на болести, епидемии, глад и други естествени бедствия. В същото време на неспазването на заветите се отвърща с обратното. Учителят Мо приема Повелята на Небето за *стандарт*, по който да се преценяват лоялността на управлението и поведението на отделните хора. Подкрепящи доказателства се предоставят от исторически примери.

• Вярата в добри и зли духове 鬼神²²: тежкото време (в политически и социален аспект) се дължи на загубата на и 义, която от своя страна е причинена от липса на вяра в съществуването на духове, представители на Небето, които могат да възнаградят добрите дела и да накажат лошите. Учителят Мо предлага три вида доказателства за тяхното съществуване: ушите и очите на хората; действията на мъдрите царе по отношение на жертвоприношения на духове; и ролята на духовете в свалянето на лошите владетели (по-специално на Дзие и Джоу). В пог-

---

²² Гуей 鬼 са зли духове; понятието шън 神 се отнася до добри духове.

крепа на идеята за вяра в духове учителят Мо твърди, че никои никъде не може да направи нещо, за което те да не са наясно, и че никакви блага на смъртните не могат да предотвратят наказанията от тях. Той обаче казва, че дори да не съществуват, вярата в тях си струва, тъй като церемониите и жертвоприношенията обединяват хората в хармоничен колектив.

- Осъждане на музиката: това е специфичен аргумент в полза на умереността в употребата на ресурси. Учителят Мо не отрича, че музиката е приятна за ухото, но твърди, че е праросване на средства: първо, изработката на музикални инструменти и други атрибути, свързани с изпълненията ѝ, са разход на материали, които могат да се използват за по-важни неща; и второ, изработката на музикални инструменти и изпълненията отклоняват от правилните задачи както изпълнителите, така и публиката. Той дава два исторически примера от древните писания.

- Премахването на вярата в съдбата (фатализма): няма реални доказателства за съществуването на *съдба*, която да определя човешките дела. Освен това вярата в съдбата е в ущърб на правилното протичане на нещата, като е враждебна и за и 义, и за старанието по време на работа като цяло. Учителят Мо използва установената си концепция с критерии за оценяване, за да тества теорията на фатализма: човек трябва да изследва основата на всяка теория, нейния източник или произход и нейното приложение или практичност. Той прави извод, че в наблюдаванията на обикновените хора, в думите на управляващи или в действията на мъдрите царе няма основание за вяра в съдбата. Също така смята, че концепцията произхожда от жестоките и тиранични царе от *Трите династии* (Ся 夏朝, Шан 商朝 и Джоу 周朝), които я използват, за да обяснят своите падения, а е увековечена от бедните хора като извинение за тяхната бедност. Според Мо вярата в съдбата води до загуба на старание при вършенето на дела на всич-

ки ни ва в обществото, както и до готовност за приемане на неуспех и падение.

Според Джонстън основна цел на учителя Мо е да сътвори едно по-добре функциониращо и по-щастливо общество, особено на фона на тогавашния хаос, и както се вижда в последствие, това допринася за благо на всички (Johnston 2013: xvii-lxxxii). Главната цел на моизма е да се мобилизира всички ресурс, с който хората разполагат, и той да бъде вложен в увеличаване на броя на населението. Според Мозъ, когато човечеството последва 10-те принципа, то неизменно ще подобри своя живот. Правилото военното дело да се ползва само за отбрана ще премахне войните, а наличността на проговолствия за всички ще отстрани причините за тях.

Моизмът след периода Воюващи царства Период на забвение

Редица фактори могат да бъдат споменати, за да се обяснят упадъкът и изчезването на моизма. Грѐм вероятно е прав да предполага, че след обединението на Китай при династия Цин 秦朝 моистите и други представители на по-низшите социални класи изгубват политическото си влияние, което упражняват в по-малките гържави по време на периода Воюващи царства (Graham 1989: 34). Все пак основната причина вероятно е, че като социално и философско движение моизмът просто става неприложим. До управлението на династия Хан 汉朝 всички утвърдени аспекти от моистката мисъл са споделени с една или повече съперничаещи си школи. Техните основни етически доктрини до голяма степен са превърнати в конфуциански, дори и в изменен и несистематизиран вид. Основните елементи от политическата философия вероятно са споделяни между повечето мислители в тази посока, като тяхната основна линия, противопоставяща се на войната, се е оказала излишна и неоправдана с идването на обе-

гинението на Китай от династия Цин 秦朝 (221–207 г. пр. Хр.). След него моисткото движение запада, като в крайна сметка изчезва напълно към средата на Западна Хан 西汉 (206 г. пр. Хр. – 24 г. сл. Хр.). След като конфуцианството печели имперската благосклонност през 136 г. пр. Хр., Кунгзъ постепенно започва да бъде почитан като най-големия мъдрец в Китай. Могзъ и неговата школа изпадат в немилост и изгубват популярност, като техните трудове до голяма степен остават непочетени (Fraser 2020).

Преоткриването на изгубения моизъм

„Могзъ“ е предхански текст, който въпреки че доста дълго време е пренебрегван, все пак успява да се запази, макар някои глави да са изгубени (вероятно до 18 на брой), а и оцелелите претърпяват големи щети.

Малко е известно какво се случва с моистката школа в периода от 2000 години – между установяването на династия Цин 秦朝 и първото модерно издание на „Могзъ“, съставено от Би Юен и публикувано през 1783 г. За най-старото споменаване на школата може да се счита включването на моизма в „История на династия Хан“ 《汉书》 от 111 г. След това е коментарът на Гао Йоу в „Пролети и есени на господин Лю“ 《吕氏春秋》 (около 210 г.): „Могзъ с фамилия Ди бил човек от царство Лу и написал книга от 72 части (篇)“. Следващото споменаване е в предговора на коментара на Лу Шън относно главата „Диалектите“ около 300 г., който е запазен в „История на династия Дзин“ 《晋书》. В „История на династия Суей“ 《隋书》 има кратко споменаване на труд от 15 книги (卷), „събрани“ от великия воин (大夫) Мо Ди (Johnston 2013: xvii-lxxxii).

Възстановен и запазен е в четирите ръкописа от династия Мин, а в последствие върху него работят редица учени от династия Цин и след това. Двата най-важни от тях са даоистките „Съкровищницата на Дао“ 《道藏》, датиращ от 1445 г., и текстът „Тан Яочън“ от 1554 г. Тези ръкописи са

използвани от учените по времето на династия Цин за създаването на подробния им труд (Johnston 2013: xvii-lxxxii).

Заключение

Макар жизненият цикъл на моузма да приключва още преди идването на новата ера, той остава важна част от историята на китайските култура и философия. Въпреки поражението му при съперничеството с конфуцианството за основна социална доктрина, моузмът неизменно е една от основите, върху която са се формирали принципите на китайското общество и въпреки отдалечеността ни от неговото време, влиянието му е видимо и днес.

Библиография

- Fraser, Chris. *Mohism*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2020 Edition). E. N. Zalta (Ed.). <https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/mohism>, 26.05.2021.
- Graham, A. C. *Later Mohist Logic, Ethics and Science*. Hong Kong: Chinese University Press, 1978.
- Hsiao Kung-chuan. *A History of Chinese Political Thought*. (F. W. Mote Transl.). Princeton: Princeton University Press, 1979.
- Johnston, Ian. *The book of Master Mo*. London: Penguin Group, 2013.
- Lewis, Mark Edward. Warring States: Political History. In: *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 BC*, Loewe, M, Shaughnessy, E.L. (Eds.), Cambridge University Press, 2008: 587–651.
- Li Xueqin. *Eastern Zhou and Qin civilization* (K. C. Chang Transl.). New Heaven, Conn.: Yale University Press, 1985.
- Mei Yipao, Ames, Roger T. *Mozi*. – Encyclopedia Britannica, 15 Jun. 2017, <https://www.britannica.com/biography/Mozi-Chinese-philosopher>, 26.05.2021.
- Nivison, David Shepherd. The Classical Philosophical Writings. In: *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 BC*, Loewe, M, Shaughnessy, E.L. (Eds.), Cambridge University Press, 2008: 745–813.
- Wu Hung. The Art and Architecture of the Warring States Period. In: *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 BC*, Loewe, M, Shaughnessy, E.L. (Eds.), Cambridge University Press, 2008: 651.

Култът към планината Тайшан в древността – история и развитие на ритуалите *фъншан* и каменните надписи в планината до падането на династия Източна Хан (220 г. сл. Хр.)

Дарина Гъркова

Поради неповторимата си културна и историческа значимост планината Тайшан 泰山 е безспорен първенец сред китайските свещени планини, които заслужава детайлно историческо разглеждане с цел опознаването на хилядолетното развитие на древния китайски мироглед и произлезлите от тях религиозни практики. Тя се намира северно от град Тай-ан 泰安 и южно от столицата на провинцията Шандун 山东省 – гр. Дзинан 济南, а най-високата ѝ точка – Върхът на Нефритения император или Юхуан гин 玉皇顶 – се издига на 1532 м. надморска височина. През 1987 г. е включена и в списъка на световното наследство на ЮНЕСКО с оглед на дългата си история на величие, многобройните си храмове и павилиони¹ и изключителните императорски каменни надписи 泰山石刻, които разказват за неповторимата история на древен Китай.

Култът към планината Тайшан описва курса на развитие на китайската идентичност в контекста на религиозните схващания на древния китаец, особено значими за познаването както на древните, така и на съвременните китайски гържавност и общество. Ритуалите, провежда-

---

¹ Китайските павилиони са градински беседки в китайски традиционен архитектурен стил, които осигуряват сянка и място за почивка. Често се намират край храмове и в паркове.

ни от императорите от древността, и свързаните с тях каменни надписи са неизменна част от старата история на култа. Те представят нагледно разбиранията на владетелите и техните приближени за преклонението пред божествата, важността от отдаването на почит на предците, стремежа към безсмъртие, съмненията за императорското достойнство и други интересни факти, даващи цялостна представа за образа на всеки отделен император и неговите личностни характеристики. Затова именно проследяването на култа към планината Тайшан в зората на китайската история би отвело до адекватно ориентиране дори и в съвременната култура на Китай, което от своя страна ще допринесе за висока ерудираност в сферата на китайската цивилизация и нейните характеристики.

I. Въведение в култа към планините и към Тайшан

По време на династия Ся 夏朝 (ок. 2070–1600 г. пр. Хр) Тайшан е известна като планината Даї 岱 и лежи в границите на Цинджоу 青州 – една от 9-те провинции на древен Китай. В онези години култът към планините все още не е ясно изграден, но тогава е датирано основаването на почитта към предците, чиито образи постепенно се свързват с планините и по-конкретно с Тайшан. Оттам идва и първоначалното ѝ име Даї – горният елемент в йероглифа 岱 олицетворява предците (代: „епоха“, „поколение“), а долният изобразява планина (山: „планина“). Това създава трайна връзка между Земяното и Небесното царство в китайското съзнание, което е закодирано по-късно и в ритуалите *фъншан* в планината Тайшан (вж. част II). В тази мисловна система всеки може да просперира само чрез спечелването на благословията на духовете, а този, който постъпва несправедливо, никога няма да бъде благословен.

Този предмет е разгледан задълбочено в изследванията на Евелина Хайн.

„Смята се, че култът към планините като част от китайската цивилизация възниква в периода 6000–4400 г.

пр. Хр. В най-древните известни образци на китайската писменост – надписите, свързани с загателска практика 甲骨文 от времето на династия Шан 商朝 (прибл. XVII–XI в. пр. Хр.), се споменават не само множество обикновени планини шан 山, но и една особено стръмна и висока планина юе 岳 – централно място в контакта с Върховното божество² и в древния култ към Слънцето“ (Хайн 2019: 191).

„През следващата династия Джоу 周朝 (XI–III в. пр. Хр.) ядрото на култа към планините е вярата, че самите планини са божества, на които трябва да се принасят жертвени гарове, за да се гарантира благоволенieto им и да се избегнат бедствия, предизвикани от гнева им“ (Хайн 2018: 45).

„В писмени свидетелства, отнасящи се до този период, се споменават пет такива особено стръмни и високи планини³ – у юе 五岳, възприемани като символ на политическото и културно единство на териториите, управлявани от династия Джоу. Постепенно у юе се обвързват и с концепцията за цикличния ход на Петте добродетели⁴, въплътени в Петте първоелемента⁵ 五德终始说. В рамките на тази концепция Тайшан се асоциира с идеята за Изтока като по-

---

² Небето – предполагаемо става въпрос за 上帝 („Небесния“ / „Горния“ император).

³ Петте свещени планини в Китай: Тайшан 泰山 (1545 м.); Хуашан 华山 (2154 м.); Хъншан 衡山 в провинция Хунан 湖南 (1290 м.); Хъншан 恒山 в провинция Шанси 山西 (2017 м.) и Суншан 嵩山 (1494 м.).

⁴ Хуманност 仁, Благопристойност / Ритуалност / Етика 礼, Справедливост 义, Мъдрост 智, Вярност 信.

⁵ Китайската философия приема, че космическата енергия ци 气 се е съгстила и са се отделили светли и леки частици ян 阳 и тежки, твърди частици ин 阴. Взаимодействието на ин и ян пък ражда петте първоелемента (първостихии), които се явяват основа на всички материални неща и природни явления – това са вода, огън, дърво, земя и метал – и се характеризират със следните особености: дърво 木 – всичко, което расте и се развива свободно; огън 火 – всичко, което е горещо и има характеристики на лумване; земя 土 – основата за растеж и процеса на изхранване – тя е майка на всички неща; метал 金 – има способността да бъде претопяван и така служи за сваляне и изчистване или пък като стипца; вода 水 – всичко, което овлажнява, охлажда и тече надолу.

сока на изгрева и извор на живота. Така планината Тайшан вече е почитана като Източната свещена планина 东岳 и „Начало на муриагите⁶ неща“ 万物之始“ (Хайн 2019: 191).

Основополагащо знание за разбирането на сакралността на планината се крие и в етимологията на името, с което я познаваме днес, а именно Тайшан 泰山. „Значенията на йероглифа 泰 („спокойствие, стабилност, свободно развитие“ и др.), включен в името на планината Тайшан, демонстрират обвързаност с функциите ѝ на свещено място, а дори може да се каже, че „в смисловото поле на йероглифа прозират някои от предикатите на Свещеното: „могъщество, величие, благодат, безграничност“ (Хайн 2018: 69).

„През 221 г. пр. Хр. с обединението на Китай от владетеля на царство Цин, обявил се за Първ император на династията Цин 秦始皇帝, започва нов етап и в историята на Тайшан. В унисон с концепцията за цикличната проява на Петте добродетели (вж. бел. 4) и предопределената от това смяна на династиите, планината Тайшан, за която се вярва, че в нея се сливат двете енергийни противоположности *ин* и *ян* (вж. бел. 5), е избрана от Първия император за сцена на тържествените жертвоприношения към Небето и Земята *фън* и *шан* 封禪 (вж. Част II), които са символ на достойно изпълнения „Небесен мандат за управление“. Възраждайки този почти забравен по негово време ритуал, Първият император вдъхва нов живот на древните жертвоприношения, издигайки ги до статута на имперски култ, който впоследствие е практикуван векове наред и е отменен с правителствен декрет на вече републиканската китайска държава едва през 1928 г.“ (Хайн 2019: 191).

---

⁶ Муриадата се равнява на десет хиляди (стгр. *μῦριάς*, *mūriás*). В Китай числото 10 000 (万) невинаги обозначава точна бройка, а по-скоро се използва за метафорично изразяване на безпределност/ необятност.

II. История и развитие на ритуалите *фъншан* (封禪)

Вярването, че склоновете на планината Тайшан са наситени с многобройни природни сили, се оформят още през неолита, както някои твърдят въз основа на разпокъсани археологически доказателства. Няма съмнение обаче, че по време на династия Джоу 周朝 планината става център с богатата митология, към която мъгреци и императори от близо и далеч пътуват, за да отдават почит на Небето и на духовете на планините и реките. Древните представи, че планината е място, в което земните владетели могат да влязат в контакт със силни божества и с духовете на собствените си предци, в последствие се систематизират в два ритуала: тържествените жертвоприношения *фън* и *шан* (Harrist 2008: 221). Като ритуална форма на новата визия за обединена империя, те олицетворяват постигането на световно господство и всеобщ мир и обхващат огромни времеви периоди поради широко разпространеното вярване, че са изпълнявани от 72-ма митични императори от най-древни времена.

Фъншан представляват политическа генеалогия, серия от жертвоприношения, които създават гълга линия от публична власт, свързваща мъгрец с мъгреца през вековете – непрекъснато предаване, бележещо оцеляването на управлението и цивилизацията в света (Lewis 1999: 314). Предметите, ритуалните действия и молитвите, използвани в жертвоприношенията, варират при всяко извършване, но пространствената връзка между тях остава винаги една и съща: мястото на ритуала *фън*, посветен на Небето, е на върха на планината, а *шан*, посветен на Земята, се провежда на хълма Лянфу 梁父 или други малки хълмове близо до основата на планината.

Имената на божествата, почитани в жертвоприношенията, се променят с течение на вековете. Според древни източници императорът се изкачва по специално построени олтари от пръст и камък, за да предостави месо, вино,

нефрит, коприна и други дарове на двете основни божества и на имперските предци, които изграят ролята на свързващи или придружаващи божества – *пей* (陪), призвани да улеснят комуникацията между императора и царството на духовете.

Ритуалите включват четене на ритуални молитви, изгълбаване на текстове върху стели⁷ и запечатване и заравяне на гравирани плочи от нефрит, носещи съобщенията на владетеля до Небето и Земята. Голяма част от престижа и ритуалната тежест на жертвоприношенията се крият в тяхната рядкост: само шестима владетели успяват да ги извършат изобщо (Harrist 2008: 221).

Мистичността на *фън* и *шан* се увеличава от неизвестността на техния произход, която е проследена от Съма Циен 司马迁 (ок. 145–86 г. пр. Хр.) в гл. 28 от „Записки на историка“ 《史记》. Според Луис именно те действат като непосредствен тласък за писането му – Съма Циен заявява, че баща му не е могъл да придружи император Хан Уди до планината за извършването на жертвоприношенията, от което последват гняв и отчаяние, довели до смъртта му (Lewis 1999: 316). На смъртния си одър Съма Тан 司马谈 (ок. 165–110 г. пр. Хр.) разказва, че от техния род произхождат придворни историци и астролози още от древни времена и повелява на Съма Циен да поеме семейното призвание или традицията ще бъде загубена. Той отбелязва, че при изпълнението на *фън* императорът удължава хилядолетната линия на върховна власт. Съма Тан се надява да продължи тази традиция в своята хроника. Смъртта обаче попречва на плановете му и той разчита на своя син да предотврати прекъсването на историческите записи. Поставайки тази случка в центъра на своя разказ за мотивацията да

---

⁷ Стела (стгр. *στήλη*, *stela*) е каменна или гървена плоча, обикновено надгробна или възпоменателна, върху която най-често са изписани имена, титли и съобщения за значителни събития или важни закони, гравирани релефно или нанесени с боя.

напише „*Записки на историка*“, Съма Циен свързва жертвоприношенията *фъншиан*, своята семейна история, личната си съдба и делото на живота си като вариативни форми на един гълг – да предава постиженията на тези преди него на тези след него (Lewis 1999: 316). Според Луис това, че посочва *фъншиан* като „доказателство за славата на династия Хан“, е иронично – текстът му е слабо прикритата критика на решението Хан Уди да ги изпълни – още от началото започва с обяснения защо жертвоприношенията са извършвани толкова рядко (Lewis 1999: 316).

Като доказателство за историята на жертвоприношенията Съма цитира пасаж от „*Гуангзъ*“ 《管子》 – класическа книга от I в. пр. Хр., съдържаща писания на Гуан Джун 管仲 (720–645 г. пр. Хр.) от княжество Ци, останал като емблема за мъдрост в управлението на гържавата. Във въпросния текст Гуан Джун се опитва да убеди Ци Хуангун 齐桓公 (упр. 685–643 г. пр. Хр.) да се откаже от надеждите си да проведе жертвоприношенията в отсъствието на политически постижения или свръхестествени получби, които биха доказали достойнството му. Аргументите на Гуан Джун дават тласък на други съветници от по-късно време, които предупреждават владетелите да не провеждат ритуалите без да заслужават изцяло честта за това. Тази тема за съмненията на съветника относно достойнството на владетеля е толкова постоянна, че „дискусиите за причините да не се извършват ритуалите *фъншиан* са толкова изобилни, колкото и аргументите всъщност да се извършват“ (Harrist 2008: 221–222). Гуан Джун твърди, че жертвоприношенията са извършвани в древността от 72-ма владетели, въпреки че според Харист „това число (символизиращо пълнотата) изглежда е определено по-скоро от нумерологията, отколкото от историческия факт“ (Harrist 2008: 222).

Документирането на жертвоприношенията *фъншиан* започва с първия император в историята на Китай – Ин

Джън 嬴政 с имперската титла Цин Шъхуанги 秦始皇帝 (упр. 221–210 г. пр. Хр.). През 219 г., две години след големия му подвиг – обединението на Китай в централно администрирана империя, императорът започва поредица от инспекционни обиколки на новите си владения. Тези пътувания са направени по образец на митичния император Шун 舜⁸, за чийто живот се разказва в „Книга на документите“⁹. В допълнение към големите му приноси като регулацията на календара, уеднаквяването на смолистите тръби, използвани в ритуалната музика, и установяването на стандарти за мерните единици, император Шун прави инспекционни обиколки, които го отвеждат до планината Тайшан, където извършва редовни жертвоприношения (Legge 1861: 106–118).

Следователно светостта на ритуалите *фъншан* произтича от предполагаемото им извършване от Петимата императори (вж. бел. 8), но именно тази им древност и мистиката около императорите и техните подвизи очевидно попречва на много последващи ги императори (а също и съвременни учени) да установят как точно протичат ритуалите (Harrist 2008: 225). Когато Цин Шъхуан решава да извърши жертвоприношенията, той става нетърпелив заради противоречивите мнения на учените, които събира, за да го посъветват, и отхвърля всички. Той обаче продължава изкачването на планината и вероятно импровизира церемония по модел на други ритуали от този период. Подробностите обаче за ритуала му *фън* на планинския

⁸ Тримата повелители и Петимата императори 三皇五帝 са древни китайски митологични владетели и герои от периода ок. 2500–2100 г. пр. Хр. Според легендите Тримата повелители са полубогове, които помагат за създаването на човечеството и му дават важни умения и знания, а Петимата императори са велики мъдреци – примери за морални качества; император Шун 舜 е приемник на император Яо 尧 (Legge 1861: 106–118).

⁹ „Книгата на документите“ 《尚书》 / 《书经》 е една от петте класики на древната китайска литература. Тя е колекция от риторична проза, приписвана на фигури от древен Китай, и служи като основа на китайската политическа философия в продължение на повече от 2000 години.

върх, подобно на ритуала *шан* на хълма Лянфу, са запазени в тайна. Една от причините може да е именно това, че Цин Шъхуан няма понятие за това как да проведе *фън* и *шан* (като всички останали) и този факт трябва да бъде скрит. Но както предполага Съма Циен, императорът може да има други причини да пази в тайна подробностите за жертвоприношенията си – според него са извършени не само от преклонение към Небето и Земята, но и за да ускорят личното му търсене на безсмъртие (по Harrist 2008: 225).

Заедно с основната цел да демонстрира своя авторитет над крайбрежните провинции на владенията си, императорът се възползва и от възможността да разпита местни магьосници и геоманти¹⁰ за това как може да се срещне с безсмъртните, за които се казва, че живеят на островите в Източното море. Въпреки че в надписите на стелата на Цин Шъхуан (вж. част II) нищо не навежда към желанието на императора да постигне безсмъртие или лично превъзходство в смъртта чрез извършване на жертвоприношенията в планината Тайшан, според Харист тя е тясно свързана с търсенето на комуникация с безсмъртните и с култовете към свръхестественото в тази област на днешната провинция Шангун (Harrist 2008: 226).

Следващият император, който пътува до планината Тайшан, за да извърши ритуалите, е император Хан Уди 汉武帝 (упр. 140–87 г. пр. Хр.) от династия Хан 汉朝. Според Луис при неговите посещения връзката между ритуалите *фън-шан* в Тайшан и стремежът към безсмъртие е несъмнена (Lewis 1999:321). Вдъхновен от твърденията на магьосник, който му казва, че легендарният Жълт император 黄帝 и други владетели стават безсмъртни след извършване на жертвоприношенията, Хан Уди посещава планината Тай-

¹⁰ Геомантията (гр: γεωμαντεία - „гадаене на земята“) е метод за гадаене, който тълкува маркировки върху земята или шарки, образувани от хвърлени шепи пръст, скали или пясък. Най-разпространената форма на гагателска геомантия представлява тълкуване на поредица от 16 фигури, често базирано на астрологията. Геоманти са изгълнителите на този метод.

шан 8 пъти и извършва ритуала *фън* поне 5 пъти, за което говорят стиховете на съвременника му Съма Сянжу 司马相如 и на по-късно живелия поет от Северна Уей (V в. сл. Хр.) Джън Даоджао 鄭道昭. Последното голямо произведение на Съма Сянжу (за жертвоприношенията *фъншан*) представлява легитимиране на имперската власт чрез възхвали. То започва с проследяване на гревната история на ритуалите и цитира 72-мата митични императори, последвано от възхвала за добродетелта на династия Хан, която достига „всяко кътче на света, височините на небето, дълбините на Земята и най-малките животни“ (цит. по Lewis 1999: 321). Следва разказ за чудотворни животни и растения, които са се появили като Небесни знамения, потвърждаващи достойнството на владетеля и подбуждащи към извършването на ритуалите. Съдържа и реч, приписвана на Хан Уди, в която той провъзгласява как добродетелите му „падат като гръжд върху всички същества и носят магически полечби“ (нак там). Творбата завършва с призив към императора да извърши *фъншан*. След като това наистина се случва, Съма пише допълнение, драматизирайки силно събитието и включвайки празнично отбелязване на отговор от Небето, който всъщност обаче така и не е получен. Според Луис текстът създава паралелен свят на идеално управление, срещу което „историческата кариера на Хан Уди се оказва недостоен опонент“ (Lewis 1999:321).

Реалното протичане на ритуалите, извършени от Хан Уди, е изследвано от Харист. Месец след първото си посещение (след като приключва търсенето на информация за безсмъртните по крайбрежието) Хан Уди се връща в планината Тайшан. На 17 май 110 г. пр. Хр. той провежда предварителен ритуал *фън* в основата ѝ (по модел на други ритуали от неговото време), а след това се изкачва на върха и извършва същия ритуал, но този път в пълна тайна. Пог олтар, построен в основата на планината, императорът

заравя нефритена плоча, гравирана с текст с тайно послание, вероятно неговата молитва за безсмъртие. С това си действие той въвежда нов формат на култа в планината Тайшан: гравирани нефритени плочи са погребвани под олтарите в чест на Земята, докато публично изложени за всеобщо разглеждане са стели с надписи, адресирани към Небето (Harrist 2008: 227).

Това, което разделя многобройните изпълнения на ритуалите *фъншан* на император Хан Уди от тези на следващия владетел от династията Хан, е политически катаклизъм в историята на ранен Китай: временното прекъсване на династията Хан (Западна Хан 西汉) от Уан Ман 王莽 (45 г. пр. Хр. – 23 г. сл. Хр.) и неговата династия Син新潮, след което започва периодът на династия Източна Хан 东汉. При възхода си на власт Уан Ман се опитва да погрява на Петимата митични императори (вж. бел. 8) и упорито налага собствената си визия за правилно провеждане на ритуалните практики. Според Харист, макар че не е посочено изрично в историческите източници, той прави планове по време на инспекционни обиколки на своята империя по модела на митичния Шун (вж. бел. 8), за когото претендира, че е негов предшественик, Цин Шъхуанги и Хан Уди, в планината Тайшан да извърши ритуалите *фъншан* (вж. част III) (Harrist 2008: 227).

Уан Ман се проваля в това, но император Гуан Уди 光武帝 (упр. 25–57 г. сл. Хр.), който възстановява линията на императорите от династия Хан, успява. Има щателни записи както за нефритните плочи при изпълнението на въпросния ритуал, така и за оставената стела на императора. По думите на Харист събитията, довели до направата на тези предмети, демонстрират противоречиви импулси на императорска надменност и имперско смирение, които оформят всички по-късни опити за извършване на *фъншан* (Harrist 2008: 228). Когато служителите в двора му за първи път повдигат възможността за провеждане на ритуали-

те (54 г.), Гуан Уди отказва. Той отхвърля предложението на съветниците си, като цитира предупреждението на Гуан Джун към Ци Хуангун, твърдейки, че липсата на добродетели го възспира и празната ритуална показност няма да заблуди никого. Но следващия месец, когато е на посещение в Източен Китай, императорът минава покрай планината и сякаш вдъхновен от гледката на величието ѝ, заповядва на местните власти да започнат да провеждат ритуали на върха и на хълма Лянфу. Накрая, през първия месец на 56 г., след ритуално пречистване, Гуан Уди прекарва нощта, четейки Хъту (河图)¹¹, и в един апокрифен коментар открива пасаж, предсказващ че на деветия владетел от династия Хан (който е не друг, а самият Гуан Уди) е отредено да извърши *фъншиан*“ (Harrist 2008: 228).

Той незабавно започва подготовка за извършване на ритуалите още на следващия месец, като това му позволява да следва прецедент, създаден от Шун (вж. бел. 8), за когото се казва, че изгаря даровете си в планината Тайшан през втория месец на годината – месец, имащ космологично отношение към пролетта и изтока, с които самата Тайшан е свързана. След бързи консултации със съветниците си, Гуан Уди нарежда ритуалите да се извършат в съответствие с разпоредбите на Хан Уди, въпреки че е възможно да няма никаква полезна информация за тези тайни ритуали. Въпреки това неговите съветници му представят дълъг списък със строги правила, много от които са свързани с подготовката на текстове, които да бъдат издълбани върху камък и нефрит. Според тях гравирани нефритени плочи трябва да бъдат вързани на сночета със златни въженица и поставени в каменен сандък, щампован с нефритен печат, който се погребва под могили от разноцветна пръст.

---

¹¹ Хъту (河图) е космологична диаграма, използвана в древен Китай както от даоисти, така и от конфуцианци. Служи за обяснение на корелацията на хексаграмите на „Книгата на промените“ 《易经》 с Вселената и човешкия живот. Тя се използва и в геомантията (вж. бел. 9).

Всички изисквания създават много притеснения за императора, който има съмнения дали ще успее да завърши толкова много гравюри навреме, за да извърши жертвоприношенията по график. Затова предлага да бъдат използвани камъните и нефритът, останали от времето на император Хан Уди. Главният му съветник веднага отхвърля подобни своеволия и императорът заповядва незабавно да започне търсене на необходимите материали. Когато се оказва, че няма майстор, който да издълбае надписите върху плочите, императорът предлага друг вариант – надписването на плочите с червен лаков пигмент, но и това е отхвърлено. За щастие най-накрая е намерен квалифициран майстор и плочите са издълбани правилно. Съдържанието им обаче остава в тайна (Harrist 2008: 229).

Въпреки че Гуан Уди специално отрича, че извършва жертвоприношенията с надеждата да стане безсмъртен, и провежда ритуалите пред очите на много хора, някои техни аспекти са твърде зловещи, за да бъдат публични. Веднага щом императорът пристига в планината, заповядва на работници да се изкачат на върха и да започнат да изписват стелата: „Благословен с множество благоприятни поличби, Гуан Уди провежда ритуала *фън* на 27 март, 56 г.“¹² След като лично запечатва нефритените плочи и става свидетел на заравянето им, той нарежда да бъде издигната предварително изписаната стела. На следващия ден провежда ритуала *шан* на хълма Лянфу (Harrist 2008: 230).

През четвъртия месец на 56 г. император Гуан Уди се завръща в столицата в Луо-ян 洛阳. За да отпразнува приключването на ритуалите, той обявява обща амнистия за цялата империя и отменя плащането на данъците за близките до планината райони. Накрая, въвеждайки практика, която е модел за всички по-късни владетели, провели ритуалите *фъншан*, Гуан Уди запечатва още един сангък с нефритени плочи, вероятно изписани със същите

---

¹² Според западното летоброене.

текстове като тези, заровени в планината Тайшан, и ги поставя в каменна ниша в храма, посветена на Хан Гаодзу 汉高祖 (упр. 202–195 г. пр. Хр.) – основателят на династията, който е определен за *пей* по време на ритуала *фън*. С това действие тържествените жертвоприношения *фъншан* на император Гуан Уди приключват и минават цели 600 години, преди груг владетел да се опита да повтори неговия подвиг (Harrist 2008: 231).

III. Каменните надписи в планината 泰山石刻

Що се касае до записи, останали от китайските владетели, многобройните каменни надписи върху стелите от Част II показват важната роля и ритуално и идеологическо значение на планината Тайшан.

Обиколките на изток и преминаването през топографията на империята от Цин Шъхуан и обкръжението му имат за цел да демонстрират неговия суверенитет. Но той не просто обикаля, а трайно трансформира местата, които посещава, оставяйки след себе си следи от присъствието си под формата на стели по териториите, които тогава владее, като трайни знаци за своята юрисдикция и власт. В допълнение към посещението си на планината Тайшан, императорът пътува до 5 други планини в Източен Китай и заповядва да бъдат издигнати възпоменателни плочи на всеки обект в чест на неговите постижения. За съжаление, тези надписи, издълбани в стелите в планината Тайшан, а и тези в другите планини, са изчезнали, а съществуващите копия, за които се твърди, че са взети от оригиналната стела, се базират на не особено надеждни части от нея. И въпреки че оригиналите са изгубени, текстовете в чест на Цин Шъхуан са записани в историческите записи (Harrist 2008: 222–223).

Предвиг значението, придадено на изкачването на Цин Шъхуан на планината Тайшан в по-късните истории за ритуалите *фъншан*, е изненадващо, че текстът, който

той поставя в планината, не казва нищо за тези събития (Harrist 2008: 224). Конфуцианците по негово време, чии-то съвети относно ритуалните процедури той търси и впоследствие отхвърля, твърдят, че голяма буря, която императорът среща в планината, му попречва да стигне до върха. Но Съма Циен вярва, че стелата му има за цел да докаже, че все пак успява да се изкачи и да извърши ритуала *фън* и че част от историята на планините като обекти с религиозно и политическо значение оттам насетне започва да се разглежда като история на имперските записи, базирана от стелите на върховете им (Harrist 2008: 224).

Когато император Хан Уди пристига за първи път в планината Тайшан през третия месец на 110 г. пр. Хр., той заповядва да се довлачи камък до върха на планината, който да стане възхвалителен паметник. Източниците не са съгласни относно формата на този паметник, нито за местоположението или надписите върху него, ако има такива. Въпреки това изглежда вероятно, че императорът все пак поставя някакъв каменен паметник в планината – някои учени смятат, че това е именно така наречената „стела без символи“ (无字碑), която представлява полиран правоъгълен монолит, висок 6 м., който днес стои точно под храма на Нефритения император (Harrist 2008: 226).

Както е споменато в част II, Уан Ман 王莽 от династия Син 新潮 също възнамерява да извърши ритуалите *фъншан*. Това става ясно от откритието на каменна плоча с издълбани символи, инкрустирани с червен пигмент, на бившата площадка на двореца Гуйей в квартал Уей-ан в гр. Си-ан 西安. Въпреки че плочата е само фрагмент от това, което трябва да е по-голям обект, останалият текст се отнася до династия Син и до олтара *фън* в планината Тайшан, което подсказва, че плочата е подготвяна за употреба по време на ритуала *фън* на върха на планината, но никога не стига дотам, където без съмнение е щяла да бъде погребана на върха близо до същото място, където Цин Шъхуан и Хан

Уди оставят каменните си надписи на стелите и нефритените плочи, за да обявят собствените си постижения. Независимо от това, освен фрагментарния надпис, плочата на Уан Ман, която вероятно е счупена в хаоса, е най-ранният известен артефакт от древен Китай, който може да бъде свързан с ритуалите *фъншиан* (Harrist 2008: 228).

Като подражание на стелата, поставена в планината Тайшан от Цин Шъхуан, текстът на стелата на Гуан Уди възхвалява подвига му за династичното възраждане на Хан и неговото коригиране на ритуалната практика. Надписът също така цитира усилията на императора да възстанови класически конфуциански текстове, загубени по времето на Уан Ман. Точно както слагането на печата върху вързаните на снопове нефритени плочи финализира представянето им към Небето, издигането на стела бележи кулминацията на възстановяването на династични, ритуални и текстови традиции от императора, завършило с изпълнението на тържествените жертвоприношения *фъншиан*. За съжаление от стелата не оцелява нито един йероглиф и не се знае нищо за калиграфския стил, в който е издълбан надписът. Въпреки последвалото ѝ изчезване, тя става втората покрита с надписи стела на върха на Тайшан (след тази на Цин Шъхуан) и предвещава вълните от такива, които в последствие заливат планината и могат да бъдат видяни и днес (Harrist 2008: 230-231).

Заклучение

Култът към планината Тайшан в древността е обвързан с общовалидни теми като достойнство, почит и безсмъртие, които са от изключителна важност както за великите императори от древен Китай, така и за обикновения човек от миналото, а и от настоящето. „Именно тази универсална валидност отвъд конкретиката на отделните вярвания и събития прави възможно почитането

на Тайшан като „мотем на китайската нация“ 华夏图腾 и до днес“ (Хайн 2019: 88).

Дори и през ХХІ в. планината Тайшан продължава да симболизира националния дух на китайците, които я издигат до образ на стабилността, единството и подема на гържавата. Върху нея се проектира и древната концепция за съществуването на човека в унисон с Вселената, защото тя възплащава великодушие и толерантност, възхвалявани като основни добродетели в традиционния китайски мирозглед, и посочва „върховната благодат, която традиционният човек очаква от хармонията между двата полюса Земя и Небе, иначе казано ин и ян, взаимопроникващи се в планината Тайшан“ (Хайн 2018: 69).

Именно благодарение на имперския култ *фъншан*, за чието съществуване говорят каменните надписи върху стелите от древността, Тайшан получава огромна както гържавна, така и международна значимост, и с течение на вековете е все по-тясно обвързвана с мотива за гържавността като висш израз на китайската цивилизация. „В крайна сметка Източната свещена планина се превръща в символ на могъществото и стабилността на китайската гържава, благодарение на което Тайшан се развива в цялостен културен феномен, надживял както имперския култ *фъншан*, така и самата китайска империя“ (Хайн 2019: 191).

Библиография

- Harrist 2008: Harrist, Robert E. „Imperial Writing and the Ascend of Mount Tai“. In: *The Landscape of words: Stone Inscriptions from Early and Medieval China*. Seattle, London: University of Washington Press, 2008, p. 218 – 270.
- Legge 1861: Legge, James. *The Chinese Classics*. London: Trübner, 1861.
- Lewis 1999: Lewis, Mark Edwards. *Writing and Authority in Early China*. New York: State University of New York Press, 1999.
- Mair 2013: Mair, Victor H. *Was There a Xià Dynasty?*. Pennsylvania: Department of East Asian Languages and Civilizations University of Pennsylvania, Philadelphia, May 2013.

- Theobald 2012: Theobald, Ulrich. *Hetu luoshu* 河圖洛書, 08.02.2012, <http://www.chinaknowledge.de/Literature/Daoists/hetuluoshu.html>, 27.05.2021.
- UNESCO. *Mount Taishan*. <https://whc.unesco.org/en/list/437/>, 20.05.2021.
- Хайн 2018: Хайн, Евелина. *Култът към планината Тайшан във фолклорно-религиозната традиция на Китай (с акцент върху образа на женското божество на планината)*. София, 2018.
- Хайн 2019: Хайн, Евелина. *Свещената планина Тайшан в профанното пространство на съвременната културна индустрия на КНР*. София: Orbis Linguarum, том. 17, изд. 2, 2019.

Λυμερამυρα
Literature

Китайска литература в България след 1989 г.

Береника Куттнерова

Въведение

В настоящата работа ще бъде разгледана китайската литература в България от 1989 г. насам и по-конкретно тази, превеждана от оригинал (китайски език) на български език през посочения период. Ще се спрем на преведени книги, но и на публицистични текстове, които в повечето случаи не са част от литературни произведения. Ще бъде представена също така и преводаческата дейност на китайската литература в България, като работата ще има за цел да запознае читателя с някои от най-известните преводачи. В частта, посветена на преводачите на китайската литература в България, ще бъде представена главно, но не само, тяхната преводаческа дейност. Накратко ще бъдат описани и техните постижения, които не са тясно свързани с превода или с китайската литература. Целта е читателят да се докосне до това, че работата на преводача е достойна за уважение професия, която изисква дълбоки познания на езика и културата на страната, от чийто език е направен преводът, както и в множество други сфери.

По отношение на произведенията, които ще бъдат разгледани по-долу, трябва да поясним, че някои от тях могат да бъдат споменавани неколккратно и даже да бъдат анализирани в рамките на няколко части от настоящата работа. Причината за това е, че в раздела, свързан с преводачите, акцентът ще е по-скоро върху техния цялостен труд, докато в частта за самите книги повече внимание ще бъде обърнато на съдържанието и характеристиките на произведенията.

Ще бъде засегната и темата за популяризирането на китайската литература. В рамките на тази тема също ще бъдат споменавани произведения, включени в предходните раздели. Това е така, защото разпространението на китайската литература е най-добре да бъде илюстрирано с конкретни примери, а и самата литература и разпространяването ѝ са тясно свързани.

Преводачи на китайската литература в България след 1989 г.

Сред преводачите на китайската литература от китайски на български език, които са активни след 1989 г., се открояват няколко имена. В тази курсова работа ще бъдат представени някои от тях и техните трудове.

На първо място е Петко Хинов. Той е писател, поет, преводач, занимава се и с преподавателска дейност (преподава китайски, английски, румънски, руски и църковнославянски езици) и пеене. Завършва китайска филология в Софийски университет през 1996 г. Освен от съвременен китайски, превежда и от старокитайски, английски, румънски, сръбски, руски, църковнославянски. От старокитайски превежда например „Тридесет и шестте стратегеме“ – военен трактат от анонимен автор. Този превод съдържа откъси от старокитайски, както и анализ на текстовете, примери на използването на стратегемите в китайска история и коментари към тях, написани първоначално на старокитайски (Хинов 2013).

Второто произведение, което Петко Хинов превежда от старокитайски език, са „Нощни разговори край огнището“ с автор Уан Юнбин. Това е книга от жанра „миниатюри на чисти слова“ – общо казано този жанр представлява кратки мисли, които да предадат мъдростта и истината за живота. След оригинала на всяка миниатюра (която често се състои само от няколко реда) следва преводът, коментарите и анализ на самия текст (Хинов 2014).

За превода на горните две произведения през 2014 г. П. Хинов получава „Специална награда за годината на Съюза на българските преводачи за изключително високи постижения в областта на превода“ (сайт на Съюза на преводачите в България).

Определено заслужава да се спомене преводът му на произведението „Сън в алени покои“, но на това произведение ще се спрем в следващата глава.

От съвременен китайски П. Хинов, освен други творби, превежда романа „Уморен да се раждам и да умирам“ на писателя Мо Йен, който получава Нобелова награда за литература през 2012 г. Той е първият лауреат, който по време на получаването ѝ пребивава в континентален Китай (The Nobel Museum).

Веселин Карастойчев е друг преводач на китайската литература в България. Освен с преводаческа, той се занимава и с преподавателска дейност – преподава китайски език и литература в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (сайт на Издателство Изток-Запад).

Той е съставител и преводач на „Малък лексикон на новата китайска поезия“ (издателство „Стигмати“, 2008 г.) – първата антология на новата китайска поезия в България. През 2021 г. е публикуван негов превод на стихосбирката „Пейзажи над нулата“ с автор Бей Дао (Бодаков 2021). Освен с превеждането на китайската поезия Веселин Карастойчев се занимава и с изследването ѝ – през 2019 г. от издателство Изток-Запад е публикувана неговата книга „Думи в полет“. Тя представлява анализ на китайската поезия от 80-те години на ХХ век, както и на събитията и процесите, които я повлияват (Карастойчев 2019).

Превежда и романа „Милост“ на Лу Ней (издателство „Балкани“, 2017 г.) и „Историите на едно китайско момче“ с автор Цин Уъндзюн (Недкова, Русинов).

Третият преводач, който ще бъде представен в настоящата курсова работа, е Стефан Русинов. Той завършва

магистратура по превод и редакция в Софийския университет и втора магистратура по съвременна китайска литература в Централнокитайския педагогически университет в Ухан (Теохарова 2021). Превежда и от английски език. Води курсове по художествен превод за магистри в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, както и курсове по китайска култура в същия университет (Тодоров 2020).

През 2021 г. той печели Националната награда „Христо Г. Данов“ на Министерството на културата в категория „Преводач на художествена литература“ за превод от китайски език на книгите „Живи“ на Ю Хуа (издателство „Жанет 45“) и „Трите тела“ на Лиу Цъсин (издателство „Колибри ООД“) (Теохарова 2021). Също така през 2015 г. му е присъдена наградата за художествен превод „Елена Мутева“ за ярко постижение на млад преводач за неговия превод на „Изплезе си езика“ на Ма Дзиен (издателство „Жанет 45“) (Съюз на преводачите в България 2015).

Струва си да се отбележи, че освен че превежда романа „Живи“, Стефан Русинов прави и български субтитри към екранизацията на романа, която понастоящем е представена в Youtube и е със свободен достъп (Русинов 2020).

Преводите на Стефан Русинов от китайски на български включват: „Един ден“ на У Цин и „Изтезание със санталово дърво“ на Мо Йен (Недкова, Русинов). „Един ден“ е първият сборник на съвременна китайска проза, преведен на български от 1989 г. насам (през 1989 г. излиза сборникът с китайски разкази „Опустошеният храм“).

Стефан Русинов е един от съоснователите на сайта „Китай на търкалета“, на който ще се спра по-долу. Води и подкаст на преводаческа тематика, озаглавен „Бележка под линия“ (Тодоров 2020).

Китайска литература в България след 1989 г.

Първото произведение, което заслужава да бъде споменато, е „Сън в ален покои“ на Цао Сюецин, състоящо се от четири тома. Този роман се смята за един от четирите велики класически китайски романа, редом с „Пътешествие на Запад“, „Трицарствие“ и „Речни разливи“ (Джоу 2021). В китайската наука даже съществува направление, посветено на изследването на романа – „аленознание“. Съществува и наука, изучаваща живота на Цао Сюецин – „цаознание“ (Хинов 2021). За този превод Петко Хинов често се съветва с един от най-известните китайски аленоведи – професор Ху Уънбин (1939-2021) (Хинов 2021).

През 2017 г. Хинов получава „Награда за особен принос към китайската книга“ от Администрацията по масово осведомяване и книгоиздаване на Китайската народна република (Хинов 2017).

Философският трактат „Даодъззин“ също е преведен на български. За първи път той е преведен от Крум Ацев и през 2002 г. излиза под наименование „Книга за пътя и постигането“ от издателство „Кибеа“ (Цончева 2009). Вторият превод е на Теодора Куцарова и е издадена през 2019 г. от издателство „Изток-Запад“, като тази версия, освен преведените текстове, съдържа и въведение в историята на даоизма, обяснение на някои основни понятия, като „трансцендиране“, „трансцендентност“ и др., а също и други коментари на преводача и анализ на текстовете. Интересно е, че в този превод е включена и реконструкция на древното четене от старокитайски език.

Сред преводната литература от китайски език в България несъмнено се открояват и двете части от трилогията „Земно минало“ на Лиу Цъсин – „Трите тела“ и „Тъмна гора“, издадени от издателство „Колибри“ и преведени от Стефан Русинов. Понятието „китайска литература“ по-скоро е свързвано от читателите с исторически романи, духовни трактати или съвременна проза, която показ-

ва живота в Китай и проблемите на хората. Изненадващо в случая на „Земно минало“ е, че всъщност спада към жанра на научната фантастика. В тази поредица главните герои трябва да разрешат мистерия посредством загадъчна компютърна игра, която включва контакт с извънземните цивилизации. Действието се развива в началото на XXI век, а също и по време на Културната революция. Тези книги съдържат само превод, без оригиналния текст на китайски език. В случая това е предимство, понеже по този начин тяхното съдържание няма да се стори твърде сложно за любителите на научна фантастика, които не се интересуват от Китай или китайския език. Така тези две книги могат да привлекат по-широка публика, отколкото произведения, съдържащи оригинален текст и много допълнителна информация (тъй като невинаги не-китайци могат в пълнота да оценят тази информация и такъв подход към превода).

Следващият превод, на който ще бъде обърнато внимание, е сбирката „Средновековна китайска литература. Христоматия“. Тя се състои от две части. По първата част, публикувана през 2012 г., работят Бора Беливанова, Веселин Карастойчев, Александър Алексиев, Аксиния Колева и др. Тя съдържа преводи на проза и поезия от епохите Тан (618–907) и Сун (960–1279). По втората част, публикувана през 2017 г., работят Рагина Димитрова, Искра Мангова, Мая Ненчева, Аксиния Колева, Бора Беливанова и Александър Алексиев. Тя включва преводи на избрани произведения от епохите Юан (1206–1368), Мин (1368–1644) и Цин (1644–1911). Предимствата и на двете части на христоматията се състоят в това, че освен самите преводи на произведенията, са включени и оригиналните текстове, илюстрации, коментари на преводачите за творбите (поместени преди самата творба) и бележки под линия в превода. Те съдържат информация за местни реалии, исторически фигури, специфична лексика, която днес вече не се използва, и други

детайли, с които българският читател не е непременно запознат. Благодарение на детайлните обяснения, книгите са подходящи не само за любители на литературата, но и за китаисти или хора, академично занимаващи се с китайска култура.

Няма как да не спомена сборника със съвременна китайска проза „Опустошеният храм: Нови китайски разкази“, който излиза през 1989 г. от издателство „Народна култура“. Преводите са направени от Крум Ацев, Александър Алексиев и др. (Цончева 2009). В сборника са включени творби от различни направления на китайската литература, например „литература на раните“ („раните“ – името на това течение представлява препратка към страданията на китайското население по време на Културната революция), „литература, търсеца корените“¹, репортажна литература. Някои творби показват китайската реалност частично през призмата на черния хумор и трагикомедията (Цончева 2009).

Романът „Живи“ на Ю Хуа е преведен на български език от Стефан Русинов през 2020 г. и е публикуван от издателство „Жанет 45“. Тази творба описва Китай през XX в. – показва войната, настъпването на комунизма, Големия скок, Културната революция. Главният герой Фузуей е син на богато семейство, пристрастен към хазарта. По тази причина той губи голяма част от имуществото си, а отношенията със семейството му са почти унищожени. По-късно той успява да ги възстанови и семейството заживява заедно, но животът им не става по-лесен. Изправени срещу предизвикателствата на различните епохи, през които преминава Китай, главните герои дават всичко от себе си да оцелеят, но всъщност, един по един, членовете на се-

---

¹ Течение, възникнало от магическия реализъм. Авторите, принадлежащи към него, разбират важноста на традициите, въпреки че тя е отричана по време на Културната революция, и се стремят да преоткрият загубените традиции и така да разберат повече за себе си, корените си и своята идентичност.

мейството на Фугуей умират поради различни трагични причини (например жена му се разболява, а гъщеря му умира след раждането на първото си дете) (Ритинова 2015). С мощта на тази книга, човек не само може по-добре да опознае историята на Китай през миналия век, но и да осъзнае колко ценен и крехък е животът.

На български са преведени и две произведения на Мо Йен. Първото – „Уморен да се раждам и да умирам“ – е преведено от Петко Хинов и публикувано от издателство „Летера“ през 2014 г. Книгата се състои от пет части, които са разделени на 58 глави. По образец на средновековни китайски романи, всяка от тях започва с двустихие, което описва предстоящите събития. Използван е мотивът на прераждането – един от главните герои в началото на романа е високопоставен човек в селото си, но след смъртта си той се преражда неколккратно под формата на различни животни. По този начин той опознава живота от друга перспектива и разбира важността на истинските човешки ценности. Действието се развива в периода от 50-те години на миналия век до началото на XXI век, на фона на историческите събития, като Културна революция и др. сътресения, през които преминава тогавашен Китай.

Второто произведение на Мо Йен, преведено на български, е „Изтезание със санталово дърво“. То е преведено от Стефан Русинов през 2016 г., публикувано е от издателство „Летера“ (Недкова, Русинов). Действието на романа се развива по време на династия Цин. Главният герой Сун Бин, певец на китайска опера, ръководи бунт срещу германските нашественици в своето село. Вследствие на това е нарежено Сун Бин да бъде изтезаван със санталово дърво, което представлява едно от най-страшните и нечовешки наказания. Интересно е, че първата и последната глави започват със стихове от китайската опера „Санталова смърт“, която разказва подобна история, каквато и романът. Въпреки че става въпрос за трагедия, тази творба съдържа и фрагменти на хумор и комедия.

От поетичните произведения заслужава да бъде спомената книгата „Пейзажи над нулата“ на Бей Дао. Тя е преведена от Веселин Карастойчев през 2021 г. и публикувана от „Издателство за поезия ДА“. Стихотворенията представяват разновидност на китайската поезия, наречена „поетика на забулената луна“ – открояват се с известна загадъчност, смисълът трудно може да бъде разтълкуван. Авторите правят това в стремежа си да избегнат критика и цензура (Бодаков 2021).

Поредицата „Китай отвътре“

Интересна част от китайската литература в България е поредицата „Китай отвътре“, поместена в сайта „Тоест“ (toest.bg), съставена от Стефан Русinov. Тя включва есета, коментари, лекции или предговори към произведения на китайски писатели като Ю Хуа, Уан Ани, Ма Дзиен, Лу Мин и др. Всяка статия съдържа освен превода на оригиналния текст и въведение – коментар на преводача, в което накратко са обяснени проблемите, които оригиналният текст засяга. Всичките текстове в поредицата са характерни с това, че показват Китай „отвътре“, тоест главната им цел е да покажат реалността в Китай такава, каквато е, макар това да означава тя да бъде подложена на критика. След преведения текст, читателят може да намери и основна информация за автора и творчеството му.

Темите в поредицата включват: политиките за контрола на раждаемостта (Шън 2019); политиката на реформите и отварянето (Би 2019); пандемията на новия коронавирус (Йен 2020) и др.

Популяризиране на китайската литература в България след 1989 г.

В днешно време голямата част от живота ни протича в Интернет. Затова не е учудващо, че това информационно средство играе своята роля и в разпространението на китайската литература в България.

Сайтът „Китай на търкалета“ (tarkaleta.com), каталог на съвременна китайска литература в България, създаден от китаистите Радосвета Негкова и Стефан Русинов, е може би един от най-амбициозните проекти в това отношение. Макар да става въпрос за относително нов проект, той вече може да донесе много ползи за читателите на китайска литература, както и за бъдещи такива. В сайта могат да бъдат намерени профили на китайски писатели (пишещи на китайски език или на други езици, но на китайска тематика), които включват кратки биографии на самите писатели и представяне на тяхното творчество, преведено на български (Негкова, Русинов). Всяко произведение, включено в каталога, има самостоятелна страница в сайта. Тази страница може да съдържа информация за първото издание, оригиналното наименование на произведението, дали то е преведено от оригинал или от друг език, данни за преводача, издателството и годината на издаване на произведението в България, корицата на произведението, кратко описание на съдържанието. Невинаги информацията за произведението включва всички споменавани аспекти, но въпреки това в сайта може да се открие много полезна информация.

Авторът на настоящата работа смята, че сайтът би могъл да бъде полезен и за бъдещите читатели за китайска литература. Първо, Радосвета и Стефан Русинови структурират информацията за самите произведения точно и ясно, без да се задълбочават твърде много в детайли или термини, които биха могли да бъдат непонятни за човек, незапознат отблизо с китайска литература, култура или други специфики. Второ, когато това е уместно, авторите на сайта използват хумор, благодарение на което стилът на общуването им с читателя, характеризира с научност, същевременно съдържа и известна доза непринуденост. Тази му характеристика би могла да повлияе положително на бъдещите читатели на китайската литература.

Друга структура, която спомага за популяризирането на китайската литература в България, е Китайският културен център в София. Така например, през 2019 г. той организира представяне на цялостния превод на романа „Сън в алени покои“ (China Cultural Center Sofia 2019). Освен представяне на преводна литература в България, Китайският културен център също така насърчава бъдещи преводачи да покажат уменията си – през 2021 г. е организиран „Конкурс за превод от китайски на български език и обратно – „Заедно по пътя на превода“, същността на който се състои в превеждане на откъс от китайско литературно произведение на български език („Изпитания и трудности в павилиона Тиен-и“ на Ю Циу-ю) и в превод на откъс от българско произведение на китайски език („Две хубави очи“ на Пейо Яворов) (China Cultural Center Sofia 2020).

По отношение на разпространението на китайската литература в България заслужава да бъде споменат и Институт Конфуций в София. По покана на института, както и на Китайското посолство в страната, през 2014 г. Нобеловият лауреат по литература Мо Йен посещава България. В рамките на това си посещение в Аулата на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ той е удостоен с почетно звание „Доктор хонорис кауза“ (Институт Конфуций в София 2020).

Списанието на института също играе роля в разпространението на китайската литература в България. Например в 13-ия брой на списанието (декември 2020 г.) в рубриката „Литературен кът“ е публикувано есе „Равнищата на душевността“ на Цан Сюе, в превод на Стефан Русinov (Сюе 2020). В бр. 7 (декември 2016 г.) има статия за конкурса по превод на съвременна китайска поезия „Поезия за забулената луна“, който Институтът организира, и др. (Сю 2016). Общо казано почти във всеки брой се съдържа информация за нови издания, преведена китайска литература или преводи на отделни разкази. Освен самата информа-

ция, която ни предоставя, предимството на списанието на Институт Конфуций се състои и в това, че всичките му броеве са достъпни онлайн в сайта на Института, без да се изисква регистрация или заявки за достъп, което е много ефективно.

И накрая, един от начините китайската преводна литература да може да достигне до повече хора са и самите преводачи. Например наградите в областта на превода, които Стефан Русинов получава, са повод за литературната общност в България да разбере за китайската литература и да започне да проявява интерес към нея.

Заклучение

Китайската литература в България може да не е популярна сред широката публика (тъй като тя в повечето случаи изобразява една по-различна култура и за да разберем китайските произведения, се изискват допълнителни познания за китайските национални особености, история и т.н.), но за разпространението ѝ са полагани усилия и през годините (от 1989 г. насам) тя изминава дълъг път – от първия сборник с китайски разкази до преведени публикации на най-различни теми и от много жанрове.

Един от проблемите, с които китайската литература в България се сблъсква, е именно фактът, че тя не е известна сред широките маси. Ако имаше повече интерес, то би имало и повече субсидии и на пазара биха започнали да се появяват повече преводи. Би било добре в бъдеще повече усилия да бъдат насочени към цялостното популяризиране на китайската литературна традиция в България. Но сегашната ситуация показва, че полаганите усилия вече са много, а задачата на популяризирането не е лесна.

Проблемът при някои ресурси, например списанието на Институт Конфуций, е, че те са доста специфични, насочени предимно към китаистичната аудитория. Тоест, за да може някой да достигне до преводите или литератур-

ните обзори в списанието, той първо трябва да знае за съществуването на самото списание, а за тази цел трябва да е запознат и с дейността на Института. Малко е вероятно, ако човек не се интересува специално от Китай, да бъде запознат със съществуването и дейността на Институт Конфуций.

От друга страна, ако човек вече проявява интерес към този вид литература, в днешно време може да се намерят много преводи на литературни произведения на български език от оригинал, направени от опитни преводачи. Също така в Интернет се появяват все повече ресурси, откъдето човек може да черпи качествена информация за китайската литература, при това безплатно. Това са постижения, които представляват поводи за гордост за културата в България.

Надявам се в бъдеще китайската литература от всички видове и жанрове да достигне до повече хора в България и да им харесва толкова, колкото харесва на тези, които вече се интересуват от нея.

Препратки

- China Cultural Center Sofia 2019: *Представяне на „Сън в алени покои“ 1–4 том* – <https://bg.cccsofia.com/newscenter/1246.html>, 30.06. 2021.
- China Cultural Center Sofia 2020: *Конкурс за превод от китайски на български език и обратно „Заедно по пътя на превода“* – <https://bg.cccsofia.com/newscenter/1754.html>, 30.06. 2021.
- The Nobel Museum 2012: *Mo Yan: Facts* – <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2012/yan/facts/>, 30.06.2021.
- University of Oklahoma Press: *Sandalwood Death* – <https://www.oupress.com/books/13149870/sandalwood-death>, 30.06.2021.
- Бу 2019: Бу, Фей-ю. *Ние сме плод на реформите и отварянето* – <https://toest.bg/nie-sme-plod-na-reformite-i-otvaryaneto/>, 30.06.2021.
- Богачков 2021: Богачков, Марин. *По буквите: Бей Дао, Бодлер, Прешерн* – https://toest.bg/po-bukvite-beidao-baudelaire-preseren/?fbclid=IwAR3l_2twjN9wepvLuPb-atrlw0JAMxY0aQM5qx7Uh3ZL7iJPixQ2E-FI03E, 30.06.2021.

- Джоу 2021: Джоу, Жужу. *China's Classic Novels* – <https://www.chinahighlights.com/travelguide/culture/china-classic-novels.htm>, 30.06.2021.
- Жанет 45: *Живи* – <https://books.janet45.com/books/1513>, 30.06.2021.
- Издателство Изток-Запад 2020: *Веселин Карастойчев* – <https://iztok-zapad.eu/veselin-karastojchev>, 30.06.2021.
- Издателство Изток-Запад: *Даодъдзин. Трактат за пътя и природната дарба* – <https://iztok-zapad.eu/daodadzin-traktat-za-patya-i-prirodnata-darba>, 30.06.2021.
- Издателство Изток-Запад 2021: *Средновековна китайска литература. Христоматия. Част II* – <https://iztok-zapad.eu/srednovekovna-kitayska-literatura-hristomatiya-chast-ii>, 1.07.2021.
- Институт Конфуций в София: *Нобеловият лауреат проф. Мо Йен бе удостоен с почетното звание „Доктор хонорис кауза“ на Софийския университет.* <https://confuciusinstitute.bg/?p=350>, 2014, 30. 6. 2021.
- Йен 2020: Йен, Гълин. *Прикривай! Прикривай! Прикривай!* <https://toest.bg/prikrivay-prikrivay-prikrivay/>, 2020, 30. 6. 2021.
- Йен 2021: Мо Йен. *Уморен да се раждам и да умирам* – <https://m.helikon.bg/191476-%D0%A3%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD-%D0%B4%D0%B0-%D1%81%D0%B5-%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BC-%D0%B8-%D0%B4%D0%B0-%D1%83%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BC.html>, 30.06.2021.
- Карастойчев 2019: Карастойчев, Веселин. *Думи в полет.* София: Изток-Запад, 2019.
- Книжен пазар: *Средновековна китайска литература. Христоматия. Част 1* – https://knizhen-pazar.net/sold_products/books/1390259-srednovekovna-kitayska-literatura-hristomatiya-chast-1, 1.07.2021.
- Колибри: *Трите тела* – <https://www.colibri.bg/knigi/1887/liu-cysin-trite-tela>, 30.06.2021.
- Колибри: *Тъмна гора.* <https://www.colibri.bg/knigi/2004/liu-cysin-tymna-gora>, 30. 6. 2021.
- Литература на тема „Поезия на забулената луна“.* https://confuciusinstitute.bg/wp-content/uploads/2020/02/CIS_Journal_7.pdf, 2016, с. 13, 30. 6. 2021.
- Неглова, Русинов: Неглова, Рагосвета, Стефан Русинов. *Буря / Чайна.* <https://www.tarkaleta.com/kniga-1/%D0%91%D1%83%D1%80%D1%8F-%D0%A7%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B0>, 30. 6. 2021.

- Негкова, Русинов: Негкова, Рагосвета, Стефан Русинов. *Егинген*. <https://www.tarkaleta.com/kniga-1/%D0%95%D0%B4%D0%B8%D0%BD-%D0%B4%D0%B5%D0%BD>, 30. 6. 2021.
- Негкова, Русинов: Негкова, Рагосвета, Стефан Русинов. *За сайта*. <https://www.tarkaleta.com/about>, 30. 6. 2021.
- Негкова, Русинов: Негкова, Рагосвета, Стефан Русинов. *Изтезание със санталово дърво*. <https://www.tarkaleta.com/kniga-1/%D0%98%D0%B7%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D1%81%D1%8A%D1%81-%D1%81%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%B4%D1%8A%D1%80%D0%B2%D0%BE>, 30. 6. 2021.
- Негкова, Русинов: Негкова, Рагосвета, Стефан Русинов. *Историите на едно кита̀йско момче*. <https://www.tarkaleta.com/kniga-1/%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%BE-%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D0%BC%D0%BE%D0%BC%D1%87%D0%B5>, 30. 6. 2021.
- Негкова, Русинов: Негкова, Рагосвета, Стефан Русинов. *Милост*. <https://www.tarkaleta.com/kniga-1/%D0%9C%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D1%81%D1%82>, 30. 6. 2021.
- Негкова, Русинов: Негкова, Рагосвета, Стефан Русинов. *Опустошеният храм*. <https://www.tarkaleta.com/kniga-1/%D0%9E%D0%BF%D1%83%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%82-%D1%85%D1%80%D0%B0%D0%BC>, 30. 6. 2021.
- Негкова, Русинов: Негкова, Рагосвета, Стефан Русинов. *Подкрепете ни*. <https://www.tarkaleta.com/support-us>, 01.07. 2021.
- Ритинова 2015: Rytinová, Magdalena. *Jü, Chua Žit!* <http://www.iliteratura.cz/Clanek/34595/ju-chua-zit>, 2015, 30. 6. 2021.
- Русинов 2020: Русинов, Стефан. *Живи (1994) – филм на Джан И-моу по романа на Ю Хуа*. <https://www.youtube.com/watch?v=ct8PUhZWqAE>, 2020, 30. 6. 2021.
- Синхуа Дзъдиен 2017: 新华字典. 我国历代纪元简表. 北京: 商务印书馆, 2017 (691–692).
- Съюз на преводачите в България 2015: *Годишни награди на Съюза на преводачите в България за 2015 г.* <https://spblit.org/wordpress/2015/10/%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%BD%D0%B8-%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%8A%D1%8E%D0%B7%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%87%D0%B8-2/>, 2015, 30. 6. 2021.

- Съюзът на преводачите в България: Петко Тодоров Хинов. <https://spblit.org/wordpress/2016/04/%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%BA%D0%BE-%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2-%D1%85%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2/>, 30. 6. 2021.
- Сю 2016: Сю, Синюен. *Магията на превода* – „Институт Конфуций в София“.
- Сюе 2020: Сюе, Цан. *Равнищата на душевността*. https://confuciusinstitute.bg/wp-content/uploads/2020/12/CIS-Journal-13_compressed.pdf, с. 36, 2020, 30. 6. 2021.
- Тодоров 2020: Тодоров, Светослав. *Произведено в Китай, преведено в България*. https://www.capital.bg/moiat_capital/lica/2020/12/04/4147116_proizvedeno_v_kitai_prevedeno_v_bulgariia/, 2020, 30. 6. 2021.
- Хинов 2013: Хинов, Петко. „Сведения за книгата „Тридесет и шестте стратегеме““. – В: *Тридесет и шестте стратегеме*. София: Изток-Запад, 2013.
- Хинов 2014: Хинов, Петко. „Контекстът“. – В: *Нощни разговори край огнището*. София: Изток-Запад, 2014, с. 7-9.
- Хинов 2017: Хинов, Петко. *Награда за особен принос към китайската книга*. <https://petkohinov.com/archives/1799>, 2017, 30. 6. 2021.
- Хинов 2021: Хинов, Петко. *В памет на незабравимия професор Ху Уънбин*. <https://petkohinov.com/archives/4502>, 2021, 30. 6. 2021.
- Хинов: Хинов, Петко. *Лично*. <https://petkohinov.com/%d0%bb%d0%b8%d1%87%d0%bd%d0%be>, 30. 6. 2021.
- Цончева 2009: Цончева, Полина. *Преводите от китайски на български език през 80-те години на ХХ век до наши дни – автори, преводачи, развитие, тенденции - Societas Classica. Култури и религии на Балканите, в Средиземноморието и Изтока*. В. Търново: УИ „Св.св. Кирил и Методий“, 2009, част IV, с. 178, 179, 187.
- Шън 2019: Шън, Къ-и. *Китай и контролът върху женските тела*. <https://toest.bg/kitay-i-kontrolut-vurhu-zhenskite-tela/>, 2019, 30. 6. 2021.

Китайската приказка за Пепеляшка

Анна-Мария Ангелова

Въведение

Всеки е запознат с историята на Пепеляшка – народна приказка за добродушно и красиво момиче с нещастна съдба. Приказката за Пепеляшка има множество различни варианти, познати по света. Най-известни сред тях са двете европейски версии – първата е публикувана от френския автор Шарл Перо през 1697 г., а втората от немските автори братя Грим през 1812 г. в тяхната сбирка от народни приказки (Friedman 2010).

Според американския фолклорист Стиг Томпсън има поне 500 разновидности на „Пепеляшка“ в Европа, а проучване разкрива, че има и над 70 различни версии в Китай (по Zhang 2018). Въпреки многобройните варианти на историята, повечето от тях представят млада жена в несправедливи обстоятелства, които неочаквано се променят с помощта на божествена или фантастична сила.

За най-ранната версия на приказката (написана между VII в. пр. Хр. и II–III в. сл. Хр.) се смята запазената на древногръцки език история за Родона – млада гръцка робиня, която

Илюстрация от издание на „Пепеляшка“ от 1865 г.

се омъжва за египетския фараон (Zipes 2001: 444). Друга ранна легенда е китайската история за Ёе Сиен 叶限, появила се литературно за първи път в творба на китайския писател Дуан Чънши 段成式 около 860 г. сл. Хр. Момичето изгубва родителите си и за нея остава да се грижи втората съпруга на баща ѝ, която я малтретира (Beauchamp 2010: 447–496).

В настоящата работа ще бъдат сравнени най-популярната западна и китайската история за Пепеляшка.

„Пепеляшка“ от Перо

Пепеляшка и феята-кръстница от английския художник Уилям Хенри Маргетсън, 1904 г.

На първо място ще бъде представен сюжетът на една от най-известните и познати на българския читател варианти на европейската приказка. Според историята, записана от Шарл Перо, Пепеляшка губи майка си и по-късно баща ѝ се жени за горделива и надменна жена, която има две суетни дъщери. Те се държат лошо с Пепеляшка и я използват за слугиня. След като приключи със задълженията си за деня, момичето ляга да спи близо до камината,

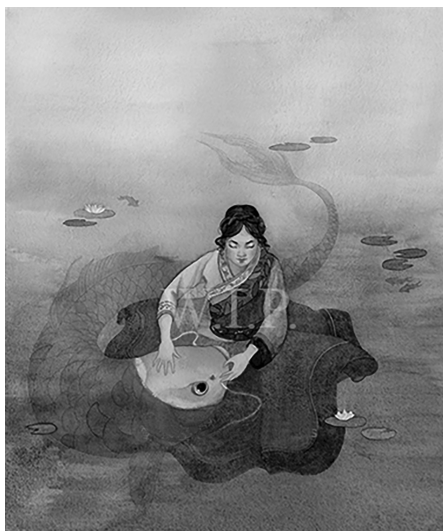
за да се топли и често дрехите ѝ се цапат с пепел, откъдето идва и подигравателният, даден от сестрите ѝ, прякор – Пепеляшка. Един ден принцът кани всички млади дами да присъстват на кралския бал, за да си избере съпруга. Доведените сестри на Пепеляшка с радост приемат но-

вината и ѝ забраняват да отиде на тържеството. В отчаянието на Пепеляшка се появява нейната фея-кръстница. Тя я преобразява с бляскава бална рокля и стъклени пантофки и я изпраща на бала с превърнатата в карета тиква. Феята-кръстница предупреждава деvojката, че магията ще се развали в полунощ, затова тя трябва да се върне вкъщи преди това. Всички на бала са очаровани от красотата ѝ, а принцът се влюбва в нея. Настъпва полунощ и Пепеляшка бърза към дома, като изгубва една от стъклениите си пантофки. Принцът прибира обувката с желанието да намери момичето, на което тя принадлежи, и да се ожени за него. След дълго търсене принцът намира дома на Пепеляшка и ѝ обувка обувката. С това той се уверява, че тя е красивата деvojка от бала. Женят се, а Пепеляшка прощава на мащехата си и доведените си сестри (Tatar 2002).

Китайската „Пепеляшка“ от Дуан Чъншъ

В тази част ще бъде представен сюжетът на приказката за китайската „Пепеляшка“ Йе Сиен, изложен от Артур Уейли (Waley 1947).

Преди времето на династия Цин (秦朝) и династия Хан (汉朝) живее пещерен вожд на име У, който има две съпруги. Едната му съпруга ражда дъщеря на име Йе Сиен, която още от дете е много интелигентна. Майка ѝ умира, а след години – и баща ѝ. Другата съпруга на У, която също има дъщеря, се отнася жестоко с младото момиче, като я изпраща

да събира гърва от опасни места и да носи вода от дълбоки вирове. Един ден Йе Сиен изважда от водата малка рибка с червени перки и златни очи и я поставя в купа с вода. Рибката с всеки ден става все по-голяма и Йе Сиен е принудена да я върне обратно във вира. Тя винаги споделя храната си с нея и я посещава често. Мащехата на момичето узнава за тайната ѝ, изчаква подходящ момент и отива да убие рибата. Сервира я за вечеря и скрива костите. На следващия ден Йе Сиен отива при вира, но рибата не се появява. Младата девойка избухва в плач, но в същия момент от небето се появява човешки образ, който ѝ казва къде да намери костите на рибата и я уверява, че имат магически способности. Йе Сиен се моли на костите и получава всичко, което пожелае. Идва време за празник, на който мащехата и доведената ѝ сестра отиват. Йе Сиен се пременява в роба от птичи пера и златни обувки и също пристига. Въпреки красивото облекло, мащехата ѝ я разпознава. Тя побягва към къщи, губейки една от обувките си. Наблизо обаче се намира царство на име Туохан, където попада малката златна обувка на Йе Сиен. От любопитство владетелят пожелава всяка жена в царството да пробва обувката, но тя не пасва на нито една от тях. Тогава започва да търси и извън царството и след време открива дома на Йе Сиен, на която обувката ѝ е по мярка. Владетелят на Туохан взема момичето за съпруга и се връща обратно в царството си с нея и рибешките кости, които му донесят много блага, докато коварната мащеха и гъщеря ѝ са затрупани между-временно от падащи камъни.

Прилики и разлики в сюжета на историите

И в двете версии присъстват подобни елементи – мащеха-насилница, божествена намеса, изгубване на обувка по времето на тържество и сключване на брак след пасване на специалната обувка. В разновидностите на приказката за Пепеляшка присъстват тези общи елементи и може да

се види универсалността на човешките преживявания и отразените в тях душевни състояния.

Йе Сиен на празника е красива, но скромна. Когато е забелязана от мащехата си, побягва бързо, без да привлича почти никакво внимание от присъстващите на тържеството. А Пепеляшка в европейската версия е не само красива, но и с грациозно поведение, пристига сияеща на бала, с изтънчен танц и веднага привлича вниманието на принца и очарова всички.

В приказката на Шарл Перо Пепеляшка се среща с принца на бала, танцува с него и прекарва незабравима вечер, докато Йе Сиен не се среща с владетеля на Туохан на самото празненство.

И в двете приказки обувката в „Пепеляшка“ се превръща в символ на любов между двама души. В европейската заповедта на принца – всички девойки да пробват обувката – е с цел да открие изгубената си любима. Мотивацията му се различава от тази на туоханския цар, който иска да открие собственичката на обувката, само за да задоволи любовнитството си.

Съдбата на антагонистите в двете истории е различна – във френската версия Пепеляшка прощава на мащехата си и сестрите си и „заживява щастливо“ с принца. Като извод и поука за читателите е подчертан християнският дух на прощката. В отличие на това, в китайската версия мащехата и доведената сестра на Йе Сиен са затрупани от падащи скали.

Друга интересна черта, която анализът на двете приказки разкрива, е, че краят на историята за Йе Сиен се различава от щастливия завършек в европейския вариант на Пепеляшка, по това, че се набляга на съдбата на рибешките кости, повече от съдбата на самата Йе Сиен. И това е много показателно. През първата година царят на Туохан алчно моли костите за съкровища и получава неограничени запаси. Но през втората година костите повече не от-

говарят на молбите му. Очевидно е, че туоханският цар не цъпитва любов към Йе Сиен, а вместо това е воден от любовитството и алчността си.

Анализ на характерни елементи в историята за Йе Сиен

Що се отнася до реалния произход на приказката за китайската „Пепеляшка“, важен анализ прави проф. Фей Бушам, която се занимава с китайска и японска литература. По-году ще бъдат представени нейните изводи от труда ѝ „Азиатският произход на Пепеляшка: джуанският разказвач от Гуанси“ (*Asian Origins of Cinderella: The Zhuang Storyteller of Guangxi*) (Beauchamp 2010).

На първо място, тя анализира елемента „пещерен обитател“. В историята бащата на Йе Сиен е наречен „вожд на планинска пещера“ или „водач на племе“. Авторът свързва това с факт от историята и географията на Китай и прави извода, че приказката е свързана с живота на най-големият малцинствен етнос в съвременен Китай, а именно джуан 壮族. Близко до Гуейлин има много следи, които сочат, че етносът е обитавал пещери и е изпълнявал ритуали в тези пространства. Пещерни надписи датират още от династия Тан 唐朝 (618-907). Въпреки това обаче в историята гумата „пещера“ по-скоро би следвало да означава „закътано място“. Следователно според приказката Йе Сиен живее в къща, а не в пещера, и определението „пещерен собственик“ се отнася за баща ѝ по-скоро поради етническата му принадлежност, а не следва да бъде възприемано буквално. Също и терминът „племенен“ посочва към

по-малко технологично напреднал народ от жителите на управляващата класа.

На второ място е изследван елементът „човекът, дошъл от небето“. Когато Йе Сиен разбира за смъртта на рибата, заплаква и от небето се появява човек, който ѝ дава съвет какво да стори. Фей Бушам предполага, че този елемент идва от джуанското вярване в силата на предците, а именно, че това събитие трябва да бъде разбрано по този начин – съществото, слязло от небето, най-вероятно е образ или на бащата, или майката на момичето.

На трето място, в потвърждение на тази хипотеза, е изследван елементът на облеклото, носено на празника. След появата на небесния пазител, Йе Сиен се приготвя за празненството като се облича в „премяна с пера от земеродно рибарче (синя птица)“. Небесносиният цвят е ценен от някои джуански групи. Също толкова важни са и растенията, които имат неговата необикновена яркост, а именно растението „индиго“, което се използва за боядисването на традиционните облекла на джуан.

Относно земеродното рибарче, споменато в историята, проф. Бушам изказва мнението, че освен като препратка към синия цвят на традиционното за етноса облекло, също така може да бъде прието, че грехата на Йе Сиен буквално е направена от нейните пера. Земеродното рибарче се среща в Югозападен Китай и в Югоизточна Азия, като в Камбоджа то е хващано, за да бъде снабден китайският пазар с пера за направата на бижута. Освен това през дин. Тан съществуват грехи и дори завеси, направени от перата на красивата птица (Beauchamp 2010).

На четвърто място е образът на златната обувка. След обяснението за облеклото от пера на земеродно рибарче, неяснотата около златните обувки също може да бъде разплетена. В историята са споменати „обувки от злато“ или „златни пантофи“, но най-вероятно се имат предвид пантофи, бродирани със златна нишка. Думата „злато“ 金 в китайския език може да се отнася както за самия метал, така и за цвета му. Описанието на обувките сочи към това, че те са с голяма стойност. По-късно в историята те са определени като „деки като перца“ и „неиздаващи шум върху камъните“, което би могло да потвърди предположението, че са направени от плат. Бродерията действително е изкуство, ценено от джуанците. Девойките от етноса бродират и подгаряват чифт обувки на младежа, когато харесват. Нужно е да се отбележи, че за разлика от европейската, в азиатската история не се набляга на това, че Йе Сиен има необикновено малки стъпала. В един вариант обувката се свива, когато друга жена се опитва да я обуе, а в друг – размерът на обувката е с един пръст по-малък от най-малкото стъпало на друга жена. Джуанските жени правят обувките си така, че да им пасват перфектно. Именно това може да бъде основата на приказката за Йе Сиен. Като доказателство Фей Бушам привежда джуански обувки, изложени в провинциалния музей в Наннин през 2007 г., които са направени от плат, достатъчно твърд, че да паснат плътно на собственика им или да не паснат изобщо на стъпалото на друг човек. Те са разкошно бродирани с нишки, които имат металически златен блясък. Съществуването на тези обувки подкрепя и тълкуването, че обувките на Йе Сиен не са златни, а избродирани със златна нишка (Beauchamp 2010).

На последно място ще бъде представен елементът „Туоханско царство“, анализиран от проф. Бушам. Тя предполага, че именно остров Суматра е областта, където се намира царството на владетеля, установил самоличността на

Йе Сиен чрез обувката и който след това се жени за нея. Това предположение се базира единствено върху географското описание: „племенната общност граничи с океански остров, а на него има царство, имащо военна мощ и властвващо над десетки други острови“. Тази характеристика би могла да подхожда на царство Шривиджая в Суматра, на юг от Наннин (столица на Гуанси-джуанския автономен район), но по-близо до Южен Виетнам. По време на династия Тан между Шривиджая и Китай има търговски връзки (Beauchamp 2010).

Джуанската култура по време на династия Тан

Именно по тази причина в настоящата работа ще бъде проследена и културата на джуанския етнос, разгледана и от проф. Бушам.

Въпреки че през династия Тан джуанците нямат система за писане и воюват неуспешно срещу войски, изпратени от Си-ан, в исторически план използваните от тях бронзови барабани, дървени къщи на три нива, текстилни изделия и селскостопански нововъведения свидетелстват за високо ниво на технологичен напредък (Beauchamp 2010).

Животът на джуанците по време на Тан е несигурен. Понякога деца са използвани за домашни роби в хански и в джуански домакинства и дори са продавани като търговски предмети за износ. Йе Сиен е момиче, което подрива опитите за промяна на обществения ѝ статус в такъв, който напомня на домашен роб. Това е отличителна черта за историята, но бунтът срещу робско обществено положение е споменат в контекста на това, че Йе Сиен е под контрола на втората съпруга на баща си. Полигамията се практикува сред джуанците по време на Тан и се предполага, че децата трябва да се третират еднакво. От буквалното тълкуване на историята става ясно, че бащата на Йе Сиен се жени за две жени, първата от които – майката на Йе Сиен – умира. Терминът „мащеха“ е използван, за

Джуански жени бият бронзови барабани, Гуанси-джуански автономен регион, Китай

да се доближи повече преводът до европейската версия. При все това през последните векове джуанците са описвани като моногамни. В историята са включени наченки, които внушават за съвършената връзка, в която един мъж и една жена си пасват един с друг изключително и заживяват щастливо до края на дните си. Обувката е по мярка само на една жена и тази жена става „първа съпруга“ на царя.

Освен това джуанските жени по време на династия Тан имат особено висок статус и свобода на движение. Общественият им статус е по-висок от този на ханските жени от същия период и не са притиснати от уредени бракове и зестри. Те могат да общуват с мъже, особено на празненства, където по редица начини се формират и проявяват техните предпочитания. Най-вероятно високият обществен статус на жените произлиза от високо цененото им тъкачество – главен източник за икономическия разцвет на етноса (Beauchamp 2010).

Заклучение

Ако изключим приказката за Родона, можем да приемем, че китайската приказка е много по-стара от тези, разказани от Шарл Перо и братя Грим. Историята за Йе Сиен е

за момиче със същата съдба като на европейската Пенеляшка, но източникът на помощта и краят на историята се различават.

Независимо от произхода, историята на Пенеляшка дава поука, че в колкото и лоша ситуация да попадне човек, никога не трябва да губи вяра, и че добрината винаги се отплаща заслужено.

Тълкуванието на китайската приказка от проф. Фей Бушам може да бъде разглеждано като голямо откритие и постижение в отсяването на различните слоеве и символни ядра в литературата и легендите на различните народи.

Библиография

- Beauchamp, Fay. *Asian Origins of Cinderella: The Zhuang Storyteller of Guangxi*. Oral tradition, T. 25, 2010.
- Friedman, Kristen. *Cinderella Tales and Their Significance*. University at Albany, State University of New York, 5, 2010. https://scholarsarchive.library.albany.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=10018&context=honors_college_anthro, 01.11.2022.
- Tatar, Maria. *The annotated classic fairy tales*. New York: Norton, 2002.
- Waley, Arthur. *The Chinese Cinderella Story*. Folklore. T. 58, 1947, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0015587X.1947.9717844>, 02.02.2021.
- Zhang, Aidong. *Cinderella in Different Dresses: From A Narrative Perspective*. International Journal of Languages, Literature and Linguistics, T. 4, No. 3, 2018.
- Zipes, Jack. *The Great Fairy Tale: From Straparola and Basile to the Brothers Grimm*. New York: W. W. Norton & Co, 2001.

Анализ на „Любов в паднал град“ 《倾城之恋》

Береника Куттнерова

Въведение

В настоящата работа е анализирано произведението на писателката Джан Айлин 张爱玲, наречено „Любов в паднал град“ 《倾城之恋》. За Джан Айлин чух за пръв път във втори курс по време на следването си в специалност „Китаистика“ на СУ „Св. Климент Охридски“. Когато по-късно се срещнах с творбата ѝ „Любов в паднал град“, още самото заглавие ми се стори много интересно и имах усещането, че това е тъжна история с щастлив край (в края на тази работа читателят ще разбере дали наистина е така или не.) Реших да прочета това произведение и бях наистина впечатлена. Понеже то е доста дълго, изложението ще бъде направено на базата на основната сюжетна линия, но акцентът ще бъде върху моментите, които оказаха най-силно въздействие върху мен.

Анализ на „Любов в паднал град“

Тази творба е рамкирана, т.е. започва и завършва с един и същ мотив. В случая става въпрос за изпълнение на хуцин 胡琴¹, което в началото на историята символизира живота. Още в първите редове получаваме описание на семейство Бай 白 (част от което е и главната героиня Бай Лиусу 白流苏): „За да се „спести светлината“, часовниците в целия Шанхай били с час напред, само в двора на Бай казвали: „Ние сме по стария часовник.“ Десет часа при тях бил единайсет часа при другите. Тяхната песен била извън ритъма, никак не успявала да настигне хуцина на живота“ (Джан 2012: 160). Тук

¹ Китайски музикален струнен лъков инструмент. Снопег 胡琴 (bkrs.info).

се вижда, че мисленето на това семейство е закостеняло, че това е техен избор и те съзнателно не искат да приемат нововъведения.

Семейството получава вест за смъртта на бившия съпруг на Лиусу. Веднага след това ѝ предлагат да се върне в неговия дом и да остане да живее там, както подобава за вдовица, като дори ѝ предлагат да осинови някого от неговите племенници. След като Лиусу категорично отказва и отбелязва, че те са разведени по законна процедура, „Третият господар“ 三爷 (третият син на баща ѝ) отговаря: *„Докато си жива, принадлежиш на тяхното семейство, а когато умреш, духът ти също ще принадлежи на тях“* (Джан 2012: 161). Прави и други изказвания по темата: *„Когато видях, в какъв вид се върна и как те е пребил ... си казах: „Аз, третият син на семейството Бай, може и да съм беден, но в дома ми няма да липсва купичка ориз за сестра ми! ... Мислих си, че се връщаш в родната къща само за няколко години, а след това и двамата ще промените решението си“* (Джан 2012: 162). Уважението към семейството е важна човешка ценност, но нищо не трябва да стига до крайност, а в този случай определено се стига до такава – чуждото семейство трябва да бъде почитано и с цената на домашно насилие, това семейство е по-важно дори и от закона.

Лиусу решава да избяга от това унижение. Тъкмо тогава на гости в дома ѝ идва сватовницата мадам Сю 徐太太, задачата на която е да намери съпруг за сестрата на Лиусу – Баолу 宝络. Лиусу се оплаква на мадам Сю, че тъй като не е получила образование, би било трудно да си намери работа. *„Да търсиш работа не е верният начин, но да търсиш човек, това вече е правилно“*, отговаря мадам Сю (Джан 2012: 165). И тогава Лиусу решава, че ѝ е нужно да си намери съпруг. Оттук можем да направим извод колко прагматично е това решение.

Отново се среща мотивът на хуцина – Четвъртият господар 四爷 започва да свири на терасата и пред огледалото в стаята си Лиусу започва да танцува „дворцов танц“,

но не по мелодията на хуцина, а по „древни, отдавна загубили се мелодии“, които чува само тя (Джан 2012: 167). Този образ символизира стратегията на Лиусу – да използва чара си, за да съблазни подходящия човек.

Очаква се Баолуо да се омъжи за Фан Лиуюан 范柳原, богат и привлекателен мъж от китайски произход, израснал в Малайзия и Англия. Той често идеализира Китай в представите си, но след като заживява там трудно понася, че неговите очаквания са били нереалистични (Джан 2012: 167).

На едната от срещите им Баолуо води и Лиусу. Впоследствие се оказва, че за разлика от сестра си, Лиусу умее да танцува, което впечатлява Лиуюан и той спира да се интересува от Баолуо (Джан 2012: 170).

След тази среща мадам Сю кани Лиусу в Хонконг (където съпругът ѝ – господин Сю – заминава по работа) под pretext, че ще ѝ помага с домашните задължения. Но поканата всъщност идва от Лиуюан (Джан 2012: 172).

Когато той и Лиусу се срещат на една вечеринка, той решава, че заради начина, по който тя навежда главата си (по това време е било обичайно жените да навеждат главите за поздрав), и цялото ѝ излъчване, Лиусу съответства на неговия идеал за „китайско момиче“, защото е възпита на по традиционен начин (Джан 2012: 175, 177).

Същата вечер Лиуюан и Лиусу отиват на разходка и изглежда, че се влюбват един в друг. В края на разходката обаче стигат до огромна стена пред хотела, в която са настанени, и тогава Лиуюан казва: „Един ден, когато нашата цивилизация се срине и нищичко не остане – всичко изгори, всичко се разпръсне и се срути, тази стена вероятно все пак ще продължи да я има... Лиусу, ако тогава можем да се срещнем до основите на тази стена, тогава може би ти ще изпиташ малко искреност към мен, а аз – към теб“ (Джан 2012: 180). Така разбираме, че Лиуюан е наясно, че чувствата на Лиусу не са истински, но неговите към нея – също. Малко след това обаче казва: „Аз самият не разбирам себе си, но искам ти да

ме разбираш! Искам да ме разбираш!“. И оттук научаваме, че той, въпреки имиджа си на плейбой, всъщност копнее за „платоническа“ любов, искреност, разбиране, подкрепа... Лиусу смята, че такава любов може да доведе до брак между тях, затова решава да му даде това, което търси (Джан 2012: 181).

По този начин връзката им се превръща във вид сделка. В началото двамата излизат всеки ден и се забавляват, но изведнъж, Лиуюан започва напълно да игнорира Лиусу и да флиртува със Сахейини 薩黑美妮 (красавица от Индия, която твърди за себе си, че е индийска принцеса в изгнание, но потвърдено остава само, че тя в действителност е индийка в изгнание, която е издържана от различни богати мъже). Това поведение от страна на Лиуюан подкрепя факта, че чувствата му към Лиусу не са искрени (Джан 2012: 185).

Пред другите обаче той се държи изключително благородно с нея, затова не след дълго, хората започват да ги смятат за съпруг и съпруга. Лиусу вижда, че това е част от неговия план, тя вече не може да го напусне, иначе ще съсипе репутацията си (Джан 2012: 186).

Лиусу решава да се върне в Шанхай, за да покаже на Лиуюан, че не е зависима от него, и по този начин да „вдигне цената си“. Скоро започва да съжалява за това решение, защото в Шанхай семейството ѝ я намразва още повече (със завръщането си, тя ги засрамва, тъй като изглежда, все едно Лиуюан я е напуснал). След известно време Лиуюан я кани да се върне в Хонконг и на нея, заради унижението, което преживява, не ѝ остава друго, освен да приеме (Джан 2012: 190).

В Хонконг те за първи път прекарват нощта заедно, Лиусу е много щастлива, но Лиуюан заявява, че след седмица заминава за Англия и ще се върне след година. Наема къща, в която Лиусу да живее, очаквайки завръщането му. Лиусу пак е много доволна – има къде да живее в Хонконг, т.е. не трябва да се връща в Шанхай, а връзката с Лиуюан ѝ носи и финансова сигурност. Единствената ѝ грижа е с какво да се

занимава, за да не ѝ е скучно, докато Лиуюан се върне. Това се случва на 7 декември 1941 г. (Джан 2012: 191–193).

На следващия ден животът ѝ коренно се променя. В Хонконг преди този ден няма военни действия, но на 8 декември градът е нападнат и така войната стига и там (Джан 2012: 193). На мен този обрат ми направи голямо впечатление, тъй като заради самия език на произведението наистина може да се усети внезапността на тази промяна. Но освен това, както ще видим и по-нататък, разбираме, че бедствията „не избират“ – никой не е абсолютно застрахован от нещастие (било то причинено от война или от други фактори), колкото и добро да е финансовото му положение. Да, можем да предположим, че богатите хора биха се справили по-добре по време на различни кризи, но и те не са всемогъщи и лесно може да се случи да загубят всичко. Като пример ще спомена Лиуюан, който не успява да замине за Англия и няма в себе си много пари в брой, така че изведнъж се оказва почти толкова беден, колкото и другите хора. Също така по-нататък в произведението къщата на Лиусу и Лиуюан ще бъде разрушена до такава степен, че ще заприлича по-скоро на руини, а двамата ще са принудени да живеят там.

Навсякъде се възцаряват хаос и паника. Изведнъж Лиуюан се връща. Както стана ясно, той не успява да замине. Двамата бягат от къщата и известно време се крият в хотела, където преди са живели. Когато и там вече не е безопасно и продоволствията не достигат, те тръгват към къщата си (Джан 2012: 195–197).

От една страна, може да разглеждаме завладяването на Хонконг като своеобразен срив на цивилизацията, а Лиуюан беше споменал, че ако след срива на цивилизацията стената до хотела продължи да я има и двамата с Лиусу могат да се срещнат до нея, може би ще бъдат искрени един към друг. Сега той просто казва: „*Не съм ходил да проверявам стената*“ (Джан 2012: 197).

Според мен това може да се тълкува по два начина. Първо, Лиуюан разбира, че чувствата им един към друг все още не са напълно искрени, но би било болезнено да си го признае директно и затова предпочита да не повдига темата. Второ, Лиуюан може би осъзнава, че в извънредни обстоятелства въпросът за чувствата между двамата не е приоритет. Приоритет е оцеляването, а това при всички положения се постига по-лесно, когато повече хора си сътрудничат, отколкото когато човек разчита сам на себе си. Повдигането на любовния въпрос би могло да доведе до най-различни спорове и да сложи край на добрите отношения между двамата, което не би било изгодно за никого, затова и Лиуюан не повдига този въпрос.

Направи ми впечатление, че на връщане от хотела Лиуюан и Лиусу искат да си поговорят, но осъзнават, че темите на разговорите им преди са били свързани главно със светските събития, които са посещавали. В новата обстановка нямат достъп до този вид забавление и разбират, че изведнъж нямат какво да си кажат (Джан 2012: 197).

Тук виждам определено прилика със сегашната пандемия. Няма да я сравнявам с война, защото те са от различно естество, но и двете представляват голяма опасност и имат общи черти. За да се предпазим, от началото на пандемията социалните ни контакти намаляха като събития се провеждат изключително рядко. В тази нова ситуация често се случва да нямаме общи теми с хора, които преди смятахме за изключително близки, тъй като вече не ни свързват ежедневните съвместни преживявания, а в живота на повечето от нас вече няма събития, които да го правят интересен за разговор. Това може да е за зло, но може да е и за добро – може да е повод да опознаем по-добре приятелите и колегите си и да се научим да водим разговори, в които да влагаме повече смисъл.

Както вече споменах, двамата намират къщата почти разрушена, а и повечето от вещите им са откраднати. В

този труден период Лиусу и Лиуюан осъзнават, че нямат на кого да разчитат, освен един на друг (междуградските пътувания не са възможни, а движението навън като цяло е опасно). Започват да се грижат един за друг и между тях постепенно се пораждат истинско разбиране и подкрепа. Те преминават през много изпитания на съдбата и даже се женят (пускат съобщение във вестник, където обявяват, че са женени). Чувствата между двамата наистина могат да бъдат описани по-скоро като разбиране, отколкото като любов, но във всеки случай, те са по-дълбоки и по-искрени от времето, когато двамата третираат връзката си като вид развлечение. Среща се и намек, че двамата наистина се обичат – Лиуюан казва: *„Това трябва да е дело на духовете и боговете. Наистина започнахме да се обичаме... Преди бяхме прекалено заети с това да се влюбваме един в друг, откъде да сме намерили време да обичаме един друг“* (Джан 2012: 197–200).

Интересен момент настъпва в края на историята, когато научаваме, че Четвъртата госпожа 四奶奶 (съпругата на Четвъртия господар), която първоначално одумва Лиусу заради развода ѝ, иска да се разведе (Джан 2012: 164, 201). Тук виждаме една разпространена човешка особеност – да „подражаваме“ на другите, за да осъществим нещо, което и сами искаме, но нямаме смелост (Четвъртата госпожа намеква, че и тя щеше да се разведе, ако беше толкова лесно) (Джан 2012: 164). Но видим ли, че някой друг е успял да го осъществи (и нерядко, животът му след това става по-добър от нашия), внезапно намираме нужната смелост (или завист), за да осъществим желанието си. (В самата история се казва, че Четвъртата госпожа взема своето решение чак след като осъзнава колко по-хубав е станал животът на Лиусу) (Джан 2012: 201).

Заклучение

Дали това е история с щастлив край? Ако разглеждаме щастливия край просто като осъществяване на целите,

то историята има щастлив край – Лиусу успява да избяга от унижението на семейството си в Шанхай, а Лиуюан си намира съпруга, която съответства на неговите очаквания за „китайско момиче“.

Не бива да забравяме също, че в края на историята двамата герои остават *живи*. Какво повече трябва за един щастлив край? Да, може би след войната любовта им ще угасне. Но ако не друго, то те поне имат шанс да определят бъдещето си (доколкото това е възможно в относително консервативното следвоенно общество), за разлика от много хора, които по време на Втората световна война загиват.

За съжаление, от друга страна, мисля, че краят не е щастлив. Макар че героите осъществяват целите си и между тях има „дълбоко разбиране“, според мен остава да липсва истинската любов – с течение на времето те са започнали да се уважават един друг повече и да се грижат един за друг, но по-скоро остават заедно, защото нямат друг избор. Предполагам, че връзката на Лиусу и Лиуюан ще се разпадне, защото първо, за „дълбокото разбиране“ се казва, че „*то беше достатъчно да ги направи щастливи и да останат заедно горе-долу десет години*“. По мое мнение, ако нямаше вероятност двамата да се разделят, нямаше да се споменава никакъв перюд от време (Джан 2012: 199).

Второ, както споменах, историята е рамкирана, така че в самия край отново се споменава хуцин: „... *в нощта на десет хиляди фенера, лъкът на хуцина се движи напред-назад, разказвайки истории, изпълнени с равнодушие – по-добре да не питаме за тях*“ (Джан 2012: 201). Според мен една от историите е именно тази на Лиусу и Лиуюан, а това е намек, че отношенията им след войната няма непременно да издържат.

Но щом това не е история с щастлив край (а аз първоначално се заинтересувах от нея именно, защото очаквах да е), как така толкова ме впечатли?

Първо, детайлните описания наистина ме пренесоха в Хонконг и Шанхай от миналото. Тези градове и днес са уни-

кални, но заради неизбежната модернизация трудно можем да усетим живота, какъвто е бил преди.

Второ, бях склонна да осъждам героите за постъпките им, но като се замислих, осъзнах, че във всеки човек има малко от Лиусу или Лиуюан. Като Лиусу, и ние понякога сме готови да използваме другите, за да постигнем своята цел. А също така се случва да разглеждаме възлюбения не съвсем като независима личност, а по-скоро като обект – възлещение на нашите идеали (както прави Лиуюан, който в началото не се влюбва в Лиусу заради нея самата, а в нейните характеристики на „китайско момиче“). Колкото и странно да звучи, за мен величието на творбата се състои и в това, че ме накара да осъзная приликите между персонажите и истинските хора.

Трето, внезапните промени, случили се на осми декември, ми припомниха колко преходно е всичко в живота. Разбрах, че наистина не бива да се привързваме към повърхностните неща, защото най-ценното не са те, а искрено то разбиране и подкрепата между хората.

Четвърто, много съм благодарна, че не съм живяла в Китай в началото на миналия век и преди това, понеже положението на жените в обществото често е било много несправедливо и животът им е бил труден. Традиционните ценности са прекрасно нещо и трябва да бъдат почитани, но към това трябва да се подхожда разумно, а не безразборно (както беше описано в началото на настоящата курсова работа).

И накрая, но не на последно място, самият персонаж на Лиусу много ми хареса. Тя безспорно притежава отрицателни качества, но за тях вече говорих. Тук бих искала да изтъкна колко смела е тя, когато решава да преследва своите желаниа и да търси изход от трудното си положение, вместо да се подчинява на обществените норми и семейството си. Връзката ѝ с Лиуюан може да не е искрена, но не можем също така да отречем, че Лиусу е находчива. В днешното време,

когато жените по света имат повече свободи, е лесно да осъждаме Луусу, но колко от нас не биха постъпили по подобен начин, ако бяхме живели в нейното време? А пък тя, ако беше живяла в нашето време, може би щеше да намери друг начин за разрешаването на проблемите си и всички щяхме да ѝ се възхищаваме. Не е правилно да използваме други хора за лична изгода, но смея да твърдя, че в тогавашните условия Луусу наистина не е имала много избор.

Библиография

bkrs: 胡琴. <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E8%83%A1%E7%90%B4,01.09.2022>.

Джан 2012: 张爱玲. 倾城之恋. 北京: 北京出版集团公司, 北京十月文艺出版社, 2012.

Джан & Кингсбъри 2007: Chang, Eileen, Karen S. Kingsbury. *LOVE IN A FALLEN CITY and Other Stories*. New York: Penguin Group (USA) Inc., 2007.

Лисицата като митично същество в Китай и Япония

Евгения Саръмова

Увод

Още от дълбока древност хората имат нужда да вярват в нещо свръхестествено. Древните хора разбират, че светът е устроен според някакви необясними природни сили и придават на всяка природна стихия божествено значение. Извършват преклонения и жертвоприношения към слънцето, небето, реките и планините с надеждата божествата, олицетворяващи съответните природни обекти, да чуят техните молитви и да донесат благоденствие на техните земи.

Съществуването на света се дължи на противоположностите. Денят не може да настъпи, ако преди него не е била нощта. Колкото противоположностите да са полярни и несъчетаеми, тяхното съществуване създава света, в който си намира място всяко явление и от живия, и от неживия свят. И между тези два полюса – „положително“ и „отрицателно“ е цялото Битие. На тази основа древните хора създават вярвания в различни положителни свръхестествени същества, които наричат „божества“ или „покровители“ на дадена дейност от битието на човека, и отрицателни свръхестествени същества, които вселяват страх у безпомощните хора. За божества в положителен аспект са считани само тези, принадлежащи към определени природни стихии, от които хората са зависими като дължа за реколтата, слънцето, вятъра; части от ежедневиия живот на човека като занаяти, семейно благополучие. Освен положителни, божествата могат и да са отрицателни

като например богове на войната, смъртта. Характерни са светилищата, построени в тяхна чест, където могат да се извършват жертвоприношения, за да се умилостиви волята им. Съществуват и свръхестествени същества, не принадлежащи към обожествените. Те не са почитани като божества, защото или не са от такова основно значение за хората, или вредят на човешкия род.

В културата на всеки един етнос съществуват свръхестествени, макар и митични същества. Специално за Далечния Изток едно от тези същества, стоящи в основата на местните култури, е лисицата.

Първи сведения за лисицата като свръхестествено същество

Смята се, че образът на лисицата като митично същество се заражда в Китай и с разпространението на китайското влияние из целия Югоизточен регион на Азия, вярването в нея е прието и в културите на съседните държави като Корея, Япония, Виетнам и Мианмар. В Китай лисицата изначално се смята за същество със нечовешки сили, но в Япония статутът ѝ се развива и до божество, залягащо в основата на японската култура.

Първите сведения за чудната лисица са намерени в китайския древен „Трактат на планините и моретата“ (《山海经》), включващ в себе си познания за географията и митологията на древен Китай. В трактата се споменава за необичайна лисица с девет опашки или така наречената „деветоопашата лисица“ 九尾狐. В главата „Трактат на южните морета“ 《南海经》 пише: „Още на триста ли на изток е планината Цинцю. На южния ѝ склон има много нефрит, а на северния – много цинху (азурум). Там обитава животно, подобно на лисица, но с девет опашки. Гласът му напомня плача на новородено дете. То може да погълне човек. Този, който го изяде, няма да бъде засегнат от змийска отрова“ (百度百科, 九尾狐). В главата „Трактат на източните море-

та“, 《东海经》 пише: „Още петстотин ли на юг се намира планината Фули. По билото ѝ има много злато и нефрит, а в подножието ѝ – остри камъни. Там обитават животни, подобни на лисица, но те имат девет глави и девет опашки, с нокти като на тигър. Наричат се линджъ. Ревът им е подобен на плач на новородено дете. Те поглъщат хора“ (百度百科, 山海经·东海经). Според главата „Трактат отвъд моретата на изток“ 《海外东经》: „Страната Цинцю се намира на север от него. Лисицата, която живее там, има четири крака и девет опашки“ (百度百科, 九尾狐). А в главата „Трактат на великите пустини на изток“, 《大荒东经》 се споменава: „Съществува страна Цинцю, където обитава деветоопашката лисица“ (百度百科, 九尾狐).

Според тези ранни сведения при различните видове митична лисица се забелязват няколко общи черти – наличието на девет опашки, гласът ѝ, който е подобен на дете, и източникът ѝ на прехрана, тоест хората. Числото девет играе много важна символна роля в културата на Китай и съответно на целия регион, където се разпростира китайското влияние. То е възприемано за благовещаещо число, което същевременно и символизира чина на императора. Според Хъ Син 何新 лисицата с девет опашки в древен Китай е божество на брака и деветте ѝ опашки 九尾 като дума фонетично се доближава до словосъчетанието 交尾 交尾, означаващо сношаване (Алимов 2004: 2). Може да се предположи, че гласът ѝ прилича на новородено дете поради неусмиримия ѝ глад и жалното оплакване на лунната светлина, подобно на вълците. Но от друга страна, гласът ѝ може да представлява капан за хората, неоставящи равнодушни към чуждото нещастие и като чуят плача на новородено дете, веднага да се притекат на помощ. Щом в този трактат това действие е споменато като обичайно, значи методът ѝ работи безпогрешно. Поради тази информация се формира негативно отношение към лисицата. Все пак освен за такъв тип лисица, се намират

сведения и за лисица с положителен образ – в трактата „Летопис Пролети и есени на господин Лю“ 《吕氏春秋》.

В този трактат, датиращ още от 239 г. пр. н.е. (периода Воюващи царства 战国, 475-221 г. пр. н. е.), е описана срещата на митичната фигура Великия Ю 大禹, овладял потопа, и бъдещата прародителка на династия Ся 夏朝 (2070–1600 г. пр. н. е.) – Нюдзю 女娇. Докато се занимава с държавните си дела да спре потопа, Великият Ю стига до планината Ту 涂山, където живее цял клан – кланът на планината Ту 涂山氏. Там той среща прекрасна жена, която е девеопашата лисица, и я взима за съпруга. Кланът много държи на брака по обич. Нюдзю му е предана съпруга и във всичко го подкрепя. Впоследствие от техния брак се ражда Ци 启, който поема властта след смъртта на Ю с нов режим, където властта да се предава в семейството 天下为家, а не както още при Ю – сред обществото 天下为公. В това предание образът на лисицата се явява основополагащ в издигането на цяла династия. За разлика от „Трактата на планините и моретата“, в „Летопис Пролети и есени на господин Лю“ лисицата се явява стожер на семейството, което е потвърждение на хипотезата тя да се явява като божество на брака в древен Китай.

В Япония първи сведения за въпросното митично същество лисица или *кицуне* (狐, яп. kitsune) се считат „Аналите на Япония“ или още известни като „Нихонги“ 《日本紀》 от 720 г. Там се говори, че лисицата носи късмет. Лисици дори живеят в двора на императрица Гемей 元明天皇 (Gemmeitennō, 661-721). В шинтоизма, считан за официална религия в Япония, те имат положителен образ. Някои от тях имат привилегировано положение – да служат на Инари 何稻大神 (Inari Okami), явяваща се божество на ориза и изобилието. Смятани са за нейни посланици. Инари нерядко се изобразява като лисица.

Култът към лисицата съществува и в културата на айните в Северна Япония. Те се считат за най-древните

жители на страната. Айните вярват в анимизма, където всяко живо същество има своя душа – животни, растения. Според този етнос лисиците могат да се делят на добри и зли. Лисицата с тъмнокафеникав цвят е възприемана като вещаеща късмет, докато лисицата с червен цвят се счита за неблагоприятна, тъй като вреди и пакости на хората. Предполага се, че традиционната японска представа за това митично създание се формира благодарение на айните, но в по-късен период под влиянието на Китай около VIII-X в. се заимстват и елементи от китайските културни възприятия (Павленко 2008).

Характеристики на лисицата според местните вярвания

Лисицата в Китай и Япония има много общи черти, като например възможността да има повече от една опашка, също така остроумие, хитрост, съблазнителност, превъплъщаване, наличие на вълшебни сили, дълголетие, създаване на илюзии, способността да се въздигне като божество, способността да лекува, вампиризм, закрила на близки и роднини, способността да се всели в друго същество, както и искрена преданост.

От гореизредените характеристики може да се направи извод, че лисицата притежава и положителни, и отрицателни качества. Това е така поради различните периоди, когато тези качества са ѝ приписвани. С всеки изминал отрязък от време образът получава нови качества. Например в Китай в древността селяните се боят лисиците да не им отвлекат прехраната – домашни животни като кокошки, гъски, и им приписват редица качества и способности, които вещаят нещастие, но вече към династиите Тан 唐朝 (618-907) и Сун 宋朝 (960-1279) тя получава всеобщо признание като добро животно, носещо благоденствие и в нейна чест са строени светилища и често е наричана лисица-божество 狐仙. Въпреки разпространението на добрата слава на лисицата, е останало вярването, че ня-

кои лисици вредят на хората. В Япония, както в Китай, съществуват и добри, и зли лисици, но както вече беше посочено, от самото начало има силно преклонение пред нея, специално пред божеството Инари 何稻大神. Докато макар и в древен Китай да е имало преклонения пред лисицата като тотем, както например в клана Ту 涂山氏, то не е било толкова разпространено. Подобни преклонения в Китай са измествани в повечето случаи от конфуцианството.

Съществуват лисици с една (狐狸精 в Китай; 狐 – kitsune в Япония) и с девет опашки (九尾狐 в Китай; 九尾の狐 – кууби по kitsune в Япония). Наличието на една опашка показва посредственото положение на лисицата сред множеството митични същества, но въпреки това тя притежава необичайни способности, с които да увеличава духовната си сила и накрая да се превърне в божество. Деветте опашки демонстрират увеличената ѝ мощ и също така са показател на нейното превръщане в божество. Това, че тя се преобразява в божество, не значи, че трябва да притежава редица качества на висока нравственост. Има случаи, където лисицата, достига до степенята на божественост и се явява зла и изпраща нещастия на хората.

Остроумието и хитростта са основни качества и за обикновената лисица. Водейки хищнически начин на живот, тя се нуждае от хитрост и находчивост. Тези качества не я разкриват от положителната страна. Тя често мами хората, за да хване плячката си. Но пък от друга страна, благодарение на своя усет, тя може да се приспособи към ситуацията и да излезе печеливши. В азиатската култура лисицата е противоречив митичен персонаж. Тя, както всяко явление в света, съчетава в себе си тъмното и светлото и съответно те се проявяват по различни начини в различни ситуации. Остроумието може да се прояви и в ерудираност. Съществуват поверия, че на лисицата ѝ е достъпно знание, което не може да бъде прозряно от хората. Например в творбата „Чудната среща в Западно Шу“

《西蜀异遇》 от Ли Сиенмин 李献民 от династия Сун главната героиня Сун Юен 宋媛 с невероятна бързина стихоплетства и с това показва своята образованост в класическата китайска литература в беседата си с Ли Дадао 李达道.

Съблазнителността е качество, присъщо за лисицата, тъй като се съчетава с хитростта и очарователността. Лисицата със своята изящна красота и чар привлича към себе си невинни юноши, за да им подари познанието на земните удоволствия и същевременно да увеличи своята духовна сила, като ги изтощи напълно. Този мотив присъства в традиционната китайска представа за лисиците. Китайските селяните се боят да срещнат дори случайно лисицата в гората или направо в двора си, защото има голяма вероятност тя да се окаже в дома им и да изпие всичките им жизнени сокове, оставяйки ги на произвола на съдбата. Тук се проявява склонността ѝ към вампиризъм – да поглъща чуждата жизнена енергия. Лисицата търси своите жертви сред юношите, тъй като при тях изобилства жизнената енергия ян 阳. При лисицата пък е силно съсредоточена енергията ин 阴, поради това че тя е символ на женското начало. Поглъщайки енергията ян от юношите, лисицата увеличава своите свръхестествени сили и може да достигне до последното ниво – небесна лисица 天狐 – и да се отдели от суетния свят.

Според „Високите съждения на дворцовите порти“ 《青琐高议》 от Лиу Фу 刘斧 (XI в.) в началото на живота и през юношеството енергията ян е силна, а ин – слаба. През средните години ян и ин са на едно ниво, а пък през старостта енергията ян намалява. Когато енергията ян напълно изчезне, настъпва смърт.

Благодарение на своята очарователна красота лисицата успява да плени сърцето на своя избраник и да встъпи с него в брак, след което да извлече енергията му през първата брачна нощ. Този мотив може да има своите варианти в зависимост от периода – дали хората възприемат

лисицата повече положително или отрицателно, както и от характера на самата лисица. Има варианти, според които лисицата се възползва от наивността на юношата само за една нощ без никакво сключване на брачен съюз. Този мотив е характерен за произведенията за чудното до династия Тан. Съществува и версия, според която лисицата завързва отношения с юноша и му става вярна жена както Сун Юен 宋媛 в „Чудната среща в Западно Шу“. Присъства и мотивът, където лисицата подмамва избраника си в своя дом, за да се възползва от енергията му, както например в японския разказ „Историята за самурая, който бил на гости при лисиците“ от сборника „Отоги боко“ (御伽婢子, 1666 г.) на Асаи Рьои 浅井了意. Главният герой е открит в лисича дупка и си мисли, че живее във великолепно имение.

Превъплъщението е присъщо на лисицата. В зависимост от възрастта си тя може да се превъплъщава в различни хора, животни, растения и предмети. Тази способност е едно от основните ѝ качества, с които тя примамва жертвата си или извлича полза от някаква ситуация. В произведението „Записки в мрака“ 《玄中记》 от Гуо Пу 郭璞 от Източна Дзин 东晋 (317-420) се споменава за превъплъщаването на лисицата: „Когато лисицата достига 50-годишна възраст, може да се превърне в жена. А на 100 години се превръща в красива девойка или юноша. Може да разбере какво се случва на хиляда ли. Владее прекрасно изкуството на съблазняването и кара хората да си губят ума по нея. След 1000 години ѝ се отварят Прозренията на Небето и се превръща в небесна лисица“ (百度百科, 狐仙). Такова преобразяване според възрастта се наблюдава и при „японските“ лисици, като например в разказа „За котката демон“ (《猫又》, Nekomata) от сборника „Разказите на стражите през нощта“ (《宿直草》, Tonoiigusa, 1660 г.) от Огита Ансей 获田安静 се споменава, че 1000-годишна лисица може да се превърне в красавица. Превъплъщението ѝ е най-удобният начин да се приспособи към средата, където целта ѝ се

намира. С увеличаването на възрастта силата ѝ расте и трансформацията ѝ се изпълнява безупречно.

Младите лисици могат да владеят магии, малки илюзии, но превъплъщаването е сложен процес за тях и често са разкривани. Например в творбата „*Записки от скука*“ (《徒然草》, Tsurezuregusa, 1332 г.) от Кенко 兼好 се говори за млада лисица, която се преобразява в човешки облик и прониква в двора. Там през бамбукова завеса гледа играта го и неочаквано разбира, че са я разкрили. От уплах бяга в истинския си облик. Този мотив е често срещан в много легенди и истории, където лисицата в безизходна ситуация приема животинския си облик и бяга да се спаси.

Тя може да се превъплъти и в снажен мъж като например в една легенда на айните, където се превръща в юноша. Той отива на състезание да си търси булка. След като изумява всички с високия си скок, той е на път да вземе булката си, но за нещастие някой вижда края на опашката му под дрехите и го убиват на място. Пример за превъплъщението на лисицата в растение се явява разказът „*Историята за лисицата, която беше убита, преструвайки се на дърво*“ от сборника „*Събрани повести от миналото*“ (《今昔物語》, Конјаки Монogatari, 1120 г.). В него племенникът на шинтоисткия жрец Накадано по време на разходка със слугата си забелязва, че на мястото, където обикновено няма нищо, стои кедър. Решава да провери дали кедърът е истински и опъва лъка си към дървото. В момента щом пуска стрелата, дървото изчезва и на негово място лежи мъртва лисица със стрела в хълбока. Широка популярност получава разказ от 1889 г., преразказан от Б. Х. Чембърлейн, където лисица приема формата на влак на линията Токио–Йокохама. Срещу този илюзорен влак се движи истински. Машинистът на истинския влак се опитва по всякакъв начин да даде сигнал на отсрещния да спре. Вместо двата влака да катастрофират, илюзорният изчезва и на негово място лежи мъртва лисица.

Лисиците са майстори на илюзиите. Те могат да създават безброй материални обекти само със сухо листо (според японските представи). Те могат да се отблагодарят на хора, които са им помогнали, само с нематериални блага – здраве, щастие, благополучие, късмет. По принцип добрите лисици поддържат справедливостта. Възнаграждават тези, които са заслужили тяхната закрила, а тези, които желаят повече от необходимото, оставят да се наслаждават на илюзиите. В зависимост от силата си, лисицата може да създаде цяло илюзорно пространство, където времето тече по други временни закони. За едни например случващото се около тях може да се стори за 5 минути, а за други – 50 години. Такава илюзия се наблюдава в японската легенда „Приключенията на Вису“. Главният герой Вису вижда на поляната две жени да играт го и със захлас продължава да наблюдава играта им. След известно време той забелязва, че едната жена прави грешен ход и я поправя. Двете жени се уплашват и бягат в лисичата си форма. Той иска да ги последва, но няма сили. Целият е изнемощял и брадата му стига до земята. Оказва се, че те са седели на поляната 300 години, които на Вису се струват като няколко часа.

Наличието на свръхестествени сили позволява на лисицата да лекува други живи същества, тъй като се счита, че тя е обвързана със света на духовете. Тя се явява посредник между този свят и отвъдния. Тя може да създаде семейство със същество от този свят и да живее в мир и благоденствие. Счита се, че децата на лисица и човек са надарени с велико бъдеще. През династия Сун в Китай мотивът за спокоен семеен живот на лисица в човешко семейство се разпространява все повече и повече. Пример са сунската история „Чудна среща в Западно Шу“, редица произведения от сборника „Чудните истории на Ляо Джай“ 《聊斋志异》 от Пу Сунлин 蒲松齡 от династия Цин 清代 (1636–1911), в които се описва щастливият брак между човек и лисица, макар и в края да има раздяла, поради служба на лисицата или заради

безопасността на човека. При раздялата лисицата обещава на своя любим, че ще се срещнат непременно или в сънищата, или в друго пространство, предназначено само за тях.

В китайските традиционни представи лисиците са свързвани с отвъдния свят, защото копаят гунките си близо до занемарени могили и се счита, че те взимат фамилията на починалия човек, в близост до чийто гроб е леговичето им. Според народните поверия тя използва теменна кост на починалия човек, в когото иска да се превърне.

В китайското произведение „Развалянена магии“ 《平妖传》 от Фън Мъндун 冯梦龙 е описан процесът как лисицата се превръща в човек. В зависимост от починалия човек, в който иска да се превърне – мъж или жена, лисицата взема теменната му кост и си я слага на главата, като задачата е костта да не падне по време на 49-те ѝ поклона пред луната. Ако успее, тя може да завърши преобразяването си. Същият сюжет се наблюдава и в разказа „Историята за лисицата, поглъщаща енергията даймьо“ от сборника „Отоги бок“ 《御伽婢子》 на Асаи Рьои 浅井了意. Лисицата, желаеща да се превърне в човек, стои на задни лапи и се моли обърната на север с череп на главата. Много пъти черепът пада от главата ѝ, но всеки път тя го слага обратно и продължава. След сто пъти прочитане на молитвата лисицата най-накрая се преобразява в красиво 18-годишно момиче.

Лисицата може да пожелае да лекува хора, които са ѝ помогнали с нещо, или да помогне на тези, които заслужават нейната подкрепа. В Китай в по-късен период, около династия Сун, съществува мотивът за нейната грижа за близките и членовете на семейството ѝ, които са хора. Това показва нейната привързаност и вяност. За пример може да послужи героинята Сун Юен от „Чудната среща в Западно Шу“, която лекува свекърва си с отвара от изсушено листо. Ефектът е мигновен. След тази нейна сърдечна постъпка свекървите я приемат радушно в семейството си, пренебрегвайки факта, че тя не е човек като тях. Освен

към роднини, проявата на загриженост се изразява и чрез благодарност към чужд човек, както в разказа „Историята за лисицата, която се отблагодарила самурая за възвръщането на скъпоценното ѝ топче“ от сборника „Събрани повести от миналото“ (《今昔物語》, Konjaku Monogatari). Лисицата, явяваща се главен герой в разказа, не само че напуска тялото на жената, в която се е вселила, но и спасява живота на самурая, който ѝ връща безценното топче.

Вселяването в друго живо същество е присъщо на всички духове, към които е причислена и въпросната лисица. Целта може да бъде назидание или отмъщение, ако човекът е водил безнравствен начин на живот или по някакъв начин е обидил лисицата. Възможно е и да се всели в друг от членовете на семейството на провинения, за да го измъчва повече със страданията на близките му. Вселяването може да представлява само средство, чрез което лисицата да постигне целта си, например да подстрекава някого, да набеди някого в провинение или пък да предупреди за някаква вест. В Япония вселяването на лисицата се нарича *кицунецуки* (狐憑き, kitsunetsuki). Според японските традиционни представи тя се вселява в хората през гърдите им или през цепнатинката на палеца под нокътя. След като лисицата успешно се вселява в своята жертва, в тялото вече съществуват две души – неговата и на лисицата. Човекът, обладан от лисица, ясно разбира нейните мисли и команди и изпълнява всичко без съпротива. Той може да върши нещо, от което да не става ясно, че е обладан от лисица. Но ако тя не е много силна, човекът се държи неадекватно – бяга напред-назад, реве като нея с пяна на уста, въргаля се по земята. В миналото в Япония смятат, че всичко, което е извън нормата, е причинено от лисица. Дори считат хората с психически отклонения за обладани от такава. Голямо нещастие е лисица да се всели в някой човек. Според традицията, хората първоначално съчувстват на „избраните от лисицата“ жертви, но с времето започват да ги отбягват.

Според поверията в такава ситуация човекът се намира в полусънно състояние, от което не може сам да излезе, но ако има силна воля, има шанс сам да се освободи от нейното безпощадно влияние. По принцип лисицата може да бъде наказана да напусне тялото, ако някой външен човек приложи телесен удар върху обладания. Ако тя е много силна и не е възможно по прост начин да бъде изгонена от тялото на човека, се търси будистки монах, който с четене на сутри да го направи. Един от примерите за вселяването на лисицата или кицунецуки е легендата *„Историята за военачалника Тошихико, който наел лисица за своя гост, използвайки властта си върху нея“* от *„Събрани повести от миналото“* (《今昔物語》, Конјаку Monogatari). По пътя към имението си Тошихико хваща лисица и ѝ заръчва да предупреди домашните му за пристигането му заедно с госта му. След като пристигат, изумените слуги разказват, че жена му започва да се чувства некомфортно към 8 часа вечерта. Чувства остра болка в гърдите и след време заговаря от името на лисицата. По този начин животното изпълнява заръката на военачалника Тошихико. Обикновено след вселяването на лисицата в тялото на човека, гласът му се изменя и тембърът се отличава от обичайния.

Опирайки се на познанията си за страха на обикновените лисици, японците стигат до извода, че и лисицата-демон кицуне, също като обикновената лисица, се страхува от кучета. Съществува поверие, че написването на йероглифа „куче“ върху челото на дете, служи като талисман, който ги отпъжда и опазва детето. В немалко разкази присъства мотивът за напускането на дома от лисицата заради появило се наблизо куче, като например в разказа *„Малко за лисицата и сина ѝ“* от *„Записки за духовете от Япония“* (《日本靈異記》, Nihon Ryōiki, 824 г.). В творбата тя се уплашва от куче, напуска човешкото си семейство и бяга в гората в истинския си облик.

Друго явление, характерно за лисицата в японския фолклор, е лисичият огън (狐火, kitsunebi). Описван е като блуждаещо огънче, реещо се във въздуха. Според Кийоши Нозаки блуждаещите огънчета се разделят на четири вида: 1) струпване на малки огънчета; 2) едно-две огнени кълба; 3) моментът, в който прозорците на няколко големи здания едно до друго сияят; 4) сватба на лисица. Съществува предание, според което огън излиза от устата на лисицата, когато тя скача, и се появява, докато тя издишва въздух. Друг разпространен начин да се създаде такова блуждаещо огънче е чрез малко бяло топче, както в гореспоменатия разказ „Историята за лисицата, която се отблагодарила на самурая за възвръщането на скъпоценното ѝ топче“ от сборника „Събрани повести от миналото“ (《今昔物語》, Konjaku Monogatari). „Сватба на лисица“ или *кицуне но йомейри* (狐の嫁入り, kitsune no yomeiri) се нарича времето, когато вали дъжд в слънчево време. Смята се, че в този момент отдалеч може да бъде забелязано шествие, ярко осветено с факли. Достигайки до определено място, сватбеното шествие изчезва. В преданието „Лисича сватба“ (1741 г.) заможен самурай отива при лодкар и му разказва, че дъщерята на господина, на когото служи, се омъжва. С това той моли лодкаря да остави всички лодки на брега за сватбеното шествие, което да премине на другия бряг. Срещу тази молба лодкарят получава заплащане. Около полунощ пристига то, осветено с огънчета. Шествието се настъпява в лодките, но скоро изчезва в тъмнината и така и не стига до отсрещния бряг. На сутринта лодкарят намира сухо листо, вместо монетата, с която плаща самураят.

Обожествяване на лисицата в Китай и Япония

Преклонението пред лисицата е характерно и за Китай, и за Япония, с единствената разлика, че в Япония култът към лисицата, съответно към Инари, винаги е бил подкре-

пян, докато в Китай, поради силното влияние на конфуцианството, което не поощрява преклонението пред духове, това се случва или на периоди, или само при някои етноси и кланове. Инари може да бъде срещната и като Инари Тенко, което означава, че е смятана за небесна лисица. Култът към нея датира още от 711 г., когато е построен храм до зърнохранилището в Инабара. В днешни дни храмовете ѝ наброяват повече от 30 хиляди по цяла Япония. Според вярванията нейни пазители и пратеници са бели деветоопашати лисици, които охраняват храмовете ѝ от диви лисици, известни като *ногицуне* (野狐, *nogitsune*), които правят редица пакости наоколо. Инари се явява покровителка на ориза, сакето, чая, рибарите, ковачите и търговците. Тя може да стане и лична покровителка на някого, който се нуждае от нейната подкрепа. Също така е покровителка на чая и сакето, тъй като те се употребяват само от заможните, и този факт носи благополучие. Шинтоисткото божество Инари винаги желае мир и благоденствие на целия свят.

В Китай култът към лисицата се извършва в началото на династия Ся от клана Ту. След настъпването на феодалния строй и появата на всички философски школи, вярването в духове е изместено. Както вече беше споменато, на лисицата са приписвани редица негативни качества. Идеята за нейното обожествяване се възражда около династия Тан. Разпространява се вярване, че тя помага на хората и носи щастие. През този период дори се създава поговорка: „Там, където няма лисица, не може да бъде основано селище“. В близост до истинска дупка на животното се строят малки култове. Принасят се дарове, за да бъде омилювана и измолена да не пакости, а да донесе благоденствие в домовете на местните.

Изменения на възгледите за лисицата през вековете

Възгледите на хората за лисицата се променят през различните периоди. От голямо значение са политическата ситуация на държавата и новостите, които навлизат в културния живот. В древността и в Китай, и в Япония лисицата вещае щастие. Тогава преклонението пред то теми е разпространено, тъй като се вярва, че всичко зависи от природните стихии. Хората търсят „единство“ с природата, за да не ги застигне нещастие от природни катаклизми. Лисицата, като част от природата, също е част от това преклонение. В древен Китай легендата за поява на деветоопашата лисица има двусмислено значение. Някои се отнасят към нея негативно поради факта, че тя убива хора, но пък други я считат за покровителка на брака, носеща благоденствие.

В Япония почитането на лисицата като божество, а именно Инари, е разпространено както в древността, така и в днешни дни. Според вярванията на етноса обаче немало лисици са зли, желаещи да пакостят навсякъде. Идеята за вселяването на лисица в човек също беше разглеждана. Към X-XII в. има вярване, според което обладаването от лисица се счита за болест. В по-късно време около XIX в. когато започва контактът с европейската наука, психическите болести отново са разглеждани като резултат от обладаването от лисица.

Японските вярвания за качества на лисиците се променят в много малка степен от древността досега, докато в Китай те претърпяват цяла еволюция.

В древен Китай в легендите след династия Ся на лисиците започват да бъдат приписвани редица негативни качества – че те кроят зли планове и мамят невинни хора, възползват се от наивността на юноши и ги оставят да доживеят последните си дни в мъчения, като извличат техните жизнени сили, хипнотизират жертвите си или

се вселяват в тях, за да постигнат някаква своя цел. Това е обичайният образ на лисицата в Китай до династия Тан.

С настъпването на династия Тан лека-полека всеобщото мнение във вярванията за тях започва да се променя. Образът придобива много положителни качества – тя изпълнява желанията на хората за щастлив семеен живот и успехи в работата. Влиянието на образа се засилва по време на династия Сун и божествените ѝ характеристики се установяват към последната династия Цин, когато е причислена към групата на „четирите велики семейства“ 四大家 в народните поверия, състояща се от 4 вида животни със свръхестествени способности, а именно – лисицата 狐狸, невестулката 黃鼠狼, таралежа 刺猬 и змията 蛇.

Заклучение

В културата на Югоизточна Азия лисицата заема своето важно място. Тя е едно от многобройните животни, на които се приписват редица свръхестествени способности и се превръщат в малки божества или покровители на природни явления или дейности, пряко свързани с бита на човека. Смята се, че зараждането на образа ѝ като митично създание води началото си от Китай и оттам се разпространява из целия Югоизточен регион на Азия. Той започва живота си в Китай, а в Япония божествеността ѝ стига до най-големи висини.

Лисицата е събирателен образ, притежаващ положителни и отрицателни качества в различни исторически периоди. Тя е известна със своето съблазнително изкуство да примамва наивни юноши и да увеличава своята духовна енергия, като за сметка на това извлича техните жизнени сили и ги оставя да умират в мъчения. Създаването на илюзии и вселяването в други живи същества също не са чужди на лисицата. Сред положителните качества на образа са това да предпазва своите близки от нещастия, да ги лекува и напътства в трудни моменти. В Китай по-

вечето положителни качества започват да се приписват на лисицата едва около VII-VIII в. и продължават да се разгръщат до последната династия Цин, че и до наши дни. Образът и символката му са изключително комплексни и съчетават в себе си цяла палитра от качества, които са характерни за живите същества, а от конкретната легенда и конкретния изграден персонаж зависи кои качества ще надделят.

Приложение – преводи от китайски език

1) 《南海经》 „Трактат на южните морета“:

又东三百里曰青丘之山。其阳多玉，其阴多青[青護言]。有兽焉，其状如狐而九尾，其音如婴儿，能食人，食者不蛊。(Yòu dōng sānbǎi lǐ yuē qīng qiū zhī shān. Qí yáng duō yù, qí yīn duō qīng [qīng hù yán]. Yǒu shòu yān, qí zhuàng rú hú ér jǐ wèi, qí yīn rú yīng'ér, néng shí rén, shí zhě bù gǔ)

Превод: „Още на триста ли на изток е планината Цинцю. На южния ѝ склон има много нефрит, а на северния – много цинху (азурум). Там обитава животно, подобно на лисица, но с девет опашки. Гласът му напомня плача на новородено дете. То може да погълне човек. Този, който го изяде, няма да бъде засегнат от змийска отрова“.

2) 《东海经》 „Трактат на източните морета“:

又南五百里曰鳧丽之山。其上多金玉，其下多箴石。有兽焉，其状如狐而九尾、九首、虎爪，名曰蠪侄，其音如婴儿，是食人。(Yòu nán wǔbǎi lǐ yuē fú lì zhī shān. Qí shàng duō jīnyù, qí xià duō zhēn shí. Yǒu shòu yān, qí zhuàng rú hú ér jǐ wèi, jǐ shǒu, hǔ zhǎo, míng yuē lóng zhí, qí yīn rú yīng'ér, shì shí rén)

Превод: „Още петстотин ли на юг се намира планината Фули. По билото ѝ има много злато и нефрит, а в подножието ѝ – остри камъни. Там обитават животни, подобни на лисица, но те имат девет глави и девет опашки, с нокти като на тигър. Наричат се линджъ. Ревът им е подобен на плач на новородено дете. Те поглъщат хора“.

3) 《海外东经》 „Трактат отвъд моретата на изток“:

青丘国在其北，其狐四足九尾。(Qīng qiū guó zài qí běi, qí hú sì zú jiǔ wěi)

Превод: „Страната Цинцю се намира на север от него. Лисицата, която живее там, има четири крака и девет опашки“.

4) 《大荒东经》 „Трактат на великите пустини на изток“:
有青碧之国，有狐，九尾。(Yǒu qīng bì zhī guó, yǒu hú, jiǔ wěi)

Превод: „Съществува страна Цинцю, където обитава деветоопашката лисица“.

5) 《玄中记》 „Записки в мрака“:

狐五十岁，能变化为妇人，百岁为美女，为神巫，能知千里外事。善蛊魅，使人迷惑失智。千岁即与天通，为天狐。(Hú wǔshí suì, néng biàn huà wéi fù rén, bǎi suì wéi měi nǚ, wéi shén wū, néng zhī qiānlǐ wàishì. Shàn gǔ mèi, shǐ rén mí huò shī zhì. Qiānsuì jí yǔ tiān tōng, wéi tiān hú)

Превод: „Когато лисицата достигне до 50-годишна възраст, може да се превърне в жена. А на 100 години се превръща в красива девойка или юноша. Може да разбере какво се случва на хиляда ли. Владее прекрасно изкуството на съблазняването и кара хората да си губят ума по нея. След 1000 години ѝ се отварят Прозренията на Небето и се превръща в Небесна лисица“.

6) Известна поговорка по време на Тан:

无狐魅，不成村。(Wú hú mèi, bù chéng cūn)

Превод: „Там, където няма лисица, не може да бъде основано селище“.

Библиография

Алимов, И.А. *Китайский культ лисы и «Удивительная встреча в Западном Шу» Ли Сянь-Миня*. 2004: 1–26, http://alimov.pvost.org/pdf/fox_pdf.pdf, 13.01.2020.

Павленко, Н.В. *Дуализм образа чужого в японской культуре: от демонического к божественному*. Журнал фронтирных исследований, №4, 2018: 147–168, <https://cyberleninka.ru/article/n/dualizm->

obraza-chuzhogo-v-yaponskoy-kulture-ot-demonicheskogo-k-bozhestvennomu, 14.01.2020.

Павленко, Н.В. *Семантика образа лисы в японской культуре как отражение концепта другого/чужого*. Журнал фронтирных исследований, № 3, 2018, <https://cyberleninka.ru/article/n/semantika-obraza-lisy-v-yaponskoy-kulture-kak-otrazhenie-kontsepta-drugogo-chuzhogo>, 12.01.2020.

Трынкина, Д.А. *Волшебные лисы Японии*. Вестник Московского университета, Сер 8. История, №4, 2013: 99–116, <https://cyberleninka.ru/article/n/volshebnye-lisy-yaponii>, 13.01.2020.

Фролова, Е.Л. и Бабенко, Е.М. *Образы лисы-оборотня и духа мононокэ в японской мифологии*. Вестник НГУ, Серия: История, филология, том 14, выпуск 7: Археология и этнография, 2015: 299–306, <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazy-lisy-oborotnya-i-duha-mononoke-v-yaponskoy-mifologii>, 14.01.2020.

百度百科, 九尾狐 (中国古代神话传说的动物), <https://baike.baidu.com/item/%E4%B9%9D%E5%B0%BE%E7%8B%90/667130?fromtitle=%E4%B9%9D%E5%B0%BE%E7%8B%90%E7%8B%B8&fromid=5022814>, 11.01.2020.

百度百科, 狐仙 (皈依道教修行的地仙), <https://baike.baidu.com/item/%E7%8B%90%E4%BB%99/4399>, 11.01.2020.

百度百科, 山海经·东海经, <https://baike.baidu.com/item/%E5%B1%B1%E6%B5%B7%E7%BB%8F%C2%B7%E4%B8%9C%E5%B1%B1%E7%BB%8F/19829101>, 01.11.2022.

Сборник статии от студентски семинар
към Втората международна конференция,
посветена на 30-годишнината
от откриването на специалност „Китаистика“
в СУ „Св. Климент Охридски“

АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ
В СЪВРЕМЕННАТА КИТАИСТИКА
И ИЗТОКОЗНАНИЕ

Редакция и съставителство
Цветелина Недялкова

Коректор
Ивайло Маринов

Отговорни редактори
Антония Цанкова, Мария Маринова

Дизайн на корицата
Антонина Георгиева

Предпечат
Албена Абаджиева

Формат 60/90/16
Печатни коли 21

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
unipress.bg

ISBN 978-954-07-5859-6

www.unipress.bg

